

ТОМ
ХЕЙСДАЛ
ПОДРОЖ
НА
„КОН-ТИКІ“

ПОДРОЖ
НА
„КОН-ТИКІ“

ТОР ХЕЙЄРДАЛ

ПОДОРОЖ
на
„КОН-ТІКІ”

*На плоту
від Перу до Полінезії*

(З НОРВЕЗЬКОЇ)

РАДЯНСЬКИЙ ПИСЬМЕННИК
КИЇВ. 1956

*Наукова редакція і примітки
члена-кореспондента Академії наук СРСР
С. В. ОБРУЧОВА*

*Переклад Г. Т. Крижанівського
та А. М. Іваненко*

Переклад здійснено за виданням:
Тор Хейердал, «Путешествие на «Кон-Тики».
Издательство ЦК ВЛКСМ «Молодая гвардия», 1955

ПЕРЕДМОВА

У книзі норвезького етнографа Тора Хейердала розповідається про подорож на плоту від берегів Перу до островів Полінезії, яку він здійснив разом з п'ятьма своїми товаришами в 1947 році. За винятковою рішучістю і вмінням, з якими учасники експедиції зробили, користуючись примітивним матеріальним устаткуванням, небезпечне морське плавання через Тихий океан, ця подорож є однією з найсміливіших і найвидатніших наукових експедицій останнього століття.

На простому плоту з дев'яти колод, скріплених вірьовками з рослинних стебел, під звичайним прямим вітрилом дослідники пройшли 4300 морських миль від берегів Південної Америки до островів Полінезії. Вони пропливли на плоту вдвічі більше, ніж Колумб під час його першої подорожі до островів Вест-Індії, яку він здійснив на добре оснащених, хоч і невеликих розміром, мореплавних кораблях.

Успіх плавання Хейердала був обумовлений точним аналізом взаємодії течій та вітрів у цій частині Тихого

океану, і за глибиною наукового передбачення та сміливістю задуму цю експедицію можна порівняти лише з дрейфом через Північний Льодовитий океан іншого норвежця — Фрітьофа Нансена у 1893—1896 роках.

Метою експедиції Хейердала було довести, що давні жителі Перу могли допливти на своїх плотах до островів Полінезії. Хейердал належить до тих етнографів, які відстоюють «американську» гіпотезу про походження полінезійців. Ці вчені вважають, що острови Океанії були заселені вихідцями з Північної Америки. Противники цієї гіпотези вказували передусім на відсутність у давніх жителів Америки і особливо у жителів тихоокеанського узбережжя мореплавних суден.

Хейердал, бажаючи опублікувати свою монографію про американське походження полінезійців, зустрів різкий опір з боку науковців, які дотримувались загально-визнаної теорії азійського походження полінезійців, і, щоб обґрунтувати своє припущення, вирішив насамперед спростувати заперечення, ніби на примітивних перуанських суднах не можна допливти від Перу до Полінезії. І він блискуче довів, що на плоту, який нічим не відрізняється від давнього перуанського, користуючись течією і пасатними вітрами, можна пропливти майже до центра Полінезії.

Але, як пише в післямові і сам Хейердал, він довів цим лише мореплавні якості бальзових плотів. Обґрунтування американського походження полінезійців вимагало більш серйозного наукового дослідження, і цьому питанню Хейердал присвятив спеціальну велику працю, яку до його подорожі ніхто не хотів опублікувати. Підкріплена новими даними, вона побачила світ лише в 1952 році, вже після успішного закінчення експедиції.

Як доводять прихильники гіпотези про азійське по-

ходження полінезійців, мова і вся культура зв'язують їх з народами Південної Азії.

За своїм антропологічним типом полінезійці близькі до південноазійської групи монголоїдної раси, але мають і деякі австролоїдні риси, тоді як індіанці Америки, теж монголоїдного походження, не мають цієї австролоїдної домішки. Мова полінезійців, їхні міфи, легенди, речі матеріальної культури — все це виразно вказує на те, що вони вийшли з Азії, а не з Америки. Всі свійські тварини і культурні рослини (крім батата) занесені полінезійцями з Індонезії та Меланезії: до їх появи в атолах Полінезії майже не було рослинності. Все це також підтверджує те, що стародавньою батьківщиною полінезійців є Південно-Східна Азія. Жителі азійського узбережжя та островів Індонезії з давніх давен були добрими мореплавцями і на своїх швидких пірогах поступово проникли далеко на схід і кінець кінцем заселили майже всі острови Тихого океану.

Хейердал у книзі про подорож на «Кон-Тікі» і в опублікованій науковій праці наводить чимало доказів про зв'язок Полінезії з Америкою. Ці матеріали, безумовно, дуже цікаві і заслуговують на дальше вивчення їх спеціалістами. Проте деякі паралелі, які він проводить між культурою полінезійців і стародавніх жителів Південної та Північної Америки, дуже спірні.

Наприклад, Хейердал надто довільно поводить з матеріалами про острів Пасхи, які частково викладені і в цій книзі. Полінезійець-етнограф Те Рангі Хіроа у своїй книзі «Мореплавці сонячного сходу», яка вийшла в російському перекладі у 1950 році, приходиться до висновку, що культура острова Пасхи тісно пов'язана з іншими островами Полінезії. «Довговухі», яких Хейердал вважає вихідцями з Перу, прийшли з Маркиських островів, де люди носять важкі окраси на вухах. «Коротко-

вухі» — вихідці з острова Мангареви, жителі якого не проколюють собі вух. Жителі Маркізьких островів споруджували у себе на батьківщині величезні статуї та опорні стіни, і те саме робили вони і на острові Пасхи. Решту фактів Хейердал пояснює так само просто, не посилаючись на зв'язки з культурою Перу.

Але для деяких фактів справжньої схожості слід припускати існування в минулому безпосереднього контакту жителів Америки і Полінезії. Немає сумніву, наприклад, у тому, що солодка картопля, або інакше батат чи кумара, завезена в Полінезію з Америки ще до кругосвітних плавань європейців; на зв'язок з Полінезією вказують і деякі речі, знайдені під час розкопок стародавніх поселень у Південній Америці.

Прихильники «азіатської» гіпотези вже давно вважали, що полінезійці, на диво сміливі мореплавці, могли доходити на своїх пірогах до берегів Південної Америки. Вони перепливали і перепливають величезні простори океану між островами Полінезії — аж до Гавайських островів на північному сході і до острова Пасхи на південному сході, з радіусом плавання близько 2500 морських миль. Наприклад, ще недавно п'ятеро братів з острова Пасхи пропливли на звичайній рибальській пірозі аж до Таїті (а це більше, ніж відстань між островом Пасхи і Південною Америкою, яка дорівнює 2030 миль) і повернулися назад. Тепер, після експедиції Хейердала, слід вважати доведеним, що й окремі групи перуанців могли потрапляти на плотах до Полінезії.

Гіпотеза про азіатське походження полінезійців, незважаючи на експедицію Хейердала і появу його книги, залишається все-таки найбільш обґрунтованою.

Але Хейердал зібрав багато нових фактів для підтвердження «американської» гіпотези, і справа май-

бутніх дослідників визначити частку американського елемента в культурі полінезійців і формування цього народу.

Подорож Хейердала треба вважати однією з найважливіших і найцікавіших наукових експедицій нашого часу, а його книгу — найцікавішою повістю про подорож. Недарма за шість років — з часу появи першого норвезького видання в 1948 році і до середини 1954 року — книга Хейердала вийшла за кордоном у багатьох виданнях загальним тиражем понад 2500 тисяч примірників, — тираж досі нечуваний в капіталістичному світі для книги про наукову експедицію.

С. В. Обручов.

РОЗДІЛ I

ТЕОРІЯ

Погляд на минуле.— Старик з острова Фату-Хіва.— Вітер і течія.— Хто такий Тікі.— Хто заселив Полінезію?— Загадка Південного моря.— Теорія і факти.— Легенда про Кон-Тікі та білу расу.— Початок війни.

Іноді ви можете потрапити у незвичайну ситуацію. Все відбувається поступово, цілком природно, і коли вже немає вороття, ви раптом починаєте дивуватись і запитуєте себе, як усе це сталося.

Ось, приміром, коли ви рушаєте в плавання через океан на дерев'яному плоту з папугою і п'ятьма товаришами, то рано чи пізно неминуче станеться таке: одного чудового ранку, виспавшись, можливо, краще, ніж завжди, ви прокинетесь в океані й почнете думати про те, як ви тут опинилися.

Саме одного такого ранку я сидів над вологим від роси судновим журналом і записував: «17 травня. День незалежності Норвегії. Море розбурхане. Вітер свіжий. Сьогодні я виконую обов'язки кока і знайшов сім летючих риб на палубі, одного кальмара на каюті і одну невідому рибицу у спальному мішку Торстейна...»

Раптом олівець зупинився, і стала підкрадатися думка: яке незвичайне сімнадцяте травня; обстановка справді дуже дивна. З чого, власне, все це почалося?

Зліва переді мною розстилався безмежний простір синього океану з шумливими хвилями, що котилися зовсім близько, безупинно доганяючи горизонт, який тікав усе далі й далі. Коли я повертався праворуч, то бачив темну каюту і в ній бородатого чоловіка, який лежав горілиць і читав Гете; пальцями голих ніг він міцно упирався в ґратчасту бамбукову покрівлю низенької хисткої каюти, що була нашою оселею.

— Бенгт,— промовив я, відпихаючи зелену папугу, що саме збиралася сісти на судновий журнал,— чи не можете ви мені пояснити, якого дідька ми тут опинились?

Книжка Гете опустилася під золотаво-руду бороду.

— Якого дідька я опинився, вам краще знати. Це все ваша проклята ідея, але, на мою думку, це знаменита ідея.

Він перекинув ноги ще на три деревинки вище і спокійно читав далі. По той бік каюти троє інших моїх супутників поралися біля чогось

на бамбуковій палубі під пекучим сонячним промінням. У самих трусах, бородаті, коричньові від загару, із смугами солі на спині, вони мали такий вигляд, наче все життя тільки те й робили, що плавали на дерев'яних плотах через Тихий океан на захід. Нахиливши голову, до каюти зайшов Ерік з секстантом і пачкою папірців у руках:

— Вісімдесят дев'ять градусів сорок шість мінут західної довготи, вісім градусів дві мінут південної широти — непогано, хлопці, пройшли за добу!

Він взяв у мене олівець і поставив маленький кружечок на карті, що висіла на бамбуковій стіні; — кружечок в кінці довгої низки з дев'ятнадцяти інших кружечків, яка звивалася на карті, беручи початок від порту Кальяо в Перу. Герман, Кнут і Торстейн також просунулися усередину, щоб глянути на новий кружечок, який переніс нас щонайменше на 40 морських миль ближче до островів Південного моря¹.

— Ось бачите, хлопці! — гордо промовив Герман.— Це значить, що ми вже на відстані восьмисот п'ятдесяти миль від берегів Перу.

— А до найближчих островів по курсу залишається ще три тисячі п'ятсот, — застережливо додав Кнут.

— І коли говорити зовсім точно, — сказав Торстейн,— ми знаходимося на п'ять тисяч метрів вище дна океану і на скількись метрів нижче місяця.

Таким чином, тепер ми точно знали, де ми, і я міг повернутись думками до того, як ми сюди потрапили. Папугу ніщо особливо не цікавило,

їй лише хотілося вчепитися кігтями в судновий журнал. А навколо простягався той самий синій океан під синім склепінням неба.

Можливо, що все почалося минулої зими в кабінеті одного з нью-йоркських музеїв. А може, ще десять років тому на маленькому острові Маркізького архіпелагу, посеред Тихого океану. І хто знає, можливо, ми причалимо тепер саме до цього острова, якщо північно-східний вітер не віднесе нас трохи на південь у бік Таїті і архіпелагу Туамоту. Я виразно уявляв собі острівець з його іржаво-червоними скелями, зеленими чагарниками, що спускалися схилами аж до моря, і струнками пальмами, які привітно погойдувалися на березі. Острівець називався Фату-Хіва, зараз нас відділяли від нього тисячі миль, і на всій цій відстані жодного клаптика землі. Я уявив собі вузьку долину Оуїа саме там, де вона спускалася до моря, і пригадав, як ми сиділи на пустельному березі і дивилися щовечора на той самий безмежний океан. Тоді зі мною була дружина, а не ці бородаті пірати. Ми збирали всіляких представників фауни, а також малюнки, статуї та інші залишки давно вимерлої культури. Мені виразно запам'ятався один вечір. Цивілізований світ здавався таким неймовірно делеким і нереальним. Ми жили на острові вже майже рік; крім нас тут не було білих; ми добровільно відмовилися від усіх благ цивілізації, так само як і від її несправедливості. Ми жили в хатині, яку збудували для себе на палях у затінку пальм на березі, а їли те, що могли нам дати тропічний ліс і Тихий океан.

Ця сувора, але й корисна школа дала нам можливість обізнатися з багатьма загадками Тихого океану. Я думаю, що і в фізичному і в розумовому відношенні нам часто доводилося повторювати досвід первісних людей, які прибули на ці острови з невідомої країни і полінезійські нащадки яких безроздільно владарювали над острівним царством, аж поки сюди не прийшли європейці з біблією в одній руці і з порохом та горілкою в другій.

Того пам'ятного вечора ми сиділи, як це часто бувало й раніше, на освітленому місяцем березі океану, що розстилався перед нами. В цій романтичній обстановці наші почуття гостро сприймали все навколишнє. Ми вбирали в себе аромат буйної рослинності джунглів і солоного океану, чули шелест вітру, що перебирав листя на верхівках пальм. Через рівні проміжки часу всі звуки губилися в гомоні бурунів, які здіймалися просто перед нами, обрушувались, шумуючи, на берег і розбивалися там об гальку на піняві кола. На якийсь час все сповнювалося ревінням, гулом і шурхотом безлічі камінців, що виблискували в місячному промінні, потім хвиля відступала і ставало тихо, поки океан збирав нові сили для натиску на нескоримий берег.

— Дивно,— сказала моя дружина, — але на тому боці острова ніколи не буває бурунів.

— Авжеж,— відповів я,— вітер завжди звідси, тому й прибій буває на цьому березі.

Ми сиділи й милувалися океаном, який, здавалося, вирішив невпинно й без кінця повторювати нам, що він котить свої хвилі зі сходу,

увесь час зі сходу. Одвічний східний вітер, пасат, збурював поверхню води, здіймаючи вали і котячи їх вперед: вони з'явилися з-за горизонту зі сходу і йшли далі, до інших островів. Тут перед нами хвилі океану, які раніше не зустрічали ніяких перешкод, розбивались об скелі і рифи, тим часом як східний вітер здіймався просто над берегом, над лісами і горами і вільно мчав від острова до острова, в бік сонця, що йшло на захід. І так з давніх давен линули хвилі та легенькі хмарки з-за горизонту, зі сходу. Це було добре відомо першим людям, які дісталися до цих островів. Про це знали птахи й комахи. Ця обставина визначила, нарешті, весь розвиток рослинного світу на островах. А самі ми знали, що далеко-далеко на сході, за горизонтом, звідки випливають хмари, простягається відкритий берег Південної Америки. Він лежить на відстані 4300 морських миль, і між ним і нами не було нічого, крім води.

Ми дивилися на прудкі хмари вгорі, на залитий місячним сяйвом бурхливий океан і прислухалися до розповіді напівголового старого чоловіка, який сидів навпочілки перед згаслим багаттям, дивлячись на жевріючі вуглики.

— Тікі,— спокійним голосом говорив старий,— був і богом і вождем. Це він привів моїх предків на ці острови. Раніше ми жили у великій країні далеко за морем.

Старий поворушив палицею жаринки, щоб вони не згасли, і заглибився у свої думки. Він жив минулим і був міцно зв'язаний з ним. Він поклонявся своїм предкам і їхнім подвигам тих

далеких часів, коли предки були богами. А в майбутньому сподівався зустрітися з ними. Старий Теї Тетуа був єдиним живим представником вимерлих племен, які населяли колись східне узбережжя Фату-Хіва. Він і сам не знав, скільки йому років, але його зморшкувата, немов дублена, коричнюва шкіра мала такий вигляд, піби вітер і сонце сушили її ось уже сотню років. Він був одним з тих небагатьох остров'ян, хто пам'ятав ще легенди батьків і дідів про великого полінезійського вождя — бога Тікі, сина сонця, пам'ятав і вірив у них.

Коли цієї ночі ми лягли спати в маленькій хатині на палях, розповіді старого Теї Тетуа про Тікі і про давню заморську батьківщину остров'ян і далі невідчепно звучали у моїх вухах під акомпанемент глухого гуркотіння далекого прибою. Вони звучали як голос давно минулих днів, який, здавалось, нашіптував щось у нічній тиші. Я не міг заснути. Час наче перестав існувати, і Тікі із своїми мореплавцями уперше висаджувався на берег острова в піні прибою. Раптом у мене в голові майнула думка, і я сказав своїй дружині:

— Послухай, чи не здається тобі, що величезні кам'яні фігури Тікі, які стоять нагорі у джунглях, дуже схожі на велетенські монолітні статуї, пам'ятки древніх цивілізацій в Південній Америці.

Я був певний, що ревіння бурунів підтвердило мої слова. А потім я мало-помалу перестав його чути й заснув.

От з цього, напевно, все й почалося. Принаймні звідси починається низка подій, які зреш-

тою призвели до того, що шестеро чоловіків і зелена папуга відчалили на плоту від берегів Південної Америки.

Пам'ятаю, як приголомшив я батька і матір, як здивував друзів, коли, повернувшись до Норвегії, здав до Зоологічного музею університету свою колекцію комах та риб з Фату-Хіви. Я вирішив облишити зоологію і взявся за дослідження життя первісних народів. Мене полонили нерозгадані таємниці Південного моря. Повинно ж існувати якесь розумне їх пояснення,— і я поставив собі за мету вивчити все, що було відомо про легендарного героя Тікі.

У наступні роки буруни й напівзруйновані пам'ятники в джунглях були для мене ніби далеким примарним сном, що являв собою фон і акомпанемент до моїх занять по дослідженню племен, які населяли острови Тихого океану. Звичайно, думки і поведінку давніх людей не збагнеш лише з книг та музейних колекцій, але такими ж марними були б і зусилля того сучасного дослідника, який захотів би на власному досвіді осягнути всю мудрість, зібрану в книгах, що займають одну полицю в шафі.

Наукові праці, хроніки часів перших досліджень, численні колекції в музеях Європи та Америки становили багатющий матеріал, що міг допомогти мені збагнути невідому таємницю.

Відтоді, як європейці, відкривши Америку, вперше добралися до островів Тихого океану, вчені усіх спеціальностей зібрали безліч фактів як про жителів Південного моря, так і про народи навколишніх земель. Але думки дослідників були різні і в питанні походження цього ізо-

льованого народу, і в поясненні причин, чому цей тип людей зустрічається лише на відокремлених островах у східній частині Тихого океану.

Коли перші європейці зважились, нарешті, перепливти найбільший у світі океан, вони, на своє здивування, виявили, що в центральній його частині розташовано безліч невеликих гористих островів та низьких коралових рифів, відокремлених один від одного і від усього світу величезними просторами води. І кожен з цих островів був населений людьми, які прийшли туди ще до європейців, — людьми високими й красивими, які зустрічали їх на березі з собаками, свиньми та домашньою птицею. Звідки вони з'явилися? Мови їхньої ніхто не розумів. Європейці, які безсоромно присвоїли собі честь відкриття цих островів, знайшли на них оброблені поля та села з храмами і хатинами. На деяких островах було виявлено навіть древні піраміди, бруковані дороги і вирізьблені з каменю фігури заввишки з чотириповерховий будинок. Але пояснити всі ці таємниці не міг ніхто. Що це за народ? Звідки він прийшов?

Можна з певністю сказати, що відповідей на ці запитання було майже стільки, скільки написано на цю тему праць. Спеціалісти різних галузей науки висували найрізноманітніші думки, але всі їхні теорії не витримували критики вчених, які працювали в інших галузях значь. Батьківщиною полінезійців цілком серйозно називали Малайю, Індію, Китай, Японію, Аравію, Єгипет, Кавказ, Атлантиду, навіть Німеччину і Норвегію. Але щоразу виникало щось непереборне, і вся теорія розпадалася геть.

А там, де зупиняється наукове пізнання, починає свою роботу фантазія. Таємничі моноліти на острові Пасхи і всі інші пам'ятки невідомого походження, знайдені на цьому маленькому, відкритому для всіх вітрів, відлюдному острові, який лежить на півдорозі між найближчими островами і берегом Південної Америки, дали привід для найрізноманітніших теорій. Деякі дослідники звернули увагу на те, що знахідки на острові Пасхи багато чим нагадують пам'ятки доісторичної цивілізації Південної Америки. Може, колись між островом і материком існував міст із суходолу, який пізніше опустився? Може, острів Пасхи і всі інші острови Південного моря, де ми знаходимо пам'ятки спільного походження, є залишками затонулого континенту?

Ця теорія була дуже поширена серед нефакхівців, але геологи та інші вчені не надавали їй якогось значення. Більше того, зоологи, на підставі вивчення комах та моллюсків з островів Південного моря, цілком певно довели, що й на протязі всієї історії людства ці острови, як і в наші дні, були зовсім відокремлені між собою, а всі разом — від навколишніх материків².

Отже, ми достоту знаємо, що предки полінезійців колись за власним бажанням, або в силу необхідності, прибули на ці ізольовані острови на якихось суднах волею течії чи вітру. Ретельніше дослідження населення Південного моря дало підставу думати, що люди з'явилися тут лише кілька століть тому. Хоч полінезійці населяють острови, розкидані по океану на площі, яка в чотири рази більша за всю Євро-

пу, все ж таки їхня мова не зазнала істотних змін на різних островах. Тисячі миль відділяють Гавайські острови на півночі від Нової Зеландії на півдні і острови Самоа на заході від острова Пасхи на сході, проте жителі всіх цих островів говорять діалектами однієї спільної мови, яку ми називаємо полінезійською. Жоден з островів не мав писемності, коли не зважати на кілька дерев'яних табличок з незрозумілими ієрогліфами, що збереглися у жителів острова Пасхи, хоч прочитати їх не могли ні місцеві жителі, ні учені. Але на островах існували школи, і найважливішим предметом, який там вивчали, були поетичні легенди, бо для полінезійців історія — це та ж релігія. Вони шанували предків і поклонялися своїм померлим вождям аж до часів Тікі, а про самого Тікі говорили, що він був сином сонця.

Майже на кожному острові чоловіки, які навчалися в школі, могли легко назвати імена всіх своїх вождів від часів першого заселення острова. Часто, не покладаючись на пам'ять, вони зверталися до складної системи вузлів на переплетених мотузках, як це робили колись індіанці-інки з Перу. Сучасні дослідники записали на різних островах всі місцеві генеалогії і виявили дивний збіг між ними і в іменах і в кількості поколінь. Беручи середній вік полінезійського покоління за 25 років, вони встановили, що острови Південного моря були заселені близько 500 року нашої ери. Друга культурна хвиля, якій відповідала нова лінія вождів, захопила ці острови близько 1100 року, коли з'явилися інші, більш пізні переселенці.

Звідки вони могли тоді взятися? Очевидно, мало хто з дослідників брав до уваги той безперечний факт, що люди, які так пізно з'явилися на цих островах, були людьми справжнього кам'яного віку. Незважаючи на свою тямущість і на диво високу в усіх інших відношеннях культуру, ці мореплавці привезли з собою кам'яні сокири певної будови та інші характерні для кам'яного віку знаряддя, які й розповсюдили по всіх островах, де вони з'являлися. Не слід забувати й того, що за винятком поодиноких ізольованих племен, які населяли давні ліси, і деяких відсталих народів, до 500 або 1100 року нашої ери ніде в усьому світі, крім Америки, не існувало життєздатних цивілізацій, які б стояли на рівні кам'яного віку. А в Америці навіть високо розвинені індійські цивілізації зовсім не знали заліза і користувалися кам'яними сокирами і знаряддям таким самим, яке було в ужитку на островах Південного моря аж до їхнього відкриття.

Оці численні індійські цивілізації були найближчими сусідами полінезійців на сході. На заході жили тільки чорношкірі первісні племена Австралії і Меланезії, далекі родичі негрів, а ще далі за ними знаходилась Індонезія та узбережжя Азії, де люди вийшли з кам'яного віку, мабуть, раніше, ніж в будь-якій іншій частині земної кулі.

Дедалі я все менше цікавився Старим Світом, де так багато вчених марно шукали предків полінезійців, і спрямував свою увагу на вивчені і невивчені індійські цивілізації в Америці, на які раніше ніхто не зважав. І на най-

Млижчому в східному напрямку материкові, там, де зараз знаходиться південноамериканська республіка Перу, розташована вздовж узбережжя Тихого океану, і в прилеглий до нього гірській області, було досить цікавих слідів, їх треба було лише пошукати. Тут колись жив якийсь невідомий народ, що створив одну з найоригінальніших у світі цивілізацій, і потім, ще в ті далекі часи, несподівано зник, ніби зметений з лиця землі. Він залишив після себе величезні кам'яні статуї, що нагадували людину і були схожі на такі ж фігури з островів Піткерне, Маркізьких і Пасхи, залишив високі східчасті піраміди, які зустрічаються на Таїті і Самоа. Кам'яними сокирами ці люди висікали у горах брили каменю завбільшки з товарний вагон, перетягали їх на відстань кількох миль у долини, ставили сторч або одну на одну і зводили ворота, високі стіни і тераси, точнісінько такі, які ми знаходимо на деяких островах Тихого океану.

На той час, коли в Перу з'явилися перші іспанці, у цій гірській країні індієці-інки створили свою велику імперію. Вони розповідали іспанцям, що велетенські пам'ятники, які височіли в безлюдних долинах, були споруджені народом білих богів, що жив тут, аж поки країною не стали володіти самі інки. Інки говорили, що то були мудрі, миролюбні наставники, які, з'явившись на світанку історії звідкись із півночі, навчили їх далеких предків будувати споруди та обробляти землю, а також залишили їм свої звичаї і нрави. Вони вирізнялися серед інших індієців білою шкірою, довгими боро-

дами та високим ростом. Кінець кінцем вони залишили Перу так само несподівано, як і з'явилися там; інки самі стали володіти країною, а білі вчителі назавжди покинули береги Південної Америки і зникли десь на заході, серед Тихого океану.

І ось, коли європейці з'явилися на островах Тихого океану, їх дуже здивувало, що в багатьох місцевих жителів була майже біла шкіра і багато хто з них носив бороду. На деяких островах можна було зустріти цілі сім'ї з дуже білою шкірою, рудуватим і руським волоссям, блакитносірими очима і горбатим, майже семітичним носом на обличчі. Інші ж полінезійці мали золотаво-коричньову шкіру, чорне волосся та плоскі безформні носи. Рудоволосі жителі називали себе *урукеху* і говорили, що вони є прямі нащадки перших вождів на островах — білошкірих богів, яких звали Тангароа, Кане і Тікі. Легенди про таємничих білих людей, від яких походять остров'яни, поширені по всій Полінезії. Коли в 1722 році Роггевеєн³ відкрив острів Пасхи, він, на своє здивування, серед жителів, що зібралися на березі, виявив «білих». А самі жителі острова Пасхи могли перелічити усіх своїх предків з білою шкірою аж до часів Тікі і Хоту Матуа, коли ті вперше припливли сюди «з гористої країни на сході, яку спалило сонце».

Продовжуючи свої шукання, я виявив у культурі, міфології і мові жителів Перу дивні факти, які заохотили мене ще наполегливіше взятися за вивчення питання про походження полінезійського бога Тікі.

І я знайшов те, що мене цікавило. Якось, читаючи інкські легенди про бога сонця Віракоча, верховного повелителя зниклих білих людей у Перу, я натрапив на таке місце:

«Віракоча він називався мовою інків (кечуа), отже, це ім'я з'явилося порізняно недавно. З самого початку ім'я бога сонця Віракоча, яке за давніх часів, мабуть, частіше вживалося в Перу, було Кон-Тікі або Ілла-Тікі, що означає Сонце-Тікі, або Вогонь-Тікі. Кон-Тікі був верховним жерцем і сонце-королем «білих людей» з інкських легенд, тих людей, які залишили після себе велетенські руїни на берегах озера Тітікака. Легенда розповідає, що на Кон-Тікі напав вождь Карі, який прийшов з долини Кокімбо. У битві на одному з островів озера Тітікака таємничі білі люди з бородами були перебиті, але сам Кон-Тікі і його найближчі соратники врятувалися і дісталися до берегів Тихого океану, звідки вони згодом зникли, вирушивши кудись на захід, за океан».

Я більше не мав сумніву в тому, що білий вождь — бог Сонце-Тікі, якого, за розповідями інків, їх предки вигнали з Перу, був не хто інший, як білий вождь — бог Тікі, син сонця, якого жителі всіх островів східної частини Тихого океану називають прабатьком свого народу. Багато подробиць з життя Сонця-Тікі в Перу з старовинними назвами околиць озера Тітікака знову воскресли в історичних легендах, поширених серед місцевого населення тихоокеанських островів.

Але скрізь у Полінезії я знаходив вказівки на те, що миролюбний народ Кон-Тікі не зміг

сам довго володіти островами. Знаходив вказівки на те, що зв'язані попарно військові мореплавні судна — таких приблизно розмірів, як кораблі вікінгів,— доставили північно-західних індіців по океану на Гавайські острови і далі на південь, на всі інші острови. Вони змішалися з народом Кон-Тікі і принесли сюди нову цивілізацію. Це був другий народ кам'яного віку, який з'явився в Полінезії близько 1100 року і не знав ні мегалу, ні гончарства, ні коліс, ні веретен, ні зернових культур. Отож, я робив розкопки в Британській Колумбії, розшукуючи рисунки древнього полінезійського стилю на камені у місцях, де жили північно-західні індіці. В цей час до Норвегії вторглися німці.

Напра-во, налі-во, кру-гом. Довелося мити сходи в казармі, чистити взуття. А потім шкóла радіозв'язку, парашут і, нарешті, Мурманський конвой⁴ та плавання до берегів Фінмаркена⁵, де протягом усієї безпросвітної зими, коли сонце-бог був відсутній, панував бог військової техніки.

Настав мир. І ось прийшов день, коли я закінчив обґрунтування своєї теорії. Я мушу винести її на обговорення спеціалістів-учених. Для цього треба їхати до Америки.

РОЗДІЛ 2

НАРОДЖЕННЯ ЕКСПЕДИЦІЇ

Серед спеціалістів.— Непереборна перешкода.— В будинку моряків.— Останній засіб.— Клуб мандрівників.— Нове спорядження.— Я знаходжу товариша.— Триумвірат.— Один художник і два учасники опору.— У Вашингтоні.— Нарада у військовому міністерстві.— В інтендантське управління із списком побажань.— Фінансові проблеми.— Серед дипломатів в ООН.— Ми летимо в Еквадор.

Отак воно й почалося — на одному з островів Південного моря, де старий полінезієць сидів коло багаття і розповідав легенди та різні історії з життя свого племені. Багато років потому я сидів з іншим старим чоловіком, уже в напівтемному кабінеті на одному з останніх поверхів великого нью-йоркського музею.

Навколо нас у добре монтованих скляних вітринах лежали глиняні черепки давномину-

лих, але вже вивчених часів — провідні шляхи в невиразній давнині. Стіни були заставлені також і книгами. Деякі з них навряд чи прочитало хоч десять чоловік. Старий вчений, який прочитав усі ці книги, а деякі з них і написав, сидів за письмовим столом — сивий і добродушний. Але зараз я, очевидно, дуже вразив його, бо він злякано вчепився пальцями в підлокітники свого крісла з таким виразом на обличчі, наче я зруйнував усі його плани.

— Ні! — промовив він. — Ніколи!

Мабуть, такий вигляд мав би дід Мороз, коли б хтось насмілювався доводити йому, що в наступному році різдво буде на Івана Купала ⁶.

— Ви помиляєтесь, дуже помиляєтесь, — повторював він і з обуренням тряс головою, наче відмахувався від безглуздої ідеї.

— Але ж ви не прочитали ще моїх доводів, — наполягав я, з надією указуючи на рукопис, що лежав на столі.

— Доводи! — вигукнув він. — Ви не маєте права ставитись до етнографічних проблем як до детективних таємниць!

— А чому б ні? — запитав я. — Усі мої висновки підтверджені моїми власними спостереженнями і фактами, описаними в науці.

— Завдання науки — глибоке і об'єктивне досліджування, — сказав спокійно старик, — а не спроба довести те чи інше.

Він спокійно відсунув нерозкритий рукопис і схилився над столом.

— Цілком вірно, Південна Америка була батьківщиною деяких найцікавіших давніх цивілізацій, і ми не знаємо, хто були ці люди і

куди вони зникли після того, як до влади прийшли інки. Але одно ми знаємо напевно — жоден з народів Південної Америки не переселився на острови Тихого океану.

Він допитливо подивився на мене і говорив далі:

— І знаєте чому? Відповідь дуже проста. Вони не могли потрапити туди: у них не було човнів!

— Але в них були плоті,— заперечив я нерішуче.— Ви знаєте, плоті з бальзового дерева⁷.

Старий вчений посміхнувся і спокійно сказав:

— Ану, спробуйте ви здійснити подорож на плоту з бальзового дерева від Перу до островів Тихого океану.

Я не відповів йому нічого. Було вже пізно. Ми підвелися. Старий вчений, прощаючись, добродушно поплескав мене по плечу і сказав, що він завжди до моїх послуг, якщо потрібна буде його допомога. Але в майбутньому мені потрібно спеціалізуватися або на Полінезії, або на Америці і не плутати двох різних антропологічних проблем. Він знову схилювся над столом.

— Ви забули оце,— сказав він і подав мій рукопис.

Я глянув на назву: «Полінезія і Америка; дослідження доісторичних зв'язків». Затиснувши рукопис під пахвою, я сумовито побрів східцями вниз і, вийшовши на вулицю, зник у натовпі.

Цього вечора я подався в один з тихих завулків у Грінвіч Вільджд⁸ і постукав у двері

старого одноповерхового будинку. Я любив при-
ходити сюди із своїми маленькими проблемами,
коли відчував, що вони вже виводять мене з
душевної рівноваги.

Худорлявий довгоносий чоловічок обережно
прочинив двері, а потім із щирою посмішкою
на обличчі відчинив їх навстіж і майже втягнув
мене в дім. Він провів мене прямо до малень-
кої кухні і відразу знайшов мені роботу, при-
мусивши носити тарілки та виделки, а сам тим-
часом подвоював порцію якоїсь страви, що апе-
титно смажилася на газовій плиті.

— Дуже приємно, що ви зайшли. Як справи?

— Препогано,— відповів я.— Ніхто не хоче
читати рукопис.

Він розклав свою страву на тарілки, і ми
сіли вечеряти.

— Схоже на те,— зауважив мій приятель,—
що всі, у кого ви були, дивляться на вашу ідею
як на минущу фантазію. Знаєте, тут, в Аме-
риці, часто можна зустрітися з безліччю най-
курйозніших ідей.

— Справа не лише в цьому,— сказав я.

— Звичайно,— погодився господар.— Багато
залежить і від вашого підходу до цього пи-
тання. Вони всі спеціалісти і не вірять в метод
роботи, який втручається в усі галузі науки —
від ботаніки до археології. Вони обмежують
поле своєї діяльності, щоб не розпорозуватись,
а вивчати питання в усіх подробицях. Сучасна
наука вимагає, щоб кожна спеціальність копа-
лася у своїй власній ямці. Ніхто не звик роз-
глядати і зіставляти здобуте в різних ямках.

Потім підвівся і витяг чималий рукопис.

— Подивіться, — сказав він. — Моя остання праця про зображення птахів на вишивках китайських селян забрала у мене сім років, але її відразу погодилися видати. У наш час потрібні монографії.

Карл мав рацію. Але розв'язати проблеми Тихого океану без всебічного їх висвітлення було, на мій погляд, так само неможливо, як неможливо розібратися у складній шаховій позиції, коли враховувати лише переміщення своїх фігур.

Ми прибрали зі столу, і я взявся допомагати Карлові витирати помитий посуд.

— З Чикагського університету нема нічого?

— Нема.

— А що вам сказав сьогодні ваш старий приятель в музеї?

Я відповів, ледве добираючи слова:

— Він зовсім не зацікавився моєю працею. Він сказав: у індіців були тільки прості плоти, а тому нічого й думати, що вони могли відкрити острови Тихого океану.

Низенький чоловік став раптом люто витирати тарілку.

— Авжеж, — заговорив він нарешті. — Правду кажучи, мені теж здається, що це є практичне заперечення проти вашої теорії.

Я сумовито глянув на маленького етнографа, якого вважав своїм вірним спільником.

— Не зрозумійте мене невірною, — поспішив він додати. — Я гадаю, ви маєте рацію, але разом з тим все так незрозуміло. Моя праця про вишивки підтверджує вашу теорію.

— Карл, — сказав я, — я цілком певен, що

індійці перепливли Тихий океан на своїх плотах, і готовий сам збудувати такий пліт і перепливати океан лише для того, щоб довести, що це можна зробити.

— Ви збожеволіли?

Мій друг сприйняв це як жарт і навіть засміявся від такої дивовижної думки.

— Ви збожеволіли! На плоту?

Він не знаходив слів і лише дивився на мене з сумнівом, немовби чекаючи що я ось-ось посміхнуся на знак того, що це жарт.

Але він не діждався посмішки. Я зрозумів тепер, що справді ніхто не погодиться з моєю теорією через те, що між Перу і Полінезією простягається безмежний океан, а я запропонував переплисти його на якомусь доісторичному плоту.

Карл невпевнено дивився на мене.

— А зараз давай вийдемо і вип'ємо по чарці, — промовив згодом.

Ми вийшли і випили по чотири.

На кінець тижня закінчився строк квартирної плати. В цей час я одержав листа з норвезького банку, в якому повідомлялось, що мені не можуть більше переказувати долари через валютні обмеження. Я взяв свій чемодан, сів у метро і доїхав до Брукліна. Там я поселився в Будинку норвезьких моряків, в якому добре і щедро годували, а ціни були якраз по моїх грошах. Я дістав невеличку кімнату на другому поверсі, але харчувався разом з усіма моряками у великій їдальні внизу.

Моряки прибували і вибували. Вони різнилися між собою обличчями, ростом і мірою тверезості, але всіх їх об'єднувало одне — вони добре знали море. Від них я довідався, що глибина води і відстань од берега не впливають на силу хвиль і буряність моря. Навпаки, поблизу берега шторми часто бувають небезпечніші, ніж у відкритому океані. На мілководді, де проходять місцеві течії або закінчуються океанські, море часто буває більш буряним, ніж далі від суходолу. Судно, яке може плавати вздовж відкритого берега, витримає і далеке плавання в океані. Я дізнався також, що в бурю великі кораблі часто зариваються носом або кормою у хвилі, і тонни води обрушуються на їхні палуби, згинають, наче тростину, сталеві труби, тоді як маленьке судно може чудово витримати шторм, бо воно легко вміщується між хвилями і витанцьовує на них, мов чайка.

Я зустрів тут людей, які в бурю, коли їх корабель пішов на дно, щасливо врятувалися в човні.

Але про плоти вони знали мало. Пліт — це не корабель. У нього нема ні кіля, ні фальшборту. Це просто плавучий предмет, на якому рятуються при катастрофі і держаться на воді, поки на поміч не підійде якесь судно. А втім один моряк з повагою відгукувався про пліт у відкритому морі, йому довелося три тижні проплавати на плоту, коли німецька торпеда потопила його корабель посеред Атлантичного океану.

— Але ви не можете управляти плотом, —

додав він. — Пліт пливе вбік і назад або кру-
титься волею вітру.

Я розшукав у бібліотеці звіти, складені пер-
шими європейцями, які побували на тихоокеан-
ському узбережжі Південної Америки. Там ви-
явилось чимало рисунків та описів великих ін-
дійських плотів з бальзового дерева. У них був
чотирикутний парус, якесть пристосування на
зразок кіля і довге стернове весло на кормі.
Значить, плотом можна було керувати.

Минали тижні, а я все ще жив у Будинку
моряків. Ні з Чикаго, ні з інших міст, куди я
послав екземпляри свого рукопису, ніякої від-
повіді. Його не прочитав ніхто.

Якось у суботу я набрався духу і зайшов
у магазин морських інструментів і карт на
Уотер-стріт. Поки я вибирав навігаційну карту
Тихого океану, мене ввічливо називали «капі-
таном». Із згорнутою картою під пахвою я сів
у приміський поїзд, що йшов до Оссінінга⁹. Там
у чарівному загородньому будиночку жило мо-
лоде подружжя з Норвегії, і у них я завжди
проводив кінець тижня. Господар був раніше
морським капітаном, а тепер завідував нью-
йоркською конторою пароплавної компанії
«Фред Ульсен».

Після купання у плавальному басейні я ви-
кинув з голови всі міські справи, і коли Ам-
б'єрг принесла коктейль на таці, ми посіда-
ли на галявині під пекучим сонцем. Але я біль-
ше не міг стримуватися і, розстеливши на траві
карту, запитав у Вільгельма, чи можна, на його
думку, щасливо дістатися на плоту з Перу до
островів Полінезії.

Трохи сторопівши, він дивився більше на мене, ніж на карту, але відразу ж дав позитивну відповідь. У мене наче гора спала з плечей. Я знав добре: усе, що стосується водіння кораблів і плавання під парусами, було не лише спеціальністю, а й улюбленою справою Вільгельма. Я відразу ж розповів йому про свої плани. І на мій подив, він категорично заявив, що це чистісіньке безглуздя.

— Але ж ви тільки-но сказали, що вважаєте це за можливе, — перебив я товариша.

— Цілком вірно, — погодився Вільгельм. — Але ж такі великі шанси й на те, що справа кінчиться погано. Самі ви ніколи не плавали на бальзовому плоту і уявляєте, що помахом чарівної палички вас перенесе через Тихий океан. Може й так, а може й ні. Древні індійці Перу спиралися на досвід поколінь. Як знати, можливо, на кожен пліт, який перепливав океан, припадає десять плотів, які йшли на дно, а на протязі століть могли бути й сотні. Ви ж самі кажете, що інки виходили у відкритий океан цілими флотиліями цих бальзових плотів. Коли один пліт потрапляв у біду, потерпілим могли стати на поміч інші. Але хто зможе підібрати вас посеред океану? Коли ви навіть візьмете з собою радіостанцію на випадок катастрофи, то не думайте, що легко буде знайти маленький пліт серед хвиль за тисячі миль від берега. У шторм вас змиє з плоту, і ви зможете десять разів потонути, перш ніж хто-небудь дістанеться до вас. Краще вже залишайтеся тут й чекайте, поки у вчених знайдеться час, щоб прочитати ваш рукопис. Напишіть ще раз і розвору-

шіть їх; це найкраще, що ви можете зробити.

— Я вже не можу більше чекати, — у мене скоро не залишиться й цента.

— Тоді перебирайтесь до нас. Коли у вас такі справи, то як же ви думаєте спорядити експедицію з Південної Америки без грошей?

— Людей легше зацікавити експедицією, ніж непрочитаним рукописом.

— Але що це вам може дати?

— Я спростую один з основних аргументів проти моєї теорії, не кажучи вже про те, що на цю справу звернуть увагу в наукових колах.

— А коли все закінчиться погано?

— Тоді я нічого не доведу.

— І скомпрометуєте вашу власну теорію в очах інших, чи не так?

— Можливо. Але, як ви самі сказали, з десяти спроб одна мала успіх і до нас.

З будинку вийшли діти, щоб пограти в крокет, і в той день ми більше не поверталися до цієї розмови.

Наступної суботи я знову з'явився до Оссінга з картою під пахвою. А коли я виїздив звідти, на карті була проведена олівцем довга лінія від берегів Перу до островів Туамоту в Тихому океані.

Мій друг капітан втратив надію стримати мене від подорожі, і ми просиділи кілька годин, вираховуючи, за який час пліт зможе пройти всю відстань.

— Дев'яносто сім днів, — сказав Вільгельм, — але запам'ятайте, що це теоретично, за ідеальних обставин, при постійному ходо-

вому вітрі і при умові, що пліт справді, як ви гадаєте, зможе пливати під парусом. Ви маєте взяти собі на подорож не менше, ніж чотири місяці, і будьте готові до того, що вона триватиме набагато довше.

— Гаразд, — відповів я оптимістично, — будемо розраховувати щонайменше на чотири місяці і закінчимо плавання за дев'яносто сім днів.

Коли я в той вечір повернувся додому і з картою в руках сів на край ліжка, маленька кімната в Будинку моряків видалася мені вдвоє затишнішою, ніж завжди. Я кроками виміряв площу кімнати з такою точністю, яка тільки можлива при наявності в ній ліжка і комода. Безперечно, пліт має бути набагато більшим. Я висунувся з вікна, щоб поглянути на далеке зоряне небо, яке можна було побачити лише прямо над головою між високими стінами будинків. На плоту хоч і буде тісно, все ж таки вистачить простору для того, щоб бачити небо з усіма зорями над собою.

На 72-й західній вулиці, недалеко від Центрального парку, міститься один з маловідомих нью-йоркських клубів. Тільки маленька, начищена до блиску мідна дощечка з написом «Клуб мандрівників» могла натякнути перехожим на те, що в цьому будиночку знаходиться щось незвичайне. Але, потрапивши всередину, ви наче опустилися на парашуті в якийсь особливий світ за тисячі миль від нью-йоркських хмарочосів та рядів автомобілів між ними. Коли за вами зачиняться двері в Нью-Йорк, ви опиняєтесь в атмосфері полювання на левів, альпі-

ністських походів та полярних зимівель і в той же час відчуваєте себе так, наче знаходитеся у салоні чудової яхти, яка вирушила в подорож навколо світу. Трофеї від полювання на гіпопотамів та оленів, мисливські рушниці, слонови бивні, військові барабани і списи, індійські килими, зображення ідолів та моделі кораблів, прапори, фотографії і карти — ось що бачать навколо себе члени клубу, коли вони збираються в ньому на обід або на лекцію про да-лекі країни.

Після моєї подорожі на Маркізькі острови мене було обрано дійсним членом клубу. Як людина нова, я рідко пропускав засідання, коли тільки перебував у Нью-Йорку. І ось тепер, коли в дощовий листопадовий вечір я зайшов до клубу, мене дуже здивував незвичайний вигляд приміщення. На підлозі посеред залу лежав надутий гумовий пліт з пакетами аварійного запасу продуктів та різним приладдям, а на столах і стінах висіли парашути, гумові костюми, рятувальні куртки та полярне спорядження впереміж з апаратурою для дистиляції води та іншими цікавими винаходами. Новий член клубу полковник Хаскін з лабораторії спорядження матеріальної частини військово-повітряних сил збирався прочитати лекцію і продемонструвати кілька нових військових винаходів, які, на його думку, в майбутньому можуть стати корисними для наукових експедицій і в південних широтах.

Після лекції почалася гаряча і весела дискусія. Скептично потрясаючи своєю довгою бородою, підвівся відомий датський полярний

дослідник Петер Фрейхен¹⁰, високий огрядний чоловік. Він не вірив у ці новомодні винаходи. Якось в експедиції до Гренландії він сам користувався гумовим човном і мішком-палаткою замість ескімоського каяка¹¹ та іглу¹² і ледве не поплатився за це своїм життям. Передусім, він мало не загинув у пургу через те, що застібка, яка скріплювала полотнища входу, так замерзла, що він не зміг навіть залізти в палатку. Іншим разом, коли він рибалив, гачок зачепився за надутий гумовий човен; човен проколовся і пішов на дно, як шматок ганчірки. Він і його друг ескімос на цей раз дісталися до берега в каяку, який наспів їм на поміч. Він певен, що жоден найталановитіший сучасний винахідник не може, сидячи в лабораторії, придумати щось краще за те, чим користувались у себе на батьківщині навчені досвідом тисячоліть ескімоси.

Дискусія закінчилась несподіваною пропозицією полковника Хаскіна. Дійсні члени клубу можуть вибрати для своїх майбутніх експедицій з нового спорядження все, що вони захочуть, але з єдиною умовою: повернувшись із плавання, вони мають повідомити в лабораторію свою думку про ці речі. Цього мені тільки й треба було. У той вечір я останнім покинув приміщення клубу. Я повинен був ретельно оглянути все це новісіньке спорядження, яке так зненацька потрапило в мої руки, бо, щоб одержати його, мені досить було висловити своє бажання. Це було саме те, чого мені не вистачало, — спорядження, з допомогою якого можна врятуватися, коли всупереч усяким сподіванням

наш дерев'яний пліт стане виявляти ознаки руйнування, а інших плотів поблизу не буде.

Ранком, снідаючи в Будинку моряків, я все ще був заглиблений в думки про бачене вчора спорядження, коли це до мого столу із своїм сніданком на таці підійшов пристойно одягнений, атлетичної будови юнак і сів поруч. Ми потроху розбалакалися; виявилось, що він теж не моряк, а дипломований інженер з Тронхейма і приїхав до Америки, щоб закупити деталі машин і практично ознайомитись з технікою холодильної справи. Він жив поблизу і часто приходив поїсти в Будинок моряків, бо тут була хороша норвезька кухня. Цей інженер запитав у мене, що я тут роблю, і я коротко познайомив його із своїми планами. Я сказав, що коли до кінця тижня не одержу ніякої певної відповіді з приводу рукопису, то почну готуватися до експедиції на плоту. Мій співбесідник майже нічого не запитував і слухав з великим інтересом.

Через чотири дні ми знову зустрілися в тій самій їдальні.

— Ну, яке ваше рішення, вирушаєте в по-дорож чи ні? — запитав він.

— Так, — відповів я. — Вирушаю.

— Коли?

— Якомога швидше. Коли я затримаюсь надовго, то з Антарктики задують шторми, та й на островах настане пора ураганів. Я повинен відпливти з Перу в найближчі місяці, але спершу мені треба дістати гроші і організувати всю справу.

— Скільки чоловік буде з вами?

— Я думаю, що всього треба шість чоловік;

тоді на плоту нас буде досить, щоб не обриднути один одному; до того ж це зручно й для чотиригодинних вахт біля стерна протягом доби.

Кілька секунд він стояв, немов обдумуючи, а потім палко заговорив:

— Хай йому чорт, як мені хочеться поїхати з вами! Я міг би взятися за технічні виміри та метеорологічні спостереження. Ви ж, звичайно, мусите підкріпити свій експеримент точними вимірами сили і напрямку вітрів, течій та висоти хвиль. Майте на увазі, що вам доведеться пропливти величезні простори океану, про які практично нічого невідомо, бо вони знаходяться поза звичайними морськими шляхами. Така експедиція, як ваша, може зробити цікаві гідрографічні та метеорологічні дослідження, і тут дуже стануть у пригоді мої знання з термодинаміки.

Я нічого не знав про цю людину, крім того, що було написано на її відкритому обличчі. А воно могло сказати багато про що.

— Згода, — промовив я. — Ми вирушаємо разом.

Його звали Герман Ватсінгер. Він був такий самий горе-моряк, як і я.

Кілька днів по тому я привів Германа як гостя в Клуб мандрівників. Там ми відразу ж натрапили на полярного дослідника Петера Фрейхена. Фрейхен дуже вирізнявся тим, що його легко можна було помітити у натовпі. Високий і широкий, як двері сарая, із скуйовдженою бородою, він здавався посланцем незорої тундри. Він завжди поводився якось незвичайно — немов увесь час ішов по слідах ведмедя-грізлі.

Ми підвели його до великої карти, яка висіла на стіні, і розповіли про наш план перепливати Тихий океан на індійському плоту. Фрейхен широко розкрив свої блакитні, мов у дитини, очі, і від цього вони стали зовсім круглими. Слухаючи нашу розповідь, він увесь час по-смикував себе за бороду. А потім тупнув своєю дерев'яною ногою об підлогу і тугіше затягнув ремінь.

Старий мандрівник по Гренландії наповнив наші кухлі пивом і почав розповідати про те, як він вірить у судна давніх народів, у вміння цих людей пересуватися сушею і морем, пристосовуючись до природних умов. Йому самому доводилось спускатися на плоту великими сибірськими ріками, а плаваючи на кораблі вздовж арктичних берегів, він тягав на буксирі плоти місцевих жителів. Розповідаючи про це, мандрівник смикав себе за бороду і на закінчення запевнив, що така подорож для нас буде дуже приємною.

Завдяки гарячій підтримці Фрейхена справа завертілася дуже швидко і незабаром про неї заговорила скандинавська преса. Вже наступного ранку в двері моєї кімнати в Будинку моряків хтось сильно постукав. Мене кликали до телефону в нижній коридор. В результаті цієї розмови того ж вечора Герман і я подзвонили біля під'їзду одного з будинків у фешенебельному кварталі Нью-Йорка. Нас зустрів елегантно одягнений молодий чоловік в лакованих домашніх туфлях та шовковому халаті поверх синього костюма. Притуляючи до носа надушену хусточку і просячи пробачення за свою простуду,

він справляв враження якогось пестунчика. Але ми знали, що цей хлопець прославився в Америці своїми подвигами під час війни як льотчик. Крім незворушного на вигляд господаря там було ще двоє енергійних молодих журналістів, сповнених жадобою діяльності та ідеями. Одного з них ми знали як талановитого кореспондента.

Розпиваючи з нами пляшку чудового віскі, господар пояснив, що його цікавить експедиція. Він обіцяв роздобути потрібні нам кошти з умовою, що ми будемо писати про подорож у газети, а повернувшись назад, поїдемо по різних містах з лекціями про неї. На кінець розмови ми дійшли згоди і випили за успішне співробітництво тих, хто фінансує експедицію і хто бере в ній безпосередню участь. Тепер усі економічні проблеми мали бути розв'язані; за них візьмуться наші компаньйони, а ми можемо більше не турбуватись. Герман і я мусимо зараз же підібрати екіпаж та спорядження, побудувати пліт і, поки не почалися шторми, вирушати в дорогу.

Наступного дня Герман звільнився з роботи, і ми серйозно взялися за справу. Через Клуб мандрівників я вже встиг дістати згоду дослідної лабораторії матеріальної частини військово-повітряних сил, що вони дадуть нам все потрібне; керівники лабораторії вважали, що наша експедиція дуже підходить для випробування їх спорядження. Отже, початок у нас був гарний. Тепер нашим найважливішим завданням було знайти чотирьох підхожих людей; го-

тових вирушити з нами на плоту, а також роздобути продовольство для подорожі.

Добирати людей для спільного плавання по океану треба було дуже ретельно. А то через місяць перебування у відкритому морі могли виникнути всілякі неприємності та сварки. Я не хотів комплектувати команду з моряків: вони навряд чи знали більше за нас, як керувати плотом, а згодом, коли б нам пощастило довести справу до кінця, наш успіх пояснювали б тим, що члени нашого екіпажу були кращими моряками, ніж давні будівники плотів у Перу. І все ж нам слід було мати на плоту людину, яка могла б хоч користуватися секстантом і вміла б позначити наш курс на карті; це потрібно було для наукових звітів.

— Я знаю художника, — сказав я Германові. — Це високий, здоровенний хлопець, який уміє грати на гітарі й взагалі дуже веселий юнак. Він закінчив мореплавне училище і кілька разів плавав навколо світу, перш ніж взявся за пензель і палітру. Я знаю його з дитинства, ми часто на батьківщині робили з ним туристські походи через гори. Напишу йому; я певен, що він приїде.

— Він цілком підходить, — погодився Герман, — а потім нам потрібна ще людина, обізнана з радіо.

— Радіо! — вигукнув я з жахом. — На біса воно нам здалося? Це ж доісторичний пліт.

— Е ні, не кажіть. Ця остерога не пошкодить вашій теорії, якщо ми не посилатимемо сигналів про небезпеку і не проситимемо про поміч. Радіо нам потрібне для того, щоб передавати

метеорологічні спостереження та інші відомості. Про шторм воно нас не попередить, бо для цієї частини океану немає ніяких прогнозів, а коли б вони й були, то яка від них може бути користь на плоту в океані.

Його доводи поступово зламали всі мої заперечення, які ґрунтувалися здебільшого на тому, що я не любив усіляких кнопок та вертливих ручок.

— Як це не дивно, — признався я, — але в мене багато знайомих, які мають відношення до радіозв'язку на велику відстань. Під час війни мене було зараховано в радіопідрозділ — певно, «за спеціальністю». Я обов'язково напишу Кнуту Хаугланду і Торстейну Робю.

— А ви знайомі з ними?

— Так. З Кнутом я вперше зустрівся в Англії в 1944 році. Англіїці нагородили його орденом за участь у парашутному десанті, який перешкодив німцям виготовити атомну бомбу: він був радистом в групі учасників опору, яка здійснила диверсійний акт, знищивши в Рьюкані запаси важкої води¹³. Я зустрівся з ним, коли він тільки-но повернувся з іншої операції в Норвегії; гестапо застукало його з таємним передавачем, що був захований в димарі родильного будинку в Осло. Націсти запеленгували передавачі, і весь будинок був оточений німецькими солдатами, які засіли з кулеметами біля кожних дверей. Сам начальник гестапо Фемер стояв у дворі і чекав, коли до нього приволочуть Кнута. Але приволокли його власних людей. Кнут з револьвером в руках пробився з горища в підвал, а звідти — на задвір'я і під

градом куль зник за кам'яною стіною. Я зустрівся з ним на секретній станції в старовинному англійському замку; він повернувся для організації підпільного зв'язку з сотнею радіостанцій в окупованій Норвегії.

Сам я тільки-но пройшов парашутну практику, і ми разом з ним збиралися опуститися в Нордмарку, біля Осло. Та саме в цей час росіяни вступили в район Кіркенеса, і невеликий норвезький загін був направлений з Шотландії в Фінмаркен, на зміну, коли можна так сказати, цілій російській армії.

Туди послали й мене, і я зустрівся там з Торстейном.

У тих місцях була ще справжня арктична зима, і на зоряному небі над нами мерехтіло північне сяйво. День і ніч стояла цілковита темрява. Коли ми, посинілі від холоду, закутані в хутряний одяг, проходили згарищами спаленого району Фінмаркена, з маленької хатини в горах виліз веселий хлопець з блакитними очима і жорстким білявим волоссям. То був Торстейн Робю. На початку війни він утік до Англії і пройшов там курс навчання; потім його таємно перекинули до Норвегії, кудись під Тромсьо. Він ховався з маленьким передавачем десь поблизу лінкора «Тірпіц» і протягом десяти місяців щоденно повідомляв англійців про все, що відбувалося на кораблі. Він робив це вночі, підключаючи свій таємний передавач до приймальної антени, встановленої німецьким офіцером. Його постійними повідомленнями й користувалися англійські бомбардувальники, які зрештою й покінчили з «Тірпіцем».

Торстейн утік до Швеції, звідти перебрався знову до Англії, а потім з новим радіопередатчем сплигнув на парашуті в тилу у німців в пустельному районі Фінмаркена. Опинившись у нас в тилу після відступу німців, він вийшов із свого сховища, щоб допомогти нам своєю маленькою радіоустановкою, бо наша потужна радіостанція була пошкоджена міною. Можу битися об заклад, що і Кнуту і Торстейну обридло зараз тинятися без діла, і вони охоче погодяться прогулятися на дерев'яному плоту.

— Напишіть і запропонуйте їм, — порадив Герман.

І я написав коротенькі листи, без усяких прикрас, Еріку, Кнуту і Торстейну.

«Збираюсь перепливти Тихий океан на дерев'яному плоту. Хочу підтвердити теорію про те, що острови Південного моря були заселені з Перу. Чи не бажаєте взяти участь? Я гарантую лише безплатний проїзд до Перу і до островів Південного моря та назад; в подорожі ви можете з успіхом застосувати свої технічні таланти. Відповідайте негайно».

Наступного дня від Торстейна прийшла така телеграма:

«Іду. Торстейн».

Двоє інших теж повідомили про свою згоду.

Шостим учасником ми намічали то одного, то другого, але щоразу виникали якісь перешкоди. Тимчасом Герману і мені треба було уладнати питання з продовольством. Ми не думали харчуватися в'яленим м'ясом лам або сушеною бульбою кумара¹⁴, бо не збиралися доводити свою приналежність до індіців. Ми мали пере-

вірити можливості та властивості плоту інків; його вантажність та придатність до плавання в морі і з'ясувати, чи вдасться йому разом з нами щасливо перепливти волею стихій океан і дістатися до Полінезії. Наші попередники індійці могли, звичайно, прожити на плоту, споживаючи сушене м'ясо та рибу, сушену бульбу кумара, бо цими продуктами вони харчувалися і на березі. Але ми, повторюючи їхню подорож, мали намір з'ясувати, чи вдавалося їм у відкритому океані добувати для себе свіжу рибу та користуватися дощовою водою. А для власного харчування я розраховував на простий польовий раціон, знайомий нам з часів війни.

Саме в цей час у Вашингтон приїхав новий помічник норвезького військового аташе. Коли він командував ротою в Фінмаркені, я виконував обов'язки його заступника. Я знаю, що це був «огненний смерч», який з шаленою енергією брався за будь-яке завдання. Бйорн Рьорхолт належав до тих людей, які почувають себе зовсім розгубленими, коли, покінчивши з однією важкою справою, не візьмуться одразу за іншу.

Я змалював йому в листі наше становище і попросив, щоб він приклав увесь свій хист і довідався, чи не знайдеться в управлінні постачання американської армії якоїсь людини, що з нею можна було б встановити зв'язок. Шанси на успіх полягали в тому, що військова лабораторія розробляла нові польові раціони, які ми могли б випробувати так само, як і спорядження лабораторії військово-повітряних сил. Через два дні Бйорн подзвонив нам по

телефону з Вашингтона. Він говорив про нас у відділі зовнішніх зв'язків американського військового міністерства, і там були не від того, щоб довідатися про наші справи. Першим поїздом Герман і я виїхали до Вашингтона. Ми застали Бйорна у військовій місії в його кабінеті.

— Гадаю, що все буде гаразд, — сказав він. — Завтра, як тільки ми дістанемо відповідного листа від полковника, нас приймуть у відділі зовнішніх зв'язків.

«Полковник» — це Отто Мунте-Кос, норвезький військовий аташе. Довідавшись про організацію експедиції, він поставився до нас дуже прихильно і охоче погодився дати рекомендаційного листа.

Коли наступного ранку ми прийшли за листом, він раптом підвівся і заявив, що буде краще, коли ми поїдемо разом з ним. В автомобілі полковника ми вирушили до Пентагону — найбільшої будівлі в світі, в якій знаходиться управління військового міністерства. Полковник і Бйорн у повній парадній формі сиділи спереду, а ми з Германом влаштувалися за ними і дивилися крізь переднє скло на величезний будинок Пентагону, що височів на площі перед нами. Ця грандіозна споруда на тридцять тисяч чиновників, в якій лише коридори досягають двадцяти шести кілометрів, мала бути місцем наступної «наради з питань плоту» з участю високопоставлених представників військового міністерства. Ні досі, ні після цього мені й Герману наш пліт не видавався таким безнадійно маленьким, як зараз.

Після довгих блукань по сходах та коридорах ми добралися до дверей відділу зовнішніх зв'язків і незабаром сиділи за великим столом червоного дерева в оточенні офіцерів, одягнутих в новісіньку форму. Місце голови займав сам начальник відділу зовнішніх зв'язків.

Цей суворий ширококостий офіцер із значком Уест-Пойнтської академії¹⁵, що важко сидів край стола, довго не міг зрозуміти, яке відношення може мати американське військове міністерство до нашого дерев'яного плоту. Але продумане вступне слово полковника і наші добрі відповіді на численні запитання офіцерів, які сиділи навколо столу, справили на нього гарне враження, і він з інтересом прочитав листа з лабораторії спорядження матеріальної частини військово-повітряних сил. Потім підвівся, дав своєму штабу лаконічне розпорядження допомогти нам у відповідних інстанціях і, побажавши нам удачі, залишив кімнату, де відбувалась нарада. Коли за ним зачинилися двері, молодий штабний капітан прошепотів мені на вухо:

— Можу битися об заклад, що ви дістанете все потрібне. Це дуже нагадує невеличку воєнну операцію і вносить якусь різноманітність у нашу щоденну канцелярську рутину мирного часу; до того ж це дасть змогу як слід методично випробувати спорядження.

Відділ зв'язків відразу ж домовився про зустріч з полковником Льюїсом, працівником експериментальної лабораторії головного інтендантського управління, і мене з Германом відвезли туди на автомобілі.

Полковник Льюїс виявився привітним велет-

цем з фігурою спортсмена. Він негайно викликав до себе співробітників, які керували дослідами в різних галузях постачання. Усі вони поставились до нас дуже прихильно і відразу ж запропонували безліч усякого спорядження, яке треба було якнайстаранніше випробувати. Нам перелічували майже все, що тільки могло знадобитися в експедиції, — від польових раціонів до мазі проти загару і спальних мішків, які не пропускали вологи, чим перевершили усі наші найсміливіші сподівання. Потім нам дозволили оглянути ці предмети. Ми куштували чудові раціони в добрій упаковці, розглядали сірники, які запалювалися і після того, як вони побували у воді, нові зразки примусів та бідони для води, гумові мішки, спеціальне взуття, кухонний посуд, плаваючі ножі та багато інших речей, потрібних для експедиції.

Я глянув на Германа. Він мав вигляд тихенького хлопчика, який з багатою тіткою потрапив до крамниці кондитерських виробів. Високий полковник ішов попереду і сам показував усі ці чудові речі, а після обходу співробітники лабораторії записали, що і в якій кількості нам потрібно. Я вважав, що перемога вже за нами, і мріяв лише про те, щоб скоріше опинитися у себе в готелі і, простягшись на ліжку, спокійно і мирно все обдумати. Але високий привітний полковник несподівано сказав:

— Ну, а тепер треба піти і поговорити з шефом; він має вирішити, чи можна вам усе це видати.

У мене щось наче обірвалося всередині. Виходить, ми мусимо починати все спочатку і зно-

ву пускати в дію свою красномовність. А що це за «шеф», один бог тільки знає.

Шеф, невисокий на зріст офіцер, тримав себе дуже серйозно. Коли ми зайшли, він, не підводячись з-за письмового стола, окинув нас гострим поглядом своїх блакитних очей і запросив сісти.

— Ну, чого хочуть ці пани? — різко запитав він полковника Льюїса, не зводячи з мене очей.

— Та якісь дрібниці, — поспішно відповів Льюїс. Він у загальних рисах пояснив суть нашого прохання, а начальник терпляче слухав, не ворухнувши й пальцем.

— А що вони можуть нам дати взамін? — запитав шеф, не виявляючи ніякого подиву.

— Ну, — заспокійливо сказав Льюїс, — ми сподіваємось, що учасники експедиції, певно, зможуть дати відгук про придатність нових видів продовольства та деякого спорядження в тих важких умовах, в яких вони будуть ними користуватися.

Серйозний офіцер за письмовим столом мляво, без будь-якої афектації, відкинувся назад, все ще не спускаючи з мене очей. Я відчув, що провалююсь крізь глибоке шкіряне крісло, коли він холодно сказав:

— Я зовсім не розумію, як вони можуть дати нам щось взамін.

У кімнаті запанувала мертва тиша. Полковник Льюїс поправляв свій комірець, ніхто з нас не вимовив ні слова.

— А втім, — несподівано знову заговорив начальник, і тепер у куточках його очей промайнула легенька посмішка, — сміливість

заповзятливість теж чогось варті. Полковнику Льюїс, нехай вони одержать усе!

Мало не задихаючись від радості, я сів у автомобіль, який повіз нас додому в готель. Раптом на Германа напав судорожний сміх.

— З вами погано? — запитав я з тривогою.

— Та ні, — відповів він, все так само безсоромно сміючись, — це я підрахував, що в продовольчих раціонах, які ми одержимо, буде 682 банки ананасів, а я їх дуже люблю.

Треба уладнати тисячу справ і майже всі в один час, щоб шестеро чоловіків, дерев'яний пліт і його вантаж своєчасно опинилися в певному місці на перуанському узбережжі. А в нашому розпорядженні три місяці і у нас нема чарівної лампи Аладдіна.

Ми полетіли в Нью-Йорк з рекомендаційним листом відділу зв'язків і зустрілися з Бере, професором Колумбійського університету, який був головою Комітету географічних досліджень військового міністерства.

Він натиснув на ті кнопки, з допомогою яких Герман, нарешті, одержав усі цінні інструменти та апарати, потрібні для наукових вимірювань.

Потім ми полетіли до Вашингтона, щоб побачити адмірала Гловера з Гідрографічного інституту морського міністерства. Добродушний старий морський вовк скликав усіх своїх офіцерів і, познайомивши їх з нами, вказав на карту Тихого океану, що висіла на стіні.

— Ці хлопці цікавляться нашими найновішими картами. Допоможіть їм!

Колеса закутилися швидше, і англійський полковник Ламсден скликав нараду британської військової місії у Вашингтоні, щоб обговорити наші дальші завдання і шанси на щасливе закінчення плавання. Ми одержали купу добрих порад та набір англійського спорядження, яке доставили нам на літаку з Англії для випробування під час подорожі. Англійський військовий лікар виявився завзятим прихильником таємничого «акулячого порошку». Коли акула стане дуже настирливою, нам досить висипати у воду кілька щіпок цього порошку, і вона відразу втече.

— Сер, — запитав я ввічливо, — чи можемо ми покласти на цей порошок?

— Ну, — посміхаючись, сказав англієць, — саме це ми й хочемо з'ясувати!

Коли часу обмаль і доводиться замінити поїзд літаком, а ноги автомобілем, тоді гаманець швидко стає тонким, як засушений лист. Грошей, одержаних за мій квиток назад до Норвегії, який ми продали, вже не стало, і нам довелося їхати до нью-йоркських друзів-компаньйонів, щоб упорядкувати фінансові справи. Там нас чекало несподіване розчарування. Фінансовий директор лежав хворий, а двоє його товаришів були безсилі щось зробити, поки він не видужає. Вони не відмовлялись від нашої фінансової угоди, але в цей час нічим не могли допомогти. Нас попросили на якийсь час відкласти всю справу, але це марне прохання, бо нам не під силу було зупинити численні

коліщатка, які вже закрутилися на повну швидкість. Тепер ми могли думати лише про те, щоб не перекинутися; зупинятися чи гальмувати було пізно. Наші приятелі-компаньйони згодилися ліквідувати синдикат, щоб дати нам можливість діяти швидко і незалежно від них.

І ось ми йдемо вулицею, а в кишенях у нас, як і досі, порожньо.

— Грудень, січень, лютий, — рахував Герман.

— В найгіршому разі, березень, — додав я, — але в березні ми обов'язково повинні відпливти.

Все здавалося нам непевним, але одно було ясно. Наша подорож мала серйозну мету, і ми не хотіли, щоб нас ставили в один ряд з акробатами, які спускаються по Ніагарі в порожніх бочках або висиджують по 17 днів на верхівці флагштока.

— Тільки б не бути залежними від фірм, що торгують жувальною гумкою або кока-кола, — заявив Герман.

В цьому питанні у нас була повна згода.

Ми могли роздобути норвезькі крони, але по цей бік Атлантичного океану вони не вирішували справи. Попросили б субсидії, але навряд чи нам дадуть її для доказів спірної теорії; зрештою, саме для цього ми й задумали подорож на плоту. Незабаром ми впевнились, що ні газетні трести, ні окремі меценати не наважуються дати гроші для справи, яку вони самі і всі страхові товариства вважали самовбивчою; якщо ми повернемося живими й здоровими, тоді все буде по-іншому.

Становище було досить сумне, і протягом

багатьох днів ми не бачили ніякого виходу. Тоді на сцені знову з'явився полковник Мунте-Кос.

— Ви сіли на міліну, хлопці, — сказав він. — Ось вам чек, для почину. Я можу почекати, поки ви повернетесь з островів Південного моря.

Ще кілька чоловік зробили так само, і скоро позичених грошей стало досить, щоб знову взятися за справу без посередників та інших комерсантів. Час було летіти до Південної Америки і будувати пліт.

Давні перуанські плоти будувалися з бальзового дерева, яке після висихання стає легшим, ніж корок. Бальза росте в Перу, але далеко від узбережжя, за Андами; тому мореплавці за часів інків добиралися вздовж берега до Еквадору і там рубали здоровенні бальзові дерева біля самого Тихого океану. Так само думали зробити й ми.

Зараз мандрівники зустрічаються із зовсім іншими труднощами, ніж у часи інків. У нашому розпорядженні автомобілі, літаки і бюро подорожей, але щоб справа не стала надто легкою, у нас існують перешкоди, що називаються кордонами. Там занадто ретельні стражі з мідними гудзиками перевіряють, хто ви, риються у вашому багажі і мучать вас без кінця анкетами, коли ви щасливо пройдете всі попередні випробування. Страх перед цими людьми з мідними гудзиками змусив нас дійти до висновку, що ми не можемо висадитись у Південній Америці з ящиками і чемоданами, наповненими дивними речами, і, чемно привітавшись калі-

ченою іспанською мовою, попросити дозволу на спорудження плоту, а потім відпливти на ньому. Нас, напевно, посадили б у в'язницю.

— Ні, — сказав Герман, — ми повинні мати офіціальний дозвіл.

Один з наших приятелів з ліквідованого тріумвірату був кореспондентом в Організації Об'єднаних Націй; він одвіз нас туди на автомобілі. Коли ми зайшли до великого залу засідань, де представники всіх народів сиділи на лавах, усі мовчки слухали палку промову чорноволосого росіянина, який стояв перед величезною картою світу. Ця сцена справила на нас сильне враження.

Нашому приятелеві-кореспонденту пощастило під час перерви познайомитись з одним із делегатів Перу, а потім — з представником Еквадору. Сидячи у вестибюлі на м'якому шкіряному дивані, вони уважно вислухали наш проект перепливти океан і підтвердити теорію, що творці стародавньої цивілізації на їхній батьківщині були першими людьми, які досягли островів Тихого океану. Обидва делегати обіцяли інформувати свої уряди про наш план і гарантували нам підтримку, коли ми прибудемо в Перу та Еквадор. Саме в той час через приймальню проходив Трюгве Лі і, почувши, що тут його співвітчизники, підійшов до нас. Хтось запропонував йому вирушити з нами на плоту. Але для нього було досить бурі і на суші.

Помічник секретаря Організації Об'єднаних Націй доктор Бенхамін Коен з Чілі, відомий археолог-аматор, дав мені листа до президента республіки Перу, який був його особистим дру-

гом. У вестибюлі ми зустріли також норвезького посла Вільгельма фон Мюнте-Моргенштерне, який з цього часу подавав експедиції неоціненну допомогу.

Отже, ми купили два квитки і полетіли до Південної Америки. Коли один по одному заревли чотири потужних мотори, ми, зовсім знесилені, відкинулись у глибоких кріслах. Важко висловити те почуття полегшення, яке сповнювало нас від усвідомлення того, що перша частина програми виконана і тепер ми йдемо прямо назустріч пригодам.

РОЗДІЛ 3

У ПІВДЕННІЙ АМЕРИЦІ

Ми приземляємось на екваторі.— Проблема бальзових дерев.— На літаку в Кіто.— Мисливці за головами і «бандидос».— В Андах на «віллісі».— У нетрях джунглів.— В Ківедо.— Ми рубаємо бальзові дерева.— Униз рікою Паленке на плоту.— Привабливий військовий порт.— У морського міністра в Лімі.— Зустріч з президентом Перу.— Поява Даніельсона.— Повернення до Вашингтона — Дванадцять кілограмів документів.— Бойове хрещення Германа.— Ми будуємо пліт у військовому порту.— Осторога. Напередодні відплиття.— Пліт названо «Кон-Тікі».— Прощай, Південна Америко.

Тільки-но перелетівши екватор, літак почав поволі спускатися крізь молочно-білі хмари, які раніше простягалися під нами, наче сліпуча сніжна пустеля у блискотливому сонячному промінні. Купчастий туман обліплював вікна літа-

ка, потім він розвіявся, зависнувши над нашими головами пеленою хмар, а внизу з'явилося світлозелене хвилясте море джунглів. Ми летіли над південноамериканською республікою Еквадор і скоро приземлилися в тропічному аеропорту Гуаякіль. З куртками, жилетами і пальтами на руці, такими потрібними нам напередодні, ми вилізли з літака і опинилися немов у теплиці; відповідаючи на привітання балакучих жителів півдня, одягнених по-тропічному, ми відчували, що наші сорочки прилипають до спини, як мокрий папір. Митні та імміграційні чиновники зустріли нас з обіймами, мало не на руках понесли до таксі, на якому ми доїхали до найкращого в місті, єдиного пристойного готелю. Там кожен з нас поспішно відшукав свою ванну, напустив холодної води і заліз у неї.

Ми прибули до країни, де ростуть бальзові дерева, і тепер нам треба було закупити їх для спорудження плоту.

Перший день пішов на вивчення місцевої грошової системи та засвоєння кількох іспанських фраз, необхідних для того, щоб можна було знайти дорогу назад до готелю.

Наступного дня ми наважились розстатися з ваннами і зробили кілька прогулянок, щоразу збільшуючи відстань. І коли Герман, задовольняючи своє дитяче бажання, помацав справжню пальму, а я досхочу наївся фруктів, ми вирішили зайнятись купівлею бальзових дерев.

На жаль, це легше було сказати, аніж зробити. Звичайно, ми могли дістати скільки завгодно бальзової деревини, але не у вигляді цілих колод, як це було нам потрібно. Минули

ті часи, коли бальзу рубали тут же на узбережжі. Остання війна винищила ці дерева. Їх валили тисячами і відправляли на авіаційні заводи, бо це дуже пористий і легкий матеріал. Нам повідомили, що тепер великі бальзові дерева ростуть лише у джунглях всередині країни.

— В такому разі ми вирушимо туди і самі нарубаємо їх, — сказали ми.

— Це неможливо, — заявили авторитетні люди. — Сезон дощів уже почався, ріки вийшли з берегів, і всі дороги в джунглях стали непрохідними. Якщо вам потрібні бальзові дерева, то приїздіть в Еквадор через півроку, коли закінчатся дощі і висохнуть дороги в джунглях.

Опинившись у безвихідному становищі, ми відвідали дон Густаво фон Бухвальд, бальзового короля Еквадору, і Геоман розгорнув перед ним креслення нашого плоту, на якому були вказані розміри потрібних нам колод. Худорлявий, невисокий на зріст, бальзовий король відразу ж схопив телефонну трубку і розіслав своїх агентів на розшуки. На лісопильних заводах можна було знайти різні дошки та окремі короткі деревини, але жодної колоди, придатної для плоту, вони не розшукали. У самого дона Густава на звалищі знайшлося дві великі деревини, зовсім сухі, та на них далеко не поїдеш. Було ясно, що розшуки наші даремні.

— У мого брата велика плантація бальзових дерев, — сказав дон Густаво. — Його звать дон Федеріко, і він живе у Ківедо, в невеликому селищі серед джунглів. Він дасть вам усе потрібне, як тільки ми зв'яжемося з ним після

дошів. А зараз нічого не вийде, у джунглях злива.

Коли дон Густаво сказав, що нічого не вийде, то так само скажуть і всі спеціалісти в справі бальзових дерев у Еквадорі. Отож, ми були в Гуаякілі без жодної колоди для плоту і не могли поїхати, щоб нарубати їх; така можливість з'явиться лише через кілька місяців, а це буде вже надто пізно.

— Час не стоїть,— сказав Герман.

— І ми повинні дістати бальзові дерева,— додав я.— Пліт має бути таким самим, як у індіців, інакше ми навряд чи залишимося живими.

Ми дістали в готелі маленьку шкільну карту з зеленими пасмами джунглів, коричневими лініями гір та невеличкими червоними кружечками населених пунктів, і вона розповіла нам, що джунглі тягнуться безперервною смугою від берегів Тихого океану аж до підніжжя величких Анд. І тут у мене з'явилася одна думка. Зараз не було ніякої змоги дістатися з прибережного району, через джунглі, до Ківедо, де ростуть бальзові дерева. А що, коли ми спробуємо добратися туди з протилежного боку, спустившись у хащу джунглів з голих снігових схилів Андського хребта? Це був у нас єдиний вихід.

На аеродромі знайшовся невеличкий вантажний літак, на якому нас погодилися доставити в Кіто, в столицю цієї своєрідної країни, розташовану на гірському плато в Андах на висоті 3 000 метрів над рівнем моря. Розмістившись поміж ящиків та літакового обладнання,

ми раз у раз поглядали на зелені джунглі і блискотливі ріки, поки літак не зайшов у хмари. Коли ми виринули з них, безкрає море туману захвало від наших очей долини, але попереду на тлі сліпучого голубого неба із хмар виступили суворі схили гір та голі скелі.

Літак повз круто вгору понад гірським схилом, мов по невидимому фунікулеру, і хоч ми знаходились над самим екватором, перед нами виблискували снігові поля. Потім ми пірнули між скелі і опинилися над високогірним плато, вкритим буйною весняною рослинністю; там ми й приземлилися — поблизу найсвоєріднішої у світі столиці.

Серед ста п'ятдесяти тисяч жителів Кіто більшість — це чистокровні гірські індієці та метиси, бо тут була столиця їх предків ще задовго до того, як Колумб і жителі Північної Європи відкрили Америку. Старовинні монастирі, де зберігалися неоціненні художні скарби, а також інші величні споруди епохи іспанського панування, що височіли над покрівлями низеньких індієських будиночків з невипаленої цегли, надавали місту своєрідного вигляду. Між глиняними стінами лабіринтом тяглися вузькі вулиці, заповнені гірськими індієцями в червоноплямистих плащах та високих канелюхах власного виробу. Одні йшли на базар, підганяючи навантажених ослів, інші, згорбившись, сиділи вздовж глиняних стін і дрімали на осонні. Безперестану сигналячи, щоб пробити собі дорогу серед гурту дітей, ослів та босоногих індієців, один за одним поволі пройшли кілька автомобілів з аристократами іспанського по-

ходження в тропічних костюмах. Повітря на цьому високому плато було таким прозорим, що навколишні гори здавалися частиною величного пейзажу і надавали всьому краєвиду ще більшої казковості. Наш приятель з літака, Хорхе, на прізвисько «скажений льотчик», походив із старовинної іспанської сім'ї в Кіто. Він влаштував нас у старомодному готелі, а потім, то з нами, то сам, почав шукати в місті якогось транспорту, що зміг би доставити нас через гори, а тоді далі, у джунглі — в Ківедо. Увечері ми зустрілися в старовинному іспанському кафе, і Хорхе повідомив нам неприємні новини: ми повинні викинути з голови всяку думку про поїздку в Ківедо. Через гори зараз не проїхати — не знайдеш ні екіпажа, ні людей. І вже нічого, звичайно, й говорити про подорож у джунглі, де почалися дощі і де на мандрівників ще й можуть напасти, коли вони застрянуть у болоті. Це ж у минулому році десятеро американських інженерів-нафтовиків були вбиті отруєними стрілами у східній частині Еквадору. Тут і досі живе багато лісових індіців, які зовсім голими бродять у джунглях з отруєною зброєю.

— Деякі з цих індіців є мисливцями за головами, — замогильним голосом повідомив Хорхе, бачачи, що Герман анітрохи не стурбований і спокійнісінько уминає печеню, запиваючи її червоним вином.

— Ви думаєте, що я перебільшую, — шепотів він далі. — Хоч це й суворо заборонено, але в нас є ще люди, які живуть з того, що продають висушені людські голови. Цій торгівлі не

можна покласти край, бо й досі лісові індійці відрубують голови своїм ворогам з інших бродячих племен. Вони розбивають кістки черепа і потім виймають їх, а порожню шкіру голови наповнюють гарячим піском; голова зморщується і стає не більшою за котячу, але форма не змінюється, і риси обличчя зберігаються. Ці зморщені голови ворогів колись були цінними трофеями, а зараз це дефіцитний товар на чорному ринку. Метиси-посередники доставляють їх тоговцям на узбережжя, а ті перепродують туристам за неймовірно велику ціну.

Хорхе подивився на нас з цікавістю. Він і не підозрював, що вдень Германа і мене закликали в кімнату швейцара і запропонували купити дві таких голови — тисячу сукре¹⁶ за кожену. Зараз їх часто підробляють, продають голови мавпячі, але ті були справжніми, з чистокровних індійців. Вони так добре збереглися, що можна було розрізнити найдрібніші риси обличчя — голови чоловіка і жінки, кожна завбільшки з апельсин. Жінка була гарненька, хоча свої звичайні розміри зберегли лише її та довге чорне волосся. Я здригнувся, коли згадав це, але висловив сумнів у тому, що мисливці за головами зустрічаються на захід від гір.

— Цього ніхто не може знати, — похмуро заявив Хорхе. — А що ви скажете, коли ваш друг раптом зникне, а потім на ринку з'явиться його голова в мініатюрі. Так сталося одного разу з моїм другом, — додав він, уважно дивлячись на мене.

— Розкажіть нам про це,— попросив Герман, поволі, без особливого задоволення пережовуючи м'ясо.

Я акуратно відклав убік виделку, і Хорхе почав свою розповідь. Якось він разом з дружиною жив у маленькому селищі серед джунглів, промиваючи золото та скуповуючи його у інших старателів. У них був друг, місцевий житель, який регулярно приносив їм золото і міняв його на товари. І ось цього друга вбили у джунглях. Хорхе вистежив убивцю і пригрозив, що застрелить його. Убивця був одним з тих, кого підозрювали у торгівлі зморщеними людськими головами, і Хорхе обіцяв залишити його живим, коли він зараз же віддасть голову. Той відразу ж приніс голову друга Хорхе, яка стала тепер завбільшки з чоловічий кулак. Хорхе страшенно засмутився, коли знову побачив свого друга, бо той зовсім не змінився, якщо не зважати на те, що він став таким маленьким. Дуже збентежений, він приніс маленьку голову додому дружині. Побачивши її, дружина знепритомніла, і Хорхе довелося сховати свого друга у чемодан. Але в джунглях було так: вогко, що голова густо вкривалася зеленою пліснявою, і Хорхе доводилося час від часу витягати її і сушити на сонці. Прив'язана за волосся до білизняної вірвовки, вона дуже втішно погойдувалася, а дружина Хорхе зомлівала кожного разу, як тільки бачила її. Та якось миша прогризла в чемодані дірку і зовсім спотворила голову. Хорхе дуже засмутився і поховав свого друга з усіма церемоніями в маленькій ямці на аеродромі.

— Як-не-як, а це ж таки була людська істота,— закінчив свою розповідь Хорхе.

— Який чудовий обід,— сказав я, щоб звернути розмову на іншу тему.

Коли ми в темряві поверталися додому, вигляд Германа з низько насунутим на вуха капелюхом викликав у мені якесь неприємне почуття. А втім, він просто натягнув його сильніше, щоб захиститися від холодного вітру, який дув з гір.

На другий день ми сиділи з нашим генеральним консулом Брюном та його дружиною в їх великому замському маєтку під високими евкаліптами. Брюн вважав малоюмовірним, що в наступній подорожі через джунглі в Ківедо наші капелюхи можуть стати завеликими на нас, але... в тих районах, які ми збиралися відвідати, нищпорили розбійники. Він дістав вирізки з місцевих газет, в яких повідомлялося, що з настанням сухого сезону туди буде послано загони солдатів для знищення «бандидос», які наповнили прилеглі до Ківедо райони. Вирушати туди зараз було б безглуздя, і ми ні в якому разі не дістанемо ні провідників, ні засобів пересування. Саме в цей час дорогою промчав «вілліс» американського військового аташе, і це нашттовнуло нас на нову думку. У супроводі генерального консула ми пішли в американське посольство, і нам пощастило побачити самого військового аташе. Це був підтягнутий життєрадісний, ще молодий чоловік у хакі і високих чоботях; сміючись, він запитав нас, чому ми тиняємося на вершинах Анд, тоді як місцеві газети повідомляють,

що ми маємо вирушати в плавання через океан на дерев'яному плоту.

Ми пояснили, що дерева стоять ще на пні в ківедських джунглях. А ми залізли сюди, на дах материка, і не можемо дістатися до них. Попросили військового аташе позичити нам або літак і два парашути, або «вілліс» з водієм, який знає країну.

У першу мить військовий аташе, вражений нашою безцеремонністю, не міг промовити й слова; потім безнадійно похигав головою і, посміхаючись, сказав: «Гаразд, коли третьої можливості немає, то я приймаю другу».

Другого ранку о чверть на шосту біля під'їзду готелю зупинився «вілліс»; з нього виплигнув капітан інженерних військ еквадорської армії і доповів, що прибув у наше розпорядження. Він мав наказ доставити нас у Ківедо, незважаючи ні на яке болото. «Вілліс» був заставлений каністрами з бензином, бо по дорозі, якою ми мали їхати, не було ні бензинових колонок, ні навіть слідів від коліс. У зв'язку з повідомленнями про «бандидос» наш новий друг капітан Агурто Алексис Альварес був до зубів озброєний ножами та вогнепальною зброєю. Ми ж приїхали до Еквадору із зовсім мирними намірами, в куртках і галстуках, щоб купити на побережжі за готівку дерева. Мішок з банками консервів — оце і все, що ми взяли на «вілліс», коли не рахувати брезентових штанів кольору хакі, які ми нашвидку купили для кожного, та старого фотоапарата. Крім того, генеральний консул накинув нам свій великий парабелум з повним запасом патронів, щоб

ми могли знищувати усіх, хто задумає спинити нас у дорозі. «Вілліс» із свистом промчав безлюдними вуличками, де примарне сяйво місяця освітлювало вибілені глиняні стіни. Ми виїхали за місто і з шаленою швидкістю помчали доброю піщаною дорогою на південь через гори.

Добра дорога тяглася вздовж хребта до гірського села Латакунга, де індійські будиночки без вікон тіснилися круг білої церкви з пальмами на площі перед нею. Тут ми звернули на дорогу для мулів, що піднімалася вгору, потім опускалася вниз, звиваючись на захід через горби та долини Анд, і потрапили в край, який нам ніколи й не снився. Це був край гірських індійців — на схід від сонця і на захід від місяця¹⁷, поза часом і простором. За всю дорогу ми не бачили жодного воза, жодного колеса. Нам зустрічалися лише босоногі пастухи в строкатих пончо, які поволі гнали перед собою безладні гурти лам, а зрідка дорогою проходили цілі сім'ї індійців. Чоловік завжди їхав попереду, на мулі, а його маленька дружина з цілою колекцією капелюшків на голові і найменшою дитиною в кошику за спиною дріботіла позаду. І всю дорогу безперестану пряла вовну. Трохи далі тюпали осли і мули, нав'ючені гіллям, очеретом та глиняним посудом.

Чим далі ми просувалися вперед, тим рідше зустрічалися нам індійці, які говорили по-іспанському, і скоро лінгвістичні знання Агурто стали такими ж непотрібними, як і наші. Тут і там купками тулилися на схилах гір хати, серед них все рідше траплялися глиняні і все частіше — хати з віття та сухої трави. Здава-

лося, що і ці будівлі, і засмагли від сонця люди із сіткою зморшок на обличчях вирости з самої землі під промінням палючого сонця Анд. Вони були такою ж невід'ємною частиною скель, кам'яних осипів та гірських пасовиськ, як і сама трава гірських луків. Низькорослі гірські індійці, володіючи тільки мізерним добром, відзначалися залізною витривалістю диких тварин та дитячою безпосередністю стародавнього народу; і чим менше вони розмовляли, тим більше сміялися. Ми всюди зустрічали сяючі обличчя з білосніжними зубами. Біла людина навряд чи змогла б у цих місцях витратити або заробити хоч один шилінг. Тут не було ні афіш, ні шляхових знаків, і коли на дорогу падала якась бляшанка чи шматок паперу, їх зараз же підбирали як речі, що можуть пригодитись в господарстві.

Ми підіймалися вгору спаленими сонцем схилами без жодного куща і дерева, спускалися в піщані долини, де росли тільки кактуси, поки, нарешті, не вибрались на самий гребінь гір; довкола розстилися снігові поля, і дув такий пронизливий холодний вітер, що ми змушені були зменшити швидкість, щоб не задубіти зовсім; страшенно мерзнучи у своїх блаженських сорочках, ми мріяли про спеку джунглів. Щоб відшукати дальшу дорогу, нам довелося довго кружляти серед гір по кам'яних осипах і травнистих схилах. Та коли ми досягли західного схилу, де Анди круто обриваються до підніжжя, вузька стежка, якою ми рухались, пішла далі по навислих над проваллям карнизах, і з усіх боків нас оточували тільки прямовисні скелі та

вузькі ущелини. Ми поклалися цілком на Агурто, який, скорчившись напружено тримав кермо і, кожного разу, як тільки машина наближалася до краю безодні, встигав своєчасно звернути на дорогу. Раптом нам в обличчя ударив сильний порив вітру; ми вибралися на край гребеня, звідки Анди стрімкими уступами круто спускалися до джунглів, які лежали далеко внизу на дні провалля глибиною близько 4 000 метрів. Але нам не довелося милуватися цим далеким морем джунглів: як тільки «вілліс» перевалив через гребінь, нас огорнула пелена густих хмар — непроглядних, як дим з відьминого казана. Але тепер дорога йшла круто вниз без усяких перешкод. Весь час униз, вздовж ущелин, скель і гребенів, а повітря ставало вологішим і теплішим і все більше сповнювалося важким душним ароматом теплиць, який підіймався з джунглів, що розстилися внизу.

А потім пішов дощ. Спочатку невеликий, він скоро затарабанив по нашому «віллісу» з усіх сил, звідусюди з гір мчали руді потоки води. Ми теж мало не пливли, спускаючись із сухого гірського плато у зовсім інший світ, в якому все — і камінь, і дерево, і глина — вкрилося м'якою зволоженою пеленою моху та дерену. Довкола росло буйне листя, інколи неймовірно великого розміру, і звисало зеленими парасольками, оббризкуючи дошовими краплями схили гір. Потім з'явилися перші поодинокі вісники тропічного лісу, з яких довгою бахромою звисали мох та ліани. Скрізь було чути дзюрчання та плескіт води. В міру того, як спуск ставав більш пологим, джунглі обступали нас усе тіс-

ніше; нарешті, армія зелених велетнів поглинула наш маленький «вілліс», який, здіймаючи фонтани бризок, повільно рухався по зовсім розмоклій глинистій дорозі. Повітря було вологе й тепле, важке від рослинних ароматів.

Стало вже темно, коли ми на схилі хребта добралися до купки хаток, вкритих пальмовим листям. Зовсім змоклі під теплим дощем, ми вилізли з машини, щоб заночувати під покрівлею. Прокляту блошню, що напала на нас у хатині, ми другого дня топили на дощі. Навантажений бананами та іншими південними фруктами, наш «вілліс» їхав далі через джунглі все нижче й нижче, хоч нам здавалося, що ми вже давно опустилися в долину. Грязь ставала все грузькішою, але ми рухались без особливих перешкод, а розбійники поки що нічим про себе не нагадували.

Тільки тоді, як дорогу нам перетяла широка мутна ріка, що котила свої води через джунглі, «вілліс» зупинився. Ми застряли ґрунтовно, бо і вгору і вниз уздовж ріки берег був зовсім непрохідним. На невеличкій галявині стояла хатина, кілька метисів на залитій сонцем стіні розвішували шкуру ягуара, а собаки і кури борсалися в грязюці та розважались тим, що лазили по купах бобів какао, які просушувались на сонці. Коли «вілліс», раз у раз застряваючи в болоті, наблизився до хатини, всі схопилися із своїх місць; від метисів, які розмовляли іспанською мовою, ми дізналися, що ця ріка називається Паленке, а Ківедо знаходиться на тому березі, якраз напроти. Ніякого моста тут не було, ріка швидка і глибока, але вони мо-

жуть перевезти нас разом з автомобілем на плоту. Ця дивна споруда лежала на березі біля самої води. Криві колоди — завтовшки як рука, а деякі як нога, були зв'язані між собою рослинними волокнами та бамбуковими пагонами, утворюючи хисткий пліт, удвічі довший і ширший за наш «вілліс». Підклавши під кожне колесо по дошці, ми вкотили на колоди машину і з хвилюванням чекали, що з цього вийде; хоч більшість деревин занурилося у мутну воду, пліт все-таки витримував «вілліс», і нас, і чотирьох напівголих чоловіків з брунатною шкірою, які довгими жердинами відштовхували пліт від берега.

— Бальза? — разом запитали Герман і я.

— Бальза, — підтвердив один з хлопців і зневажливо пхнув ногою колоду.

Течія підхопила нас і понесла вниз рікою; чоловіки, керуючи плотом, час від часу налягали на свої жердини; ми пропливли річку навскоси і опинилися у більш спокійній воді біля протилежного берега. Такою була наша перша зустріч з бальзовим деревом і перше плавання на бальзовому плоту. Ми щасливо причалили до берега і урочисто в'їхали в Ківедо. Два ряди просмолених рублених будиночків з пальмовими покрівлями, на яких нерухомо сиділи грифи, утворювали щось на зразок вулиць. Це й було селище. Жителі кинули свої справи, і всі, чорні й коричньові, молоді й старі, хто з дверей, хто з вікон, висипали надвір. Вони мчали назустріч «віллісу» — грізна галаслива людська хвиля. Вони оточили з усіх боків автомобіль, дерлися на нього і лізли під нього. Ми міцно тримали

свої пожитки, тоді як Агурто шалено крутив стерно. Потім одна з шин проколалася, і «вілліс» опустився на колесо. Ми приїхали в Ківедо і тепер змушені були витерпіти церемонію вітальних обіймів.

Плантація дона Федеріко знаходилась трохи нижче вздовж ріки. Коли наш «вілліс», підскакуючи на вибоях, з'явився на доріжці серед мангових дерев, назустріч швиденько вийшов худорлявий чоловік, старий житель джунглів, разом із племінником Анхело, з яким він жив у лісі. Ми передали листа від дона Густаво, і скоро наш «вілліс» стояв один у дворі. Тимчасом на джунглі ринув свіжий тропічний дощ. У будинку дона Федеріко нас чекав святковий обід. На відкритому вогні, потріскуючи, смажилися курчата і молочні поросята, а ми сиділи круг столу, заставленого тропічними фруктами, і розповідали про мету свого приїзду. Через зтягнуті сіткою вікна долітав шум тропічного дощу і теплий солодкий запах розквітлих рослин.

Дон Федеріко пожвавішав, як хлопчик. Ну, звичайно, він бачив бальзові плоти ще бувши дитиною. П'ятдесят років тому, коли він жив унизу, на узбережжі, індійці з Перу частенько припливали в Гуаякіль на великих бальзових плотах, що йшли під парусом уздовж берега, торгувати рибою. Вони привозили кілька тонн сушеної риби в бамбуковій каюті, що стояла посеред плоту. З ними часом прибували дружини, діти, собаки і свійська птиця. Такі великі бальзові дерева, з яких вони будували плоти, зараз, в період дощів, знайти важко, бо че-

рез повінь та невилазну грязь навіть верхи на коні неможливо дістатися до бальзових плантацій, що знаходяться нагорі у лісах. Та дон Федеріко зробить усе, що в його силі, можливо, знайдеться кілька дерев у лісі недалеко від бунгало, нам же не так багато й потрібно.

Пізно увечері дощ на якийсь час припинився, і ми вийшли на прогулянку під манговими деревами навколо бунгало. Тут у донна Федеріко росли всілякі сорти диких орхідей, що звисали з гілок; посаджені вони були просто в половинки кокосових горіхів. Від культурних сортів орхідей ці рідкісні рослини різняться чудовим ароматом. Коли Герман нахилився, щоб понюхати одну квітку, з листя над його головою висунулося щось схоже на довгого тонкого й блискучого вугра. Анхело миттю махнув бичем, і на землю упала в'юнка змія. Через секунду юнак міцно притис зміїну шию до землі роздвоєною на кінці палицею, а потім розтрощив їй голову.

— Укус смертельний,— промовив він і показав нам два зігнутих отруйних зміїних зуба:

Здавалося, що в листі навколо нас кишить багато отруйних змій, і ми поспішили зайти в дім, взявши на палицю мертвий трофей Анхело. Герман сів і почав знімати шкіру з зеленого страховиська, а дон Федеріко став розповідати фантастичні історії про отруйних змій та удавів завтовшки з тарілку. Раптом ми побачили на стіні тіні двох величезних скорпіонів, завбільшки з омара. Кидаючись один на одного, вони зчепилися клешнями і, вигинаючи задню половину тулуба, збиралися завдати смертель-

ного удару отруйним жалом на хвості. Це було страшне видовище, і тільки переставивши газову лампу, ми зрозуміли, що це вона відкидала дивовижну величезну тінь двох звичайнісіньких скорпіонів завбільшки з палець, які билися край стола.

— Хай собі б'ються,— розсміявся дон Федеріко, — один з них загине, а той, що залишиться живим, виловлюватиме в домі тарганів. Треба тільки щільно закривати ліжко москітною сіткою, а вранці, перед тим як одягатися, струшувати одяг, і все буде гаразд. Мене скорпіони кусали не раз, а я все ще живий,— сміючись, додав старий.

Я спав добре, прокидаючись з думкою про отруйних тварюк лише тоді, коли ящірка або кажан дуже голосно пищали чи скреблися у мене під вухом.

Ми прокинулись на світанку, щоб якнайраніше вирушити за бальзовими деревами.

— Давайте-но струсимо як слід одяг,— сказав Агурто, і в ту ж мить з рукава його сорочки випав скорпіон і зник у щілині підлоги.

Вранці, як тільки зійшло сонце, дон Федеріко розіслав своїх робітників верхи на конях в усіх напрямках на розшуки таких бальзових дерев, до яких можна було б дістатися стежкою. Ми з дон Федеріко і Германом самі скоро прибули на відкриту поляну, де, як говорив дон Федеріко, росло величезне старе дерево. Воно було значно вище від усіх інших, а товщина стовбура досягала одного метра. За полінезійським звичаєм, перш ніж рубати дерево, треба дати йому ім'я; ми назвали його Ку — в честь полі-

незійського божества американського походження. Потім я змахнув сокирою, увігнав її в стовбур бальзового дерева, і скоро звуки від ударів рознеслися по всьому лісі. Та рубати пористу бальзову деревину — це однаково, що рубати корок тупою сокирою; сокира просто відскакувала, і після кількох ударів я змушений був передати її Германові. Сокира переходила з рук у руки, летіли тріски, а ми — у задусі джунглів — обливалися потом. На кінець дня Ку стояв, як півень на одній нозі, здригаючись під нашими ударами. Потім він захитався і важко повалився на землю, чіпляючись за інші дерева і ламаючи своєю вагою гілки та невеличкі деревця. Ми обчистили стовбур від суків і взялися здирати кору — зигзагами, як це робили індійці. Раптом Герман кинув сокиру, ухопився за ногу і шалено почав скакати, ніби виконуючи військовий полінезійський танець. З його штанини випала блискуча мурашка завбільшки із скорпіона, з довгим жалом на хвості. Голова в неї була тверда, як клешня омара. Ми насилу роздушили її на землі підборами.

— Конго¹⁸, — співчутливо пояснив дон Федеріко. — Ця маленька істота гірша за скорпіона, але для здорової людини її укуси не становить небезпеки.

Нога у Германа нила і боліла кілька днів, та це не перешкодило йому скакати з нами на коні лісовими стежками, коли ми розшукували нові величезні бальзові дерева. Час від часу ми чули у одвічному лісі скрип, тріск та глухий шум від падіння. Дон Федеріко задоволено кивав головою. Це означало, що його робітники-метиси

повалили ще одне велике бальзове дерево для плоту. За тиждень до Ку приєдналися Кане, Кама, Іло, Маурі, Ра, Рангі, Папа, Таранга, Кура, Кукара і Хіті — усього дванадцять могутніх бальзових дерев, названих в честь легендарних полінезійських героїв, чиї імена були привезені колись разом з іменами Тікі з-за океану з Перу. Блискучі від сонця колоди вивезли спочатку з лісу кіньми, а потім трактор дона Федеріко доставив їх на берег ріки перед бунгалом.

Свіжозрубані колоди, просякнуті соком, були зовсім не такими легкими, як корок. Кожна з них важила, звичайно, з тонну, і ми з великою тривогою думали про те, як вони триматимуться на воді. Одну за одною ми підкотили їх на край берега; там до кінця кожної колоди прив'язали мотузку з міцних стебел ліан, щоб їх не понесла течія, коли вони будуть спущені на воду. Потім ми скотили колоди з берега у річку, здіймаючи цілі фонтани бризок. Колоди кружляли і плавали, занурившись у воду до половини; вони не поринали, коли ми переходили по них. Зв'язавши їх міцними ліанами, які тут у джунглях всюди звисали з верхівок дерев, ми зробили два тимчасових плоту, що мали листи з'єднаними — один за одним. Потім навантажили потрібний нам запас бамбука та ліан і разом з Германом зійшли на пліт у супроводі двох чоловіків невідомої змішаної раси, які не розуміли нас і яких не розуміли ми.

Коли ми відчалили від берега, бурхливий потік води подхопив плоту і швидко поніс униз

за течією. Обгинаючи перший мис, ми кинули прощальний погляд назад і крізь бризки води побачили наших добрих друзів, які стояли край виступу на березі перед бунгало і махали нам услід. Потім ми забралися під невеличке покриття з зеленого бананового листа, полишивши управління плотом на двох коричньових спеціалістів, які, кожен з великим веслом у руках, влаштувалися — один на носі, а другий на кормі. Вони легкими рухами без особливих зусиль утримували пліт на самій бистрині, і ми, погойдуючись, швидко пливли вниз рікою, час від часу змінюючи курс, щоб обійти затоплені стовбури дерев та піщані мілини.

Вздовж обох берегів суцільною стіною стояли джунглі; з густого листа назустріч нам випурхували папуги та інші птахи, коли ми пропливали поблизу. Кілька разів у нас на очах у ріку кидався алігатор і зникав у мутній воді. А втім, ми скоро побачили ще більше страховисько. Це була ігуана¹⁹, або велетенська ящірка завбільшки як крокодил, але з великим горловим мішком та гребенем уздовж спини. Ігуана не поворухнулася, коли ми нечутно пропливли повз неї, все дрімала на глинястому березі, і здавалося, що вона спить тут з доісторичних часів. Гребці давали нам знаки, щоб ми не стріляли. Через якийсь час ми побачили другу ігуану, завдовжки з метр. Вона тікала по товстій гілці, що звисала просто над плотом, а потім зупинилася, виблискуючи на сонці своєю синьозеленою шкірою, і повернула до нас свої холодні зміїні очі. Трохи згодом ми пливли повз пагорок, порослий

папороттю, і на його вершині побачили ще одну ігуану, більшу від першої. Стоячи нерухомо з піднятою грудиною та головою, вона нагадувала на фоні неба силует смугастого дракона, викарбуваного з каменя. Коли ми обгинали пагорок, ігуана навіть не повернула голови, а потім зникла у джунглях.

Пливучи далі, ми почули запах диму і на галлявинах уздовж берега побачили кілька хатин з солом'яними покрівлями. Наш пліт привернув увагу зловісних на вигляд людей, які стояли на березі. Ці люди являли собою вродливу помісь індійців, негрів та іспанців. Їх човники і великі довбанки, перекинуті догори дном, лежали на березі.

Коли настав час обіду, ми змінили своїх приятелів на стернових веслах, поки вони смажили рибу та плоди хлібного дерева на невеличкому вогні, розпаленому на мокрій глині. Смажені курчата, яйця і тропічні фрукти також входили до нашої трапези. А пліт так само швидко нісся через джунглі до океану. Що нам зараз до того, що дощі затопили всю країну? Чим більша злива, тим швидша течія у річці.

Коли річку огорнула темрява, на березі почався приголомшливий концерт. Жаби і ропухи, цвіркуни і москіти квакали, тріскотіли і дзижчали могутнім багатоголосим хором. Час від часу у темряві розлягалось пронизливе вищання дикої кішки, то тут, то там чувся тривожний писк птахів, сполоханих нічними мародерами джунглів. Пропливаючи в темряві, ми кілька разів бачили тьмяне світло в хатині лісових жителів і чули крики людей та гавкотню собак.

Але здебільшого тиша ночі порушувалась тільки лісовим концертом, і ми мовчки сиділи, милуючись зоряним небом, поки соннота і дощ не загнали нас у каюту з листя, де ми полягали спати, поклавши напоготові револьвери.

Чим далі ми пливли вниз за течією, тим частіше зустрічалися нам хатини і плантації тубільців, а скоро на берегах з'явилися і цілі села. Їхні жителі рухалися по річці на видовбаних човниках, відштовхуючись довгими жердинами. Тут і там ми бачили маленькі бальзові плоту, навантажені зеленими бананами.

Там, де ріка Паленке зливається з Ріо Гуаяс, вода стояла так високо, що між містом Вінсес і прибережним портом Гуаякіль поважно курсував колісний пароплав. Щоб зберегти час, Герман і я перебралися на судно і попливли на ньому мимо густонаселених плоских берегів до океану. Наші коричньові приятелі повинні були йти вслід за нами вдвох на плоту.

В Гуаякілі Герман і я розсталися. Він залишився в гирлі Гуаяс, щоб прийняти бальзові колоди, коли вони прибудуть туди. Герман мусив повантажити їх на пароплав прибережної лінії і доставити в Перу, а там розпочати будівництво плоту і простежити, щоб він був точною копією старовинних індійських плотів. Я ж на рейсовому літаку вилетів на південь у столицю Перу — Ліму, щоб підшукати місце для будівництва.

Літак йшов на великій висоті вздовж берега Тихого океану; з одного боку тяглися пустельні гори Перу, а з другого далеко внизу розстлався блискотливий океан. Там доведеться нам

почати своє плавання на плоту. Коли я дивився на океан згори, він здавався мені безмежним. Небо і море зливалися на невловимій лінії обрїю далеко-далеко на заході, і я не міг позбутися думки, що й там за обрїєм простягається багато сотень таких морських рівнин, які огинають одну п'яту земної кулі, перш ніж знову досягти землі — островів Полінезії. Я намагався зосередитися на тому, що чекає нас через кілька тижнів, коли ми попливемо на крихітному плоту в цей голубий безмежний простір, але поспішив відігнати і ці думки, бо вони викликали в мені неприємне почуття, яке буває у парашутиста, коли він збирається стрибати з літака.

Прибувши в Ліму, я поїхав на трамваї в порт Кальяо шукати місця, де можна буде розпочати будівництво плоту. Я зразу ж побачив, що всі причали забиті суднами і вздовж усього берега стоять крани і пакгаузи, митні склади, приміщення портового управління та інші будівлі. Трохи далі від гавані берег не забудований, але там було стільки купальників, що ця допитлива публіка вмить розтягла б наш пліт з усім спорядженням, як тільки ми відвернулися б від нього. Кальяо зараз є найбільшим портом країни з семимільйонним білим і коричневим населенням. Для будівників плоту часи в Перу змінилися ще більше, ніж у Еквадорі, і я бачив один вихід — проникнути за високий мур навколо військового порту, біля залізних воріт якого стояли вартові із зброєю в руках, кидаючи погрозливі і підозрілі погляди на мене та інших сторонніх людей, які тинялися під сті-

ною. Той, хто зуміє потрапити туди, опиниться в повній безпеці.

У Вашингтоні я зустрівся з перуанським морським аташе і дістав у нього рекомендаційного листа. На другий день я пішов з цим листом у морське міністерство і попросив, щоб мене прийняв міністр Мануель Ніето. Він приймав у ранкові години в красивому залі, який виблискував дзеркалами і позолотою і був обставлений в стилі ампір. Я трохи почекав, а потім зайшов міністр у парадній формі — низенький кремезний офіцер, невблаганний, як Наполеон; говорив він лаконічно і точно. На його запитання я відповів, що прошу дозволити мені побудувати дерев'яний пліт у військовому порту.

— Пане,— сказав міністр, роздратовано постукуючи пальцями по столу. — Ви потрапили не в ті двері. Я з задоволенням допоможу вам, але мені потрібен дозвіл міністра іноземних справ; само собою зрозуміло, що я не можу допустити іноземців на військову територію і дозволити їм користуватися військовими майстернями. Зверніться з листом до міністра іноземних справ. Бажаю удачі.

Я з жахом подумав про папірці, що їх пересилають з місця на місце, аж поки вони не зникнуть назавжди в канцелярських нетрях. Яке щастя було жити в грубу епоху Кон-Тікі, коли не існувало таких утруднень, як письмова заява! Потрапити особисто до міністра іноземних справ було набагато важче. Норвегія не мала дипломатичного представництва в Перу, і наш генеральний консул Бар, завжди готовий мені услужити, міг влаштувати побачення тільки з

радником міністерства іноземних справ. Я боявся, що далі справа й не піде. Тепер міг пригодитись лист доктора Коена президентові республіки. І я звернувся до ад'ютанта президента Перу з проханням про аудієнцію у його превосходительства дона Хосе Бустаменте Ріверо. Через кілька днів мені повідомили, що я повинен бути в палаці о дванадцятій годині.

Ліма — це сучасне місто з півмільйонним населенням; воно розкинулось на зеленій рівнині біля підніжжя пустинних гір. За своєю архітектурою, а також і завдяки садам та бульварам воно без сумніву є однією з найкрасивіших столиць світу — мальовничим куточком сучасної Рів'єри або Каліфорнії з будівлями у старовинному іспанському стилі. Палац президента знаходиться в центрі міста, і його пильно охороняють озброєні вартіві в яскравій формі. Дістати аудієнцію в Перу — справа не легка, і переважна більшість жителів бачили президента лише на екрані кіно. Солдати з блискучими патронташами провели мене вгору сходами, а потім довгим коридором до кінця; там троє цивільних перевірили мої документи і записали все у книгу; переді мною відчинили масивні дубові двері, і я опинився в кімнаті, де стояв довгий стіл та стільці у кілька рядів. Там мене зустрів якийсь чоловік у білому костюмі, попросив сісти, а сам зник. Через кілька хвилин розчинилися широкі двері, і мене запросили до другої кімнати, що була обставлена набагато розкішніше. Мені назустріч вийшов якийсь поважний чоловік в бездоганному мундирі.

«Президент», подумав я і виструнчився.

Але ж ні. Чоловік у гаптованому золотом мундирі запросив мене сісти в старовинне крісло з прямою спинкою і зник. Я не просидів на краєчку крісла і хвилини, як розчинилися ще одні двері, і слуга, вклоняючись, запросив мене до великої, розкішно прикрашеної позолоченої кімнати з позолоченими меблями. Слуга зник так само несподівано, як і з'явився, і я сам залишився сидіти на старовинному дивані, оглядаючи анфіладу порожніх кімнат з розчиненими навстіж дверима. Було так тихо, що я чув, як хтось приглушено кашляв за кілька кімнат від мене. Потім десь близько почулися тверді кроки, я схопився і нерішуче вклонився поважному панові у формі. Та ні, це теж був не він. Із сказаного ним я зрозумів, що президент шле мені привітання і що він скоро звільниться, як тільки закінчиться засідання ради міністрів. Через десять хвилин тверді кроки знову порушили тишу, і на цей раз до кімнати зайшов чоловік з золотими аксельбантами та еполетами. Я рвучко схопився з дивана і низько вклонився. Той уклонився ще нижче і повів мене через кілька кімнат і вгору сходами, що були вислані товстими килимами. Він залишив мене в невеличкій кімнаті, де стояли диван та шкіряне крісло. Зайшов чоловік невеликий на зріст у білому костюмі; я покірно стояв, сподіваючись, що він знову мене кудись поведе. Але він нікуди мене не повів, а лише люб'язно привітався і залишився на місці. Це був президент Бустаменте Ріверо.

Президент знав по-англійськи удвоє більше, ніж я по-іспанськи, після того, як ми обміня-

лися вітаннями і він жестом запросив мене сісти, наш спільний запас слів було вичерпано. Знаками і жестами можна сказати багато чого, але з їх допомогою не дістанеш дозволу на виготовлення плоту в перуанському військовому порту. Мені стало ясно, що президент мене не розуміє, а йому самому це було ще ясніше, бо через якийсь час він вийшов, а потім повернувся у супроводі міністра авіації. Міністр авіації генерал Ревередо був енергійний чоловік атлетичної будови у формі військово-повітряних сил з крильцями на грудях. Він чудово говорив по-англійськи з американським акцентом.

Я попросив пробачення за непорозуміння і сказав, що я прошу вільного входу не на аеродром, а у військовий порт. Генерал розсміявся і пояснив, що його покликали сюди лише як перекладача. Поступово мою теорію пояснили президентові, який уважно слухав і ставив через генерала Ревередо розумні запитання. А на кінець він сказав:

— Якщо це певно, що острови Тихого океану вперше відкрили люди з Перу, то наша країна зацікавлена в цій експедиції. Скажіть, якої допомоги ви від нас хочете.

Я попросив виділити нам місце на території військового порту для будування плоту, надати приміщення, в якому можна зберігати спорядження, і дозволити завезти його в країну, попросив дозволу на користування сухим доком, флотськими майстернями та послугами робітників порту в роботі, а також дати судно, яке відбуксирує нас від берега, коли ми вирушатимемо в дорогу.

— Що він просить? — нетерпляче запитав президент таким тоном, що навіть мені було зрозуміло.

— Нічого особливого, — не вдаючись у подробиці, відповів Ревередо. І президент, задоволений такою відповіддю, кивнув на знак згоди.

Під кінець аудієнції Ревередо обіцяв, що міністр іноземних справ одержить особисту вказівку від президента, а морський міністр матиме всі повноваження для надання нам потрібної допомоги.

— Хай боронить вас бог! — промовив на прощання генерал, усміхаючись і похитуючи головою. Зайшов ад'ютант і провів мене до вартового.

В цей самий день у газетах Ліми була опублікована стаття про норвезьку експедицію, яка мала відпливти на плоту від берегів Перу; одночасно в них повідомлялося, що шведсько-фінська наукова експедиція закінчила свою роботу у джунглях на берегах Америки, де вона вивчала життя індіців. Двоє шведів, учасників цієї експедиції на Амазонку, піднялися на човні рікою вгору в Перу і тільки що прибули до Ліми: Один з них, Бенгт Даніельсон з Упсальського університету, збирався зараз вивчати життя гірських індіців в Перу.

Я вирізав цю статтю і сів у себе в номері писати листа Герману про місце будування плоту, коли раптом хтось постукав у двері. Ввійшов високий засмаглий чоловік у тропічному костюмі; коли він зняв білий шолом, мені впала у вічі його руда-рудісінька борода, яка, здавалося, обсмалила його обличчя і випалила трохи

волосся на голові. Цей чоловік прибув з лісових нетрів, але було зрозуміло, що місце йому в університетській аудиторії.

«Бенгт Даніельсон», промайнула догадка.

— Бенгт Даніельсон, — відрекомендувався гість.

«Він довідався про пліт», подумав я і запросив його сісти.

— Я щойно дізнався про ваші плани з плотом, — промовив швед.

«І ось він прийшов, щоб розгромити мою теорію як етнограф», подумав я.

— І ось я прийшов з'ясувати, чи не зможу вирушити з вами на плоту, — миролюбно сказав швед. — Мене цікавить теорія міграції.

Я знав про нього лише те, що він учений і прибув сюди просто з джунглів. Та коли один швед наважується вирушити на плоту з п'ятьма норвежцями, йому не можна відмовити. До того ж навіть розкішна борода не могла приховати його урівноваженого та веселого характеру.

У нас було ще одне вільне місце, і Бенгт став шостим учасником нашої експедиції. Він виявився єдиним серед нас, хто говорив по-іспанськи.

Коли через кілька днів пасажирський літак з розміреним рокотом своїх моторів летів понад узбережжям на північ, я знову шанобливо дивився на безмежний синій океан, що розстилався перед нами. Здавалося, що він повиснув і пливе в самому небі. Скоро ми вшістьох зберемося вкупку, як мікроби в порошок, де там унизу, де стільки води, що здається, ніби нею заповнений увесь західний горизонт. Ми

опинимося самі в океані, не маючи змоги відійти один від одного більш, ніж на кілька кроків. А втім, поки що між нами була достатня відстань. Герман знаходився в Еквадорі, чекаючи, коли прибуде дерево. Кнут Хаугланд і Торстейн Робю тільки-но прилетіли до Нью-Йорка. Ерік Хессельберг був на кораблі, що йшов з Осло в Панаму. Сам я летів до Вашингтона, а Бенгт залишився в готелі в Лімі, готовий вирушити в дорогу, і чекав, поки прибудуть інші.

Всі мої супутники не знали раніше один одного і були зовсім різними людьми. Тому хоч протягом кількох тижнів перебування на плоту у нас буде гарантія того, що ми не надокучимо один одному своєю балаканиною. Громовиці, низький тиск і негода будуть для нас менш небезпечні, ніж загроза сутички характерів шести чоловіків, яким доведеться місяцями знаходитись разом на дрейфуючому плоту. В такому випадку гострий дотеп часто буває таким же корисним, як і рятувальний пояс.

У Вашингтоні все ще стояла сувора зима, холодна і сніжна. Я повернувся туди у лютому. Бйорн енергійно взявся за радіо,— йому пощастило зацікавити американське товариство радіолюбителів і домовитись, що його члени прийматимуть повідомлення з плоту. Кнут і Торстейн налагоджували організацію зв'язку, який мав здійснюватися через короткохвильові передавачі, спеціально для цього сконструйовані, а частково і через портативні радіостанції, якими користувалися у війну учасники опору. Щоб виконати в подорожі все задума-

не, нам треба було розв'язати тисячу проблем, великих і малих. А папки з паперами все росли й росли. Військові та цивільні документи, білі, жовті й сині, англійською, іспанською, французькою та норвезькою мовами. У наш практичний вік навіть подорож на плоту могла обійтися паперовій промисловості мало не з деревину смереки. Закони та обмеження зв'язували нам руки і ноги, ми повинні були розплутувати вузли один за одним.

— Можу поклястися, що все це листування важить десять кілограмів,— сказав якимось Кнут, з розпачем схиляючись над друкарською машинкою.

— Дванадцять,— сухо відповів Торстейн.— Я вже зважував.

Моя мати, мабуть, добре розуміла наше становище, коли писала в ці драматичні дні останніх приготувань: «Мені хочеться одного — знати, що ви всі шестеро вже щасливо вирушили в дорогу на плоту!»

Потім якимось прийшла термінова телеграма з Ліми про те, що Герман, купаючись, потрапив під сильну хвилю і його викинуло на берег з серйозними ушкодженнями та звихнутою шиєю. Зараз він знаходився в одній з лікарень у Лімі.

До нього негайно вилетіли Торстейн Робю і Герд Волд, яка у війну була представником одної норвезької групи опору в Лондоні, а зараз допомагала нам у Вашингтоні. Вони застали Германа вже на одужанні. Він півгодини провисів на ремнях, стягнених круг голови, поки лікарі вправляли перший хребець на шиї.

Рентген показав, що хребець мав тріщину і перевернувся задом наперед. Германа врятувало від смерті лише чудове здоров'я; незабаром він виписався з лікарні і, весь у синцях, з нерухомою шиєю та ревматичним болем, з'явився у військовому порту, куди вже прибули бальзові колоди, і взявся до роботи. Герман змушений був протягом кількох тижнів перебувати під наглядом лікарів, і ми не були певні, що він зможе вирушити з нами. Але сам Герман не сумнівався в цьому анітрохи, хоч зазнав уже першого гіркого випробування в обіймах Тихого океану.

Через якийсь час прилетів з Панами Ерік, а Кнут і я — з Вашингтона, і тепер ми всі зібралися в Лімі, звідки мали відпливати.

На березі на території військового порту лежали великі бальзові колоди з лісів Ківедо. Це була справді зворушлива зустріч. Свіжозрубані круглі колоди, жовті стовбури бамбука, очерет і зелене бананове листя — весь наш будівельний матеріал — були звалені в купи серед грізних підводних човнів та есмінців. Шестеро білих жителів півночі та двадцяттеро коричньових «матросів», у жилах яких текла інкська кров, вимахували сокирами та довгими ножами-мачете²⁰, тягли канати і в'язали вузли. Підтягнуті морські офіцери у синій формі з галунами проходили мимо і з подивом дивилися на цих блідих іноземців і на ці рослинні матеріали, що раптом з'явилися у них в порту.

Уперше за кілька століть бальзовий пліт будовався в бухті Кальяо. Легенди інків розповідають, що в цих берегових водах їх предки

навчалися плавати на таких плотах від давно зниклого племені Кон-Тікі, а європейці, як свідчить історія, в пізніші часи заборонили індіанцям користуватися плотами на тій підставі, що плавання на відкритому плоту небезпечно для життя людини. Нащадки інків не відстали від часу, вони теж одягли випрасувані штани із складкою і матроски. А бамбук і бальза відійшли у глибоку давність, зараз тут так само все йде вперед — до броні і сталі.

Ультрасучасний порт став нам дуже в пригоді. З Бенгтом, який був у нас за перекладача, і з Германом як головним конструктором ми в численних теслярських і парусних майстернях почували себе як удома; в своєму розпорядженні ми мали половину пакгаузу, де зберігалось наше спорядження; нам дали невеликий плавучий пірс, і ми спустили там колоди на воду, як тільки почали будівництво плоту.

Для основи судна відібрали дев'ять найгрубіших колод. Щоб вірьовки, які мали з'єднати між собою колоди і скріпити увесь пліт, не спорснули, на дереві поробили глибокі зарубини. У цій плавучій будові не було жодного котиля чи цвяха, жодного шматка сталі. Насамперед, ми спустили на воду дев'ять великих колод одну по одній поруч, виждали потрібний час, щоб вони стали на плав, а потім міцно зв'язали їх між собою. Найдовшу чотирнадцятиметрову колоду поклали в середину, і вона дуже виступала з обох кінців. По обидва боки від неї симетрично лягли інші колоди, все менші й менші, так що край плоту мав у довжину близько десяти метрів, а ніс виступав як рі-

жок снігоочисника. Корму на плоту обрізали рівно, окрім трьох середніх колод, які трохи видавалися; на цьому виступові укріпили коротку товсту бальзову деревину, яка лежала впоперек плоту і мала зарубини для кочета стернового весла. Коли дев'ять бальзових колод були міцно зв'язані окремими прядив'яними мотузками у тридцять міліметрів завтовшки, поверх них упоперек з проміжками близько метра ми закріпили тонкі бальзові колоди—ронжини²¹. І пліт уже був готовий, старанно скріплений трьома сотнями мотузок різної довжини, пов'язаних міцними вузлами. Потім ми настелили палубу з розщеплених бамбукових деревин і прив'язали їх до ронжин, а зверху покладали мати, сплетені з бамбукового пруття. Посеред плоту, трохи ближче до корми, ми поставили невеличку відкриту каюту з бамбукових жердин; стіни її виплели з пруття, а покрівлю зробили з бамбукових дощок, настеливши на них, наче черепицю, глянсувате бананове листя. Перед каютою ми поставили дві щогли з твердого, як залізо, мангрового дерева; вони стояли похило одна до одної, а їх схрещені верхівки були міцно зв'язані разом; із двох бамбукових жердин, складених разом, щоб вони були міцнішими, зробили рею, а до неї прикріпили важкий чотирикутний парус.

Кожну з дев'яти великих колод ми спереду затесали, як це робили індійці, щоб пліт легше йшов у морі, а на носі, над самою поверхнею води, поставили низенький фальшборт для захисту від хвиль.

У кількох місцях, де між колодами були ве-

ликі щілини, ми просунули товсті соснові дошки, всього п'ять штук, які поринули у воду на півтора метри поперечним ребром вертикально вниз під прямим кутом до плоту. Вони були розміщені без усякої системи, мали у товщину двадцять п'ять міліметрів і шістдесят сантиметрів у ширину — маленькі паралельні кілі, або шверти, які утримувалися на місці клинцями та мотузками. Такого роду кілі були на всіх бальзових пловтах в часи інків задовго до відкриття Америки і ставилися для того, щоб плоский дерев'яний пліт не відносило вітром чи течією. Ніякого поруччя кругом плоту ми не робили, але на кожен борт поклали довгу тонку бальзову колоду, що мала бути міцною опорою для ніг.

Уся плавуча споруда являла собою точну копію старовинних перуанських та еквадорських суден, коли не зважати на низький фальшборт спереду плоту, який, до речі, як з'ясувалося потім, був зовсім непотрібним. Що стосується усяких деталей оздоблення, то ми, звичайно, могли керуватися своїм смаком, аби тільки це не відбивалося на мореплавних якостях нашого судна. Ми знали, що ось уже скоро цей пліт являтиме собою увесь наш світ, і тому всяка деталь нашого обладнання з кожним тижнем плавання набуватиме все більшого значення.

І ми старалися внести якомога більше різноманітності в обладнання нашої маленької палуби. Бамбуковий настил покривав не увесь пліт; він тягся лише перед каютою і вздовж її правого відкритого боку. Ліворуч від каюти було щось схоже на подвір'я, заставлене міц-

но прив'язаними ящиками та різним спорядженням, так що до краю плоту залишався лише вузький прохід. Спереду на носі і на кормі, аж до задньої стінки каюти палуба не мала ніякого настилу. Отже, щоб обійти навколо каюти, нам треба з жовтого бамбукового настилу і плетених мат переступити на круглі сірі колоди на кормі, а потім піднятися на купи вантажу, що лежали з другого боку. Віддаль була невелика, але психологічний ефект від подолання певних перешкод вносив різноманітність і компенсував обмеженість простору, в межах якого ми могли рухатись. На верхівці щогли ми прилаштували дерев'яний місточок,— не так для того, щоб мати спостережний пункт, коли ми станемо, нарешті, наближатися до землі, як для того, щоб вилазити на нього в дорозі і дивитися на океан під іншим кутом зору.

Коли наш пліт став набирати більш чи менш закінченого вигляду і вся споруда погойдувалась серед військових кораблів, виблискуючи зеленим листям та золотавими жердинами дозрілого бамбука, нашу роботу приїхав оглянути сам морський міністр. Ми безмірно гордились своїм судном, що стояло тут, в оточенні страшних військових кораблів, як живе свідчення про часи інків. Але морського міністра охопив неймовірний жах, коли він побачив наш пліт. Мене викликали в управління військового порту і змусили підписати документ, який знімав з морського міністерства будь-яку відповідальність за те, що ми побудували в порту. Мене викликали також і до начальника

порту Кальяо, і там я підписав інший документ, в якому значилося, що коли я з товаришами та вантажем відпливу з порту на плоту, відповідальність за це повністю ляже на мене. Через якийсь час військовий порт з дозволу начальства відвідала група іноземних морських спеціалістів і дипломатів. Їх думка також була дуже невтішлива, і через кілька днів мене викликав до себе посол однієї з великих держав.

— Ваші батьки живі? — запитав він. І коли я відповів ствердно, він глянув мені прямо у вічі і промовив зловісним, замогильним голосом: — Ваші мати і батько будуть дуже засмучені, коли довідаються про вашу смерть.

Як стороння особа він просив мене відмовитися від подорожі, поки ще не пізно. Один адмірал, який оглядав пліт, сказав йому, що ми ні в якому разі не залишимося живими. Перш за все розміри плоту неправильні. Він настільки малий, що перекинеться від сильної хвилі; і довжина його така, що ніс і корма знаходяться на двох різних хвилях, і слабкі бальзові колоди з людьми і вантажем зламаються, не витримавши натиску води. І особливо погано те, що один з найбільших у країні експортерів бальзових дерев сказав йому, нібито пористі бальзові колоди пропливуть в океані четверту частину потрібної віддалі, а потім зовсім просякнуться водою і затонуть під нами.

Все це звучало невесело, але ми вперто стояли на своєму, і нам подарували біблію, щоб ми взяли її з собою у плавання. Взагалі кажучи, від спеціалістів, які оглядали пліт, ми не чули нічого втішного. Шторми, а можливо,

й урагани змиють нас за борт, а то й знищать наше низеньке відкрите судно, що стане зовсім безпомічним і кружлятиме в океані волею вітрів та хвиль. Навіть звичайні хвилі раз у раз zalиватимуть нас солоною водою, і вона роз'їсть шкіру на ногах та зіпсує все, що знаходитиметься на плоту. Коли скласти разом усе сказане нам по черзі різними спеціалістами, то виходило, що на плоту не було жодної вірьовки, жодного вузла, жодного розміру, жодного шматка дерева, які б не стали причиною нашої загибелі в океані. Билися об великий заклад щодо того, скільки днів продержиться пліт, а один легковажний морський аташе заклався на все віскі, яке можуть випити учасники експедиції до кінця свого життя, коли вони щасливо допливуть до якогось острова в Південному морі.

Та найгірше було тоді, коли в гавань зайшло норвезьке судно і ми привели у військовий порт капітана і кількох його найдосвідченіших моряків. Ми з нетерпінням чекали їх критичних зауважень і дуже розчарувалися, коли вони одностайно заявили, що для тупоногого незграбного плоту парус не дасть ніякої користі; крім того, капітан вважав, що коли ми й триматимемось на воді, то однаково для того, щоб переплисти океан за течією Гумбольдта, нам потрібно буде рік або й два. Боцман дивився на наші вузли і хитав головою: нам можна не турбуватися, не мине й двох тижнів, як усі вірьовки перетруться і пліт розвалиться, бо в морі великі колоди увесь час рухатимуться то вгору, то вниз і будуть тертися одна об одну.

Коли ми не замінимо наші вірьовки на сталеві триси або ланцюги, то нам краще скласти свої речі в чемодани і повертатися додому.

Ці доводи важко було спростувати. Коли справдиться хоч один з них, то у нас нема ніяких шансів на успіх. Мабуть, я не раз запитував тоді у себе, чи розуміємо ми, на що зважуємось. Сам я, не будши моряком, не міг нічим заперечити проти цих застережень. Але в мене залишався єдиний козир, на якому й була основана уся наша подорож. У глибині душі я був переконаний, що доісторична цивілізація поширилась з Перу на острови Тихого океану в ту епоху, коли бальзові плоты були єдиними суднами на цьому узбережжі. З цього я робив висновок, що коли бальзові дерева плавали і кріплення витримували у Кон-Тікі в 500 році нашої ери, то витримують вони й зараз, бо ж ми, багато не мудруючи, збудували й собі точно такий самий пліт. Бенгт і Герман повністю прийняли мою теорію, і, поки спеціалісти оплакували нас, хлопці ставилися до всього зовсім спокійно і чудово розважались в Лімі. Якось увечері Торстейн стурбовано запитав у мене, чи певний я, що океанська течія проходить в потрібному нам напрямку. Ми сиділи тоді в кіно і милувалися Дороті Ламур, яка разом з гавайськими дівчатами танцювала у солом'яній спідничці серед пальм на мальовничому острівці Південного моря.

— Сюди нам і треба допливти, — сказав Торстейн: — І мені жаль вас, коли течія йде не так, як ви говорите!

Вже майже напередодні відплиття ми пішли

в бюро паспортів, щоб одержати дозвіл на виїзд з країни. Бенгт як перекладач стояв у черзі перший.

— Ваше прізвище? — запитав церемонний, низенький на зріст чиновник, підозріло поглядаючи зверх окулярів на велику бороду Бенгта.

— Бенгт Еммерік Даніельсон, — чемно відповів Бенгт.

Чиновник заклав у друкарську машинку довгий бланк.

— Яким пароплавом ви прибули до Перу?

— Та, бачте, — став пояснювати Бенгт, нахилившись до переляканого маленького чоловічка, — я прибув не на пароплаві, я приплив у Перу на човні.

Занімівши від подиву, чиновник подивився на Бенгта і надрукував у відповідній графі бланку «човен».

— А на якому пароплаві ви відпливаєте з Перу?

— Та, бачте, знову-таки, — ввічливо промовив Бенгт, — я відпливаю з Перу не на пароплаві, а на плоту.

— Чом би не так! — сердито вигукнув чиновник, роздратовано висмикуючи з машинки бланк. — Чи будете ви відповідати на мої запитання як слід?

За кілька днів до відплиття ми повантажили на пліт продовольство, воду і все наше спорядження. Продовольства взяли з собою для шести чоловік, на чотири місяці — невеликі міцні картонові коробки з армійськими раціонами. Герману спало на думку розплавити ас-

фальт рівним шаром і облили кожен коробку з усіх боків. Щоб вони не склеїлися, ми обсипали їх піском і щільно склали під бамбуковою палубою, де вони заповнили усі проміжки між дев'ятьма тонкими ронжинами.

Із кришталево чистого гірського джерела ми набрали п'ятдесят шість невеликих бідонів прісної води, куди увійшло 1100 літрів. Бідони ми теж міцно укріпили між ронжинами, щоб їх увесь час обмивала вода океану. На бамбуковій палубі прив'язали інше спорядження, а також великі плетені корзини, наповнені фруктами та кокосовими горіхами.

Один куток бамбукової каюти Кнут і Торстейн зайняли для радіостанції. В кутку каюти внизу між ронжинами ми поставили вісім ящиків, міцно прив'язавши їх до колод. У двох помістили наукові інструменти та кіноплівки, а інші розподілили між собою по одному на кожного; це наче вказувало на те, що кожен може взяти з собою стільки власних речей, скільки вміститься в його ящик. Ерік приніс кілька рулонів паперу для малювання і гітару, і так заповнив свій ящик, що свої шкарпетки він змушений був покласти в ящик Торстейна. Потім з'явилися чотири матроси з ящиком Бенгта. Він не взяв з собою нічого, крім книг, але зате умуद्रився укласти собі 73 праці з етнографії та соціології. Поверх ящиків ми поклали плетені мати та солом'яні матраци. Тепер нам можна було вирушати в дорогу.

Передусім наше судно відбуксировали з території військового порту і проволокли трохи вздовж гавані, щоб перевірити, чи правильно

розподілено вантаж; потім пліт протягли через усю гавань до яхтклубу, де перед нашим відплиттям у присутності гостей та інших зацікавлених осіб його мали охрестити.

27 квітня підняли норвезький прапор, а на реї майоріли прапори тих іноземних держав, що практично підтримали експедицію. Набережну заповнили люди, які хотіли подивитися на церемонію «хрещення» незвичайного судна. Колір шкіри та риси обличчя багатьох глядачів говорили про те, що їх далекі предки плавали на бальзових плотах уздовж цього берега. Але тут були й нащадки старовинних іспанських родів на чолі з представниками морського відомства та уряду, а також посли Сполучених Штатів, Великобританії, Франції, Китаю, Аргентини і Куби, колишній губернатор англійських колоній у Тихому океані, шведський та бельгійський посланники, і, нарешті, наші друзі з маленької норвезької колонії разом з генеральним консулом Баром. Метушилися журналісти, клацали кіноапарати; бракувало лише духового оркестру та великого барабана. Нам усім було ясно одне: якщо пліт, вийшовши з гавані, розпадеться, нам краще буде плисти в Полінезію, кожному на окремій колоді, аніж повертатися назад.

Герд Волд, секретареві експедиції та зв'язковій між нами і материком, випало «охрестити» пліт молоком кокосового горіха почасти тому, що це гармоніювало з кам'яним віком, а почасти тому, що шампанське чомусь виявилось захованим на дні ящика Торстейна. Коли присутнім повідомили англійською та іспанською

мовами, що плотові присвоєно ім'я великого попередника інків — сонце-короля, який півтори тисячі років тому зник з Перу і вирушив через океан на захід, а згодом появився в Полінезії, — Герд Волд стала «охрещувати» пліт «Кон-Тікі». Вона так сильно ударила об ніс плоту тріснутим на шкаралупі кокосовим горіхом, що молоко й сім'я опинилися на волоссі ближчих глядачів, які шанобливо стояли навколо.

Потім підняли вгору бамбукову рею і розправили парус, на якому наш художник Ерік намалював червоною фарбою бородате обличчя Кон-Тікі, — точну копію голови сонце-короля із статуї, викарбуваної з червоного каменю, знайденої в зруйнованому місті Тіахуанако.

— А, сеньйор Даніельсон! — захоплено вигукнув старший робітник із портової майстерні, побачивши бородате обличчя.

Він цілих два місяці називав Бенгта сеньйором Кон-Тікі після того, як ми йому показали бородате обличчя Кон-Тікі на аркуші паперу. І тільки зараз він, нарешті, зрозумів, що справжнє прізвище Бенгта — Даніельсон.

Перед відплиттям нас усіх запросили до президента на прощальну аудієнцію, а опісля ми зробили прогулянку високо в гори, щоб доско-чу надивитися на скелі та кам'яністі стрімчакки, перш ніж вирушити у безкрайній океан. Коли ще на березі будувався пліт, ми жили в пансіоні серед пальмового лісу на околиці Ліми; у порт Кальяо і назад ми їздили на автомобілі міністерства авіації з шофером, якого Герд пощастило найняти на час підготовки

експедиції. Зараз ми попросили шофера відвезти нас далеко-далеко в гори, але так, щоб за один день і повернутися. І ось ми мчали безлюдними дорогами вздовж древніх зрошувальних каналів інкських часів, аж поки не опинилися на висоті 4000 метрів над щоглою нашого плоту. Тут ми, не одриваючи очей, дивились на скелі, гірські вершини, на зелену траву, стараючись насититись спокійним гірським громадям Анд, яке розстиалося перед нами. Ми пробували переконати себе, що нам дуже обридли каміння і суша і що ми хочемо лише одного — підняти свій парус і познайомитися з океаном.

РОЗДІЛ 4

ЧЕРЕЗ ТИХИЙ ОКЕАН

Драматичне відплиття.— Ми виходимо на буксирі у відкрите море.— Здіймається вітер.— Боротьба з хвилями.— Життя в течії Гумбольдта.— Літаку не вдається розшукати нас.— Колоди вбирають воду.— Дерево і вірвовки.— Ми харчуємося летючою рибою.— Незвичайний сусід на ліжку.— Зміна макрель сплхувала.— Очі в океані.— Розповідь про морського привида.— Ми зустрічаємо найбільшу в світі рибу.— Погоня за морською черепахою.

Велике збудження запанувало в гавані Кальяо того дня, коли пліт «Кон-Тікі» мав вийти на буксирі у відкритий океан. Морський міністр дав розпорядження, щоб портовий буксир «Гуардіан Ріос» вивів нас із бухти, а потім далі — у відкрите море, за лінію прибережного плавання, туди, де в давні часи індійці виходили на своїх плотах ловити рибу. Газети присвятили

цій події статті під червоними і чорними шапками, і 28 квітня юрби народу з самого ранку заповнили набережні.

Ми всі мали зібратися на плоту десь після десятої, а поки що у кожного знайшлися різні справи в місті. Коли я під'їхав до набережної, на плоту був лише Герман. Я навмисне зупинив машину далеченько і пройшов увесь мол, щоб востаннє добре розім'яти ноги перед плаванням, яке могло забрати хтозна-скільки часу. Я стрибнув на пліт, безладно захарашений гронами бананів, корзинами та мішками з фруктами, які ми в останню мить скидали на палубу, щоб потім, коли трохи опам'ятаємось, пов'язати все і розмістити на плоту. Серед цього громаддя покірливо сидів Герман; його рука лежала на клітці з зеленою папугою, — прощальному подарунку від когось із друзів у Лімі.

— Постережіть-но хвилинку папугу, — сказав Герман. — Мені треба зійти на берег і випити останню склянку пива. Буксир прийде ще не скоро.

Як тільки він зник у натовпі, люди з берега стали вимахувати руками і на щось показувати. З-за молу з'явився буксир «Гуардіан Ріос» і повним ходом помчав до нас. Він кинув якір по той бік рухливого лісу щогл, які не давали йому підійти до «Кон-Тікі», і од нього відійшов великий моторний катер, щоб провести нас між яхт. На катері було повно-повнісінько військових моряків — матросів та офіцерів — і кінооператорів: поки давалися накази та клацали камери апаратів, на носі плоту закріпили міцний буксирний канат.

— Un momento *, — закричав я у відчаї, не відступаючи від клітки з папугою. — Ще рано. Треба почекати інших — los expedicionarios**, — пробував я пояснити, показуючи в бік міста.

Але ніхто не розумів мене. Офіцери тільки ввічливо посміхалися, і канат на носі плоту було закріплено за всіма правилами. Я відв'язав його і кинув у воду, пояснюючи свої дії різними знаками і жестами. Папуга скористалася з загальної метушні і, вистромивши з клітки дзьоб, повернула заціпку дверець; коли я обернувся, вона вже весело походжала по бамбуковій палубі. Я спробував піймати папугу, але вона вигукнула кілька іспанських лайок і перелетіла на купу бананів. Стежачи одним оком за матросами, які старалися знову накинути канат на пліт, я кинувся ловити папугу. Птиця з криком залетіла в каюту, там я загнав її в куток і схопив за ноги саме в ту мить, як вона збиралася перелетіти через мене. Коли я знову з'явився на палубі і вкинув свою тріпотливу здобич у клітку, матроси на березі встигли вже зняти причали плоту, і він безпомічно витанцюював на довгій хвилі, що докотилася сюди з-за молу. У відчаї я схопив коротке весло і з усіх сил старався утримати пліт від зіткнення з дерев'яними палями набережної. Потім моторний катер сіпнувся, пліт сильно рвонуло, і «Кон-Тікі» рушив у свою довгу дорогу. Єдиним моїм супутником була сердита папуга в клітці, яка

---

* Одну мить! (*icn.*)

** Учасників експедиції (*icn.*)

говорила іспанською мовою. Люди на березі радісно кричали й махали руками, а смугляві кінооператори у моторному катері мало не падали в море, стараючись будь-що зняти кожну деталь драматичного відплиття експедиції з Перу. Охоплений відчаєм, я стояв на плоту, виглядаючи своїх супутників, які десь загаялися у місті, але ніхто не з'являвся. Так ми підійшли до «Гуардіан Ріос», який стояв під парами, готовий підняти якір і рушити в дорогу. В одну мить видряпався я по канатному трапу і учинив на пароплаві такий гармидер, що наш старт відклали, і моторний катер рушив знову до набережної. Його не було досить довго, а потім він повернувся назад з гарненькими сеньйоритами, але без жодного чоловіка із зниклого екіпажу «Кон-Тікі». Все це було, звичайно, дуже приємно, але моє скрутне становище не полегшилося; чарівні сеньйорити стовпилися на плоту, а катер знову пішов розшукувати los expedicionarios poruegos*.

Тим часом Ерік і Бенгт, не поспішаючи, з обремком газет та журналів і різним дріб'язком у руках спускалися до набережної. Назустріч їм рухалася юрба людей, що розходилися по домівках; нарешті, біля поліцейської застави їх зупинив якийсь люб'язний чин і сказав, що дивитися вже ні на що. Бенгт, граціозно вимахуючи сигарою, пояснив поліцейському, що вони прийшли не як глядачі,— вони самі мають вирушити на плоту.

---

* Учасників експедиції норвежців (ісп.)

— Це даремно, — поблажливо сказав поліцейський. — «Кон-Тікі» відплив годину тому.

— Такого бути не може, — промовив Ерік, виймаючи один пакунок, — у мене тут ліхтар!

— Так-так! — додав Бенгт. — Ось він штурман, а я судновий економ.

Вони прорвалися через заставу, але плоту справді не було. У відчаї вони ходили туди й сюди молотом, де й зустріли інших учасників експедиції, які також нетерпляче розшукували зниклий пліт. Тут вони побачили катер, і скоро ми всі шестеро знову були разом; «Гуардіан Ріос» повів нас на буксирі у відкритий океан, і навколо плоту запінила вода.

Ми вирушили в дорогу вже після полудня, і «Гуардіан Ріос» мав буксирувати нас до ранку, аж поки ми не вийдемо з берегових вод. Як тільки ми проминули мол, назустріч нам покотили великі хвилі, і всі маленькі човни, що йшли слідом, один по одному повернули назад. Лише кілька великих яхт дійшли разом з нами до виходу з бухти, щоб подивитись, як у нас підуть справи далі.

«Кон-Тікі» йшов слідом за буксиром, наче сердитий козел, якого тягнуть на мотузці, і розбивав носом зустрічні хвилі так, що вода заливала палубу. Це не віщувало нічого доброго — хвилі на морі були дуже невеликі, порівняно з тими, на які можна сподіватися в майбутньому. Посеред бухти буксирний канат увірвався, і наш кінець його почав спокійно тонути, тоді як «Гуардіан Ріос» йшов далі вперед.

Ми кинулися до борту, щоб виловити кінець каната, а яхти помчали далі, намагаючись

зупинити пароплав. Великі медузи підіймалися й опускалися разом із хвилями вздовж плоту і відкрили всі вірьовки слизьким шаром палючої драглистої маси. Коли пліт накренився на один бік, ми, лежачи долілиць, перехилялися через борт і старалися дотягтися рукою до поверхні води, але наші пальці лише торкалися сковзького каната. Потім пліт знову накренився в інший бік, і наші голови поринали у хвилю, а солоня вода та величезні медузи перекочувалися нам через спину. Ми всі плювалися, лаялись, витягали з волосся клейкі часточки медуз, та коли буксир повернувся, кінець каната вже лежав на плоту, підготовлений до з'єднання.

Ми збиралися закинути його на буксир, як пліт раптом понесло хвилями під виступ корми і ледве не розбило об борт пароплава. Забувши про все, ми схопили бамбукові жердини та весла і, поки не пізно, намагалися відштовхнутися. Та це нам ніяк не вдавалося: коли пліт потрапляв у западину між двома хвилями, ми не могли дотягтися до навислої над нами корми, а коли його піднімало на гребені, вся корма «Гуардіан Ріос» опускалася у воду, загрожуючи роздушити нас, коли б пліт затягло під неї. Нагорі, на палубі буксира, люди метушилися і кричали; нарешті, гвинт завертівся біля самого плоту, і в останню мить піднята гвинтом хвиля відкинула нас убік. Ніс плоту від кількох ударів трохи змінив свою форму, але далі поступово вирівнявся.

— Що погано починається,— повинно добре закінчитись,— сказав Герман. — Коли б уже

швидше припинилася оця морока: від смикання пліт скоро розвалиться.

«Гуардіан Ріос» буксировав нас цілу ніч; ми рухалися поволі і майже без перешкод. Яхти давно залишили нас, за кормою зникли останні берегові вогні. Лише зрідка у темряві пропливали вогні кораблів, що перетинали нам шлях. Ми розподілили між собою нічні вахти, щоб поглядати за буксирним канатом, і кожен зміг непогано виспатися. Другого дня вдосвіта густий туман заволік берег Перу, зате перед нами на заході було зовсім чисте голубе небо. Наскільки сягало око, котилися довгі спокійні хвилі з невеликими гребенями; наш одяг, колони і все, за що б ми не бралися, було мокре від роси. Відчувалася прохолода, і зелена вода навколо нас була на диво холодною як для 12° південної широти. Ми знаходилися в течії Гумбольдта, яка несла холодні потоки води з Антарктики на північ уздовж берегів Перу, а потім повертала на захід і перетинала океан, ідучи під самим екватором. Саме у цих водах Пісарро²², Сарате²³ та інші древні іспанці вперше зустріли індіців-інків, які на великих парусних плотах запливали звичайно на 50—60 миль від берега і ловили тунців та золоту макрель у самій течії Гумбольдта. Цілий день тут дув береговий вітер, а надвечір він повертав у бік материка і допомагав рибалкам допливти додому, коли це їм було потрібно.

Буксир стояв зовсім близько, і ми старалися тримати пліт далі від його носа, поки спускали на воду надувний гумовий човник. Він застрибав на хвилях, як футбольний м'яч, і витанцю-

вуючи, наблизився до «Гуардіан Ріос»; Ерік, Бенгт і я вхопилися за вірьовочний трап і вибралися на судно.

Через Бенгта як перекладача нам показали на нашій карті місцеперебування плоту. Ми знаходимося за 50 морських миль від берега на північний захід від Кальяо. Щоб на пліт не наскочило якесь каботажне судно, нам треба буде кілька перших ночей засвічувати ліхтарі. Далі ми не зустрінемо ніякого судна, бо в цій частині Тихого океану не проходить жодна пароплавна лінія.

Ми урочисто попрощалися з усіма, хто був на буксирі; а коли спустилися у свій човник і, погойдуючись на хвилях, попливли назад до «Кон-Тікі», нас проводжали якимись дивними поглядами. Потім відв'язали буксирний канат, і пліт залишився сам. Тридцять п'ять чоловік на судні «Гуардіан Ріос» стали вздовж борту і махали нам доти, доки ми могли розрізнити їх постаті. А шестеро мандрівників сиділи серед ящиків на плоту і не зводили очей з буксира, аж поки він не зник удалині. Лише після того, як чорний стовп диму розсіявся і розтанув за горизонтом, ми хитнули головами і глянули один на одного.

— Бувайте здорові, прощайте,— сказав Торстейн. — А тепер, хлопці, час заводити нашу машину!

Ми розсміялися і, послинивши пальці, взялися визначати напрямок вітру. Легкий південний бриз переходив поволі у південно-східний. Ми підняли бамбукову рею з великим прямокутним парусом. Він розслаблено повис, і об-

личчя Кон-Тікі зморщилося, набрало невдоволеного вигляду.

— Старому не подобається, — промовив Ерік, — коли він був молодим, його обвівали сильніші вітри.

— А здорово нас несе, — сказав Герман і кинув шматочок бальзового дерева у воду біля носа плоту.

— Раз, два, три... тридцять дев'ять, сорок, сорок один.

Тріска все ще спокійно погойдувалася на воді поряд з плотом, вона не пройшла й половини довжини борту.

— Чудово! — сказав Торстейн. — Може статися, ця тріска супроводжуватиме нас усю дорогу.

— Сподіваюся, що вечірнім бризом нас не віднесе назад, — сказав Бенгт. — Прощання в Кальяо було дуже симпатичне, але я не хотів би, щоб нас так скоро вітали там з поверненням!

Та ось тріска проминула кінець плоту. Ми прокричали «ура» і взялися розміщувати та закріплювати все те, що було скинуто на палубу в останню мить. Бенгт розпалив примус на дні порожнього ящика, і скоро ми з насолодою пили гаряче какао з печивом, а на закуску розколювали свіжі кокосові горіхи. Банани виявилися ще не зовсім стиглими.

— В одному відношенні тепер уже все гаразд, — вдоволено усміхаючись, промовив Ерік. Він походжав по палубі у широких штанах з овечої шкіри, у високій індійській шапці на голові, з папугою на плечі.

— Одно мені не подобається, — додав він, —

коли ми їй далі стоятимемо тут нерухомо, то всі ці маловивчені зустрічні течії знесуть нас якраз до прибережних скель.

Ми поговорили про те, чи не взятися нам за весла, але вирішили зачекати вітру.

І вітер піднявся. Він подув з південного сходу, рівний і стійкий. Скоро наш парус наповнився і вигнувся, наче випнуті груди людини, а обличчя Кон-Тікі спалахнуло вогником життя. І «Кон-Тікі» почав рухатися.

— Агей!— закричали ми радісно, повернувшись до заходу, і почали підтягувати шаги і ванти. Опустили в воду стернове весло, і розклад вахт набрав чинності. Ми кидали тріски та паперові галочки у воду біля носа і з годинником у руках перебігали на корму.

— Раз, два, три... вісімнадцять, дев'ятнадцять — є!

Папірці та тріски пропливали повз стернове весло і скоро вишикувались як намистини на нитці, погойдуючись на хвилях за кормою. Ми йшли вперед метр за метром. «Кон-Тікі» не розрізав воду, як гостроносі перегонові яхти. Незграбний і широкий, важкий і громіздкий, він поважно рухався вперед, перевалюючись із хвилі на хвилю. Він не поспішав, але, зрушившись з місця, йшов неухильно і наполегливо.

Тепер всю свою увагу ми зосередили на керуванні плотом. Пліт збудовано точно так, як його описували іспанці, але в наш час не залишилося живим нікого, хто б міг практично навчити нас керувати індійським плотом. Це питання ми докладно обговорювали на березі із спеціалістами, але результат виявився зовсім

незадовільним. Вони знали не більше, ніж ми. Як тільки південно-східний вітер подужчав, нам треба було утримувати пліт в такому положенні, щоб парус наповнювався від корми. Коли пліт дуже сильно повертався боком до вітру, парус відразу ж починав тріпотіти, бився об людей, вантаж та бамбукову каюту, а весь пліт повертався і йшов далі кормою вперед. Це була важка боротьба, троє змагалися з вітрилом, а інші з усіх сил налягали на довге стернове весло, щоб повернути ніс дерев'яного плоту і відхилити його від вітру. А після того як нам удавалося повернути пліт, стерновому треба було гарненько стежити за тим, щоб через хвилину не повторилося усе спочатку.

Шестиметрове стернове весло вільно лежало в кочетах на великій колоді, прикріпленій до корми. Це було те саме стернове весло, яким користувалися наші тубільні друзі, коли ми сплавлили ліс униз по Паленке в Екваторі. Довга жердина з мангрового дерева була міцна, як сталь, але така важка, що відразу потонула б, якби ми випустили її за борт. До її кінця була прив'язана вірьовками велика соснова лопата. Для того, щоб утримати нерухомо довге стернове весло, коли об нього билися хвилі, треба було напружувати всі сили. Наші пальці дуже швидко стомлювалися, бо раз у раз доводилося судорожно стискувати весло, тримаючи його в такому положенні, щоб лопать стояла у воді зовсім прямо. Нам стало набагато легше, коли ми до ручки стернового весла прив'язали поперечний брус у вигляді важеля. А вітер тим часом усе дужчав.

У другій половині дня пасат вже дув з усіх сил. Океан швидко вкрився бурхливими хвилями, і вони набігали на нас ззаду. Тільки зараз ми вперше усвідомили, що в усьому залежимо від океану. Він став для нас суворою дійсністю; зв'язок із землею було обірвано. Чи добре все складеться, чи ні, це повністю залежатиме тепер від мореходних якостей бальзового плоту у відкритому океані. Ми знали, що віднині нема ніякої надії на зустрічний вітер і ніяких шансів на повернення назад. Ми увійшли у справжній пасат, і що не день, нас нестиме все далі і далі в океан. Тепер залишалось тільки йти вперед під повним парусом і коли ми спробуємо повернутись, пліт однаково понесе в море кормою вперед. У нас був лише один вихід — плисти за вітром, тримаючи ніс судна на захід. Але ж у цьому саме й полягала мета нашої подорожі — йти за рухом сонця так само, як це робили, на нашу думку, Кон-Тікі та його древні сонцепоклонники, коли їх вигнали з Перу за океан.

Гордість і почуття полегшення охопили нас тоді, коли дерев'яний пліт піднявся на перший грізний гребінь хвилі, який навалився на нас. Та коли бурхливі хвилі накочувалися на весло і мало не виривали його з кочетів або заносили вбік, стерновому зовсім не під силу було утримувати весло нерухомим, і він безпомічно повисав на ньому і вертівся, наче акробат. Навіть удвох було неможливо удержати весло, коли хвилі здималися поруч і обрушувалися на корму, де стояли стернові. Тоді ми вирішили протягти вірьовки від лопаті весла до обох

бортів, а іншими мотузками закріпити весло на місці в кочетах так, щоб воно стало обмеженим у русі і могло витримати найсильніші хвилі, поки ми самі зможемо держатися.

Западини між хвилями все більшали, і ми зрозуміли, що в цьому місці течія Гумбольдта найшвидша. Було ясно, що хвилі спричинені течією, а не просто зняті вітром. З усіх боків нас оточувала зелена холодна вода, і зубчасті гори Перу зникли в пасмі густих хмар за кормою. Коли темрява заволокла океан, розпочалася наша перша сутичка із стихією. Ми все ще не були упевненими в океані, все ще не знали, стане він нашим другом чи недругом, коли опинимося з ним віч-на-віч, до чого ми самі прагнули. Огорнені темрявою, ми чули, як звичайний шум хвиль навколо нас раптом переходив у свист бурхливого валу, і бачили білий гребінь, який підкрадався до нас врівень з дахом каюти. Тоді ми хапалися за що попало і тривожно чекали, коли маса води рине на нас і напліт. Але кожного разу нас сповнювало те саме почуття здивування та полегкості. «Кон-Тікі» спокійно задирав корму і піднімався вгору, не звертаючи уваги на потоки води, що вирували вздовж його бортів, а потім знову опускався вниз і чекав нової великої хвилі. Часто найбільші вали котилися по два і по три підряд, а в проміжках між ними йшов довгий ряд дрібніших хвиль. У тому випадку, коли відстані між двома великими валами була дуже мала, другий гребінь обрушувався на корму, тоді як перший все ще тримав носову частину плоту

високо в повітрі. Тому для вахтового було встановлено непорушне правило, щоб він обв'язував себе кругом пояса вірвовкою, а другий кінець її ми міцно прикріплювали до плоту. Адже фальшборта на кормі не було. Завдання стернових полягало в тому, щоб тримати парус завжди наповненим і не давати носовій частині плоту ухилитися вбік від хвиль і вітру. Ми укріпили на ящику на кормі старий судновий компас, і Ерік міг перевіряти курс та вирахувувати швидкість і наше місцезнаходження. Але зараз ми не знали точно, де пливемо, бо небо було затягнуте суцільними хмарами, а до самого горизонту розстилався лише хаос валів. Стояти на вахті біля стерна доводилося одразу двом, і обидва стернові повинні були напружувати всі свої сили, щоб боротися з непокірним веслом, яке намагалось вирватися, тимчасом як інші, забравшись всередину відкритої бамбукової каюти, пробували трохи поспати. Коли насувала справді велика хвиля, стернові залишали весло на волю мотузок і, вискакуючи на палубу, хапалися за бамбукову жердину, яка виступала з-під покрівлі каюти, а потоки води з гуркотом обрушувались на них через корму і зникали поміж колодами або скочувалися за борт плоту. Тоді вахтові знову кидались до весла, поки пліт не встиг повернутися, а парус не почав тріпотіти. Якби пліт опинився боком до хвиль, вони легко затопили б бамбукову каюту. Коли ж хвилі набігали на пліт ззаду, вони відразу зникали між колодами виступу і рідко доходили до стіни каюти. Круглі колоди на кормі пропускали воду, як зубці виделки.

І в цьому була явна перевага плоту: чим більше щілин, тим краще — через отвори під нами вода виходила, але ніколи не приходила.

Близько дванадцятої ми помітили в північному напрямку вогні корабля. О третій годині ранку тим самим курсом пройшов ще один пароплав. Ми вимахували маленьким парафіновим ліхтарем, подавали сигнали електричним ліхтариком, але з кораблів нас не побачили; вогні повільно пройшли на північ і зникли в темряві. Навряд чи хто на кораблі міг подумати, що поблизу них гоїдається на хвилях справжній індійський пліт. Але й ми на плоту також не могли припустити, що для нас це був останній корабель і останній слід людей, яких ми бачили по цей бік океану.

Наче мухи, ми чіплялися в темряві по двоє за стернове весло. Холоднувата морська вода обливала нас від голови до ніг, весло штовхало так, що у нас все боліло спереду і ззаду, а руки терпли від напруження. Випробування цих перших днів і ночей були для нас доброю школою, вони зробили нас справжніми моряками. Першу добу кожен з нас точно за чергою дві години стояв біля стерна, а потім три години відпочивав. Ми встановили, щоб кожної години свіжа людина заступала одного з стернових, який уже простояв на вахті дві години. Щоб справитися з веслом, вахтовому доводилося безмірно напружувати всі м'язи тіла. Коли стернові вже не в силі були штовхати весло, вони переходили на другий бік і тягли його. Коли руки й груди починали боліти від поштовхів, вахтові поверталися спиною, так що весло нагоро-

джувало нас синцями спереду і ззаду. Коли ж, нарешті, приходила зміна, ми, зовсім знесилені, залазили до каюти, обв'язували ноги мотузкою і засипали у своєму просолоеному одязі, навіть не встигнувши забратись у спальний мішок. І наче в ту ж мить хтось грубо смикав за мотузку: три години минуло, і треба було знову виходити на зміну одному з вахтових біля стерна.

Друга ніч була ще гіршою, і замість того, щоб заспокоїтись, море стало ще бурхливішим. Двогодинна безперервна боротьба з веслом була вже не під силу; і в другій половині вахти від стернового вже було мало користі, хвилі брали гору над нами, крутили пліт, штовхали вбік, а вода заливала пліт. Тоді ми вирішили по годині стояти на вахті, а півтори години відпочивати. Так перші шістьдесят годин пройшли у безперервній боротьбі з хаосом хвиль, які безперестану обрушувались на нас одна за одною. Хвилі високі і низькі, з гострим гребенем і округлі, хвилі косі і з баранцями на гребені. Найгірше серед нас почував себе Кнут. Його звільнили від вахт біля стерна, але замість цього він приносив жертви Нептуну і мовчки мучився в кутку каюти. Папуга, похмуро опустивши голову, сиділа в своїй клітці і лопотіла крилами щоразу, коли пліт несподівано штовхало і вода з шумом біла в задню стінку каюти. І все ж наш пліт гойдало не дуже. Він держався на хвилях набагато краще, ніж будь-яке інше судно таких розмірів, але не можна було наперед угадати, в який бік нахилиться палуба наступного разу, і ми так і не змогли

навчитися вільно ходити по плоту, бо його не лише гойдало, але й увесь час кидало.

На третю ніч море трохи заспокоїлось, хоч ще дув сильний вітер. Близько четвертої години ранку з темряви несподівано з'явився бурхливий вал, і не встигли стернові зрозуміти, що сталося, як він обрушився на пліт і повернув його на 180°. Парус забився об бамбукову каюту, загрожуючи розбити її вщент і самому подертися на шматки. Довелося всім вискочити на палубу, рятувати вантаж і підтягувати шкот, щоб примусити парус наповнитись і мирно випнутись вперед, а пліт поставити на вірний курс. Але пліт не повертався. Він ішов кормою вперед, і тільки. Єдиним результатом нашої боротьби із снастями та стерновим веслом було те, що двоє з нас мало не звалилися за борт, коли їх у темряві накрило парусом. Море ставало помітно спокійнішим. З затерпими від втоми руками й ногами, всі в синцях, з обідраною шкірою на долонях і запаленими від безсоння очима, ми мало на що були здатні. Краще було зберегти сили на випадок, коли погода погіршає і вимагатиме від нас всієї нашої енергії — адже ніколи не можна наперед знати, що тебе чекає. Тому ми спустили парус і згорнули його круг бамбукової реї. «Кон-Тікі» лежав боком до хвиль і підскакував на них, як корок. Всі речі на плоту були міцно прив'язані, а ми шестеро залізли в маленьку бамбукову каюту: і, лігши покотом, заснули, мов убиті, стиснуті, наче сардини в коробці.

Ми й не думали, що витримана нами боротьба була найважчою в усій подорожі. Тільки

опинившись далеко в океані, ми знайшли простий і дотепний спосіб керування плотом, яким користувалися інки.

Ми прокинулися вже пізнього ранку, коли папуга почала свистіти, кричати і стрибати туди й сюди по жердинці. Хвилі здіймалися ще високо, але зараз вони йшли довгими рівними валами і не громадились так дико й безладно, як раніше. Найперше, що ми побачили, було сонце, яке яскраво освітлювало жовту бамбукову палубу і надавало океану навколо нас веселого і дружелюбного вигляду. Яке нам діло до того, що хвилі піняться і високо здіймаються, коли вони не турбують наш пліт? Яке нам діло до того, що вони здіймаються прямо перед нами, коли ми знаємо, що пліт за мить вибереться вгору і, наче паровий каток, пригладить пінистий вал, а важка грізна гора води тільки підніме нас в повітрі, а потім з шипінням і журчанням перекотиться під нами? Старі перуанські майстри знали, що робили, коли відмовлялися від човнів з порожнистим корпусом, що міг наповнюватися водою, і від надто довгих плотів, які не могли б перебиратися з одної хвилі на іншу. Корковий паровий каток — ось чим був бальзовий пліт.

Опівдні Ерік визначив наше місцезнаходження; виявилось, що після того, як ми зняли парус, пліт далеко віднесло на північ вздовж берега. Ми все ще були в течії Гумбольдта, на відстані рівно ста морських миль від суші. Тепер виникло серйозне запитання, чи не віднесе нас до небезпечних течій на південь від островів Галапагос. Це призвело б до фатальних

наслідків, бо нас кидало б туди й сюди океанськими течіями, які проходять в напрямку до Центральної Америки. Та коли все складеться так, як ми розраховували, то головна течія понесе нас на захід через океан, перше ніж ми заберемося надто далеко на північ, до островів Галапагос. Вітер так само дув прямо з південного сходу. Ми підняли парус, повернули пліт кормою до вітру і відновили вахти біля стерна.

Кнут одужав від тяжкої морської хвороби; він і Торстейн вибралися на верхівку щогли і почали експериментувати з якимись таємничими антенами, які вони пускали вгору, прив'язуючи до повітряних куль або паперових зміїв. Раптом один з них гукнув з «радіорубки», що чує морську радіостанцію Ліми, яка викликає нас. Нам повідомили, що літак американського посольства вилетів з узбережжя, щоб передати останній прощальний привіт і подивитися, який вигляд ми маємо в океані. Скоро ми встановили прямий зв'язок з радистом літака, а потім зовсім несподівано нам пощастило поговорити з секретарем експедиції Герд Волд, яка знаходилась на літаку. Ми вказали свої координати так точно, як тільки могли, і протягом кількох годин подавали радіопеленгаційні сигнали. Голос із ефіру звучав з більшою чи меншою силою, залежно від того, як «АРМІ-119», шукаючи наш пліт, то наближався, то віддалявся. Ми так і не почули рокотіння моторів і не побачили самого літака. Не так легко помітити низенький пліт внизу серед хвиль, а з плоту видимість була дуже обмежена. Нарешті, літак відмовився від розшуків і повернувся на берег.

Це була перша й остання спроба розшукати нас в океані.

В наступні дні море було бурхливим, але шалені вали йшли з південного сходу рівними інтервалами, і керувати плотом стало легше. Вітер і хвилі пліт приймав зліва під невеликим кутом, тому стернового менше заливало водою, а пліт рухався впевненіше і не крутився. Нас уже турбувало те, що південно-східний пасат і течія Гумбольдта день у день відносять пліт саме в той бік, де нас чекають зустрічні течії, що проходять навколо островів Галапагос. Ми рухалися на північний захід так швидко, що проходили в середньому за день 50—60 морських миль, при рекордній швидкості 71 миля.

— А як там, на островах Галапагос, добре живеться?— передбачливо запитав я. Кнут, дивлячись на карту, де низка кружалець на шляху, що його пройшов наш пліт у різний час, нагадувала палець, зловісно-спрямований у бік островів Галапагос.

— Навряд,— відповів я.— Кажуть, що інка Тупак Юпанкі незадовго до відкриття Америки Колумбом відплив з Еквадору і досяг островів Галапагос, але ні він, ні жоден з його супутників не поселилися там через відсутність прісної води.

— О-кей!— сказав Кнут.— Тоді на біса нам туди йти! Сподіваюсь, що ми туди й не потрапимо.

Тепер ми так звикли до витанцьовування хвиль навколо нас, що перестали звертати на них увагу. Дарма, що ми трохи потанцюємо, маючи під собою тисячі метрів води, коли і ми

і пліт весь час тримаємось на поверхні. Не важко було помітити, що бальзові колоди вбирають воду. Найгірше було з кормовими ронжинами; увіткнувши кінець пальця в розмоклу деревину, можна було почути, як під ним хлюпала вода. Нічого не кажучи товаришам, я відламав шматочок намоклого дерева і кинув його за борт. Він спокійно занурився у воду і повільно зник у глибині. Пізніше я помітив, що те ж саме робив і дехто з моїх товаришів, вибравши для цього час, коли, як йому здавалося, на нього ніхто не дивиться. Тоді кожен з нас стояв і зосереджено стежив за тим, як шматочок промоклої деревини поволі поринав у зелену воду. Перед відплиттям ми позначили осадку плоту, але в бурхливому морі не можна було встановити, як глибоко він сидів зараз, бо колоди то піднімалися на мить з води, то знову глибоко опускалися в неї. Та коли ми втикали в колоду ніж, то, на велике щастя, переконувалися в тому, що на глибині приблизно 25 метрів від поверхні дерево було сухим. Ми розраховували, що коли колоди і далі вбиратимуть воду з такою швидкістю, то на час, коли ми, за нашими припущеннями, наблизатимемось до землі, пліт уже не зможе держатися на поверхні води. Але ми сподівалися, що в глибших шарах деревини сік стане тим запобіжником, що припинить вбирання води.

Була ще одна загроза, яка непокоїла нас протягом перших тижнів — це вірвовки. Удень нам просто ніколи було думати про них, та коли наставала темрява і ми залазили в спальні мішки на підлозі каюти, у нас залишалося

досить часу, щоб думати, відчувати і прислухатися. Лежачи там, кожен на своєму солом'яному матраці, ми відчували, як плетені мати коливаються під нами разом з колодами. Не тільки увесь пліт погойдувався повсякчас, а й усі дев'ять колод змінювали своє положення одна щодо одної. Коли одна трохи піднімалася, інша опускалася. І ці легенькі коливання не припинялися. Вони були незначними, але достатніми для того, щоб людина почувала себе, ніби вона лежить на спині великої тварини і чує її дихання. Тому ми вважали за краще лягати уздовж колод. Найсильніше це погойдування відчувалося в перші дві ночі, але тоді ми були надто стомленими і не звертали на них уваги. Потім вірьовки трохи набрякли у воді, і колоди стали спокійнішими. І все ж таки колоди, що складали основу плоту, ніколи не становили рівної поверхні, ніколи не були зовсім нерухомими одна відносно другої. А через те, що ці колоди рухалися вгору і вниз і поверталися у всіх місцях з'єднання, то й усе рухалося разом з ними. Бамбукова палуба, здвоєна щогла, чотири плетені стіни каюти і покрівля з дощечок і листя були скріплені канатами і все-таки погойдувались, піднімаючись в одному місці і опускаючись в іншому. Це був ледве помітний рух, але все ж таки ми відчували його. Якщо один куток каюти піднімався, то протилежний опускався, якщо бамбукові жердини на одній половині покрівлі вигиналися в один бік, то на другій половині вони згиналися в інший бік. А коли ми дивилися з каюти через відкриту стіну, все здавалося нам ще більш рухливим і

нестійким, бо небозвід поволі описував над нами кола, а хвилі високо підстрибували йому назустріч.

Вірьовки витримували все це навантаження. По цілих ночах було чути, як вони рипіли, стогнали, терлися об колоди і шурхотіли. У темряві ці звуки зливалися в єдину жалібну симфонію, в якій кожна мотузка тягла окрему ноту відповідно до своєї товщини і міри натягу. Ми пильно оглядали щоранку всі кріплення. Хто-небудь з нас лягав навіть на край плоту, перекинув голову в воду, і поки двоє інших товаришів міцно тримали його за ноги, намагався роздивитися, чи цілі вірьовки на підводній частині плоту. Але вірьовки були цілі. Мине два тижні, говорили нам моряки, і всі вірьовки перетруться. Та всупереч цій одностайній думці, ми поки що не знаходили ні найменшої ознаки перетирання. І тільки тоді, коли ми були далеко в океані, нам стало ясно, в чому справа. Бальза була такою м'якою, що вірьовки поступово врзалися в дерево, і колоди охороняли їх, замість того, щоб перетирати.

Приблизно через тиждень після початку подорожі океан став спокійнішим, і ми помітили, що він був синій, а не зелений. Тепер ми пливли більше на захід-північний захід, ніж на північний захід, і це було першою ознакою того, що пліт вибрався з берегової течії і віднині буде рухатись у відкритий океан.

У перший же день, як ми залишилися самі в океані, ми бачили навколо плоту багато риби, але тоді були дуже заклопотані стерновим веслом і не звертали на неї уваги. На другий

день ми натрапили на цілий косяк сардин, а трохи згодом з'явилася двометрова голуба акула і, раз у раз вивертаючись білим черевом до гори, попливла за самою кормою плоту, де Герман і Бенгт, стоячи босоніж у воді, орудували біля стернового весла. Якийсь час вона кружляла навколо нас, але відразу зникла, як тільки ми озброїлися ручним гарпуном.

Другого дня до нас навідалися тунці, боніти²⁴ та золоті макрелі, а коли на палубу плоту впала здоровенна летюча риба, ми використали її як наживку і відразу ж витягли дві великі золоті макрелі вагою в 10 і 15 кілограмів. Це був провіант на кілька днів. Стоячи на вахті біля стерна, ми часто бачили зовсім невідому нам рибу, а одного разу потрапили в косяк дельфінів, якому, здавалося, не було кінця. Чорні спини, що витикалися з води одна поруч одної біля самого плоту, перекидалися і підстрибували тут і там. Вони вкрили весь простір, який можна було охопити поглядом з верхівки щогли. Чим ближче ми підходили до екватора і чим більше віддалялись від моря, тим частіше почала з'являтися летюча риба. Коли ж, нарешті, ми увійшли в синю воду, де велично перекочувалися освітлені сонцем спокійні хвилі, вкриті брижами від поривів вітру, летючі риби виплигували з води і, як град снарядів, летіли по прямій лінії, а потім знову зникали під водою, коли енергія польоту вичерпувалася.

Якщо ми виставляли вночі маленький парафіновий ліхтар, його світло приваблювало летючих риб, великих і маленьких, і вони пере-

літали через пліт. Часто вони налітали на бамбукову каюту або парус і безпомічно падали на палубу. Відштовхнутися від неї, як вони відштовхуються від води, рибини не могли і залишалися лежати, безпомічно звиваючись, схожі на вирячкуватих оселедців з великими грудними плавцями. Іноді нам доводилось чути круте слівце, коли холодна летюча рибина, набравши великої швидкості, ударялася в чиєсь обличчя. Риба завжди летіла швидко, головою вперед, і коли натрапляла на обличчя, воно починало пашіти, як від доброго ляпаса. Але потерпілий швидко забував про неспровоковану агресію; все-таки це була морська країна чудес, в якій делікатесні рибні страви із свистом прилітали до нас через повітря. Ми смажили летючу рибу на сніданок, і — залежало це від риби, від повара чи від нашого апетиту — очищена, без луски, вона нагадувала нам смажену форель.

Перший обов'язок кока, як тільки він прокидався вранці, полягав у тому, щоб зібрати на палубі всю рибу, яка за ніч зробила посадку на плоту. Її було звичайно не менше півдюжини, а одного ранку ми виявили на плоту двадцять шість жирних летючих рибин. Яюсь, коли Кнут порався біля сковорідки, летюча рибина вдарила його в руку, і він дуже засмутився, що вона не впала прямо в розтоплений жир.

Торстейн тільки тоді повністю усвідомив, яким близьким сусідом став нам океан, коли, прокинувшись, побачив у себе на подушці сардину. В каюті було так тісно, що Торстейну доводилося лежати головою в дверях, і коли

хтось, виходячи вночі, випадково торкався його обличчя, він кусав його за ногу. Торстейн схопив сардину за хвіст і дав їй цілком ясно зрозуміти, що з великою прихильністю ставиться до всіх сардин. Наступної ночі ми передбачливо підбгали під себе ноги, щоб залишити Торстейну якомога більше місця; та скоро сталася подія, яка змусила Торстейна перебратися спати на ящик з кухонним начинням, що стояв у радіорубці.

Це відбулося через кілька ночей. Хмари заволокли все небо, і стало дуже темно. Щоб нічні вахтові бачили, куди вони ступають, перелізаючи через нього, Торстейн поставив парафіновий ліхтар біля своєї голови... Годині о четвертій Торстейн проснувся, бо ліхтар перекинувся і щось холодне й мокре почало битися коло його обличчя. «Летюча риба», подумав він і став нишпорити в темряві, щоб викинути її. Він схопив щось довге і слизьке, в'юнке, наче змія, і зараз же відсмикнув руку, наче опікся. Поки Торстейн намагався засвітити ліхтар, невидимий гість переповз через нього до Германа, Герман теж підхопився, розбудивши мене, і я подумав про кальмара, який інколи з'являється вночі у цих водах. Засвітивши, нарешті, ліхтар, ми побачили, що Герман сидить з виглядом переможця і міцно стискує одною рукою шию довгої вузької рибини, яка звивається, наче вугор. Рибина мала в довжину близько метра і нагадувала собою змію; у неї були великі чорні очі і довгаста голова з хижою пащею, повною довгих гострих зубів. Зуби були гострі, як ножі, і могли відгинатися назад до

піднебіння, щоб пропускати в горло захоплену їжу. Герман усе стискував у руках свою здобич, коли це раптом з рота хижака вискочила біла рибка з виряченими очима, сантиметрів 20 завдовжки, а за нею ще одна така ж сама. Цілком очевидно, це були дві глибоководні рибини, що сильно потерпіли від зубів зміїного хижака. Тонка шкіра риби-змії вилискувала синюватофіолетовою барвою на спині і блакитноспальною на череві, вона легко знімалася цілими клаптями під нашими пальцями.

Від усієї метушні прокинувся, нарешті, Бенгт, і ми піднесли до його очей ліхтар і довжелезну рибу. Він спросоння трохи підвівся у своєму спальному мішку і урочисто вимовив:

— Ні, такої риби не буває.

А потім спокійно повернувся і знову заснув.

Бенгт не дуже помилився. Згодом з'ясувалося, що шестеро нас, хто сидів круг ліхтаря в бамбуковій каюті, були першими людьми, які побачили цю рибу живою. На узбережжі Південної Америки і островів Галапагос кілька разів знаходили тільки кістяки такої риби; іхтіологи назвали її *Gempylus*, або зміїною макреллю, і думали, що вона живе на дні океану на великій глибині, бо ніхто ще її не бачив. Та якщо вона й держалася дуже глибоко, то в усякому разі тільки вдень, коли сонце засліплювало її великі очі. Бо в темні ночі зміїна макрель розгулювала на хвилях; перебуваючи на плоту, ми мали нагоду переконатися в цьому.

Тиждень по тому, як ця рідкісна риба потрапила в спальний мішок Торстейна, до нас з'явився інший гість. Знову була четверта година

ранку; молодий місяць вже зайшов, навколо стояв морок, хоч зірки й виблискували. Пліт легко слухався стерна, і коли моя вахта закінчилася, я вирішив пройтися вздовж борту до носової частини і обдивитися, чи все гаразд після вахти. Як завжди у вахтових, у мене круг пояса була обв'язана вірвовка; з парафіновим ліхтарем у руці я обережно йшов уздовж крайньої колоди, щоб обігнути щоглу. Деревина була мокра і слизька, і я дуже розсердився, коли хтось позаду зовсім несподівано ухопився за мою вірвовку і став так смикати, що я мало не втратив рівноваги. Обернувшись, я посвітив ліхтарем, але нікого не побачив. Потім знову сіпонули за вірвовку, і я помітив, що на палубі щось виблискувало і звивалося. Це була ще одна зміїна макрель; цього разу вона так глибоко встромила свої зуби у вірвовку, що кілька зубів зламалося, поки я витягав її з пащі. Певно, світло ліхтаря падало на білу вірвовку, і наш гість з глибини океану вчелився в неї, сподіваючись ухопити довжелезний і ласий шматочок. Він закінчив своє життя в банці з формаліном.

Океан приносить багато несподіваного тим, хто живе на одному рівні з його поверхнею і рухається повільно й тихо.

Трапляється, що мисливець, який продирався крізь хащу лісу, повертається й каже, що не бачив ніякої дичини. А інший мисливець сидить спокійно на пні й чекає, і скоро починає чути шурхіт і тріск, а з заростей на нього вже поглядають допитливі очі. Те ж саме можна сказати і про океан.

Ми борознимо його часто, гуркочучи машинами та поршнями і спінюючи воду навколо носа корабля. А потім повертаємось і кажемо, що навіть посеред океану не бачили нічого особливого.

Коли ми пливли на плоту, сидячи біля самої води, то не минало й дня, щоб до нас не навідувались допитливі гості, які снували навколо; деякі з них, як золоті макрелі і лоцмани, так звикли до нас, що супроводжували пліт через увесь океан, сновигаючи біля нього і вдень і вночі.

Коли наставала ніч і в темному тропічному небі з'являлися миготливі зірки, вода навколо нас починала світитися, змагаючись своїм сяйням із зірками. Кожний виблискуючий планктонний організм так сильно нагадував круглу жаринку, що ми підбирали мимоволі свої босі ноги, коли сяючі кульки викидало хвилями на корму. Беручи їх у руки, ми визначали, що це яскраві, світні гарнелі²⁵. У такі ночі ми іноді жахалися, коли біля самого плоту з води раптом з'являлися два круглих блискотливих ока і, не мигаючи, гіпнотизували нас своїм поглядом,— можливо, це з'явився сам дух моря. Часто це були великі кальмари, які піднімалися з глибини і плавали на поверхні, виблискуючи в темряві диявольськими зеленими очима, що нагадували своїм блиском фосфор. А інколи це були світні очі глибоководних рибин, які спливали на поверхню тільки вночі і, зачаровані тьмяним світлом ліхтаря, нерухомо лежали, втупивши в нас свої очі. Кілька разів, коли океан був спокійний, в чорній воді навколо

плоту з'являлися раптом круглі голови діаметром в 60—90 сантиметрів і непорушно витріщали на нас великі блискотливі очі. А то вночі ми бачили у воді світні кулі діаметром близько метра, які загорялися з нерівними проміжками часу, нагадуючи раптові спалахи електричних лампочок.

Поступово ми звикли до цих підземних, або, вірніше, підводних істот, які жили під нами, і все-таки дивувались кожного разу, коли з'являлося щось нове. Якось у хмарну ніч, близько другої години, коли стерновий ледве відрізняв чорну воду од такого ж чорного неба, він помітив слабке світло під водою, яке поступово набрало форму великої тварини. Важко було визначити, чи то світився планктон на її тілі, чи фосфорувала сама тварина, але це мерехтіння у чорній воді робило примарну істоту невиразною і мінливою. Вона здавалася то круглою, то овальною або трикутною, а потім раптом розділилася на дві половини і кожна з них почала самостійно плавати туди й сюди під плотом. Кінець кінцем цих великих мерехтливих привидів стало три, і вони повільно кружляли під нами. Це були справжні чудовиська, бо тільки видима їх частина мала в довжину 6—8 метрів. Ми всі швидко вибігли на палубу і спостерігали цей примарний танець. Чудовиська пливли за плотом, і це тривало кілька годин. Таємничі і безшумні, наші блискотливі супутники держалися досить глибоко під водою, здебільшого з правого борту, де горів ліхтар, хоч інколи вони пливли прямо під плотом або з'являлися з лівого боку. По мерехтінню

світла на їх спинах можна було припустити, що тварини більші за слонів, проте це не були кити, бо вони ні разу не піднялися на поверхню, щоб подихати. Можливо, це були велетенські скати, які змінюють свою форму, повертаючись на бік? Вони не звертали ніякої уваги на те, що ми підносили ліхтар до самої води, стараючись виманити їх нагору, щоб краще розглянути.

І як усяка нечиста сила, вони зникли в глибині океану, як тільки почало сіріти.

Нам ніколи не пощастило б знайти правильного пояснення цього нічного відвідання трьома блискотливими чудовиськами, якби в середині другого дня, коли ясно світило сонце, до нас не завітав ще один гість. Розв'язання загадки прийшло само собою. Це сталося 24 травня, коли ми дрейфували на легких брижах, точно на 90° західної довготи і 7° південної широти. Було близько полудня, і ми викинули за борт тельбухи двох великих золотих макрелей, яких упіймали рано-вранці. Для того, щоб освіжитися, я сплигнув з плоту в океан і лежав на воді, тримаючись увесь час на сторожі, прив'язаний до кінця вірьовки. І раптом я помітив товсту буру рибу завдовжки до двох метрів, яка підпливла у прозорій воді, явно бажаючи ближче познайомитися зі мною. Я швидко вибрався на край плоту і сів на осонні, розглядаючи рибу, яка повільно пропливала повз нас; в цю мить почувся несамопитий крик Кнута, що сидів на кормі за бамбуковою каютою. «Акула!» верещав він з усіх сил, аж поки голос у нього не зірвався і не перейшов у фальцет.

Тому що акули з'являлися біля плоту майже щодня і не викликали такого занепокоєння, ми всі зрозуміли, що сталося щось надзвичайне, і кинулися на поміч Кнуту.

Кнут сидів там навпочіпки і прав у хвилях свої штани; та коли він на мить підвів очі, перед ним була здоровенна потворна морда, якої ніхто з нас не бачив за своє життя. Це була голова справжнього морського чудовиська — така велика і така огидна, що якби перед нами з'явився сам дух моря, він не справив би такого сильного враження. По боках широкої і плоскої, як у жаби, голови містилося двоє маленьких очей, а навколо жаб'ячої пащі, завширшки мало не півтора метри, йшли довгі складки, що обвисали по боках рота.

Голова переходила у величезний тулуб, який закінчувався довгим тонким хвостом з гострим плавцем, що стояв зовсім прямо і свідчив про те, що морське чудовисько не належало до китів. Тулуб здавався у воді буруватим, але так само, як і голова, він був густо вкритий маленькими білими плямами. Чудовисько повільно і ліниво пливло за нашою кормою. Воно виширилось, наче бульдог, і злегка било хвостом. Над водою виступив великий круглий спинний плавець, а іноді витикався і хвостовий. Коли чудовисько опинилося у впадині між хвилями, вода перекочувалась через його широку спину, ніби обмивала якийсь підводний риф. Перед його широкою пащею віялом плив цілий косяк смугастих, як зебра, лоцманів, а великі причепи та інші паразити міцно приссалися до величезного тіла і подорожували з ним у воді;

всі разом вони склали цікаву колекцію, що розмістилася ніби на плавучій скелі, яка глибоко сиділа у воді.

Позад нашого плоту, як принада для акул, висіла десятикілограмова золота макрель, настромлена на шість найбільших рибальських гачків; лоцмани наткнулися на принаду, потикались носом, не чіпаючи її, а потім поспішили назад до свого пана-володаря, морського царя. І ось чудовисько, наче якась гігантська машина, зрушило з місця, і, легко розрізаючи воду, наблизилось до золотої макрелі, яка мізерною іграшкою лежала перед його пащею. Ми обережно потягли принаду до самого плоту, і морське чудовисько повільно попливло за нею. Воно не відкрило рота, ніби не вважаючи за потрібне розчиняти широкі двері задля такого мізерного шматочка, як макрель. Коли велетень підсунувся до самого плоту, він потерся спиною об важке стернове весло, і воно вискочило з води; тепер ми мали повну можливість вивчити чудовисько на близькій відстані, на такій близькій, що, дивлячись на цього зовсім фантастичного гіганта, ми, ніби збожеволівши, зайшлися безглуздим сміхом і збуджено почали щось вигукувати. Сам Уолт Дісней²⁶, при всьому багатстві своєї уяви, не міг би створити більш страшного видовища, ніж те, яке раптом з'явилося біля нас, рухаючи страшними щелепами край плоту.

Це була китова акула, найбільша акула і взагалі найбільша риба, яка відома зараз у світі.

Вона зустрічається дуже рідко, але окремі

екземпляри де-не-де траплялися в океанах під тропіками. Китова акула має в середньому 15 метрів у довжину і важить, як пишуть зоологи, 15 тонн. Кажуть, що найбільші екземпляри досягають 20 метрів у довжину; у забитого гарпуном маляти печінка важила 300 кілограмів, а в широкій пащі нарахували близько 3-х тисяч зубів.

Чудовисько було таке величезне, що, коли воно почало кружляти навколо плоту і під ним, його голова виднілася з одного боку, а увесь хвіст стирчав з другого. Морда гіганта здавалася такою химерною, флегматичною і дурною, що ми не могли стриматися від сміху, хоч і розуміли чудово, що хвіст його мав у собі досить сили і коли б риба вдарила ним, то розтщила б на шматки і бальзові колоди, і вірьовки, що зв'язували їх. Знову і знову кружляла китова акула під самим плотом, все ближче до нього, а ми могли тільки спостерігати і чекати, що буде далі. Пропливаючи повз корму, акула мирно і плавно проходила під стерновим веслом і трохи піднімала його, тоді як лопать весла ковзала вздовж її спини. Ми стояли кругом палуби, наготувавши ручні гарпуни, які в порівнянні з величезною твариною, з якою ми мали зіткнутися, були схожі на зубочистки. Не було ніяких ознак того, що китова акула збирається покинути нас; вона кружляла навколо плоту і йшла близько за ним, як відданий пес. Ніхто з нас не бачив у своєму житті і не уявляв собі чогось подібного; вся ця пригода з морським страхіттям, що плавало позад плоту і під ним, здавалася нам такою

неприродною, що ми справді не могли поставитись до неї серйозно.

Насправді китова акула кружляла навколо нас не більше години, але нам здалося, що її візит тягся цілий день. Нарешті, Ерік, який стояв з двометровим ручним гарпуном на ріжку плоту, не витримав і, спонукуваний необачними вигуками, підняв гарпун над своєю головою. Китова акула поволі пливла до нього і висунула свою широку голову якраз під самим ріжком плоту. Ерік з усієї своєї богатырської сили змахнув гарпуном і увігнав його в кістляву голову акули.

Минуло кілька секунд, перш ніж чудовисько зрозуміло як слід, що сталося. І тоді в одну мить мирна недоумкувата тварина перетворилася в гору сталєних м'язів. Вирьовка гарпуна із сильним свистом пролетіла над бортом, і ми побачили цілий фонтан води, коли чудовисько головою вниз пірнуло в глибину. Троє з команди, що стояли ближче за інших, були збиті з ніг; двох із них зачепила і боляче шмагнула вирьовка, яка пролетіла в повітрі. Товстий канат, досить міцний, щоб утримати шлюпку, зачепився за край плоту і в ту ж мить урвався, як кусок шпагату, а через кілька секунд на поверхні води за двісті метрів від нас виринуло древяно гарпуна. Косяк наполоханих лодманів промайнув у воді, поспішаючи догнати свого старого пана-повелителя.

Ми довго чекали, що чудовисько повернеться до нас, як підводний човен, але нам більше не довелося його побачити.

Тепер ми знаходилися в Південній екваторі-

альній течії і рухалися на захід якраз на 400 миль на південь від островів Галапагос. Небезпека того, що нас віднесе до галапагоських течій, минула. Все наше знайомство з цим архіпелагом звелось до поклонів, які нам передавали великі морські черепахи, що, безперечно, забиралися так далеко в океан з цих островів. Якось ми побачили величезну морську черепаху, яка борсалась у воді, висунувши на поверхню голову і одну ногу. Коли знялися хвилі, ми помітили у воді під черепахою зелені, сині й золотаві тіні і зрозуміли, що черепаха б'ється не на життя, а на смерть з золотими макрелями. Бій явно був одностороннім; він полягав у тому, що 12—15 барвистих макрелей з великими головами атакували шию і ноги черепахи, очевидно, намагаючись взяти її змором, бо черепаха не могла пролежати цілий день на череві, втягнувши голову і ноги під панцир.

Як тільки черепаха помітила пліт, вона впернула і рушила прямо до нас, переслідувана блискотливими золотими макрелями. Вона підпливла до самого плоту і, видно, була не від того, щоб вилізти на колоду, коли це побачила нас. Якби ми мали більше досвіду, то легко могли б упіймати її вірьовками, поки цей великий панцир повільно пропливав уздовж плоту. Та ми згаяли час, надто довго розглядаючи її, і коли петля була готова, гігантська черепаха вже проминула носову частину плоту. Ми спустили на воду маленький гумовий човник, і Герман, Бенгт та Торстейн кинулися навздогін у круглій шкаралупці, яка була не набагато більшою за ту, що пливла попереду.

Бенгт як економ в думці вже наперед смакував м'ясні страви і чудову черепахову юшку. Та чим сильніше гребли наші товариші, тим швидше черепаха розтинала воду під самою поверхнею; не встигли вони відпливти від плоту на сотню метрів, як черепаха раптом безслідно зникла. В усякому разі, вони зробили одну хорошу справу. Коли маленький жовтий гумовий човник, погойдуючись на хвилях, повернув назад, уся зграя блискотливих золотих макрелей кинулася за ним. Вони кружляли навколо нової черепахи, а найсміливіші намагалися схопити лопаті весел, які занурювались у воду, наче черепашачі ноги. А миролюбна черепаха тим часом щасливо зникла від своїх зухвалих переслідувачів.

РОЗДІЛ 5

НА ПІВДОРОЗИ

Щоденне життя і експерименти.— Прісна вода для екіпажу плоту.— Батат і гарбуз розкривають таємницю.— Кокосові горіхи і краби.— Юханнес.— Ми пливемо через юшку з риби.— Планктон.— Істинна фосфоресценція— Знайомство з китами.— Мурашки і морські качечки.— Плаваючі пестунчики.— Золоті макрелі стають нашими супутниками.— Ловитва акул.— «Кон-Тікі» стає морським чудовиськом.— Акули залишають нам лоцманів і причеп.— Літаючі кальмари.— Невідомі відвідувачі.— Водозазна корзина.— З тунцями і бонітами в їхній стихії.— Неіснуючий риф.— Таємницю кіля розкрито.— Півдороги.

Минали тижні. Ми не бачили ніяких ознак корабля, не зустрічали у воді речей, які б свідчили про те, що на світі існують інші люди. Увесь океан належав нам; горизонт був відкритий перед нами з усіх боків, і від самого

небозводу віяло справжнім спокоєм і свободою.

Повітря, насичене свіжою сіллю, неначе аж дзвеніло, а вся прозора блакить, що оточувала нас, обмивала і очищала тіло і душу. Всі складні проблеми цивілізованих людей здавалися нам на плоту штучними і примарними, простою вигадкою зіпсованого людського розуму. Реальністю були тільки стихії. А стихії, як видно, не звертали уваги на маленький пліт, або, можливо, приймали його за щось природне, що не порушувало гармонії океану і пристосовувалось до течії і хвиль, як птах або рибина. Тепер стихії були не страшним ворогом, що з піною накидався на нас, а надійним другом, який твердо і впевнено допомагав нам прямувати вперед. Вітер і хвилі штовхали і підганяли, а океанська течія під нами несла нас до нашої мети.

Коли б одного звичайного дня нашого плавання в океані нам зустрівся якийсь корабель, то з його борту було б видно, що ми спокійно погойдуємось то вгору, то вниз на довгій лінійній хвилі з дрібними білими гребенями, а пасат наповнює наше жовтогаряче вітрило і вигинає його в бік Полінезії.

З корабля можна було б побачити загорілого бородатого голого чоловіка. Він тягнув попереплутувані вірьовки, відчайдушно змагаючись з довгим стерновим веслом, або — в добру погоду — просто сидів на ящику і куняв під гарячим промінням сонця, злегка притримуючи пальцями ніг стернове весло.

Якщо Бенгта не було біля стерна, то він

лежав на животі у дверях каюти з книгою в руках — якоюсь однією з його сімдесяти трьох книг з питань соціології. Крім того, Бенгт виконував обов'язки економа і відповідав за складання денного меню. Германа в будь-яку пору дня можна було бачити геть скрізь — на верхівці щогли з метеорологічними приладами, під плотом у водолазних окулярах, де він оглядав киль, або в гумовому човні, прив'язаному до плоту, з повітряними кулями та якимсь дивним вимірювальним апаратом. Він був у нас начальником технічної частини і відповідав за метеорологічні та гідрографічні спостереження.

Кнут і Торстейн завжди порались із своїми напівсухими батареями, паяльниками та схемами. Щоб їх маленька радіостанція працювала серед бризок і вологи, на висоті 30 сантиметрів над поверхнею води, потрібен був увесь досвід, набутий ними в час війни. Щоночі вони по черзі посилали в ефір відомості про погоду, що приймались випадковими радіолюбителями, які потім передавали їх Метеорологічному інституту в Вашингтон та в інші місця. Ерік звичайно сидів і лагодив парус чи сплітав кінці вірьовок, а іноді вирізьблював на дереві або малював на папері силуети бородатих людей і незвичайних риб. А опівдні кожного дня він брав секстант і вилазив на ящик, щоб виміряти висоту сонця і визначити, скільки ми пройшли за минулу добу. У мене теж було чимало справ. Я заповнював судовий журнал і складав звіти, збирав планктон, ловив рибу, робив кінозйомки. Кожен з нас відпові-

дав за свою певну ділянку, і ніхто не втручався в роботу інших. Усі менш приємні роботи, як вахта біля стерна і готування страви, ми виконували по черзі. Кожному доводилось вахтувати біля стерна по дві години вдень і дві години вночі. А обов'язки кока кожен виконував відповідно до розкладу денних чергувань. На плоту було небагато законів і правил: нічний вахтовий мусив об'язуватись вірьовкою, рятувальна вірьовка повинна бути на певному місці, в каюті не можна їсти, а за «вбиральню» може бути лише найдальший кінець кормової колоди. Коли потрібно було прийняти важливе рішення, ми, так само, як колись індієці, скликали «військову» раду і, перш ніж на чомусь зупинитися, обговорювали питання разом.

Звичайно день на «Кон-Тікі» починався з того, що останній нічний вахтовий термосив кока, і той, заспаний, вилазив на мокру від роси палубу, залиту ранковим сонцем, і збирав летючу рибу. Замість того, щоб їсти рибу сирю, як це було заведено у полінезійців і перуанців, ми смажили її на невеликому примусі, який стояв усередині ящика, міцно прив'язаного до палуби перед дверима каюти. Цей ящик і був нашою кухнею. Сюди звичайно не задував південно-східний пасат, від якого в іншому місці на плоту важко було схватись. Дерев'яний ящик загорявся лише в тому разі, коли вітер і хвилі надто енергійно бавилися з полум'ям примуса. Яюсь кок заснув, і полум'я охопило увесь ящик; а потім перекинулось на стіну бамбукової каюти. Але як тільки

дим проник у каюту, вогонь відразу погасили; на «Кон-Тікі» ходити по воду було недалеко.

Запах смаженої риби рідко коли міг розбудити тих, хто хропів у каюті, через те коку доводилось тикати їх виделкою або співати сигнал побудки так фальшиво, що ніхто не міг цього довго витерпіти. Коли поблизу не було акулячих плавців, ми починали день з недовгого купання у Тихому океані, а потім сідали снідати на вільному повітрі край плоту.

Харчування було бездоганним. Ми проводили два експерименти: один стосувався інтендантського управління ХХ століття, другий — Кон-Тікі і V століття. Перший дослід було поставлено на Торстейні і Бенгті, які годувалися спеціальними раціонами в маленьких тонких пакетах, що зберігалися в коробках між колодами і бамбуковою палубою. А втім, Торстейн і Бенгт ніколи не виявляли прихильності до риби та іншої морської їжі. Раз у кілька тижнів ми розв'язували вірьовки, що прикріплювали бамбукову палубу, і витягували нові запаси, які потім міцно прив'язували перед каютою. Щільний шар асфальту, що вкривав з усіх боків картонні коробки, добре захистив їх, тоді як герметично закриті бляшані банки, що лежали поруч без упаковки, були зіпсовані морською водою, яка весь час плескалася навколо нашого продуктового складу.

У Кон-Тікі в його першому плаванні по океану не було ні асфальту, ні герметично закритих банок, а проте він не відчував серйозних труднощів з продовольством. І тоді мореплавці харчувалися продуктами, взятими з

суші, а також тим, що вони могли роздобути для себе в дорозі. Цілком можливо, що Кон-Тікі, відпливаючи від берегів Перу після поразки біля озера Тітікака, міг мати на меті одне з двох завдань. Можливо, що він — живе втілення сонця, якому поклонявся увесь його народ — зважився вирушити прямо в океан, щоб іти шляхом самого сонця і знайти нову, більш мирну країну. Друга можливість для нього полягала в тому, щоб направити свої плоти вздовж узбережжя Південної Америки, висадитися десь трохи на північ і заснувати нове царство, якого б не досягли його переслідувачі. Відпливши від небезпечних скелястих берегів, населених ворожими племенами, він, як і ми, потрапив під південно-східний пасат і в течію Гумбольдта, і волею цих стихій змушений був зробити таке ж велике півколо прямо на захід.

Які б не були плани у цих сонцепоклонників, коли вони залишали свою батьківщину, вигнанці, звичайно, взяли з собою запас провіанту на час подорожі. Висушене м'ясо і риба, солодка картопля були основними тодішніми продуктами. Коли в ті часи люди вирушали на плотах вздовж пустинного берега Перу, вони брали з собою великий запас води. Замість глиняного посуду користувалися здебільшого великими бутлями з тикви, що не боялися поштовхів і ударів. Ще зручнішими для цього були товсті стовбури гігантського бамбука; в них просвердлювали всі кільця і всередину наливали воду через маленьку дірку, яку потім закривали затичкою або заліплювали смолою

чи камеддю. 30—40 бамбукових стовбурів можна було прив'язати вздовж плоту під палубою, і там, захищені від сонця, вони обмивалися холоднуватою морською водою, яка в екваторіальній течії мала 26° С.

Такий запас води був удвоє більший від того, що ми витратили за всю подорож, а його можна було б і збільшити, прив'язавши ще кілька десятків бамбуків під плотом, де вони нічого не важили б і не займали б місця.

Через два місяці виявилось, що прісна вода стала затхлою і неприємною на смак. Та за цей час була повна можливість пропливти ту частину океану, де випадає мало дощів, і давно опинитися в областях, в яких запас води поповнювався б сильними зливами. Ми щодня видавали на кожного по літру з чвертю води, і далеко не завжди ця порція витрачалася.

Коли навіть наші попередники вирушали в дорогу з невеликими запасами продовольства, то вони все ж не відчували великих нестатків, поки пливли океаном разом з течією, в якій у великій кількості водилася риба. За весь час нашої подорожі не минало й дня, щоб навколо плоту не плавала риба, яку ми легко ловили. І майже щодня до нас на пліт з'являлися самі хоч кілька летючих рибин. Бувало навіть і так, що великі боніти, надзвичайно смачні, потрапляли на пліт з хвилями, які набігали на корму, і билися на палубі, коли вода стікала між колоди, наче крізь сито. Померти від голоду було неможливо.

Древні індійці добре знали, що, висмоктуючи вологу із сирої риби, можна заспокоїти спрагу.

До цього вдавалися в останню світову війну ті, хто зазнавав аварії корабля. Можна також видавлювати сік, загорнувши шматок риби в якусь ганчірку, а коли риба велика, то найпростіше вирізати в її тілі кілька ямок і печукати, поки вони швидко наповняться рідиною, що її виділяють лімфатичні залози. На смак цей напій не дуже приємний — коли у вас є щось краще для пиття, — але солі в ньому так мало, що можна заспокоїти спрагу.

Потреба у питві набагато зменшувалась, коли ми регулярно купалися, а потім лежали мокрими в затіненій каюті. Коли навколо нас велично патрулювала акула, не даючи нам можливості по-справжньому викупатись в океані, то досить було просто лягти на кормі на колоди, міцно тримаючись за вірьовки пальцями рук і ніг. І тоді ми приймали ванну у прозорій воді Тихого океану, яка перекочувалась через нас кожних кілька секунд.

Коли в спеку людина змагає від спраги, вона звичайно вважає, що організм вимагає рідини, і тоді часто запас води витрачається надміру і без усякої користі. В особливо жаркі дні у тропіках можна випити стільки теплої води, що вона вже підступатиме вам до горла, а спрага все ж не зникне. В таких випадках організму потрібна не рідина, а, як це не дивно, сіль, яка виділяється з тіла разом з потом. До наших спеціальних раціонів входили таблетки солі, які ми регулярно приймали в особливо жаркі дні. Таку спеку ми відчували тоді, коли вітер зовсім завмирав, а сонце палило нещадно. Ми вливали в себе стільки

води, що вона починала хлюпати у нас в животі, а наші горлянки жадібно вимагали ще. В такі дні ми додавали до прісної води 20—40 процентів гірко-солоні морської води і, на своє здивування, переконувались, що ця солонувата вода втамовувала спрагу. Ми довго відчували в роті смак морської води, але нас ніколи не нудило; і тим самим збільшувався раціон питва.

Старі полінезійці зберегли в пам'яті цікаві перекази, ніби їх найстародавніші предки, перепливаючи океан, везли з собою листя якоїсь рослини, щоб жувати його і цим тамувати спрагу. Інша властивість цієї рослини полягала в тому, що, поклавши її в рот, можна було пити чисту морську воду, не відчуваючи нудоти. На островах Південного моря таких рослин нема; певно, вони росли на батьківщині їх предків. Полінезійські історики наполегливо обстоювали ці факти; сучасні вчені зацікавились ними і дійшли до висновку, що єдиною відомою рослиною з такими властивостями є кока, яка росте тільки в Перу. А як показали археологічні розкопки, в доісторичному Перу цю саму рослину кока, що містила в собі кокаїн, завжди вживали інки та їх зниклі попередники. Вирушаючи у важку подорож через гори або в плавання по океану, вони брали цілі низки такого листя і багато днів підряд жували його, щоб не відчувати спраги і втоми. Жування листя кока дозволяло їм якийсь час навіть без шкоди для себе пити морську воду.

На «Кон-Тікі» ми не пробували листя кока; зате у нас на передній частині палуби були

великі плетені корзини з іншими рослинами, які дуже позначилися на всьому житті островів Південного моря. Міцно прив'язані корзини були захищені стіною каюти, і через певний час з них усе вище й вище піднімалися жовті пагони і зелене листя. Це нагадувало маленький тропічний сад на дерев'яному плоту. Коли перші європейці з'явилися на островах Тихого океану, вони виявили великі плантації солодкої картоплі на острові Пасхи, на Гавайських островах і в Новій Зеландії; той самий батат культивувався також на інших островах, але тільки в межах Полінезії. В країнах, які лежали далі на захід, його не знали зовсім. Солодка картопля була найважливішою культурною рослиною на цих далеких островах, де людям без неї довелося б харчуватися переважно рибою. Про цю рослину створено багато полінезійських легенд. Як переказують люди, її привіз не хто інший, як сам Тікі, коли разом з дружиною Пані прибув сюди з стародавньої батьківщини своїх предків, де солодка картопля була важливою їжею. Новозеландські легенди розповідають, що солодку картоплю привезли з-за океану не на човнах, а на суднах, які становили собою «колоди, зв'язані разом вірьовками».

Як відомо, Америка — єдине місце на землі, крім Полінезії, де солодка картопля росла до появи європейців. А солодка картопля *Ipomoea batatas*, що її Тікі привіз на острови, це та ж сама картопля, яку індійці Перу вирощували з найдавніших часів. Сушена солодка картопля була найголовнішим продуктом хар-

чування під час подорожей і в індіців стародавнього Перу, і в полінезійців. На островах Південного моря батати ростуть лише при умові старанного догляду; вони не зносять морської води, а тому спроба пояснити їх велике поширення на цих ізольованих островах тим, що їх могли принести з Перу океанські течії на відстань понад 4 тисяч миль, цілком безпідставна. Така спроба спростувати цей важливий довід тим більш неспроможна, що, як довели філологи, на всіх островах Південного моря, розкинутих на великих просторах, солодку картоплю називають «кумара», а під цією назвою вона була відома у древніх індіців Перу. Назва пішла разом з бататом через океан.

Другою дуже важливою для Полінезії культурною рослиною, яку ми везли з собою на «Кон-Тікі», була пляшкова тиква *Zagenaria vulgaris*. Не менш важливе значення, ніж сам плід, мала оболонка тикви, яку полінезійці висушували над вогнем і використовували як посуд для води. Ця суто городня рослина, яка знову-таки не могла сама перепливати океан і поширитися на островах сама собою, була відома і давнім полінезійцям, і первісним жителям Перу. Посуд з такої тикви, в якому зберігали воду, ми знаходимо в занедбаних доісторичних могилах на берегах Перу; ним користувалися там рибалки за багато століть до того, як на островах Тихого океану з'явилися перші люди. Полінезійська назва пляшкової тикви, «кімі», зустрічається і в мові індіців Центральної Америки, з якими тісно зв'язана культура Перу.

Крім різних південних фруктів, які ми з'їли за кілька тижнів, поки вони ще не встигли погнити, ми везли з собою і третю рослину, що разом із солодкою картоплею відіграла найбільшу роль в історії островів Тихого океану. У нас було двісті кокосових горіхів, які давали роботу нашим зубам і забезпечували експедицію освіжаючим напоєм. Деякі горіхи скоро почали проростати і рівно через десять тижнів плавання у нас з'явилося півдюжини малесеньких пальм заввишки 30 сантиметрів, паростки яких уже розкрилися і випустили міцні зелені листки. Кокосова пальма росла в доколумбівську епоху і на Панамському перешийку і в Південній Америці. Автор історичних хронік Ов'єдо²⁷ пише, що коли на тихоокеанському узбережжі Перу з'явилися перші іспанці, там у великій кількості росли кокосові пальми. В той же час їх давно вже знали на всіх островах Тихого океану. Ботаніки поки що не мають достатніх матеріалів щодо того, як ці пальми поширилися на Тихому океані. Але одно зараз уже встановлено. Навіть кокосовий горіх з його міцною шкаралупою не може перебратися через океан без допомоги людини. Горіхи, які лежали у нас на палубі в корзинах, залишалися придатними для споживання і для проростання протягом усієї нашої подорожі до Полінезії. Але приблизно стільки ж горіхів ми поклали серед коробок з продовольством під палубою, де увесь час плескалися хвилі. Ці горіхи всі до одного зіпсувалися від морської води. Між тим жоден горіх не попливе в океані швидше, ніж баль-

зовий пліт під парусом. Починалося з того, що вічка горіха насичувались водою і розм'якали, а потім через них морська вода проникала всередину. До того ж ціла армія збирачів покидьків стежила по всьому океану за тим, щоб жодна їстівна річ не могла перепливти з однієї частини світу в іншу.

Іноді в тихі дні серед синього океану вдаліні від усяких берегів ми помічали білу пір'їну птаха, що пливла поруч із нашим плотом. Самітні буревісники та інші морські птахи, які можуть спати на воді, зустрічалися нам за тисячі миль від найближчої землі. Підпливши до маленької пір'їни і уважно оглянувши її, ми помічали на ній двох чи трьох пасажирів, які з усіма вигодами пливли за вітром. Коли «Кон-Тікі», наче якийсь Голіаф, випереджав їх, пасажирів, побачивши нове, більш просторе судно, яке рухалося швидше, залишали свої місця і поспішали перебраться на пліт, полишивши перо на самого себе. Незабаром «Кон-Тікі» аж кишів цими безбілетними пасажирами. Це були маленькі морські краби. Завбільшки з ніготь, а інколи і набагато більші, вони були нашими ласощами, коли нам щастило упіймати їх. Маленькі краби виконували роль поліцейських на поверхні океану і, побачивши щось їстівне, вони довго не роздумували. Якщо кок прогавив між колодами летючу рибину, на другий день на ній уже сиділи вісім чи десять маленьких крабів й пригощалися, енергійно працюючи клешнями. Помітивши нас зблизька, вони полохалися, швидко втікали і ховалися, але на кормі в маленькій

дірці біля колоди для стерна поселився один, зовсім ручний краб, якого ми назвали Юханнесом. Разом з папугою, яку ми всі дуже любили, краб Юханнес також входив до нашої компанії на плоту. Коли вахтовий, сидючи в сонячний день за стерном спиною до каюти, не бачив поруч Юханнеса, він почував себе дуже самотнім серед широких просторів синього океану. Тоді як інші маленькі краби полохливо тікали і ховалися, наче таргани на звичайному судні, Юханнес, не криючись, сидів з виряченими очима біля своїх дверей і чекав, коли змінюватиметься вахта. Кожен новий вахтовий приносив Юханнесу кришки галет або шматочок риби, і досить було нахилитися над його ніркою, як він відразу ж з'являвся на порозі і простягав лапки. А потім клешнями забирав кришки з наших пальців, утікав знову до нірки і, сидючи внизу, біля входу, переживував їжу, мов школяр, який напхав собі повен рот.

Краби, наче мухи, обліпили намоклі кокосові горіхи, які починали бродити і тріскалися, або ж збирали планктон, викинутий на пліт хвилями. А планктон, ці малесенькі морські організми, був непоганою їжею навіть для нас, людей, коли ми навчилися виловлювати його зразу стільки, щоб вистачило на чималий ковток.

Ці майже невидимі планктонні організми, які у великій кількості плавають по океанах волею течій, без сумніву, дуже поживні. Коли деяка риба та морські птахи не харчуються самі планктоном, то вони в такому разі живуть за рахунок інших риб або морських тва-

рин, що харчуються ним, хоч би якими великими не були самі. Планктон — це спільна назва для тисячі видів дрібних видимих і невидимих організмів, які плавають в океані біля самої поверхні. Одні з них є рослинами (фітопланктон), а інші — риб'ячими ікринками або малесенькими тваринками (зоопланктон). Тваринний планктон харчується рослинним, а цей у свою чергу живе за рахунок аміакових, азотистокислих та азотнокислих сполук, які утворюються від розкладу мертвого тваринного планктону. Живлячись один одним, ці два види планктонних організмів є в той самий час поживою для всього живого, що рухається у воді і над водою. Якщо планктонні організми невеличкі за розмірами, то за кількістю їх цілком досить. У склянці води, багатій на планктон, можна налічити тисячі цих малесеньких організмів. Бувало не раз, що люди помирали в морі від голоду, не знаходячи риби такої завбільшки, щоб її можна було бити остенем, ловити сіткою або на гачок. І це в той час, коли навколо плескотіла сильно розведена юшка із сирої риби. Коли б разом з гачками та сітками у них були ще й пристрої для проціджування цієї юшки, то вони могли б дістати поживну гущу — планктон. Можливо, що в майбутньому люди почнуть думати про збирання планктону в морі у великій кількості, так само як колись давно-давно їм спало на думку збирати зерно на землі. Від однієї зернини користі нема, та коли зерен багато, вони стають продуктом харчування.

Цю ідею подав нам один учений гідробіолог.

Він же і забезпечив нас риболовною сіткою, що підходила до тих істот, яких ми збиралися ловити. Сітка являла собою шовкове плетиво, кожен квадратний сантиметр якого мав, приблизно, п'ятсот вічок. Зшита у формі воронки, вона тяглася за плотом на вірьовці. Широкий кінець її закріпляли навкруги залізного кільця 45 міліметрів в діаметрі. Як завжди в рибальстві, вилови бували різними залежно від часу і місця. Вони меншали в міру того, як пліт просувався далі на захід і вода ставала теплішою; найкращих результатів ми досягали вночі, бо від сонячного проміння багато які планктонні організми, очевидно, поринають глибше у воду.

Коли б у нас не було інших занять на плоту, ми могли б уткнутися носом у планктонну сітку і лежати так цілими днями. Зовсім не через запах, бо він був досить неприємний. І не тому, що це являло собою апетитне видовище, навпаки, юшка була огидною на вигляд. А тому, що, розкладаючи виловлену гущу на палубі і роздивляючись неозброєним оком кожному з цих малесеньких істот окремо, ми могли милуватись найрізноманітнішими формами і барвами.

Здебільшого це були схожі на малесеньких гарнелів ракоподібні (копеподи) або вільно плаваючі ікринки риб, але траплялися також риб'ячі личинки і молюски, забавні мініатюрні краби усіх барв, медузи та безліч різноманітних дрібних істот, що їх наче запозичили з «Фантазії» Уолта Діснея. Одні нагадували пурхаючі бахромчаті привиди, вирізані з целофану, ін-

ші були схожі на маленьких червонодзьобих пташок з твердою черепашкою замість пір'я. Щедрій винахідливості природи у царстві планктону не було меж. Будь-який художник-сюрреаліст²⁸, побачивши це видовище, визнав би себе переможеним.

Коли холодна течія Гумбольдта трохи нижче від екватора повернула на захід, ми могли через кожні кілька годин виймати з сітки один чи два кілограми планктонної кашки. Планктон відкладався у сітці в кольорові шари, що нагадували торт,— бурі, червоні, сірі чи зелені, залежно від того, через які планктонні поля ми проходили. Вночі, коли вода навколо фосфорувала, нам здавалося, що ми перебирали в мішку виблискуючі коштовні камені. Та коли ці піратські скарби потрапляли нам у руки, вони ставали мільйонами найдрібніших блискотливих гарнелів і осяйних риб'ячих личинок, які горіли в темряві, наче купа жаринок. А коли ми викидали їх у відро, то спресоване місиво розпливалося, як чарівна каша із світлячків. Наш нічний вилов, такий красивий здаля, на близькій відстані мав огидний вигляд. Та хоч і пахнув він дуже погано, на смак усе ж був непоганий, якщо у вас вистачало сміливості взяти в рот хоч ложку цього фосфору. Коли вилувлювали карликових гарнелів, то за смаком ця каша нагадувала омара, краба або паштет з креветок. А коли здебільшого це були ікринки глибоководних риб, то їхній смак нагадував чорну ікру, а інколи устриць. Неїстівний рослинний планктон складався здебільшого з таких дрібних частинок,

що вони разом з водою проходили крізь вічка сітки, або ж були такими великими, що їх можна було вибирати пальцями. «Шкідливими домішками» у цій страві виявлялися поодинокі драглисті кишконоporожнинні організми, схожі на скляні кульки, та медузи завбільшки з сантиметр. Вони були гіркі, і їх доводилося викидати. Все інше можна було або їсти сирим, або його треба було зварити у прісній воді як юшку чи кашу. Смаки, як відомо, бувають різні. Двоє з нас вважали, що планктон дуже смачний, двоє інших говорили, що він цілком добрий, а двом останнім було більш ніж досить самого його вигляду. З точки зору поживності планктон не поступається перед молюсками, що переважають його розмірами, а приправлений і як слід приготований, він, без сумніву, може бути першокласною стравою для всіх любителів морської їжі.

Те, що в цих маленьких організмах достатньо калорій, свідчать хоча б голубі кити: найбільші в світі тварини, вони харчуються виключно планктоном. Наш спосіб виловлювання планктону з допомогою маленької сітки, яку до того ж часто зжовували голодні риби, видався нам нікчемним й примітивним, коли раз, сидячи на плоту, ми побачили, як один такий кит, пропливаючи повз нас, викидав цілі каскади води, просто проціджуючи планктон крізь свої целулоїдні вуса. А одного чудового дня вся наша сітка пропала в океані.

— А чому й вам, планктоноїдам, не робити так, як він? — насмішкувато спитав Торстейн і Бенгт у інших, вказуючи на кита, що

викидав цілі фонтани. — Просто наповнюйте водою рота і видуйте її крізь вуса!

Мені доводилося бачити китів на відстані з пароплавів, я розглядав їх чучела в музеї, але ніколи в мене не було відчуття, що ця здорова туша є такою ж теплокровною твариною, як, наприклад, кінь або слон. Звичайно, як біолог, я визнавав, що кит справжній ссавець. Але з усіх точок зору він все-таки залишався для мене великою холодною рибою. Зовсім інше враження у нас було зараз, коли величезні кити мчали до нашого плоту і пливли поруч з ним. Одного разу ми сіли їсти біля самого краю плоту, так близько від води, що можна було сполоснути кухлі в океані, лише трохи відхилившись назад; раптом ми всі здригнулися від несподіванки: позад нас хтось важко засопів, наче кінь, що пливе по воді, і на поверхні з'явився великий кит — так близько від плоту, що ми бачили його дихало, яке виблискувало, мов начищений черевик. Було так незвичайно чути справжнє дихання серед океану, де всі живі істоти не мали легенів і, безшумно звиваючись, ворушили своїми зябрами, що в нас справді прокинулось тепле дружнє почуття до нашого давнього далекого родича — кита, який так само, як і ми, забрався в океан. Замість холодної, схожої на жабу китової акули, у якої не вистачало розуму навіть на те, щоб висунути морду і подихати свіжим повітрям, цього разу нас відвідала істота, що нагадувала гладенького веселого бегемота із зоологічного саду. Кит дихнув кілька разів (на мене це справило дуже прием-

не враження), а потім занурився у воду і зник.

Кити відвідували нас багатò разів. Найчастіше це були маленькі морські свині і зубасті кити, що гралися навколо нас на поверхні води великими гуртами; та час від часу зустрічались і великі кашалоти або інші велетенські кити, які плавали по одному або невеличкими групами по кілька штук. Іноді вони, наче кораблі, пропливали на горизонті, раз у раз здіймаючи в повітря фонтани води, а часом прямували просто на нас. Першого разу, коли великий кит змінив курс і явно навмисно рушив просто на пліт, ми приготувалися до небезпечної сутички. В міру того, як кит наближався, все голосніше було чути його важке уривчасте дихання — щоразу, коли він висовував голову на поверхню. Здавалося, що по воді важко просувається здоровенна, товстошкіра, незграбна сухопутна тварина, так само не схожа на рибу, як кажан не схожий на птаха. Кит підійшов до лівого борту, де ми всі зібралися край плоту; один з наших сидів на верхівці щогли і кричав, що бачить ще сім чи вісім китів, які теж плывуть до нас.

Великий лиснючий чорний лоб першого кита показався не далі, як за два метри від нас, але раптом він занурився у воду, і потім ми побачили, що величезна синявочорна спина поволі ковзнула під пліт якраз під нашими ногами. Якийсь час кит лежав там, темний і нерухомий, а ми, затамувавши подих, дивилися вниз на велетенську вигнуту спину ссавця, значно більшого у довжину за наш пліт. По-

тим він поволі занурився у піняву воду і зник з очей. Тим часом навколо плоту зібралися інші кити, але вони не звертали на нас уваги. Мабуть, люди першими нападали на тих китів, які, зловживаючи своєю величезною силою, топили ударами хвоста китобійні баркаси. Увесь ранок кити шумно дихали навколо нас, з'являючись в найнесподіваніших місцях, але ні разу не зачепили ні плоту, ні стерна. Вони цілком задовольнялися тим, що спокійно гралися у хвилях на сонечку. Але близько полудня всі кити, ніби по сигналу, впірнули і зникли назавжди.

Не лише китів доводилося нам бачити у себе під плотом. Піднявши очеретяні мати, на яких ми спали, ми могли через щілини поміж колодами дивитися прямо вниз у прозору синю воду. Коли пролежати так якийсь час, то можна було помітити рухливий грудний або хвостовий плавець, а час від часу і всю рибину. Якби щілини були на кілька сантиметрів ширшими, ми могли б дуже зручно лежати в постелі з вудкою і ловити рибу під своїми матрацами.

Найчастіше за плотом ув'язувались золоті макрелі та лоцмани. З того моменту, коли в течії Гумбольдта за бухтою Кальяо до нас приєдналися перші золоті макрелі, не минало й дня за весь час подорожі, щоб навколо нас не звивалися великі екземпляри цих риб. Що вабило їх до плоту, ми не знали; можливо, що вони відчували таємничий потяг до того, щоб плавати в затінку, маючи над собою рухому покрівлю, або ж їх приваблювала їжа, яку

вони знаходили в нашому городі з водоростей та черепашок, що звисали бахромою з усіх колод і стернового весла. Обростання почалося з тонкого рівного шару баговиння, а потім зелені нарости водоростей збільшувались з дивовижною швидкістю, і «Кон-Тікі», перелізаючи з хвилі на хвилю, мав вигляд якогось бородатого морського бога. А зелені водорості були улюбленим пристановищем для різної мільги та наших безбілетних пасажирів — крабів. Якийсь час пліт заповнили мурашки. Дрібні чорні мурашки перебували в деяких колодах, а коли ми опинилися в морі і дерево стало вбирати вологу, вони виповзли і перебралися у спальні мішки. Мурашки були скрізь і так кусали й мучили нас, що ми почали побоюватися, як би вони не вижили нас із плоту. Але поступово, коли в океані нас стало все частіше заливати хвилями, мурашки зрозуміли, що ця обстановка не для них. І переїзд через океан витримало лише кілька поодиноких комах. Найкраще поряд із крабами почували себе на плоту морські качечки²⁹ завдовжки в 25—40 міліметрів. Вони плодилися сотнями, особливо на підвітряному боці, і як тільки ми забирали в суповий казан дорослих рачків, молоді личинки укорінялися і починали рости. Рачки ці були свіжі і приємні на смак; на салат ми набирали водорості — вони теж були їстівні, хоч і не такі смачні. Ми ні разу не бачили, щоб золоті макрелі паслися в нашому городі, але вони раз у раз перекидалися своїм лиснючим черевом до гори і підпливали під колоди.

Золота макрель — тропічна риба з блиску-

чим забарвленням. Звичайна її довжина 100—135 сантиметрів, вона має сильно сплющене тіло з дуже високою головою і шиєю. Якось ми витягли на пліт одну макрель завдовжки 143 сантиметри, з висотою голови 37 сантиметрів. Забарвлення у золотої макрелі чудове. У воді вона міниться синіми і зеленими барвами, наче м'ясна муха, і виблискує золотаво-жовтими плавцями. Та коли ми витягали макрель з води, можна було спостерігати дивне явище. Вмираючи, риба поступово змінювала колір, стаючи спочатку сріблястосірою з чорними плямами, а кінець кінцем геть сріблястобілою. Це тривало чотири — п'ять хвилин, а потім знову з'являлося попереднє забарвлення. Золота макрель навіть у воді іноді змінює свій колір, мов хамелеон; часто ми помічали «нові різновиди» блискучої риби мідного кольору, які після ближчого знайомства виявлялися нашими старими супутниками — золотими макрелями.

Високий лоб робив золоту макрель схожою на бульдога із сплющеними боками; і коли хижак кидався, наче торпеда, за косяком летючої риби, він своїм лобом розтинав поверхню води. Коли золота макрель бувала в доброму настрої, вона поверталася на бік, швидко проносилася вперед, підсакувала високо в повітря і, як великий млинець, плиском падала знов; такі стрибки повторювалися через однакові проміжки часу, і щоразу в повітря здіймалися стовпи бризок. Тільки вона встигала зануритись у воду, як знову з'являлася для нового стрибка, потім ще і ще, перелітаючи

через хвили. Та коли вона бувала в поганому настрої, наприклад, коли ми витягали її на пліт, тоді вона кусалася. Торстейн кілька днів кульгав і ходив з перев'язкою на великому пальці ноги після того, як потрапив ним у рот золотої макрелі, що скористалася нагодою стиснути щелепи і вп'ястися зубами трохи сильніше, ніж завжди. Повернувшись додому, ми дізналися, що золоті макрелі іноді нападають на людей, які купаються в морі, і з'їдають їх. Це було поганим компліментом для нас, коли взяти до уваги те, що ми кожного дня купалися серед золотих макрелей, не викликаючи в них особливого інтересу. І все ж вони були небезпечними хижаками, бо ми знаходили в їх шлунках і кальмарів, і цілих летючих рибиц.

Летюча риба була улюбленою їжею золотих макрелей. Як тільки на поверхні води щось плескалося, вони прожогом кидались туди, сподіваючись, що це летюча риба. Часто у дрімливій ранковій годині, коли ми, жмурячись, вилазили з каюти і ще напівсонні занурювали в океан зубні щіточки, з-під плоту, мов блискавка, вилітала п'ятнадцятикілограмова риба і розчаровано тикалася носом у щетину, відразу ж проганяючи у нас залишки сну. Бувало, що ми спокійно сиділи і снідали край плоту, а в цей час золота макрель вискакувала з води і з такою силою падала на бік, що морська вода облюпувала наші спини і потрапляла до страви.

Одного разу під час обіду з Торстейном сталося подія, яка буває лише в найнеймовірні-

ших мисливських розповідях; він раптом поклав виделку і опустив руку в океан; і перш ніж ми зрозуміли, в чім річ, вода завирувала і, звиваючись, велика золота макрель опинилася серед нас. Виявилось, що Торстейн ухопив кінець волосіні, яка повільно пропливала повз нас, а на другому кінці її висіла на гачку зовсім ошелешена золота макрель, яка вирвалася у Еріка, коли той рибалив кілька днів тому.

Не минало й дня, щоб шість чи сім золотих макрелей не вертілися навколо плоту і під ним. В окремі дні їх могло бути лише дві або три, зате на завтра з'являлося тридцять або й сорок. Якщо ми хотіли поїсти на обід свіжої риби, то досить було попередити про це кока за двадцять хвилин. Тоді він прив'язував шпагатину до короткої бамбукової палиці і наживляв на гачок половину летючої рибини. Золота макрель з'являлася в ту ж мить і, ганяючись за принадою, збурювала головою поверхню води, а за нею слідом пливли ще дві або й три рибини. Рибалити так було дуже цікаво, а м'ясо щойно впійманої золотої макрелі було ситне і смачне, схоже одночасно і на тріску, і на сьомгу. Воно не псувалося дві доби, а більше нам і не потрібно було, бо риби в океані водилося досить багато.

Знайомство з лоцманами відбувалося у нас інакше. Їх приводили до нас акули, а після своєї смерті залишали нам для усиновлення. Вже скоро після нашого відплиття до плоту навідалася перша акула. А потім вони стали з'являтися майже щодня. Іноді акула просто

припливала, щоб оглянути пліт і, зробивши навколо нас одно чи два кола, вирушала далі, шукаючи здобич. Але частіше вони пристроювалися за кормою, якраз позад стернового весла; там вони лежали зовсім тихо, переводячи погляд з одного борту на інший, і лише час від часу ворушили хвостом, щоб не відстати від плоту, який спокійно плив по воді. Сіроголубе тіло акули під самою поверхнею води в сонячному промінні видавалося буруватим; воно піднімалося й опускалося разом з хвилями, і спинний плавець увесь час зловісно стирчав над водою. Якщо море було неспокійним, хвилі іноді піднімали акулу високо над плотом, тоді вона поважно пливла до нас у супроводі метушливого почту маленьких лоцманів, що трималися перед її пащею, і ми бачили її всю, як у скляному ящику. Кілька секунд нам здавалося, що й акула, та її смугасті супутники ось-ось опиняться у нас на палубі, але пліт граціозно нахилився в підвітряний бік, вибирався на гребінь і спускався по той бік хвилі.

Спершу ми ставились до акул з великою шанобливістю, зважаючи на їх репутацію, а також страхітливий вигляд. Неймовірно сильне тіло акули, що звужувалося до країв, становило собою могутній клубок сталєних м'язів, а широка плоска голова з маленькими зеленими, як у кота, очима й здоровенною пащею, в яку міг уміститися футбольний м'яч, свідчила про її старшенну пожадливість. Коли стерновий вигукував «акула праворуч» або «акула ліворуч», ми вискакували на палубу, хапали ручні

гарпуни та ості і ставали край плоту. Акула, звичайно, безшумно плавала навколо нас, мало не притискаючись спинним плавцем до колод. Наша повага до акули стала ще більшою, коли ми побачили, що наконечники ручних гарпунів в розпалі битви ламались, а ості гнулись, наче спагетті³⁰, відскакуючи від броні на спині хижака, що нагадувала наждаковий папір. Коли нам і вдавалося пробити шкіру акули і дістатися до її м'язів і хрящів, це тільки загострювало боротьбу; вода навколо нас кипіла, а справа кінчалась на тому, що акула виривалася і зникала, залишаючи на поверхні води маленьку маслянисту пляму, яка поступово розпливалася.

Щоб зберегти наш останній гарпун, ми зв'язали разом кілька найбільших риболовних гачків і наживили на них цілу золоту макрель. Потім ми кинули принаду за борт, а перед цим передбачливо замінили волосінь тонким тросом, що складався з багатьох сталевих дротин, і прикріпили його до кінця нашої рятувальної вірьовки. Акула наблизилась повільно, але рішуче. Виткнувши голову з води, вона розкрила свою серповидну пащу, схопила всю золоту макрель і проковтнула її. Тут вона й попалася. Зчинилася битва, під час якої акула спінила всю воду навколо плоту, але ми міцно вхопилися за вірьовку і підтягнули її до самої корми; там вона трохи притихла і лише широко роззявляла пащу, наче бажаючи залякати нас рядами своїх гострих, як пилки, зубів. Раптом набігла хвиля і викинула акулу на край слизьких від водоростей колод; наки-

нувши мотузяну петлю на хвостовий плавський хижак, ми відбігли на чималу відстань і чекали, доки на палубі закінчиться войовничий танець.

У хрящі першої акули ми знайшли накопчик нашого власного гарпуна і спочатку думали, що цим і пояснюється порівняно слабкий опір хижак. Але згодом ми в такий же спосіб ловили акулу за акулою і щоразу без особливих зусиль. Як не смикала, як не пручалася акула, хоч як важко було підтягувати її у воді, але вона ставала зовсім безпомічною і пасивною і ніколи не могла використати свою величезну силу, як тільки нам вдавалося туго натягувати сталевий трос, не поступаючись ні на сантиметр у цій боротьбі — «хто кого перетягне». Акули, яких ми витягували на пліт, мали в довжину від двох до трьох метрів, серед них траплялися і голубі, і бурі. Шкіра бурих акул, обтягуючи м'язи, була дуже твердою; щоб пробити її гострим ножом, нам треба було ударяти з усіх сил, але й тоді ніж часто відскакував. На череві шкіра була такою ж твердою, як і на спині; єдине вразливе місце у хижак — зяброві щілини позад голови, по п'ять штук з кожного боку.

Коли ми витягували акулу, на її тілі виявляли чорних слизьких причеп. З допомогою овального присоска на тім'ї плоскої голови вони так сильно приліплювалися до шкіри хижак, що ми зовсім не могли їх відірвати, хоч і тягли з усіх сил за хвіст. Зате самі вони могли відчепитися і в одну мить перебраться на інше місце. Коли їм уже обридало висіти,

присмоктавшись до акули, а їх старий хазяїн ще не виявляв наміру повернутися в океан, причепи сплигували з нього і зникали в щілинах плоту, а потім пливли на розшуки нової акули. Коли причепи не знаходили акули, то вони на деякий час присмоктувались до шкіри якоїсь іншої риби. Завдовжки причепи бували різні — і як палець, і досягали сантиметрів тридцяти. Ми пробували повторити старий трюк полінезійців, до якого вони інколи вдаються й зараз: упіймавши живу причепу, прив'язують до її хвоста мотузку і пускають у воду. Причепи намагається присатися до першої-ліпшої рибини і причіплюється так міцно, що спритний рибалка може витягти разом з нею і рибу. Але нам не щастило. Кожного разу, як ми випускали причепу з прив'язаною до хвоста мотузкою, вона прожогом кидалася до плоту і міцно присмоктувалась до якоїсь колоди, гадаючи, що їй трапилася на диво чудова і велика акула. І там вона залишалася висіти, хоч би як сильно ми смикали за віршовку. Поступово у нас з'явилося чимало таких дрібних причеп; погойдуючись, вони висіли на колодах поміж черепашок і подорожували з нами по Тихому океану.

Але причепи були дурні і потворні і не могли викликати в нас тієї симпатії, як їх веселі супутники — лоцмани. Лоцмани — маленькі сигароподібні рибини, смугасті, наче зебри, швидко плывуть косяками перед мордою акули. Лоцманами їх назвали через те, що колись вважали, ніби вони для того тільки й потрібні своєму напівсліпому приятелю, щоб вказувати

Йому дорогу в морі. Але ж насправді вони просто пливуть разом з акулою і коли й діють незалежно від неї, то тільки тоді, коли їм на очі потрапляє щось їстівне. Лоцман супроводжує свого пана-повелителя до останнього моменту. А через те, що він не може присстися до шкіри велетня, як це роблять причепи, він зовсім розгублюється, коли його старий хазяїн несподівано зникає в повітрі і більше не повертається. Тоді сторопілі лоцмани, шукаючи хазяїна, починають снувати туди й сюди і раз у раз повертаються до корми, де зникла акула. Час минає, але акула не повертається, і їм доводиться шукати собі нового пана-повелителя. А під боком, найближче за всіх — сам «Кон-Тікі».

Коли ми лягали на край плоту і звішували голову в прозору воду, нижня частина плоту здавалася нам черевом якогось морського чудовиська, стернове весло скидалося на хвіст, а кілі виступали подібно до тупих плавців. І між ними один біля одного плавали всі усиновлені нами лоцмани, які не звертали ніякої уваги на голови людей, що пускали пузири; хіба що одна-дві рибини швидко шарахали убік і тикались нам у ніс, щоб потім знов спокійно крутнути назад і зайняти своє місце в рядах невтомних плавців.

Наші лоцмани патрулювали двома загонами: більша частина плавала між кілями, інші красивим віялоподібним строем тримались перед самим носом плоту. Час від часу вони рвучко кидались убік, щоб схопити якусь дрібну поживу, що пропливала мимо; а після

наших трапез, коли ми мили за бортом посуд, могло здатися, що разом з недоїдками ми висипали у воду цілий сигарний ящик смугастих лоцманів. Вони не пропускали жодного шматочка, не дослідивши його, і якщо він був не рослинного походження, то негайно ковтали його. Ці кумедні рибки тулилися під нашим крильцем з такою дитячою довірливістю, що ми, подібно до акул, ставились до них з якимсь батьківським піклуванням. Лоцмани стали морськими улюбленцями «Кон-Тікі», і було встановлено «табу», яке забороняло чіпати їх.

Серед нашого почту були, звичайно, лоцмани, які не вийшли ще з дитячого віку, бо вони були завдовжки трохи більше двох сантиметрів, тоді як більшість була сантиметрів по п'ятнадцять. Коли китова акула, після того, як гарпун Еріка вп'явся в її череп, втекла з блискавичною швидкістю, деякі з лоцманів, що її супроводжували, перейшли на бік переможця; вони були завдовжки в шістдесят сантиметрів. Скоро після ряду перемог за «Кон-Тікі» пливло слідом 40—50 лоцманів і багатьом з них так сподобалось спокійне плавання і щоденні недоїдки, що вони супроводили нас протягом тисяч миль.

Та іноді лоцмани виявлялися віроломними. Одного разу під час вахти біля стерна я звернув увагу на те, що на південь від нас вода раптом завирувала, і побачив величезну зграю золотих макрелей, які, немов блискучі торпеди, мчали до нас. Звичайно вони наближалися, мирно граючись, то підскакуючи, то падаючи назад у воду плоскими боками; на цей раз вони мчали з шаленою швидкістю більше в повітрі,

ніж у воді. Синя поверхня води була збита в білу піну гарячковими рухами втікачів, що безладно мчали, а за ними, наче швидкохідний моторний катер, зигзагами гналася чиясь чорна спина. Золоті макрелі відчайдушними стрибками наближались до самого плоту; тут вони пірнули і, тісно збившись зграєю мало не з сотню штук, метнулись на схід так, що все море у нас за кормою заблискотіло яскравими барвами. Блискуча спина переслідувача наполовину виступила над поверхнею води, описавши півкруг, пірнула під пліт і понеслася, мов торпеда, за зграєю золотих макрелей. Це була величезна голуба акула завдовжки, мабуть, до шести метрів. Коли вона зникла, за нею пішла й частина наших лоцманів. Вони знайшли більш привабливого морського героя і вирішили приєднатись до нього.

На думку спеціалістів, з усіх морських тварин найбільше нам слід було побоюватися кальмарів, бо вони могли забратись на пліт. В Національному географічному товаристві у Вашингтоні нам показали звіти і драматичні знімки, зроблені під спалах магнію; із знімків видно було, що один з районів течії Гумбольдта дуже часто відвідують страхітливі кальмари, які вночі впливають на поверхню океану. Вони такі ненажерливі, що коли один з них вчепиться в шматок м'яса і спіймається на гачок, негайно ж з'являється другий і починає поїдати свого впійманого родича. У них такі щупальця, що ними вони вбивають крупну акулу і залишають потворні рубці на тілі великих китів; а між щупальцями захований диявольський дзьоб,

який не поступається перед орлиним. Нам нагадували, що кальмари часто лежать на воді і очі їх світяться в темряві і що своїми довгими щупальцями вони можуть проникнути в усі закутки плоту, коли навіть і полінуються видертися на самий пліт. Нас зовсім не вабила перспектива відчутти, як холодні руки стискають нам вночі шию і витягають із спальних мішків; тому на випадок, коли б ми раптом прокинулись від дотику щупальців, ми захопили з собою важкі ножі-мачете, по одному на кожного. Думка про кальмарів найбільше турбувала нас перед відплиттям, особливо після того, як океанографи в Перу заговорили з нами на ту ж саму тему і продемонстрували карту, на якій найбільш небезпечна ділянка була позначена саме в течії Гумбольдта.

Довгий час ми не помічали ніяких ознак цих молюсків ні на плоту, ні в океані. Але одного ранку надійшло перше попередження, що вони знаходяться в цих водах. Коли зійшло сонце, ми знайшли на плоту виплодок кальмара у вигляді маленького дитинчати завбільшки з кішку. Вночі він без всякої сторонньої допомоги вибрався на палубу і тепер лежав мертвий, обвивши щупальцями бамбукову жердину перед дверима каюти. Густа чорнильно-чорна рідина розтеклася по бамбуковій палубі і утворила калюжку навколо кальмара. Ми списали декілька сторінок у судновому журналі цим чорнилом, яке нагадувало чорну туш, а потім викинули труп дитинчати за борт на радість золотим макрелям.

Ми вважали, що ця незначна пригода прові-

щає появу більших нічних відвідувачів. Якщо дитинча могло забратися на пліт, то його голодний батько, без сумніву, здатний на те ж саме. Наші предки відчували, мабуть, щось подібне, коли плавали в епоху вікінгів на своїх кораблях і думали про морського духа. Але наступна подія зовсім збила нас з пантелику. Якось вранці ми виявили на гребені нашої покрівлі з пальмового листа молодого кальмара ще менших розмірів. Це дуже нас здивувало. Він не міг сам залізти туди, бо чорнильні плями виднілися лише навколо нього, посередині покрівлі. Його не міг упустити туди морський птах, бо на ньому не було ніяких пошкоджень або слідів від дзьоба. Ми дійшли до висновку, що його закинуло на покрівлю хвилею, яка залила пліт, хоч ніхто з вахтових не пам'ятав, щоб вночі була така хвиля. Ночі минали одна за одною, і ми регулярно знаходили на плоту нових молодих кальмарів, з яких найменший був завбільшки з середній палець.

Скоро ми звикли до того, що кожного ранку на палубі серед летючих риб знаходили одного-двох маленьких кальмарів, навіть якщо море вночі було спокійним. Ці молоді кальмари належали саме до тієї диявольської різновидності, про яку нам розповідали; вони мали вісім довгих щупальців, усіяних круглими присосками, і два ще довших, з шипоподібними гачками на кінці. Проте великі кальмари ні разу не з'являлися на плоту. Темними ночами ми бачили сяйво фосфоруєчих очей, які повільно пливали під самою поверхнею води, і тільки один-єдиний раз океан навкруги нас закипів і зави-

рував, коли щось подібне до великого колеса сплигло наверх і перевернулося в повітрі, а декотрі з наших золотих макрелей, тікаючи від небезпеки, у відчаї вистрибували з води. Але чому великі кальмари ніколи не з'являлися на плоту, хоча маленькі були нашими постійними нічними відвідувачами,— довго лишалося для нас цілковитою загадкою; пояснення ми знайшли тільки через два місяці — два місяці, багатих досвідом,— коли ми були вже поза межами злополучного району кальмарів.

Молоді кальмари продовжували з'являтися на плоту. Одного сонячного ранку ми всі побачили зграю якихось блискучих створінь, що вистрибували з води і летіли в повітрі, нагадуючи великі дощові краплі, тим часом як море кипіло від золотих макрелей, що гналися за ними. Спочатку ми думали, що це зграя летючих риб, бо в нас на плоту їх побувало вже три різних види. Та коли вони наблизились і деякі почали перелітати через пліт на висоті приблизно півтора метра, одна з них ударилась у груди Бенгта і впала на палубу. Це був маленький кальмар. Нашому здивуванню не було меж. Коли ми поклали його в брезентове відро, він продовжував відштовхуватися і підстрибувати вгору, але в маленькому відрі не міг набрати достатньої швидкості і лише наполовину вистрибував з води. Відомо, що кальмар звичайно плаває за принципом ракетного літака. Він з великою силою пропускає воду крізь закриту трубку, яка проходить збоку в його тулубі, і таким чином може дуже швидко, поштовхами, посуватися назад; підібравши всі свої щупаль-

ця і склавши їх китицею на голові, він набуває обтічної, як у риби, форми. По боках у нього знаходяться дві круглі товсті складки шкіри, які звичайно служать для управління і спокійного плавання у воді. Та ось ми виявили, що беззахисні молоді кальмари, улюблена їжа багатьох великих риб,— можуть тікати від своїх переслідувачів, піднімаючись у повітря, подібно до летючих риб. Вони здійснили на ділі принцип ракетного літака задовго до того, як людський геній натрапив на цю ідею. Вони накачують і випускають із себе морську воду доти, поки не досягнуть величезної швидкості, а потім, розправивши складки шкіри, схожі на крила, відриваються під певним кутом від поверхні води. Як і летючі риби, вони мчать планіруючим польотом над хвилями, аж поки не вичерпається розвинута ними швидкість. Після цього випадку ми почали звертати на них увагу і часто бачили, як вони поодиночі, по двоє, по троє пролітали 45—55 метрів. Той факт, що кальмар може планірувати, був новиною для всіх зоологів, з якими нам довелося зустрітись після повернення з експедиції.

Буваючи в гостях у місцевих жителів тихоокеанських островів, я часто їв кальмарів. На смак вони схожі на суміш омара з гумою. Але на «Кон-Тікі» кальмари були на останньому місці в нашому меню. Якщо вони безкоштовно потрапляли до наших рук, ми міняли їх на щонебудь інше. Обмін відбувався таким чином: ми насаджували кальмара на гачок і закидали його в океан, а потім витягували назад з великою рибиною, яка вчепилася в нього. Молоді

кальмари подобались навіть тунцям і бонітам, а ці риби в нашому меню були на почесному місці.

Нам не бракувало нових знайомств, коли нас повільно несло по океану. У моєму щоденнику є багато ось таких записів:

«11/5. Сьогодні, коли ми сиділи за вечерею край плоту, якась велика морська тварина двічі з'являлася на поверхні води поряд з нами. Вона страшенно плескалася, потім зникла. Ми не знаємо зовсім, що це за тварина.

6/6. Герман бачив товсту темного кольору рибу з широким білим черевом, вузьким хвостом і шипами. Вона кілька разів вистрибувала з води біля правого борту.

16/6. З лівого борту видно цікаву рибу. Завдовжки близько двох метрів, максимальна ширина 30 сантиметрів; довгаста тонка голова бурого кольору, великий спинний плавець біля голови і менший посеред спини, могутній серповидний хвостовий плавець. Тримається біля поверхні води, часом плаває, звиваючись, як вугор. Коли Герман і я з ручним гарпуном попливли в гумовому човні, вона пірнула. Пізніше з'явилась знов, але незабаром пірнула і зникла.

17/6. Опівдні Ерік, сидячи на верхівці щогли, помітив 30—40 довгих вузьких риб бурого кольору — таких самих, як напередодні. Цього разу вони швидко наближались з лівого боку і зникли за кормою, промайнувши у воді бурою плоскою тінню.

18/6. Кнут помітив якусь істоту, схожу на гадюку, вузьку, завдовжки в 60—90 сантиметрів;

вона виднілася у воді під самою поверхнею, то розгинаючись, то згинаючись, а потім пірнула, звиваючись, мов гадюка».

Іноді ми повільно пропливали повз велику темну масу, яка непорушно лежала біля самої поверхні, нагадуючи підводну скелю площею завбільшки з кімнату. Очевидно, це був гігантський скат з дуже поганою репутацією, але він жодного разу не поворухнувся, а ми ні разу не підходили настільки близько, щоб мати можливість добре роздивитись його обриси.

При наявності у воді такого різноманітного товариства час для нас завжди минав скоро. Гірше бувало, коли нам самим доводилось пірнати в океан і оглядати вірьовки з нижнього боку плоту. Одного разу один з кілів випав і ковзнув під пліт; там він заплутався у вірьовках, але ми не могли його дістати. Краще за всіх пірнали Герман і Кнут. Двічі Герман підпливав під пліт і, лежачи там серед золотих макрелей і лоцманів, намагався витягти дошку. Він тільки-но виринув удруге і сидів край плоту, щоб передихнути, як раптом за якихось три метри ми помітили акулу завдовжки в два з половиною метри, яка повільно піднімалася з глибини, прямуючи до кінчиків пальців його ніг. Можливо, ми були несправедливі до акули, але ми запідозрили її в злому замірі і встромили гарпун їй у череп. Акула образилась, і почалася боротьба, супроводжувана фонтанами бризок, в результаті якої акула втекла, залишивши масну пляму на поверхні води. А заплутаний у вірьовках кіль усе ще лежав під плотом.

Тоді Ерік надумав змайструвати водолазну

корзину. У нас під руками було небагато матеріалів, але ми мали бамбук, вірьовки і стару луб'яну корзину з-під кокосових горіхів. З допомогою бамбука і сплетених вірьовок ми доточили верх корзини і тепер мали можливість спускатися в ній за борт. Спокусливі для акул ноги були сховані в корзині, і хоч вірьовочне плетиво наверху діяло лише психологічно і на нас і на риб, все ж таки, коли щось мчало до нас з ворожими намірами, ми могли миттю скорчитися на дні корзини, а товариші, які залишалися на палубі, відразу витягнули б нас із води.

Водолазна корзина виявилася не лише корисною, але поступово стала для нас прекрасним місцем розваги. Вона давала нам чудову можливість для вивчення плавучого акваріума, що знаходився під нами.

Коли океан спокійно котив свої хвилі, ми по черзі залізали в корзину, і нас спускали під воду, де ми залишалися доти, доки вистачало дихання. Внизу у воді світло якимось надзвичайно змінювалось, і предмети не давали тіней. Як тільки ми опинялися під водою, джерело світла на відміну від нашого надводного світу — наче переставало існувати для наших очей. Заломлені промені доходили до нас не тільки зверху, а й знизу; сонце більше не сяяло, воно було всюди. Якщо ми дивилися вгору, на дно плоту, то воно видавалося нам яскраво освітленим; дев'ять великих колод і вся сіть вірьовочних кріплень разом з гірляндами яскравозелених водоростей, що погойдувалися, звисаючи з усіх боків плоту і з стернового весла, — все було залите

таємничим світлом. Лоцмани плавали струнками рядами, нагадуючи зебр у риб'ячій шкірі, а великі золоті макрелі невтомно, насторожено, швидко описували кола, висліджуючи здобич. Тут і там світло падало на розбухлу червону деревину кіля, який виступав із щілини; на цій дошці сиділа мирна колонія білих морських качечок, які ритмічно ворушили бахромчатими жовтими зябрами, вбираючи в себе кисень і їжу. Коли хто-небудь наближався до них, вони квапливо захоплювали стулки своїх черепашок з червоною і жовтою облямівкою і сиділи за закритими дверима, поки не впевнювались, що небезпека минула. Тут, внизу, світло відзначалося дивною ясністю і діяло на нас, звиклих на палубі до тропічного сонця, дуже заспокоююче. Навіть тоді, коли ми дивилися вниз, у бездонну глибіню океану, де панує вічна чорна ніч, ця ніч здавалася нам пофарбованою в прийнятний блакитний колір, бо від неї відбивалися сонячні промені. На наш подив, ми, перебуваючи біля самої поверхні, могли бачити риб, які плавали далеко внизу, в глибині ясної чистої синяви. Можливо, це були боніти, але зустрічалися й інші види, які плавали на такій глибині, що ми не могли їх визначити. Іноді вони трималися величезними косяками, і ми часто запитували себе, чи вся океанська течія виповнена рибою, чи ці косяки, що пропливали внизу, в глибині, навмисно зібралися під «Кон-Тікі», щоб на декілька днів скласти нам компанію.

Найбільше нам подобалось спускатися у воду, коли нас відвідували великі тунці з золотими плавцями. Іноді вони підчливали до плоту

великими косяками, але частіше з'являлись по двоє або по троє і кілька днів підряд описували навколо нас спокійні кола, поки нам не вдавалося заманити їх на гачок. З плоту вони видавалися просто великими незграбними рибинами буруватого кольору, без ніяких прикрас, але якщо ми спускалися до них у їх власну стихію, вони раптом ні з того, ні з сього змінювали і колір і форму. Зміна була настільки незрозумілою, що ми кілька раз повинні були підніматися на поверхню і знову визначати напрям, щоб перевірити, чи це ті риби, на яких ми дивилися у воді. Великі риби не звертали на нас ніякої уваги; вони байдуже продовжували свої величні маневри і набували такої витонченої форми, якої ми ніколи не спостерігали в інших риб, а їх забарвлення ставало блідо-ліловим, з металічним відтінком. Своїми доскональними пропорціями і обтічною формою вони нагадували виблискуючі сріблом і сталлю потужні торпеди, і їм досить було ледь-ледь поворохнути одним або двома плавцями, щоб їх тулуб вагою в 70—80 кілограмів з неперевершеною грацією поплив у воді.

Чим тісніше стикалися ми з океаном і його мешканцями, тим менше ми дивувалися і тим звичнішим він ставав для нас. І ми навчилися поважати стародавні первісні народи, які жили в тісному єднанні з Тихим океаном і тому знали такі його особливості, про які ми не мали уяви. Звичайно, ми встановили тепер вміст солі у воді океану і дали тунцям і золотим макрелям латинські назви. Стародавні полінезійці цього не зробили. І все ж побоююсь, що пер-

вісні народи мали про океан більш правильну уяву, ніж ми.

Тут, в океані, майже не було провідних віх. Хвилі і риби, сонце і зірки появлялись і зникали. Припускалося, що ніякої суші не існує на всьому протязі 4300 морських миль, які відокремлюють острови Південного моря від Перу. Тому ми дуже здивувалися, коли, наближаючись до 100° західної довготи, виявили, що на карті Тихого океану, просто попереду нас по курсу, яким ми йшли, відмічена підводна скеля. Її зобразили у вигляді маленького кружальця, і тому що карта була видана в цьому році, ми заглянули в «Лоцію Південної Америки». Ми прочитали: «В 1906, а потім знову в 1926 році були помічені буруни приблизно за 600 миль на південний захід від островів Галапагос, під 6° 42' південної широти, 99° 43' західної довготи. В 1927 році пароплав пройшов в одній милі на захід від цього пункту, але з нього не помітили ніяких бурунів; в 1934 році другий пароплав пройшов в одній милі на південь і теж не виявив жодних слідів бурунів. Моторне судно «Каурі» в 1935 році під час промірювання не досягло в цьому пункті дна на глибині 300 метрів».

Згідно карт, плавання в цьому районі все ще вважалося справою непевною, і тому що судно, яке глибоко сидить, надто близько підійшовши до мілини, наражалося б на значно більший ризик, ніж наш пліт, ми вирішили попрямувати просто до відміченого на карті місця і подивитись, що там знаходиться. Підводна скеля була показана трохи на північ від тієї точки, до якої ми, як видно, тримали курс, тому ми поклали

стерно направо і підтягнули чотирикутний парус так, що ніс плоту був спрямований приблизно на північ, а хвилі й вітер ми приймали з правого борту. Тепер у наші спальні мішки попадало тихоокеанської води трохи більше, ніж звичайно, до того ж і вітер в цей час значно посвіжішав. Та ми з задоволенням переконалися, що «Кон-Тікі» можна цілком упевнено керувати, йдучи навіть під дуже великим кутом до вітру, якщо тільки ми зовсім не губили його. В цьому випадку парус починав тріпотіти і нам доводилось виконувати циркові помери, щоб примусити пліт знову слухатися стерна. Протягом двох днів і ночей ми вели пліт на північ і північний захід. Хвилі піднімалися високо, і коли пасат став нестійким і дув то з південного сходу, то зі сходу, вони йшли вже безперервними рядами; але ми плвли далі, піднімаючись і опускаючись разом з валами, що обрушувались на нас. На верхівці щогли весь час хто-небудь чергував, і коли пліт піднімався на гребінь, горизонт перед нами значно розширювався. Гребені хвиль здималися майже на два метри вище покрівлі нашої бамбукової каюти, а якщо дві великі хвилі обрушувались на нас одночасно, то, стикаючись, вони злітали ще вище і перетворювались на шиплячий водяний смерч, який міг налетіти на нас з будь-якого боку. Коли настала ніч, ми забарикадували вхід до каюти ящиками з продуктами; але океан раз у раз порушував наш спокій. Не встигли ми заснути, як пролунав перший тріск бамбукової стіни; тисяча струменів води фонтанами полилась на нас крізь бамбукове плетиво, а пінявий потік об-

рушився на ящики з продуктами, а потім всередину каюти.

— Викличіть по телефону водопровідника, — почув я чийсь сонний голос, коли ми скорчилися, щоб дати можливість воді витекти крізь підлогу. Водопровідник не прийшов, і цієї ночі ми, лежачи в постелі, прийняли ще не одну ванну. Під час вахти Германа на пліт ненароком залетіла велика золота макрель.

Наступного дня хвилі трохи вщухли, бо пасат вирішив, що тепер він деякий час віятиме зі сходу. Ми заступали один одного на верхівці щогли, бо можна було сподіватись, що до вечора ми досягнемо того пункту, до якого прямували. В цей день море видавалося нам жвавішим, ніж завжди. Можливо, це відбувалося лише тому, що ми вдивлялися більш уважно, ніж звичайно.

Після полудня ми побачили велику меч-рибу, яка наближалася до плоту, пливучи біля самої поверхні. Два гостроконечні плавці, що стирчали з води, були один від одного на відстані майже двох метрів, а меч здався таким же довгим, як і тулуб. Меч-риба описала криву поряд з стерновим і зникла за гребенями хвиль. Коли ми сиділи за обідом, таки добре приправленим солоною водою, висока хвиля підняла до самісіньких наших облич велику морську черепаху з щитом, головою і звисаючими ногами. Коли ця хвиля поступилася місцем двом іншим, черепаха зникла так само раптово, як і з'явилася. І на цей раз ми знову помітили, як, виблискуючи своїм зеленуватобілим черевом, золоті макрелі метушилися у воді під плазуном,

захищеним бронєю. Цей район океану був ви-
нятково багатий на дрібненькі летючі риби зав-
довжки в два-три сантиметри, які пливли поряд
з нами великими косяками і часто потрапляли
на пліт. Ми бачили також одиноких чайок-по-
морників, нас постійно відвідували фрегати, які
літали взад і вперед над плотом, нагадуючи
своїм роздвоєним хвостом велетенських ласті-
вок. Поява фрегатів звичайно вважається оз-
накою наближення землі, і оптимістичний на-
стрій на плоту посилювався.

«Можливо, тут справді є підводна скеля або
піщана обмілина», думав дехто з нас. А най-
більші оптимісти говорили:

— А що, коли ми виявимо острівець з зе-
леною травою? Хто знає, адже тут до нас бу-
вало так мало людей. Тоді ми відкрили б нову
землю — острів Кон-Тікі!

Починаючи з полудня, Ерік все частіше й ча-
стіше вилазив на кухонний ящик і, прижму-
рившись, дивився в секстант. О 6 годині 20 хви-
лин пополудні він повідомив наше місцезнахо-
дження: $6^{\circ} 42'$ південної широти і $99^{\circ} 42'$ захід-
ної довготи. Ми були на відстані однієї милі на
схід від позначеної на карті скелі. Ми спустили
бамбукову рею і згорнули на палубі парус. Ві-
тер дув зі сходу і повинен був повільно донести
нас до місця. Коли сонце швидко опустилося в
океан, на зміну йому у всій своїй пишності по-
явився повний місяць і освітив поверхню оке-
ану, який від горизонту до горизонту мінився
черню і сріблом. Видимість з верхівки щогли
була добра. Всюди котилися довгі вали хвиль,
що стикалися між собою, але постійних бурунів,

які вказували б на підводну скелю або обмілину, не було. Жоден з нас не заходив до каюти; всі стояли на палубі, пильно вдивляючись, а два-три чоловіка спостерігали з щогли. Коли ми повільно пливли в центрі відміченого на карті району, ми весь час робили промірювання. На кінець шовкового шнура завдовжки у 800 метрів, сплетеного з 54 ниток, ми прив'язали всі свинцеві грузила, які тільки були в нас; коли врахувати навіть, що через дрейф плоту шнур опускався не зовсім прямовисно, все ж груз висів на глибині щонайменше 600 метрів. А дна не було ні на схід від зазначеного місця, ні в центрі, ні на захід від нього. Востаннє оглянувши поверхню океану і остаточно переконавшись, що маємо повне право вважати цей район обстеженим і що тут немає ніяких обмілин, ми поставили парус і повернули стерно у нормальне положення, так що вітер і хвилі знову опинилися за кормою зліва. І наш пліт знову рушив вперед звичайним спокійним ходом. Як і раніше, хвилі накочувалися на корму і зникали в проміжках між колодами. Тепер ми могли спати і їсти, не приймаючи душу, хоч океан навкруги нас розбурхався серйозно і біснувався кілька днів, а пасат дув то зі сходу, то з південного сходу.

Під час цієї маленької подорожі до неіснуючого рифу ми почали розуміти, яку роль відіграють висувні кілі; а коли пізніше Герман і Кнут, пірнувши вдвох під пліт, звільнили п'ятий кіль, ми довідались про ці забавні дошки ще більше — довідались про те, чого ніхто не розумів відтоді, як самі індійці перестали займа-

тися цим забутим спортом. Те, що дошка виконувала роль кіля і надавала плоту можливості рухатися під кутом до вітру, було нам зрозумілим. Але коли ми читали у давніх іспанських істориків, що індієць в якійсь мірі «керують» своїми бальзовими плотами в океані з допомогою «своєрідних висувних кілей, які вони просовують в щілини між колодами», це здавалося абсолютно незбагненним і нам і всім іншим, хто займався цим питанням. Адже висувний кіль просто вганявся у вузьку щілину і був нерухомий; він не міг повертатися вбік і правити за стерно.

Таємниця була розкрита при таких обставинах. Дув рівний вітер, і океан знову заспокоївся, тому на протязі кількох днів нам не доводилось торкатися прив'язаного стернового весла, щоб удержувати «Кон-Тікі» в потрібному напрямі. Ми засунули виловлений кіль у щілину на кормі, і в ту ж мить «Кон-Тікі» змінив курс на кілька градусів з заходу на північний захід, а потім продовжував спокійно й рівно прямувати новим курсом. Коли ми знову витягли кіль, пліт повернувся на попередній курс. Якщо ж ми витягували дошку тільки наполовину, то й пліт повертав на попередній курс тільки наполовину. Простим підійманням і опусканням кіля ми могли викликати зміну курсу і триматися його, не торкаючись стернового весла. В цьому й полягала дотепна ідея інків. Вони розробили просту систему важелів, у якій внаслідок тиснення вітру на парус щогла являлася нерухомою точкою. За плечі важеля правили частини плоту спереду від щогли і ззаду від неї. Якщо загальна по-

верхня кілів спереду була більшою, ніс плоту легко повертався до вітру, якщо ж поверхня кілей ззаду була більшою, поверталася до вітру корма, дія найближчих до шогли кілів була найбільш слабкою — згідно закону про співвідношення між довжиною плеча і силою. Коли вітер дув з корми, висувні кілі переставали діяти; тоді, для того щоб пліт ішов рівно, необхідно було весь час працювати стерновим веслом. В цьому випадку пліт ішов прямо за вітром; до того ж виявлялося, що він був трохи довший, ніж це було потрібно для того, щоб легко плисти на хвилях. А що двері каюти і місце наших трапез були з правого боку, ми завжди прагнули до того, щоб хвилі набігали на пліт ззаду під кутом зліва.

Звичайно, під час дальшої путі стерновий міг стояти біля кіля, піднімаючи і опускаючи його в щілини, замість того, щоб тягнути то в один, то в другий бік вірьовки стернового весла; проте ми тепер так звикли до весла, що воліли правити ним, встановивши за допомогою кілей лише загальний курс.

Наступна знаменна віха на нашому шляху була такою ж невидимою, як і обмілина, що існувала лише на карті.

Це сталося на сорок п'ятий день нашого перебування в океані; ми пройшли від 78° західної довготи до 108° і були рівно на півдорозі до найближчих островів попереду. Між нами і Південною Америкою на сході було понад 2 тисячі миль, і така ж відстань відокремлювала нас від Полінезії на заході. Найближчим сухоходом були острови Галапагос на схід і північ-

ний схід і острів Пасхи на південь, але й до них більше ніж на 500 миль простягався безмежний океан. Ми не бачили і не могли побачити жодного корабля, бо в цій частині Тихого океану не проходили звичайні пароплавні путі.

Але насправді ми не відчували цієї величезної відстані; горизонт непомітно посувався разом з нами, і наш плавучий світ залишався весь час незмінним — обмежений горизонтом круг, що здимався до небосхилу, пліт в центрі круга і ті ж самісінькі зірки, які ніч у ніч повільно посувалися над нами.

РОЗДІЛ 6

ЧЕРЕЗ ТИХИЙ ОКЕАН. 2.

Цікаве судно.— В гумовому човні серед океану.— Небезпечна необережність.— Безмежна синява.— Серед океану в бамбуковій хатині.— На меридіані острова Пасхи.— Таємниця острова Пасхи.— Камінні гіганти.— Перуки з червоного каменя.— «Довговухі».— Тікі — сполучна лаңка.— Багато-значні географічні назви.— Ми ловимо акулу руками.— Папуга.— Позивні «L12B».— Плавання по зірках.— Три хвили.— Шторм.— Кривава баня на океані, кривава баня на плоту.— Людина за бортом.— Ще один шторм.— «Кон-Тікі» руйнується.— Вісники з Полінезії.

Коли море бувало не дуже буряним, ми часто виїздили на маленькому гумовому човні і робили знімки.

Я ніколи не забуду нашого першого досліду. Океан був такий спокійний, що двом з нас захотілося спустити на воду маленького човна,

схожого на повітряну кулю, і трохи попрацювати веслами.

Ледве відпливши від плоту, вони перестали гребти і почали реготати на все горло. Їх відносило все далі, вони то зникали між хвилями, то знову з'являлися, і кожного разу, коли вони кидали погляд на нас, вони так голосно сміялися, що їх голоси дзвеніли над пустинним океаном. Здивовані, ми оглядались навкруги і не бачили нічого комічного, якщо не зважати на наші власні патлаті голови і бородаті обличчя; але тому, що два товариші, які знаходилися в човні, повинні були вже до цього звикнути, у нас виникла підозра, що вони несподівано збожеволіли. Можливо, сонячний удар. Обидва хлопці насилу видерлися назад на «Кон-Тікі», зовсім знесилені від сміху, і, важко дихаючи, із сльозами на очах умовляли нас проїхатися і поглянути самим.

Я і ще один супутник стрибнули у танцюючий гумовий човен; хвиля підхопила його і віднесла від плоту. Ми відразу ж плюхнулися на сидіння човна і дико зареготали. Нам довелося якнайскоріше вилізти назад на пліт і заспокоїти тих, хто не побував ще в човні, бо вони думали, що ми обидва безповоротно з'їхали з глузду. Це ми самі і наш гордий корабель справили таке безнадійно маячне враження, коли ми вперше глянули на все здаля. Досі нам жодного разу не доводилось бачити пліт у відкритому океані збоку. Колоди зникали навіть за найменшими хвилями, і ми бачили — якщо нам взагалі щастило що-небудь побачити — тільки низьку каюту з широкими дверима і наїженою покрівлею

з листя, яка підстрибувала серед хвиль. Пліт нагадував старий добрий норвезький сінник, який безпорадно плив за течією у відкритому океані, кособокий сінник, що дав притулок за-смаглим бородатим бродягам. Так само мимовільно ми розсміялися б, коли б побачили, що хтось пливе за нами по океану у ванні. Навіть звичайнісінька хвиля, перекочуючись через край плоту, покривала до половини відстань між бортом і стіною каюти, і здавалось, от-от безперешкодно рине в широко відкриті двері, за якими лежали, позіхаючи, бородачі. Потім недоладний сарай знову з'являвся на поверхні, і бродяги лежали в каюті такі ж сухі, волосаті і неушкоджені, як і раніше. Коли набігала більш висока хвиля, то каюта, і парус, і вся щогла могли зникнути за горою води, але в наступну мить каюта з бродягами була, звичайно, знову тут як тут.

Вигляд був поганий, і нам важко зрозуміти, чому все йшло так щасливо на борту нашого своєрідного судна.

Наступного разу, коли ми відпливли в човні, щоб добре посміятися з самих себе, ледве не сталося нещастя. Вітер і хвиля виявилися сильнішими, ніж ми передбачали, і «Кон-Тікі» прокладав собі шлях з далеко більшою швидкістю, ніж ми могли думати. Рятуючи своє життя, ми повинні були гребти з усіх сил, намагаючись догнати незговірливий пліт, який не міг ні зупинитися і почекати, ні повернути назад. Навіть тоді, коли наші товариші на борту «Кон-Тікі» спустили парус, вітер так дув у бамбукову каюту, що бальзовий пліт несло на захід

з тією ж швидкістю, яку ми могли розвинути з допомогою маленьких іграшкових весел у нашому круглому танцюючому на хвилях гумовому човні. У кожного була тільки одна думка: ми повинні знову бути вкупі. Ми провели в океані жахливі хвилини, перш ніж нам пощастило догнати пліт, і, вилізши на нього, знов опинитися вдома, серед товаришів.

Від цього дня було суворо заборонено відпливати в гумовому човні, не прив'язавши його задалегідь довгою вірвовкою до плоту, щоб ті, що залишилися на судні, могли в разі потреби підтягнути човен. Тому ми ніколи не відпливали далеко від плоту, за винятком тих випадків, коли вітер дув слабо і по океану йшли лише легкі брижі. Коли пліт був на півдорозі до Полінезії, стояв саме такий штиль, і величний океан простягався в усі сторони горизонту, вигинаючись навколо земної кулі. Тепер ми всі могли спокійно залишати «Кон-Тікі» і плисти в синій простір між небом і океаном. Часом нас охоплювало почуття самотності, коли ми бачили, як силует нашого судна, віддаляючись, все меншав і меншав, а великий парус кінець кінцем перетворювався на чорний квадрат, який ледве можна було розпізнати на горизонті. Океан простягався вдалину, синій під синім небом, і там, де вода і небо зустрічалися, синява зливалась, і межа між ними зникала. У нас бувало таке відчуття, начебто ми висіли в просторі, нас оточував пустий синій світ, не було на чому зупинити погляд, крім тропічного сонця, золотого і гарячого, що пекло нам шию. Потім далекий парус самотнього плоту на го-

ризонті притягував нас до себе, немов магніт. Ми гребли назад, вибиралися на пліт і відчували, що повернулися додому, в наш власний світ, на пліт, який уявлявся твердою, надійною землею. А в бамбуковій каюті нас чекали затінок і запах бамбука і зів'ялого пальмового листя. Залитої сонцем чистої синяви, яку ми бачили крізь відкриту стіну каюти, тепер було для нас цілком досить. До цього видовища ми звикли, і воно задовольняло нас доти, поки безмежна ясна синява знову не спокушала покинути пліт.

Просто дивно, як психологічно впливала на нас хитка бамбукова каюта. Її розміри 2¹/₂ на 4 метри, і, для того, щоб зменшити тиск вітру і хвиль, ми збудували її такою низенькою, що ніхто з нас не міг, випроставшись, стояти навіть під гребенем покрівлі. Стіни і покрівлю було зроблено з міцних бамбукових жердин, зв'язаних між собою і укріплених відтяжками; вони були забрані щільним плетивом з розщеплених пагінців бамбука. Ця решетівка зеленого і жовтого кольору, з гірляндами листя, що спускалося з покрівлі, була для очей набагато приємнішою, ніж каюта, пофарбована білою фарбою. І незважаючи на те, що бамбукова стіна з правого боку була на одну третину своєї довжини відкритою, а покрівля і стіни пропускали сонячні і місячні промені, цей примітивний барліг вселяв у нас почуття безпеки, якого не могли б нам дати в цих умовах білосніжні перебірки і закриті ілюмінатори. Ми спробували знайти пояснення цього цікавого факту і прийшли до такого висновку. Для нашої свідомості було

зовсім незвичним асоціювати вкрите пальмовим листям бамбукове житло з морською подорожжю. Не існувало ніякого природного гармонійного зв'язку між безмежним невгомним океаном і пальмовою хатиною, яка зяяла дірками, пливучи серед хвиль. Тому або хатина повинна була здаватися нам зовсім недоречною серед хвиль, або хвилі повинні були здаватися зовсім недоречними навколо хатини. Поки ми перебували на плоту, бамбукова хатина з її запахом джунглів була для нас звичною дійсністю, а розбурхані хвилі уявлялися чимсь мало реальним. Та коли ми знаходилися в гумовому човні, хвилі і хатина мінялися ролями. Бальзові колоди, немов чайки, завжди линули на хвилях і завжди давали вихід воді, що заливала корму, і це вселяло в нас непохитну віру в сухе місце посеред плоту, де була каюта. Чим далі тривала подорож, тим безпечніше ми почували себе в нашому затишному барлозі; і ми дивилися на білі гребені хвиль, що витанцювували перед дверима, з таким почуттям, начебто це був хвилюючий фільм, який нам абсолютно нічим не загрожує. Хай відкрита стіна була всього за півтора метра від нічим не загородженого краю плоту і тільки на півметра вище рівня води, все ж таки, забравшись всередину каюти, ми почували себе так, наче подорожували суходолом за багато миль від моря і перебували в якійсь лісовій хатині далеко від усіх небезпек океану. Тут ми могли лежати на спині, дивитися вгору на забавну покрівлю, яка погойдувалася, мов гілля під вітром, і втішатися лісовими запахами сві-

жої деревини, бамбука і зів'ялого пальмового листа.

Іноді ми відпливали в гумовому човні, щоб поглянути на себе вночі. Чорні, мов смола, хвилі громадилися з усіх боків, а міриади мерехтливих тропічних зірок слабо відбивалися у планктоні біля поверхні води. Світ був простий — зірки в темряві. Чи це був 1947 рік до нашої ери, чи нашої ери — раптом втратило всяке значення. Ми жили і відчували це з усією гостротою. Ми розуміли, що життя було повним для людей і до настання віку техніки — мабуть, у багатьох відношеннях повнішим і багатшим, ніж життя сучасної людини. Час і еволюція в ці хвилини переставали існувати. Все, що в людському житті було реальним і мало значення, сьогодні лишалося таким самим, яким воно було колись і буде завжди. Ми розчинилися в абсолютному загальному мірилі історії: безкрая, безпросвітна темрява під роєм зірок. Перед нами серед ночі вставав з хвиль «Кон-Тікі» і знов опускався за чорні маси води, що здіймалися між ним і нами. В місячному сяйві пліт огортала якась особлива атмосфера. Товсті блискучі колоди, облямовані бахромою з водоростей, квадратні обриси чорного паруса вікінгів, наїжена бамбукова хатина з жовтим світлом парафінового ліхтаря ззаду — все це швидше нагадувало картину з чарівної казки, ніж реальну дійсність. Час від часу пліт зовсім зникав за чорними хвилями; потім він знову з'являвся і різким силуетом вимальовувався в світлі зірок, а з його колод стікали блискотливі струмені води.

Коли ми вночі дивилися на наш самотній пліт, ми легко могли уявити собі, як десь за горизонтом, коли люди вперше прокладали собі шлях через цей океан, пропливала ціла флотилія таких суден, тримаючись віялоподібним строем, щоб було більше шансів помітити землю. Незадовго до появи іспанців інка Тупак Юпанкі, який підкорив своїй владі і Перу і Еквадор, у супроводі багатьох тисяч людей відплив у океан з цілою армадою бальзових плотів на розшуки островів, що, за чутками, знаходились десь у Тихому океані. Він знайшов два острови; дехто вважає, що то були острови Галапагос, і після восьмимісячної відсутності йому і його численним веслярам насилу вдалося повернутися назад до Еквадору. Звичайно, і Кон-Тікі зі своїми супутниками на кілька століть раніше плів таким же строем, але вони відкрили острови Полінезії, і тому в них не було причин, які б змусили їх повертатися назад.

Коли ми знову вибиралися на пліт, ми часто сідали навколо парафінового ліхтаря на бамбуковій палубі, і розмовляли про мореплавців з Перу, які півтори тисячі років тому пережили те ж саме. Ліхтар відкидав на палубу величезні тіні бородатих людей, і ми думали про білих людей з бородою, сліди перебування яких ми знаходили в міфології та архітектурі на всій відстані від Мексики до Центральної Америки і в північно-західній частині Південної Америки аж до Перу. Там таємнича цивілізація перед приходом інків зникає, ніби від помаху чарівної палички, і так само несподівано з'являється на відлюдних островах на за-

ході, до яких ми зараз наближались. Може, ці мандрівні наставники належали до стародавнього цивілізованого народу, який жив за Атлантичним океаном і в давноминулі часи переплив його в такий же простий спосіб, скориставшись західною океанською течією і пасатом, які доставили їх з Канарських островів у Мексиканську затоку? Звичайно, ця відстань була набагато коротша, ніж та, яку ми переборюємо, а ми більше не вірили в те, що океан є абсолютно ізолюючим фактором. Багато хто з дослідників на підставі переконливих доводів твердив, що великі індійські цивілізації — від ацтеків у Мексиці до інків у Перу — з'явилися в результаті несподіваних міграційних хвиль, що приходили з-за океану зі сходу, тоді як американські індійці в цілому являють собою азійські мисливські і рибальські племена, які на протязі 20 тисяч років або навіть більш довгого часу просочилися в Америку з Сибіру. Нас, безумовно, повинна вражати та обставина, що ми не знаходимо жодних слідів поступового розвитку великих цивілізацій, які колись поширювались від Мексики до Перу. Чим глибше в землю йшли археологічні розкопки, тим більш високу культуру вони знаходили, поки не було досягнуто певної межі, яка з очевидністю вказувала на те, що давні цивілізації виникли, не маючи жодних коренів у первісних культурах.

І цивілізації виникли там, куди підходить атлантична течія, — серед пустель і джунглів Центральної і Південної Америки, а не в областях з більш помірним кліматом, де умови

для розвитку цивілізацій і в давнину і в сучасну епоху були значно сприятливішими.

Те ж саме ми спостерігаємо і на островах Південного моря. Найбільш виразні сліди цивілізації ми знаходимо на найближчому до Перу острові Пасхи, хоч ґрунт на цьому незначному острівці сухий і неплодючий і хоч він від Азії далі, ніж всі інші тихоокеанські острови.

Пройшовши половину шляху, ми пропливли саме таку відстань, яка відділяє острів Пасхи від Перу, і цей легендарний острів лежав на південь від нас. Намагаючись відтворити звичайний шлях плоту в океані, ми відпливли від материка у зручному місці — на середині перуанського узбережжя. Коли б ми відпливли трохи далі на південь, ближче до Тіахуанаке, зруйнованої столиці Кон-Тікі, то ми йшли б з тим самим вітром, але в більш слабій течії, і вона понесла б нас у напрямку до острова Пасхи.

Проминувши 100° західної довготи, ми опинилися вже в полінезійській океанічній області, бо полінезійський острів Пасхи був тепер ближче до Перу, ніж ми. Ми перебували на одному меридіані з першим аванпостом островів Південного моря, центром найдавнішої острівної цивілізації. Вечорами, після того, як розжарена провідна куля опускалася до горизонту і зникла в океані на заході у супроводі всіх кольорів спектра, легкий пасат воскрешав розповіді про незвичайні таємниці острова Пасхи. Нічне небо згладжувало всяке уявлення про час, а голови бородатих в'єлетнів знову вимальовувались на парусі.

Але далеко на півдні, на острові Пасхи, стоять вирізьблені з каменю ще більш велетенські голови з гострими бородами і рисами обличчя білих людей, стоять і роздумують про таємниці століть. Так стояли вони, коли перші європейці відкрили острів у 1722 році, і так стояли вони на двадцять два полінезійських покоління раніше, коли предки теперішніх жителів висадились із своїх човників і винищили всіх захоплених ними дорослих чоловіків таємничого цивілізованого народу, що населяв острів. Відтоді велетенські кам'яні голови на острові Пасхи вважають однією з найбільш нерозв'язних таємниць давнини. Тут і там на схилах горбів цього безлісного острова піднімалися до неба величезні статуї — камінні колоси, чудові постаті людей, вирізьблені з однієї брили, заввишки в три- або чотириповерховий будинок. Як могли первісні люди вирізьбити, перенести і поставити ці велетенські камінні колоси? І, наче цього їм було ще замало, вони умудрилися на головах деяких статуй, на висоті дванадцяти метрів над землею, встановити в рівновазі додаткову дивовижну брилу червоного каменя, що нагадувала величезну перуку. Що це все означало і якими знаннями з механіки володіли ці зниклі зодчі, які вирішували проблеми досить важкі і для кращих сучасних інженерів?

Кінець кінцем, якщо порівняти всі дані, то таємниця острова Пасхи, мабуть, не є нерозв'язною; ключем до цієї загадки можуть бути люди з Перу, що припливли на плотях. На цьому острові давня цивілізація залишила такі

сліди, які не міг стерти сам час. Острів Пасхи являє собою вершину давнього погаслого вулкана. Мощені шляхи, прокладені стародавніми цивілізованими людьми, ведуть до добре збережених місць висадки на узбережжі, і це доводить, що глибина води навколо острова не змінилася і до наших днів. Це не залишки материка, який опустився, а малесенький занедбаний острівець, який був таким же маленьким і самотнім навіть тоді, коли він був культурним центром Тихого океану.

Посередині конусоподібного острівця є кратер погаслого вулкана, а на дні кратера розташовані дивні каменоломні і скульптурна майстерня. Вона збереглася в такому ж вигляді, в якому багато століть тому її покинули стародавні скульптори і зодчі, коли вони поспішно кинулись до східного мису острова, де, за переказами, пришельці перебили всіх дорослих чоловіків-остров'ян. Внаслідок того, що роботу художників раптово перервали, ми маємо тепер виразне уявлення про звичайний робочий день у кратері острова Пасхи. Покинуті камінні сокири скульпторів, тверді, як кремій, лежать біля робочих місць і доводять, що цей культурний народ не знав заліза, як не знали його скульптори Кон-Тікі, коли вони втекли з Перу, залишивши після себе подібні ж велетенські камінні статуї на плато в Андах. І тут і там знаходять каменоломні в тих місцях, де легендарні білі бородаті люди вирізьблювали просто зі схилу гори кам'яні брили завдовжки в дев'ять-дванадцять метрів, користуючись сокирами з іще більш твердого каменю. І тут і

там велетенські брили, що важили багато тонн, переносилися на віддаль багатьох кілометрів по нерівній місцевості, перш, ніж їх встановлювали сторчма у вигляді величезних людських постатей або ставили одну на одну, створюючи таємничі тераси і стіни.

Багато великих незакінчених статуй до цього часу лежить там, де їх почали робити,— в заглибинах в стіні кратера на острові Пасхи; вони показують, як ішла робота на різних етапах. Найбільша людська постать, яка була майже готовою, коли зодчим довелося втікати, мала завдовжки 22 метри; коли б її закінчили і встановили, голова б цього камінного колоса була б на одному рівні з дахом восьмиповерхового будинку. Кожна окрема статуя була вирізьблена з однієї суцільної брили, а робочі ніші для скульпторів навколо лежачої кам'яної постаті показують, що над статуєю одночасно працювало лише декілька чоловік. Статуї на острові Пасхи лежали на спині, руки їх були зігнуті в ліктях, а кисті рук лежали на животі, статуї ці були зовсім схожі на камінних колосів у Перу. Оброблялися вони в майстерні до найдрібніших деталей, і лише тоді їх виносили і доставляли на місце призначення. На останньому етапі роботи в каменоломні велетенська статуя прикріплювалася до скелі лише вузькою камінною перемичкою, яка знаходилася під спиною; потім відсікали й перемичку, підклавши перед тим під статую валуни, щоб вона не скотилася.

Велику кількість таких статуй було вже спущено вниз, на дно кратера, де вони стояли,

притулені до схилу. Але чимало величезних колосів витягли наверх і доставили за багато кілометрів по важко прохідній місцевості; там їх встановлювали на камінну плиту, а на голову ставили додаткову гігантську брилу червоної лави. Саме це перенесення може здатися цілковитим чудом, але заперечувати цей факт неможливо, як не можна заперечувати того, що зодчі, які зникли з Перу, залишили в Андах таких же за розміром камінних гігантів — свідчення їхньої неперевершеної майстерності. Найбільше монолітів, до того ж найкрупніших, було виявлено на острові Пасхи, де скульптори виробили свій власний стиль; однак представники тієї ж самої цивілізації, що зникла, спорудили такі ж велетенські людські фігури на ряді інших тихоокеанських островів, найближчих до Америки, і всюди монолітів доставляли до священного місця з віддалених каменоломень. На Маркізьких островах я чув легенди про те, яким способом пересували камінних гігантів, а що ці легенди точно повторювали оповідання місцевих жителів про перенесення камінних колон до величезного порталу на острові Тонгатабу, то можна припустити, що той самий народ застосовував той же метод і для перенесення статуй на острові Пасхи.

Праця скульпторів в кам'яному кар'єрі вимагала тривалого часу, проте виконували її лише кілька спеціалістів. Робота по доставці викінчених статуй провадилася швидше, та зате для неї потрібна була велика кількість людей. В ті часи, про які йде мова, маленький острів Пасхи був багатий на рибу, а великі плантації перу-

анської солодкої картоплі ретельно обробляли-ся. Спеціалісти вважають, що в ці кращі часи острів міг прогодувати населення з 7 або 8 тисяч чоловік. Для того, щоб підняти величезні статуї вгору крутим схилом кратера, цілком досить було тисячі чоловік, і п'ятсот чоловік могли впоратися з подальшим перенесенням їх по острову.

Із лубу і рослинного волокна сплітали чудові міцні канати, і, закріпивши камінний колос на дерев'яних рамах, натовп тягнув його на котках, зроблених з колод і невеликих валунів, які натирали корінням таро, щоб рами легше ковзали.

Про те, що стародавні цивілізовані люди майстерно виготовляли вірвовки і канати, переконливо свідчать знахідки на островах Південного моря і — з ще більшою певністю — в Перу, де перші європейці виявили висячі мости завдовжки в сотню метрів, перекинуті через бурхливі потоки і ущелини і зроблені з плетених канатів завтовшки в талію дорослого чоловіка.

Коли камінний колос прибував на призначене для нього місце, виникало нове питання: як його встановити. Група остров'ян будувала з каменю й піску спеціальний насип з пологим схилом з одного боку і з стрімким протилежним схилом. Поголим схилом гігантську фігуру втягували нагору, ногами вперед. Коли статуя досягала вершини насипу, вона перевалювалася через край і зсковзувала просто вниз так, що її основа попадала в заздалегідь вириту яму. Потилиця гіганта торкалася вершини на-

сипу, по ній вкочували додаткову циліндричну кам'яну брилу і встановлювали на голові статуї, і лише після того насип руйнували. Подібні готові насипи стоять у кількох місцях на острові Пасхи, чекаючи на величезні статуї, які ніколи більше не з'являться. Вся ця техніка була чудовою, але вона не являє собою якоїсь таємниці, якщо тільки ми відмовимось від недооцінювання розумових здібностей стародавніх людей і візьмемо до уваги, що вони мали в своєму розпорядженні велику кількість часу і робочої сили.

Але для чого вони робили ці статуї? І чому необхідно було йти до другої каменоломні, за сім кілометрів від майстерні в кратері, і добувати там червоний камінь особливого сорту, щоб класти його на голови фігур? І в Південній Америці і на Маркізьких островах часто вся статуя була зроблена з цього червоного каменю, за яким доводилося ходити дуже далеко. Червоні головні убори у людей вищого стану були характерною ознакою і в Полінезії і в Перу.

Постараємося спочатку з'ясувати, кого зображали статуї. Коли перші європейці відвідали острів Пасхи, вони побачили на березі таємничих «білих людей»; і, що було зовсім незвичайно для цих племен, серед них зустрічалися чоловіки з довгими рудими бородами — нащадки жінок і дітей, які належали до первісного населення острова і яких пощадили загарбники. Самі остров'яни заявляли, що деякі з їхніх предків були білі, тимчасом, як інші мали коричньову шкіру. Вони точно вираховували, що з часу прибуття їхніх предків з яки-

хось інших полінезійських островів минуло двадцять два покоління, тоді як перші з'явилися на великих суднах зі сходу за цілих п'ятдесят сім поколінь (тобто приблизно між 400 і 500 роком нашої ери). Людей, які прийшли зі сходу, назвали «довговухими», бо вони штучно здовжували свої вуха, підвішуючи до мочок які-небудь важкі речі; тому вуха звисали у них до плечей. Ці таємничі «довговухі» були перебиті, коли на острові з'явилися «коротковухі», але всі камінні статуї на острові Пасхи мали довгі звисаючі до плечей вуха — як і самі скульптори.

А легенди інків у Перу розповідають, що сонце-король Кон-Тікі був володарем білих людей з бородами, яких інки називали «вухатими», бо вони штучно подовжували свої вуха. Інки підкреслювали, що покинуті гігантські статуї в Андах були споруджені саме «вухатими» людьми Кон-Тікі, перш ніж їх частково знищили, а частково примусили втекти самі інки в битві на острові озера Тітікака.

Зробимо підсумки: білі «вухаті» люди Кон-Тікі, які зникли з Перу і подалися кудись на захід, мали великий досвід у створенні колосальних камінних статуй, а білі «довговухі» люди Тікі прийшли на острів Пасхи зі сходу і були обізнані з тим самим мистецтвом, в якому вони відразу після прибуття проявили себе як довершені майстри, бо на острові Пасхи не можна було виявити жодного сліду поступового розвитку цієї майстерності.

Порівнюючи великі кам'яні статуї на деяких островах Південного моря з такими ж статуя-

ми в Перу, ми часто знаходимо між ними більше схожості, аніж серед монолітів з різних островів Південного моря. На Маркізьких островах і на Таїті такі статуї відомі під загальною назвою Тікі; там вони являють собою предків, що прославилися в історії островів і після смерті були прирівнені до богів. В цьому, безсумнівно, полягає і пояснення дивних червоних шапок на головах статуй з острова Пасхи. Як уже згадувалося, на всіх полінезійських островах можна було зустріти окремих людей і цілі сім'ї, які мали червонуватого кольору волосся і світлу шкіру: самі остров'яни твердили, що саме ці люди є потомками перших білих людей, які населяли острови. На деяких островах учасники релігійних свят фарбували собі шкіру в білий колір, а волосся в червоний, щоб бути схожими на своїх стародавніх предків. Під час щорічної церемонії на острові Пасхи головний учасник свята відрізував собі волосся, щоб можна було пофарбувати голову в червоний колір. А колосальні шапки з червоного каменю на велетенських статуях острова Пасхи були вирізьблені у формі, характерній для місцевого стилю зачіски: на них зверху був круглий вузол, відповідно до традиційного маленького вузла, в який чоловіки зв'язували своє волосся на маківці.

Статуї на острові Пасхи мали довгі вуха, бо самі скульптори мали довгі вуха. Для перук спеціально добирався червоний камінь, бо самі скульптори мали червонувате волосся. Підборіддя були гострі і випиналися вперед, бо самі скульптори відрощували бороди. Обличчя ста-

туй мали характерні риси білої раси: прямий вузький ніс і тонкі, різко окреслені губи, бо самі скульптори не належали до малайської групи народів. І якщо статуї мали величезні голови і непропорціонально маленькі ноги, а кисті рук складені на животі, то це через те, що саме в такому вигляді зодчі звикли робити велетенські статуї в Перу. Єдиною оздобою на статуях острова Пасхи був пояс, що завжди обхоплював їх живіт. Такий саме символічний пояс ми знаходимо у кожній статуї на руїнах стародавнього міста Кон-Тікі біля озера Тітікака. Це легендарна емблема сонцекороля — пояс-райдуга. На острові Мангарева був поширений міф про те, що сонце-бог зняв з себе райдугу, яка була його чарівним поясом, і спустився по ній з неба на острів Мангарева, щоб заселити його своїми білошкірими дітьми. Колись на всіх цих островах, як і в Перу, сонце вважалося найдавнішим родоначальником.

Ми часто сиділи на палубі під зоряним небом і без кінця і краю розмовляли про загадкову історію острова Пасхи, хоч наш пліт відносило прямісінько до серця Полінезії і ми не мали жодних шансів побачити цей відлюдний острів в дійсності, а не на карті. Але на острові Пасхи так багато слідів, які ведуть на схід, що сама його стародавня назва може служити ключем до розгадки.

Назва «острів Пасхи» з'явилася на карті тому, що якийсь голландець «відкрив» острів у неділю на великдень. І ми забули, що самі місцеві жителі, які вже населяли острів, мали для своєї батьківщини більш повчальні і багато-

значні назви. У полінезійців цей острів відомий не менш, ніж під трьома назвами.

Однією з них є Те-Піте-те-Хенуа, що означає «пуп островів». Ця поетична назва, яка на думку самих полінезійців є найдавнішою, цілком явно ставить острів Пасхи в особливе становище щодо інших островів, які лежали далі на захід. У східній частині острова, поблизу від легендарного місця висадки перших «довговухих», стоїть старанно оброблена кам'яна куля, яку називають «золотий пуп» і вважають також «пупом» самого острова Пасхи. Те, що поетичні предки полінезійців вирізьбили емблему острова у вигляді пупа на східному березі і проголошували найближчий до Перу острів «пупом» незліченних островів, які лежать далі на захід, мало символічне значення. Якщо взяти до уваги, що полінезійські перекази говорять про відкриття островів, як про їх «народження», то це є безсумнівною вказівкою, що саме острів Пасхи вважався сполучною ланкою між усіма островами і їх первісною батьківщиною.

Друга назва цього острова, Рапа-нуї, означає «Велика Рапа»; є також Рапа-іті, або «Маленька Рапа», — другий острів, такий же завбільшки, що лежить далеко на захід від острова Пасхи. У всіх народів існує цілком природний звичай називати свою первісну батьківщину, наприклад, Велика Рапа, а другу батьківщину — Нова Рапа, або Маленька Рапа, якщо навіть обидві місцевості однакові розміром. Жителі Маленької Рапи зберегли до наших днів перекази, в яких говориться, що перші мешканці їхнього острова прийшли з Великої

Рапи — острова Пасхи, який лежить на сході і найближчий до Америки. Це є прямою вказівкою на те, що первісна іміграція йшла зі сходу.

Третя і остання назва цього ключового острова, Мата-Кіте-Рані, означає «Око (яке) дивиться (в) небо». На перший погляд це може здатися дивним; з такою ж підставою, як про порівняно низький острів Пасхи, можна сказати і про інші, більш високі гористі острови — як-от: Таїті, Маркільські або Гавайські острови, — що вони дивляться в небо. Але слово «рані» (небо) у полінезійців має подвійне значення. Воно означає також первісну батьківщину їх предків, священну землю сонце-короля, покинуте гірське царство Тікі. І це дуже знаменно, що з тисяч островів, розкиданих по океану, саме найближчий до Америки острів Пасхи був названий оком, яке дивиться в бік батьківщини. Ще більше вражає те, що назва Мата-Рані, яка означає в мові полінезійців «око неба», споріднена з стародавньою назвою місцевості в Перу, розташованою на тихоокеанському узбережжі напроти острова Пасхи, біля підніжжя Анд, саме там, де вище в горах була стародавня зруйнована столиця Кон-Тікі.

Самий тільки острів Пасхи давав нам досить тем для розмов, коли ми сиділи на палубі під зоряним небом і почували себе учасниками всіх цих доісторичних подій. У нас було майже таке відчуття, начебто від часів Тікі ми тільки те й робили, що пливли на хвилях під сонцем і зорями, шукаючи землю.

Ми більше не відчували колишньої поваги до хвиль і океану. Ми знали їх, знали, чого

можемо чекати від них, перебуваючи на плоту. Навіть акула стала для нас повсякденністю; нам вже була відома її вдача і поведінка. Ми вже більше не згадували про ручний гарпун і навіть не відходили від краю плоту, коли акула з'являлася поруч. Навпаки, коли вона пропливала вздовж колод, ми навіть намагалися схопити її за спинний плавець. Кінець кінцем це перетворилося на зовсім новий вид спорту — гра з акулою в «хто кого перетягне» без вірьовки.

Ми почали досить скромно. Нам не важко було наловити золотих макрелей набагато більше, ніж ми могли з'їсти. Щоб не відмовитися від однієї з улюблених розваг і в той же час марно не витратити запасів провізії, ми придумали комічну ловлю риби без гачка, що давала однакове задоволення і золотим макрелям і нам. Ми прив'язували непотрібних нам летючих риб до вірьовки і закидали її так, що летючі риби плавали на поверхні води. Золоті макрелі мчали до летючих риб і хапали їх, а потім ми починали тягнути кожен у свій бік, виходила непогана циркова вистава, бо якщо одна золота макрель випускала вірьовку, на зміну їй з'являлася друга. Ми розважалися, а золоті макрелі кінець кінцем одержували рибу.

Потім ми почали таку ж саму гру з акулами. До кінця вірьовки ми прив'язували шматок риби або, частіше, торбинку з недоїдками від обіду і спускали принаду за борт. Замість того, щоб повернутися на спину, акула висовувала голову над водою і підпливала, широко розкривши пащу, щоб проковтнути угощення. Ми

не могли втриматися від спокуси смикнути віршовку, як тільки акула намірялася стулити свої щелепи; обдурена акула з дурним терплячим виглядом підпливала ближче і знову роззявляла пащу, щоб схопити принаду, яка вистрибувала з її рота кожного разу, коли вона намагалася проковтнути її. Справа кінчалася тим, що акула підпливала до самих колод і починала підстрибувати, мов пес, що випрошує подачку, яка принадно погойдувалася в торбинці над його носом. Це нагадувало годування в зоологічному саду бегемота, який широко роззявляв пащу. Яюсь в кінці липня, після тримісячного плавання, в моєму щоденнику виявився такий запис:

«Ми подружилися з акулою, що супроводила нас сьогодні. Під час обіду ми годували її рештками страв, які кидали їй у роззявлену пащу. Коли вона пливла поруч з нами, можна було подумати, що це лютий, але зараз добродушний і по-дружньому настроєний пес. Треба визнати, що акули мають досить кумедний вигляд, поки ви самі не потрапите до них в пащу. В усякому разі нас тішило, коли вони плавали навкруги нас, якщо тільки ми в цей час не купалися».

Одного разу бамбукова палиця з торбинкою, в якій була їжа для акули, прив'язана до віршовки, лежала наготові на краю плоту, коли раптом набігла хвиля і змила її за борт. Бамбукова палиця пливла вже за якихось двісті метрів від корми; несподівано вона встала у воді сторч і сама по собі помчала слідом за плотом, наче збираючись люб'язно повернутися

на своє місце. Коли вудлище, погойдуючись, наближалось до нас, ми помітили триметрову акулу, що пливла під ним; бамбукова палиця стирчала з води, наче перископ. Акула проковтнула торбинку з їжею, але не перегризла вірвовки. Скоро вудлище догнало нас, спокійно пропливло мимо і зникло попереду.

Хоча ми з часом почали дивитися на акулу зовсім іншими очима, все ж наша повага до п'яти або шести рядів гострих, мов бритва, зубів, захованих у величезній її пащі, ніколи не зникала.

Якось Кнутові довелося мимоволі скупатися в товаристві акули. Нікому з нас ні в якому разі не дозволялося відпливати від плоту — як через те, що пліт могло віднести, так і через акул. Але одного разу було дуже тихо, і ми витягли вже на пліт кількох акул, які пливли за нами, тому я дозволив швидко викупатись в океані. Кнут пірнув і, пропливши під водою досить далеко, виринув на поверхні і збирався повернутися назад. В цю мить ми помітили з щогли, що під ним посувається у воді тінь, більша за нього самого. Ми, застерігаючи, крикнули, по можливості спокійно, щоб не злякати, і Кнут з усіх сил заспішив до плоту. Але тінь під ним належала ще кращому плавцеві, який рвонувся з глибини і почав наздоганяти Кнута. Вони досягли плоту одночасно. Поки Кнут вибирався на палубу, двометрова акула прослизнула якраз під його животом і зупинилася біля плоту. Дякуючи за те, що вона не відкусила Кнутові ноги, ми дали їй смачну голову золотої макрелі.

Звичайно жадібність прокидається в акули не тоді, коли вона бачить здобич, а тоді, коли почує її запах. Заради досліду ми сідали край плоту і спускали ноги у воду, і акули підпливали до нас на відстань метра або півметра, а потім спокійно поверталися до нас хвостом. Але якщо вода хоч трохи забарвлювалася кров'ю, як це бувало, коли ми потрошили рибу, тоді плавці в акули оживали, і хижаки налітали на нас, наче м'ясні мухи, з усіх боків. Коли ж ми викидали акулі тельбухи, акули зовсім божеволіли і в сліпому шаленстві металися навколо нас. Вони жадібно пожирали тельбухи свого родича, а якщо ми опускали у воду ноги, кидались із швидкістю ракети і навіть хапали зубами колоди в тому місці, де щойно була нога. Бувають акули і акули, бо вони цілком перебувають під владою свого настрою.

В наших взаєминах з акулами ми кінець кінцем дійшли до такої фамільярності, що почали тягати їх за хвіст. Тягати тварин за хвіст вважається не дуже цікавим видом спорту, але це пояснюється, можливо, тим, що ніхто не вигадував таких фокусів з акулами. Насправді ж це захоплюючий спорт.

Для того, щоб схопити акулу за хвіст, ми повинні були спочатку запропонувати їй якийсь справді ласий шматок. Щоб дістати його, вона готова була вистромити голову з води. Звичайно їжу їй ми пропонували в танцюючому мішку. Годувати акулу просто з рук зовсім не цікаво. Якщо з рук годують собак або ручних ведмедів, вони впинаються зубами в м'ясо і починають рвати і роздирати його, поки не відкусять

шматочка або не захоплять весь кусень. Але якщо ви тримаєте на безпечній відстані від голови акули велику золоту макрель, то акула підстрибує, клацає щелепами і, хоч ви не почуваете ніякого ривка, половина макрелі раптом зникає, і ви залишаєтесь сидіти з хвостом у руках. Нам було дуже важко ножом розрізати золоту макрель на дві половини, а хижак за якусь долю секунди ледве помітним швидким рухом своїх щелеп з трикутними пилкоподібними зубами перерізав, наче машинкою для різання ковбаси, спинний хребет. Коли акула спокійно поверталася, щоб зникнути в глибині, її хвіст колихався над поверхнею води, і тоді його легко було схопити. Шкіра акули на дотик нагадує наждачний папір, а в нижньому боці кінчика її хвоста є заглиблення — мабуть, для того, щоб можна було як слід ухопитися. Якщо нам удавалося вчепитися за хвіст в цьому місці, то хватка була досить міцною. Потім, перше ніж акула встигала отямитись, треба було сильно рвонутися і витягти хвіст акули якомога далі, притиснувши його до колод. Секунду або дві акула нічого не тямала, а потім починала звиватися передньою частиною тулуба і пручатися, але досить мляво, бо без допомоги хвоста вона не може розвинути ніякої швидкості. Інші плавці служать тільки для збереження рівноваги і як кермо. Після кількох безнадійних ривків, під час яких наше завдання зводилося до того, щоб не випустити хвоста, приголомшена акула занепадала духом і ставала зовсім пасивною; через те, що шлунок, який вільно переміщається, починав опускатися

в бік голови, то кінець кінцем акула робилася зовсім паралізованою. Тільки акула затихала і непорушно повисала, чекаючи дальших подій, наступав момент, коли потрібно було тягнути її з усіх сил. Нам рідко вдавалося витягнути з води важку рибину більше ніж наполовину, але тут акула отямлювалася і решту доробляла сама. Сильними ривками вона повертала голову в наш бік і висувала її на колоди, тоді ми підтягували її з усієї сили, на яку були здатні, і відскакували вбік, роблячи це якомога швидше, щоб врятувати свої ноги. Адже тепер настрій в акули був аж ніяк не добродушний. Вона билася і підстрибувала на палубі і молотила хвостом по бамбуковій стіні, працюючи ним, як кувалдою. Тепер вона більше не жаліла своїх стальних м'язів. Величезна паща була широко роззявлена, а ряди зубів клацали і кусали навкруги все, до чого могли добратися. Іноді військовий танок закінчувався тим, що акула більш-менш випадково падала за борт і, зазнавши такого ганебного приниження, назавжди зникала; але найчастіше вона сліпо билася на колодах корми, і ми встигали накинути петлю на її хвіст, або ж вона сама навіки переставала скалити свої диявольські зуби.

Коли акула потрапляла до нас на палубу, наша папуга починала дуже хвилюватись. Вона квапливо вистрибувала із бамбукової каюти і з шаленою швидкістю вибиралася по стіні, поки не опинялася на безпечному спостережному пункті — на покрівлі з пальмового листя; там вона сиділа, похитуючи головою, або ж

бігала вздовж гребеня покрівлі і кричала від збудження. Вона уже давно стала чудовим моряком і завжди була сповнена гумору і веселощів. Ми вважали, що нас на плоту семеро — шестеро людей і зелена папуга. Холоднокривному крабу Юханнесу доводилось все-таки задовольнятися тим, що його визнавали не зовсім повноправним компаньйоном. Ночами папуга забиралася в клітку, яка висіла під покрівлею каюти, але вдень вона поважно розгулювала по палубі або висіла на вантах і штагах, виробляючи найдивовижніші акробатичні вправи. Спочатку на штагах і вантах у нас були тендери²¹, але від них перетиралися вірвовки, і ми заміняли їх звичайними морськими вузлами. Коли штаги і ванті під впливом сонця й вітру витягнулися і почали провисати, нам всім довелося взятися за укріплення важких, мов залізо, шогл з мангрового дерева, які все більше й більше нахилилися і загрожували заплутатись в снастях і кінець кінцем упасти. В найкритичніший момент, коли ми з усіх сил тягнули, папуга почала кричати своїм пронизливим голосом:

— Тягни! Тягни! Хо-хо-хо-хо, ха-ха-ха! — Вона примусила нас розреготатися, а сама сміялася доти, поки не почала з радощів трястися і вертїтися на штагах.

Спочатку наші радисти ставились до папуги неприязно. Траплялося, що вони сиділи в радіорубці, забувши про все на світі, з магічними навушниками, встановивши зв'язок з якимсь радіоаматором, скажімо, з Оклахоми. Раптом їх навушники замовкали, і вони не могли впій-

мати більше жодного звуку, скільки не намагалися перевіряти проводи і вертіти кнопки. Папуга в цей час займалася тим, що клювала дріт антени. Особливо часто це бувало в перші дні, коли антена піднімалася просто вгору, прив'язана до повітряної кулі. Та одного разу папуга серйозно захворіла. Вона понуро сиділа в клітці і два дні не торкалася їжі, а в її посліді блищали золотисті крупинки антени. Тут наші радисти покаялися в своїх злих побажаннях, а папуга в своїх гріхах; з цього дня Торстейн і Кнут стали найкращими друзями папуги, і вона завжди спала тільки в радіорубці. Коли папуга появилася на плоту, її рідною мовою була іспанська; Бенгт твердив, що папуга говорила іспанською мовою з норвезьким акцентом ще задовго до того, як навчилася повторювати улюблені вигуки Торстейна соковитою норвезькою мовою.

На протязі двох місяців веселощі папуги та її яскраве лір'я приносили нам багато радості, але одного разу папуга спускалася по штагу з верхівки щогли, і саме в цю мить велика хвиля накотилася ззаду на пліт. Коли ми виявили, що папуги немає на борту, було вже надто пізно. Ми не бачили її ніде, а «Кон-Тікі» не можна було ні повернути, ні зупинити; якщо який-небудь предмет падав за борт, ми не мали можливості вернутися за ним — в цьому ми пересвідчилися на ряді випадків.

Першого вечора після загибелі папуги у нас був пригнічений настрій: ми знали, що те ж саме може статися з кожним із нас, якщо він упаде за борт під час нічної вахти на самоті.

Ми запровадили ще суворіші правила обережності, змінили рятувальну вірвовку, якою користувалися на нічних вахтах, і умовляли один одного, що ми не можемо вважати себе в безпеці тільки тому, що все йшло добре протягом перших двох місяців. Один необережний крок, один необережний рух — і навіть серед білого дня ми можемо відправитися туди, куди відправилася зелена папуга.

Декілька раз ми бачили велику білу оболонку яєць кальмара, яка погойдувалася на синіх брижах, нагадуючи яйця страуса або білі черепи. Один тільки раз ми помітили, як під оболонкою звивався молюск. Ми бачили білосніжні кулі, які плавали поблизу, і спочатку нам здавалося, що зовсім не важко підплисти до них в човні і впіймати їх. Коли обірвалася вірвовка планктонної сітки і шовкова сітка, залишившись позаду, пливла слідом за плотом, ми були так само оптимістично настроєні і спустили на воду човника, прив'язавши до нього вірвовку, щоб легше було повернутися. Але, на наше здивування, ми переконалися, що вітер і хвилі не дають човнику підійти і що вірвовка, прив'язана до «Кон-Тікі», дуже гальмує у воді; нам ні разу не вдалося підгребти до того місця, де тільки що був пліт. Іноді до того предмета, який ми хотіли підібрати, залишалось всього кілька метрів, але тут вірвовка натягувалася, і «Кон-Тікі» тягнув нас геть, на захід.

«Що за борт упало, те пропало» — такий був висновок, до якого ми поступово прийшли і якого потім ніколи не забували до кінця нашого

плавання. Якщо ми хотіли залишитися живими, треба було міцно триматися за «Кон-Тікі», поки він не ткнеться носом у суходіл по той бік океану.

Після зникнення папуги радіорубка спустіла; та коли наступного ранку тропічне сонце засяяло над Тихим океаном, наш траур швидко скінчився. В найближчі кілька днів ми витягли чимало акул і завжди, коли ми знаходили в шлунку акули серед голів тунців та інших диковинок чорний зігнутий дзьоб, вважали його дзьобом папуги. Але уважніше придивившись, ми кожного разу переконувались, що то був дзьоб перетравленого кальмара.

Від самого початку плавання обом радистам було досить роботи в їх рубці. Тільки ми опинилися в течії Гумбольдта, з ящиків з батареями почала капати морська вода, і довелося покрити радіорубку брезентом, щоб врятувати від ушкодження все, що тільки можливо було врятувати в умовах відкритого моря. Потім радистам довелося поморочитися над тим, як приладнати на маленькому плоту досить довгу антену. Вони спробували пустити антену вгору, прив'язавши її до повітряного змія, але від пориву вітру змій просто поринув у гребінь хвилі і зник. Тоді вони почали пускати антену вгору з допомогою повітряної кулі, але тропічне сонце випалювало в ній дірки, і вона зморщувалась і падала в океан. А потім у них виникли неприємності через папугу. До цього можна додати, що лише після двотижневого плавання в течії Гумбольдта ми вийшли з мертвої зони Анд, в межах якої короткі хвилі такі ж німі і

позбавлені життя, як повітря в порожньому ящику з-під мила.

Та ось одного разу короткі хвили несподівано пробилися, і позивні сигнали Торстейна почув якийсь випадковий радіоаматор в Лос-Анжелосі, який морочився зі своїм радіопередавачем, намагаючись встановити зв'язок з другим аматором у Швеції. Американець поцікавився; якої системи наш передавач, і, діставши вичерпну відповідь, запитав у Торстейна, хто він такий і де живе. Коли він почув, що Торстейн проживає у бамбуковій каюті на плоту в Тихому океані, почулося кілька чудних поклацунів, і Торстейн поспішив повідомити деякі подробиці. Як тільки чоловік в ефірі опам'ятався, він передав нам, що його звать Гал, а його дружину — Анна, що вона за походженням шведка і повідомить наші сім'ї про те, що ми живі й здорові.

Цього вечора нам здавалося дуже дивним, що зовсім чужа людина на ім'я Гал, якийсь невідомий кінооператор, один з численних жителів далекого Лос-Анжелоса, був єдиною в світі людиною, не рахуючи нас самих, яка знала, де ми знаходимося і що в нас усе гаразд. Починаючи з цього вечора, Гал, він же Гарольд Кемпел, і його друг Френк Кюевес по черзі вартували кожної ночі і ловили сигнали нашого плоту, а Герман одержував телеграми з подякою від начальника бюро погоди США за те, що двічі на добу передавав шифром метеорологічні відомості з району, про який відомості поступали дуже рідко, а зведень і зовсім не було. Згодом Кнут і Торстейн майже що-

ночі встановлювали зв'язок з іншими радіоаматорами, а ті передавали наші привіти в Норвегію через короткохвильовика на ім'я Егіль Берг, який жив у Нутоддені³².

Лише на кілька днів, коли ми перебували посеред океану, наша радіостанція зовсім припинила роботу, бо в радіорубку набралось занадто багато солоної води. Наші радисти лізли з шкіри, цілими днями й ночами морочачись з гвинтами і паяльником, а далекі радіоаматори думали, що з плотом все покінчено. Потім якось увечері позивні «L12B» помчали в ефір, і в одну мить радіорубка задзижчала, мов осине гніздо, бо кілька сотень американських короткохвильовиків одночасно застукотіли ключами, відповідаючи на наш заклик. Справді, коли ми потрапляли у володіння наших радистів, ми почували себе так, наче сидимо в осиному гнізді. Все було мокре від води, що проникала з усіх боків; на бальзовій колоді лежав невеличкий гумовий килимок, на якому сиділи радисти, але якщо хто-небудь з нас торкався ключа Морзе, він зараз же відчував удар струму одночасно в задній частині і в кінчиках пальців. А якщо хтось із нас, сторонніх, намагався вкрасти олівець з радіорубки, багатої на всяке приладдя, у нього волосся на голові ставало дибом або ж з недогризка олівця починали сипатися великі іскри. Тільки Торстейн, Кнут і папуга могли без ризику лавірувати в цьому куточку каюти, і щоб позначити межу зони, небезпечної для інших, ми прибили шматок картону.

Якось пізно ввечері Кнут сидів у радіорубці і з чимсь морочився при світлі ліхтаря; раптом

він потягнув мене за ногу і сказав, що розмовляє з хлопцем на ім'я Хрістіан Амундсен, який живе під самим Осло. Це був один з радіо-аматорських рекордів, бо наш маленький короткохвильовий передавач з його 13990 кілоциклами в секунду міг дати не більше шести ват, тобто приблизно стільки ж, скільки дає маленький електричний ліхтар. Це було другого серпня, і ми пропливли вже 60° у західному напрямку, отже Осло знаходилося якраз на протилежному боці земної кулі. Королю Хокону наступного дня минало 75 років, і ми послали йому привітальну телеграму просто з плоту; а ще через день ми знову почули Хрістіана, що передавав нам відповідь короля, який побажав нам дальшої удачі і успішного закінчення подорожі.

Другий епізод залишився в нашій пам'яті як контраст до всього нашого життя на плоту. У нас було два фотоапарати. Ерік захопив з собою запас хімікалій для проявлення знімків у дорозі, тому ми могли заново зняти те, що вийшло невдало. Після відвідин китової акули Ерік не міг більше стримати себе і якось увечері розвів хімікалії, суворо дотримуючись настанов, і проявив дві плівки. Негативи — всі в цяточках і зморшках — нагадували зображення, одержані по більдтелеграфу. Плівка пропала. Ми запитали по радіо, як нам бути. Нашу радіограму прийняв один короткохвильовик у Голлівуді; він подзвонив по телефону в фотолабораторію і незабаром вклинився в розмову, повідомивши, що у нас занадто теплий проявник і що не можна

користуватися водою з температурою, вищою за 16°C , інакше на негативах будуть зморшки.

Ми подякували за пораду і переконалися, що найнижча температура навколо нас — це температура самої океанської течії, яка дорівнювала приблизно 27° . Але ж Герман був інженером-холодильщиком, і я жартома запропонував йому довести температуру води до 16° . Він попросив дозволу пустити в хід маленьку пляшку вугільної кислоти, що залишилася після надування гумового човна; він зробив якісь фокуси в металевій каструлі, вкритій спальним мішком і шерстяною фуфайкою. І раптом щетиниста борода Германа вкрилася памороззю, і він появився в каюті з каструлею, в якій лежав великий шматок білого льоду.

Ерік знову взявся за проявлення, і результати були прекрасні.

Але хоча слова-привиди, що розносилися ефіром короткими хвилями, були розкішною, невідомою в далекі дні Кон-Тікі, все ж океанські хвилі під нами залишались такими ж, як і в старовину, і вони несли наш бальзовий пліт невпинно на захід, як робили це тоді, півтори тисячі років тому.

Після того, як ми пройшли половину нашого шляху до островів Південного моря, погода стала менш стійкою, час від часу налітали дощові шквали, а пасат змінив свій напрямок. Він неухильно дув з південного сходу, поки ми не пройшли значної частини екваторіальної течії; дедалі він почав все більше відхилятися на схід. 10 червня ми досягли найдальшої північної точки під $6^{\circ} 19'$ південної широти. Ми були

тоді так близько до екватора, що, здавалося, нас пронесе мимо найбільш північних з групи Маркізьких островів, і ми остаточно загубимось в океані, не знайшовши землі. Але потім пасат ще відхилився, почав віяти не зі сходу, а з північного сходу і погнав нас кривою на південь, до широт острівного світу.

Часто траплялося, що напрям вітру і хвиль не змінювався протягом кількох днів підряд; тоді ми зовсім забували, чия була вахта, і згадували про це лише вночі, коли вахтовий залишався один на палубі. Адже при постійному вітрі стернове весло міцно прив'язувалося, і «Кон-Тікі» посувався під наповненим парусом без всякої нашої участі. В такі ночі вахтовий міг спокійно сидіти у дверях каюти і стежити за зірками. Якщо сузір'я міняли своє положення на небі, значить, йому треба вийти і з'ясувати, чи зрушилося з місця весло, а чи відхилився вітер.

Нас самих дивувало, до чого легко було керувати плотом по зірках, після того, як ми кілька тижнів підряд спостерігали їхній рух на небосхилі. Правду кажучи, вночі більше й ні на що було дивитися. Ми знали, де кожної ночі мали бути різні сузір'я; а коли ми наблизились до екватора, на північному горизонті так ясно виднілася Велика Ведмедиця, що ми злякалися, щоб часом не з'явилася і Полярна зірка, яку ми могли побачити лише в тому разі, коли б перетнули екватор. Та як тільки встановився північно-східний пасат, Велика Ведмедиця знову зникла.

Стародавні полінезійці були великими мореплавцями. Вони орієнтувалися вдень по сон-

цю, а вночі по зірках. У них були на диво великі знання про небесні світила. Вони знали, що земля кругла, а в їх мові були слова, що означали такі складні поняття, як екватор, північні і південні тропіки. На Гавайських островах вони видряпували карту океану на оболонці круглих пляшкових тикв, а на деяких інших островах робили докладні карти з переплетених сучків, до яких для позначення островів прикріплювали черепашки, а гілки означали особливо важливі течії. Полінезійці знали п'ять планет, які вони називали мандрівними зірками і вирізняли серед нерухомих зірок, що мали в їх мові біля 300 різних назв. У стародавній Полінезії добрий мореплавець знав, в якій частині неба сходить та або інша зірка і де вона повинна бути в різний час ночі і в різні пори року. Вони знали, які зірки досягають зеніту над тим або іншим островом, і в цих випадках острови називали ім'ям тих зірок, які з ночі в ніч і з року в рік кульмінували над ними.

Полінезійці не тільки знали, що зоряне небо являє собою величезний виблискуючий компас, який обертається зі сходу на захід, але також розуміли, що різні зірки над їхньою головою завжди вказують, як далеко на північ або на південь забралися мореплавці. Коли полінезійці дослідили і підкорили собі своє острівне царство, що охоплювало всю найближчу до Америки частину океану, вони встановили сполучення між деякими островами, і цими шляхами користувалося багато наступних поколінь. Історичні перекази розповідають про те, як плавали вожді з Таїті на Гавайські острови, розташовані на

віддалі двох тисяч морських миль на північ і на кілька градусів на захід. Спочатку стерновий по сонцю і зірках правив на північ, поки зірки над його головою не говорили йому, що його човен знаходиться на широті Гавайських островів. Тоді він повертав під прямим кутом і правив на захід, поки не з'явилися птахи і хмари, які вказували йому шлях до близьких вже островів.

Звідки полінезійці запозичили свої великі астрономічні знання і свій календар, вирахований з дивовижною точністю? Звичайно, не від меланезійців або малайців, які жили на заході. Але той же найстародавній зниклий цивілізований народ — «білі і бородаті люди», — який передав свою гідну подиву культуру ацтекам, майя та інкам в Америці, створив дуже схожий календар і мав такі астрономічні знання, про які в той час у Європі не могли й мріяти.

У Полінезії, як і в Перу, початком календарного року вважався день, коли сузір'я Плеяд вперше з'являється над горизонтом, і в обох країнах це сузір'я вважалось покровителем землеробства.

В Перу, там, де гірська країна понижується в бік Тихого океану, аж до наших днів збереглися в піщаній пустині руїни надзвичайно стародавньої астрономічної обсерваторії — пам'ятник того самого таємничого цивілізованого народу, який вирізьблював камінних колосів, споруджував піраміди, вирощував солодку картоплю і пляшкові тикви і починав рік зі сходу Плеяд. Кон-Тікі був знайомий з зірками, коли спрямував свій парус у Тихий океан.

Другого липня нічному вахтовому вже не довелося мирно сидіти, вивчаючи зоряне небо. Після кількох днів легкого північно-східного пасату подув сильний вітер, і море стало бурним. Пізно ввечері сяяв місяць і дув свіжий попутний вітер. Ми виміряли швидкість нашого руху, підрахувавши, скільки секунд нам було потрібно, щоб обігнати тріску, кинуту у воду поряд з носом плоту, і знайшли, що ми встановили рекорд. Тоді як середня швидкість дорівнювала 12—18 «тріскам», висловлюючись на нашому жаргоні, цього разу ми мали всього «6 трісок», і вслід за кормою біг струмись води, яка вирувала і світилася.

Чотири чоловіки хропли в бамбуковій каюті. Торстейн сидів, постукуючи ключем Морзе, а я був на вахті біля стерна. Близько півночі я помітив зовсім незвичайну хвилю, яка, перекидаючись, насувалася на нас просто з корми, закриваючи весь горизонт ззаду, а за нею я міг тут і там розрізнити піняві гребені ще двох таких же величезних хвиль, що йшли по п'ятах за першою. Якби ми тільки що не проминули цього місця, я був би певний, що бачу високі буруни, які обрушуються на підступну обмілину. Як тільки перша хвиля довгою стіною підійшла до нас, здимаючись у місячному сяйві, я, попереджуючи, крикнув, різко повернув пліт у найбільш вигідне положення і почав чекати дальших подій.

Коли перша хвиля наздогнала нас, пліт задер корму вгору і вбік і піднявся на гребінь, який саме в цю мить обрушився, і все зашипіло й закипіло навколо нас. Ми пливли серед хаосу

вируючої піни, тим часом як найбільша хвиля перекочувалася під нами. Ніс злетів угору останнім, коли хвиля пройшла, і ми почали летіти кормою вниз у величезну западину між хвилями. Відразу ж налетіла, здивившись, друга стіна води, і нас знову швидко підкинуло вгору, а прозорі потоки води накинута ззаду, коли ми злетіли на гребінь. Тепер пліт повернуло бортом до хвиль, і не було ніякої змоги швидко вирівняти його. Наступна хвиля наблизилась і піднялася з клаптів піни, наче блискотлива стіна, верхній край якої обрушився, як тільки вона наздогнала нас. Коли вал накрив пліт, мені нічого не залишалось, як міцно схопитися за бамбукову жердину, що виступала з-під покрівлі каюти; так я стояв, стримуючи подих, відчуваючи, як пліт підкинуло високо вгору, і все навкруги мене понеслось, захоплене шиплячими пінявими коловоротами. За мить ми і «Кон-Тікі» знову були над водою і спокійно пливли вниз пологим боком хвилі. А потім хвилі знову стали звичайними. Три величезних вали мчали попереду нас, а за кормою в сяйві місяця ми бачили ланцюжок кокосових горіхів, які погойдувалися на воді.

Остання хвиля дуже вдарила об каюту, так що Торстейн у радіорубці полетів шкереберть, а інші прокинулися, налякані шумом; з-під колод і крізь стіну в каюту ринула вода. З лівого боку в носовій частині палуби бамбуковий настил зірвало, і в цьому місці з'яяла діра, що нагадувала невелику воронку від снаряда; наша водозащита корзина розплющилася об виступ носу, але все інше лишилося неушкодженим. Звід-

ки з'явилися ці три великі хвилі, ми так ніколи й не змогли з певністю пояснити; можливо, вони були викликані якимись тектонічними рухами дна океану, що для цих районів є досить звичайними³³.

Через два дні ми зазнали першого шторму. Почалося з того, що вітер зовсім ущух, і білі перисті хмари, які при пасаті пропливали над нами в небесній синяві, несподівано були витіснені чорним пасмом щільних хмар, які набігли з півдня з-за горизонту. Потім почалися пориви вітру з зовсім несподіваних напрямків, і вахтовий стерновий втратив будь-яку можливість керувати плотом. Тільки-но нам удавалося повернути корму на новий напрям вітру і парус рівно і пружно надимався, відразу ж пориви вітру налітали з другого боку, і парус втрачав свої горді обриси, починав тріпотіти і битись об що попало, наражаючи на небезпеку і команду і вантаж. Після цього вітер враз почав наполегливо дути з того боку, звідки насувалася негода. І коли чорні хмари заклопочилися над нами, вітер посилювався до свіжого і поступово перейшов у справжній ураган.

За неймовірно короткий проміжок часу хвилі навколо нас почали здиматися на висоту п'яти метрів, а окремі гребені з шипінням мчали на висоті шести-восьми метрів, так що вони опинялися на рівні верхівки нашої щогли, коли ми опускалися між двома хвилями. Всі ми, зігнувшись у три погібелі, ледве трималися на палубі, а вітер тряс бамбукову стіну, і свистів, і завивав у всіх снастях.

Щоб захистити радіорубку, ми покрили бре-

зентами задню стіну і лівий бік каюти. Весь незакріплений вантаж було міцно принайтовано, а парус спущено і згорнуто навколо бамбукової реї. Коли небо затягнуло хмарами, океан став темним і грізним і з усіх боків покритися білими гребенями. Довгі смуги піни тяглися з навітряного боку широких валів, і всюди, де хвилі обрушувались і розбивались, виникали зелені рубці, які ще довго пінилися на синяво-чорному океані. Коли вали розбивались, їх гребені відносило вітром, і над океаном солоним дощем висіли бризки. Нарешті почалася тропічна злива, яка періщила по поверхні океану горизонтальними шквалами і сховала все від наших очей. Вода, стікаючи з наших голів і борід, мала солонуватий присмак. А ми, голі і змерзлі, скорчившись і спотикаючись, метушилися по палубі і стежили за тим, щоб всі снасті були в порядку і могли благополучно витримати шторм. Коли ми помітили на горизонті перші ознаки близького шторму, а потім він почав наближатися до нас, на наших обличчях можна було прочитати напружене чекання і тривогу. Але коли він насправді розбушувався над нами і «Кон-Тікі» легко і бадьоро переборював усі перешкоди на своєму шляху, шторм перетворився на хвилюючий вид спорту; ми всі милувалися стихіями, що розбурхались навколо нас, бачачи, що наш бальзовий пліт, який прекрасно справлявся з ними, весь час тримається, наче корок на гребенях хвиль, а основна маса шаленіючої води весь час проноситься на десяток сантиметрів нижче нас. В таку погоду океан багато де в чому нагадує гори. У нас

було відчуття, наче ми в бурю опинилися просто неба на найвищому гірському плато, голому і сірому. Хоч ми й були в серці тропіків, кожного разу, як пліт ковзав вгору і вниз по клеко-чучій пустелі океану, нам здавалося, що ми мчимо з гори серед снігових заметів і скель.

В таку погоду вахтовому стерновому треба було дивитися пильно. Коли найкрутіші хвилі проходили під носовою частиною плоту, колоди на кормі зовсім виступали з води, але в наступну мить знову опускалися, щоб потім видертися на новий гребінь. Хвилі йшли іноді так близько одна від одної, що задня наздоганяла нас, коли перша ще піднімала ніс плоту вгору; тоді на стернового з шумом падали цілі потоки вируючої води, але через секунду корма піднімалася і вода зникала між колодами, як між зубцями виделки.

Ми підраховували, що при звичайному, спокійному морі, коли найвищі хвилі здебільшого йшли з проміжками в сім секунд, кожної доби на нашу корму падало близько 200 тонн води; та ми цього майже не помічали, бо вода спокійно розтікалася навколо босих ніг стернового і так само спокійно зникала між колодами. Але під час сильного шторму пліт на протязі доби приймав на свою корму понад десять тисяч тонн води, якщо рахувати, що кожні п'ять секунд на неї обрушувалося від кількох десятків літрів до двох або трьох кубічних метрів води, а часом і значно більше. Іноді хвиля налітала на пліт з оглушливим, як удар грому, гуркотом; стерновий стояв по пояс у воді, і йому здавалося, наче він іде вбрід проти течії по

швидкій річці. Пліт немов на мить зупинявся, здригаючись, а потім величезна маса води, що придавила його корму, спливала великими каскадами за борт.

Герман весь час перебував на палубі з анемометром у руці, вимірюючи силу ураганних шквалів, що не стихали цілу добу. Потім ураган поступово перейшов у сильний вітер з рідкими дощовими шквалами, від яких океан навколо нас продовжував вирувати. А ми з добрим попутним вітром, перевалюючись з хвилі на хвилю, йшли на захід. Для того, щоб точно виміряти силу вітру, перебуваючи внизу між хвилями, що здималися, Герман при найменшій можливості вибирався на верхівку хисткої щогли, де йому доводилося триматися як найміцніше.

Як тільки погода трохи покращала, всі великі риби навколо нас зовсім показалися. Океан поблизу кишів акулами, тунцями, золотими макрелями і порівняно нечисленними переляканими бонітами; всі вони плавали під самим плотом або у хвилях поряд з ним. Серед них йшла безперервна боротьба не на життя, а на смерть. Спири великих риб, вигинаючись, висувалися з води; раптом хижак зривався з місця й кидався в погоню, і вода навколо плоту не раз густо забарвлювалася кров'ю. Билися головним чином тунці і золоті макрелі; останні пливли великими косяками, що посувалися набагато швидше, ніж звичайно, і трималися весь час на сторожі. Нападали тунці; часто ми бачили, як рибина вагою в 70—80 кілограмів підстрибувала високо в повітря, тримаючи в пащі

скривавлену голову макрелі. В той час як окремі золоті макрелі стрімголов тікали від тунців, що переслідували їх по п'ятах, зграя макрелей не відступала перед ворогом, хоча деякі з них звивались у воді з великими зяючими ранами на шиї. Час від часу і акули, здавалось, розпалювались, і ми спостерігали, як вони наздоганяли і хапали великих тунців, для яких акула є далеко сильнішим противником.

Не видно було жодного мирного маленького лоцмана. Чи їх пожерли розлютовані тунці, чи вони поховалися в щілини під плотом, а може, втекли подалі від поля битви. Ми не наважувалися встромити голову у воду, щоб заглянути під пліт.

Коли я перебував на кормі, віддаючи данину природі, я зазнав неймовірного потрясіння — згодом я не міг без сміху згадувати це почуття цілковитої розгубленості, що охопило мене. Ми звикли до невеликих хвиль у нашій вбиральні; але я був зовсім приголомшений, коли несподівано мене щось велике, холодне і дуже важке сильно вдарило ззаду; виринувши піді мною з води, воно нагадувало собою голову акули. Перше ніж я отямився, я вже дерся вгору по штагу з таким відчуттям, що в мою задню частину вчепилася акула.

Герман, який повиснув на стерновому веслі, скорчившись від реготу, розповів мені, що великий тунець шльопнув мене по голому місцю своєю холодною риб'ячою тушею в 70 кілограмів. Пізніше, коли Герман, а потім Торстейн стояли на вахті, то сама риба намагалася вистрибнути на пліт з набігаючими на корму хви-

лями; двічі вона опинялася на колодах, але кожного разу знову зривалася за борт, перш ніж нам удавалося схопити її слизький тулуб.

Через деякий час великий очманілий боніт потрапив з хвилею просто на пліт, і ми вирішили використати його і спійманого напередодні тунця для рибної ловлі, щоб навести порядок у кривавому хаосі, який нас оточував.

У нашому щоденнику говорилося:

«Першою потрапила на гачок і була витягнута на пліт двометрова акула. Як тільки гачок звільнили, його вхопила акула завбільшки в два з половиною метри, яку ми також витягли на пліт. Коли гачок знов закинули у воду, на нього попалася ще одна двометрова акула; ми підтягнули її до плоту, але тут вона зірвалася і пірнула. Гачок відразу ж закинули знов, і його вхопила акула завбільшки в два з половиною метри, з якою у нас зав'язалась уперта боротьба. Ми вже витягли її голову на колоди, але раптом вона перекусила всі чотири сталеві жили і зникла в глибині. Закинули новий гачок і витягли ще одну акулу. Тепер стало небезпечно займатися рибною ловлею, стоячи на слизьких колодах корми, бо три акули продовжували час від часу закидати голови і клацати щелепами ще довго після того, як ми вважали, що вони вже мертві. Ми відтягнули акул за хвіст і склали в купу на носовій частині палуби, і скоро після цього на гачок потрапив великий тунець, який завдав нам більше клопоту, ніж ті акули, яких нам доводилося витягати. Він був такий жирний і важкий, що ніхто з нас не міг підняти його за хвіст.

Океан все ще кишів несамовитими рибами. Ще одна акула вхопила гачок, але вирвалася, коли ми її майже втягли на пліт. Потім ми вдало витягли двометрову акулу, за нею півтораметрову. Далі спіймали ще одну двометрову акулу і витягли її. Коли гачок знов закинули, витягли акулу ще більшого розміру».

Куди б ми не ступали, всюди натикалися на великих акул, які, судорожно підстрибуючи, били хвостами по палубі або билися об бамбукову каюту. Коли після двох штормових ночей ми почали ловити рибу, ми вже були стомлені і змучені, а тепер зовсім розгубилися, не знаючи, які з акул вже здохли, які ще можуть, судорожно клацаючи щелепами, схопити нас, коли ми необережно наблизимось, і які з них тільки здаються мертвими, а насправді підстерігають нас. Коли дев'ять великих акул захарастили всю палубу навколо нас, ми так потомилися від витягування важкої волосіні і боротьби з хижаками, що після п'яти годин виснажливої праці вирішили припинити це полювання.

Наступного дня золотих макрелей і тунців було менше, проте акул було стільки ж. Ми знов заходилися ловити і витягувати їх, але скоро припинили цю роботу, бо помітили, що свіжа акуляча кров, яка стікала з плоту, принаджує ще більшу кількість акул. Ми повикидали всіх мертвих хижаків за борт і змили кров з палуби. Бамбукові мати виявились подертими зубами і грубою шкірою акул; найбільш закривавлені і подерті ми викинули за борт і замінили їх новими золотистожовтими бамбуко-

вими матами, які лежали в паках, міцно прив'язані на передній частині палуби.

Коли цього вечора ми полягали спати, досить було заплющити очі, як нам починали ввижатися хижі роззявлені пащі акул і плями крові. А запах акул'ячого м'яса переслідував нас. Ми могли їсти акулу; смаком вона нагадувала пікшу, якщо тільки ми вимочували шматки риби протягом доби у воді, щоб знищити запах аміаку. Але боніти і тунці були незрівнянно смачніші.

Цього вечора я вперше почув, як один з моїх супутників сказав, що добре було б зручно витягнутись на зеленій траві під пальмами на якомусь острові; він був би радий побачити щонебудь інше замість холодних риб і бурхливого океану.

Знову покращала погода, але вона не була такою стійкою і надійною, як раніше. Час від часу зовсім несподівані різкі пориви вітру приносили з собою великі зливи, які нас дуже радували, бо значна частина нашого запасу води почала псуватися і смаком нагадувала затхлу болотяну воду. Коли злива досягала найбільшої сили, ми збирали воду, яка стікала з покрівлі каюти, і стояли голі на палубі, тішачись з того, що свіжа вода змивала з нас сіль.

Лоцмани знов сновигали біля плоту на своїх звичайних місцях, та чи були це ті ж самі старі приятелі, які повернулися до нас після закінчення кривавої бані, чи це були нові супутники, яких ми придбали в розпалі битви, ми не могли сказати.

21 липня вітер несподівано знову вщух. Атмо-

сфера була гнітюча, стало зовсім тихо; з попереднього досвіду ми знали, що це могло означати. І справді, після кількох шалених поривів зі сходу, з заходу і з півдня вітер посвіжішав і почав дути з півдня, де горизонт знову заволокло чорними, грізними хмарами. Герман увесь час перебував на палубі з анемометром, який показував уже більше п'ятнадцяти метрів в секунду, як раптом спальний мішок Торстейна полетів за борт. Події, що відбулися протягом найближчих кількох секунд, зайняли значно менше часу, ніж потрібно для того, щоб розповісти про них.

Намагаючись піймати мішок на льоту, Герман оступився і впав у воду. Крізь шум хвиль ми почули слабкий крик про допомогу і побачили голову і руку Германа, що загірбала воду, і одночасно якийсь невиразний зелений силует, що крутився поблизу. Герман з усіх сил намагався підпливти до плоту, відчайдушно борючись з високими хвилями, які піднімали його і відносили в бік від лівого борту. Торстейн, який стояв на кормі біля стернового весла, і я, стоячи на носу, першими побачили його і похололи від жаху. Ми заволали на все горло: «Людина за бортом!» і кинулись до найближчої рятувальної вірьовки. Через шум океану інші не чули крику Германа. Але тепер в одну мить на палубі все ожило і заметушилось. Герман був прекрасним плавцем, і хоча ми одразу зрозуміли, що його життя поставлене на карту, ми все ж дуже сподівалися, що йому пощастить допливти до плоту, перш ніж буде вже запізно.

Торстейн, який стояв ближче всіх до бамбукового циліндра, круг якого було намотано віршовку, призначену для рятувального човна,— швидко схопив його. Це був єдиний випадок за весь час подорожі, коли віршовку заїло, і так не в пору. Все сталося за кілька секунд. Герман тепер був на одній лінії з кормою, але в кількох метрах від неї, і міг ще сподіватись на порятунок, якби йому вдалося підпливти до лопаті стернового весла і повиснути на ній. Він не встиг ухопитись за виступ колод і тому простягнув руку до лопаті весла, але вона прослизнула мимо. І ось він лежав саме там, звідки, як ми знали з досвіду, ніщо не повертається. Поки Бенгт і я спускали на воду човен, Кнут і Ерік намагалися кинути Герману рятувальний пояс. Прив'язаний до довгої віршовки, пояс висів завжди наготові скраю покрівлі каюти; та цього дня вітер був такий міцний, що рятувальний пояс весь час відносило назад на пліт. Всі спроби докинути пояс кінчалися невдачею, а Герман був уже далеко позаду стернового весла і відчайдушно намагався не відставати від плоту, проте з кожним поривом вітру відстань збільшувалась. Він зрозумів, що віднині розрив дедалі буде збільшуватися, але в нього ще залишалася слабка надія на човен, який тепер був уже на воді. Без віршовки, що діяла б як гальмо, мабуть, було б можливо підігнати гумовий човен назустріч людині, яка пливла; інше питання — чи вдасться гумовому човну коли-небудь повернутися до «Кон-Тікі». Все-таки у трьох людей в гумовому човні були якісь шанси на порятунок, у однієї людини в океані—ніяких.

Раптом ми побачили, що Кнут кинувся з плоту і пірнув головою вниз в океан. В одній руці він тримав рятувальний пояс і плив, спираючись на нього. Щоразу, як голова Германа з'являлася на гребені хвилі, Кнут зникав, а тоді, коли з'являвся Кнут, Германа не було. Та ось ми побачили голови обох одночасно: вони підпливли один до одного і обоє держалися за рятувальний пояс. Кнут махав рукою; тим часом ми встигли втягнути гумовий човен на борт і вчотирьох ухопилися за віршовку від рятувального пояса і почали тягнути з усіх сил, не спускаючи в той же час очей з великого темного предмета, який виднівся у воді позаду двох плавців. Ця таємнича тварина час від часу висувала над гребенем хвилі великий зеленувато-чорний трикутник; він мало не на смерть перелякав Кнута, коли той плив до Германа. В ту мить один лише Герман знав, що трикутник належав не акулі і не якомусь іншому морському чудовиську.

Це був роздутий край непромокального спального мішка Торстейна. Але спальний мішок недовго тримався на воді після того, як ми витягли на пліт обох наших товаришів цілими і неушкодженими. Той, хто потягнув спальний мішок вглиб океану, прогавив більш цінну здобич.

— Як добре, що мене не було в ньому,— сказав Торстейн і знову взявся за стерно.

А втім цього вечора нам було не до веселих дотепів. Нас усіх ще довго проймав нервовий дрозж. Але холодний дрозж змішувався з гарячим почуттям радості від того, що нас, як і досі, на плоту було шестеро.

Цього дня ми наговорили Кнutowі безліч приємних слів — і сам Герман і всі інші.

Однак у нас було мало часу роздумувати над тим, що вже сталося; в міру того, як небо над нами темнішало, пориви вітру все дужчали, і до настання ночі на нас обрушився новий шторм. Тепер прив'язаний до довгої вірьовки рятувальний пояс був на воді за кормою; якщо під час шквалу хто-небудь з нас знову впаде за борт, то, може, йому пощастить ухопитися за пояс, який плив позаду стерна. Коли настала ніч, нас огорнула густа темрява, що ховала від наших очей і пліт і океан; скажено стрибаючи в темряві з хвилі на хвилю, ми чули тільки, як завивав вітер у щоглах і снастях, і відчували, як шквали налітали на гнучкі стіни бамбукової каюти з такою силою, що здавалося, ось-ось вони знесуть її за борт. Але каюта була прикрита брезентами і добре укріплена відтяжками. Ми відчували, що «Кон-Тікі» метався на пінявих хвилях, і колоди, наче клавіші рояля, піднімались і опускалися в такт руху хвиль. Ми кожного разу дивувалися, що потоки води не вдиралися крізь широкі щілини в підлозі каюти, а ці щілини правили лише за міхи, через які постійно проносилися вгору і вниз потоки вологого повітря.

Цілих п'ять днів стояла мінлива погода: то дув справжній ураган, то вітер падав до слабого. Океан був поборознений широкими долинами, огорнутими серпанком від пінявих сіруватосиніх хвиль, гребені яких здавалися витягнутими в довжину і сплющеними від напору вітру. На п'ятий день на небі з'явилися бла-

китні просвіти, і в міру того, як ураган віддалявся від нас, зловісні чорні хмари поступалися місцем всеперемагаючому блакитному небу.

Шторм наробив нам лиха: стернове весло було розбите, парус розірваний, а висувні кілі хитались і билися, наче ваги, об колоди, бо всі вірьовки, якими вони були закріплені під водою, зовсім перетерлися. Але ми самі і вантажні анітрохи не потерпіли.

Після двох штормів «Кон-Тікі» серйозно розхитався. Від напруги під час підйому на круті гребені хвиль всі вірьовки повитягувались, а від постійного руху колод вірьовки поврізалися в них. Ми дякували провидінню за те, що наслідували вказівки інків і відмовилися від сталених тросів, які під час шторму просто перепилили б весь пліт на дрібні шматки. А коли б з самого початку у нас були зовсім сухі, з дуже високою плавучістю, бальзові колоди, пліт давно просяк би морською водою і занурився б у океан разом з нами. Сік свіжозрубаних дерев був речовиною, що насичувала колоди і заважала проникненню води в пористу бальзову деревину. Але вірьовки тепер так ослабли, що небезпечно було ступити між двома колодами, бо при різкому зіткненні вони могли розтрощити ногу. На носі і на кормі, де не було бамбукової палуби, нам доводилося, згинаючи коліна, широко розставляти ноги, щоб стояти зразу на двох колодах. Корма, вкрита мокрими водоростями, стала слизькою, як листя бананів; там, де ми звичайно ходили, довелося влаштувати серед зелені постійну доріжку, а для вахтового біля стерна покласти широку дошку, і

все ж, коли хвиля підкидала пліт, всгояти на ногах було нелегко. А з лівого боку одна з дев'яти величезних колод день і ніч з глухим хлюпаючим стуком билася об ронжини. Вірьовки, які зв'язували шпилі двох похилих щогл, також почали по-новому, зловісно рипіти, бо гнізда для щогл були вирубані в двох різних колодах і рухалися незалежно одне від одного.

Ми зростили стернове весло, прив'язавши до нього довгі шматки важкого, мов залізо, мангрового дерева. Ерік і Бенгт полагодили парус, і «Кон-Тікі» знову гордо підвів голову і випнув груди в напрямку Полінезії, а стернове весло танцювало за кормою в хвилях, які з настанням доброї погоди знову були лагідними і пологістими. Але кілі вже ніколи більше не були такими, як раніше; вони не впливали на тиск води з усією своєю давнішньою силою, бо змістилися і хиталися під плотом, нічим не закріплені. Не було рації пробувати оглянути вірьовки з боку дна, бо вони зовсім заросли водоростями. Обстеживши всю бамбукову палубу, ми виявили, що тільки три з основних вірьовок були порвані, вони лежали покручені, притиснуті до вантажу, об який вони й перетерлися. Було цілком очевидно, що колоди увібрали в себе велику кількість води, але вантаж зменшився, і це урівноважувало втрату плавучості. Більшу частину провізії і питної води, а також сухих батарей наших радистів було вже витрачено.

А проте після останнього шторму ми були цілком переконані, що пліт не розповзеться і пропливе ту коротку відстань, яка відділяла нас

від островів. Тепер на перший план виступала інша проблема: як закінчиться наша подорож?

«Кон-Тікі» неухильно прямуватиме на захід, поки не упреться носом у берегові скелі або якусь іншу непорушну перепону, що зупинить його рух. Подорож закінчиться лише тоді, коли вся команда, жива і здорова, вийде на берег одного з численних полінезійських островів.

Коли минув останній шторм, нам було цілком ясно, куди може причалити пліт. Ми були на однаковій відстані і від Маркізьких островів, і від архіпелагу Туамоту, причому не була виключена можливість і того, що ми спокійнісінько можемо пройти між цими двома групами островів, не побачивши ні тої, ні другої. Найближчий острів із групи Маркізьких був на відстані 300 миль на північний захід, найближчий острів архіпелагу Туамоту — за 300 миль на південний захід, а вітер і течія, хоч і не стійкі, але все ж таки несли нас на захід, в широкі ворота океану між двома групами островів.

Найближчий у північно-західному напрямі острів був той самий Фату-Хіва, маленький, вкритий джунглями гористий острівчик, на якому я колись жив у хатині на палях, збудованій на березі, і слухав образні оповідання одного старого чоловіка про героїчного предка — Тікі. Коли б «Кон-Тікі» пристав до цього ж берега, я зустрів би там багато знайомих, але навряд чи зустрів би свого старого. Він, мабуть, давно вже помер з твердою надією на зустріч із своїм предком Тікі. Якщо пліт попрямує до гористих Маркізьких островів, то висадка буде для нас нелегкою справою. Острови цієї групи лежать

далеко один від одного, і океан вільно обрушується на стрімкі скелі, отже, нам треба буде дивитися пильно, прямуючи до гирла нечисленних долин, які завжди кінчаються вузькою смугою пляжу.

Якщо ж пліт попрямує до коралових рифів архіпелагу Туамоту, то там океан на великому просторі густо всіяний безліччю островів. Але ця група островів відома також під назвою Низького, або Небезпечного, архіпелагу, бо своїм виникненням вона зобов'язана коралам і складається з підступних підводних рифів і покритих пальмами атолів, які піднімаються всього на два-три метри над поверхнею води. Небезпечні рифи оточують захисним кільцем кожний атол, становлячи серйозну перешкоду для мореплавства у всьому цьому районі. Та хоч атоли Туамоту створені коралами, а Маркізькі острови являють собою залишки погаслих вулканів, обидві групи островів заселяє той самий полінезійський народ, і королівські родини всюди вважають Тікі своїм родоначальником.

Ще 3 липня, коли ми були за тисячу миль від Полінезії, сама природа повідомила нас,— як вона в свій час повідомила і первісних перуанських мореплавців, які дісталися сюди на своїх плотах,— що десь попереду серед океану справді є земля. Поки ми не пройшли добру тисячу миль від берегів Перу, ми час від часу бачили невеликі табунці фрегатів. Десь на 100° західної довготи вони зникли, і нам почали зустрічатися лише маленькі буревісники, які живуть в океані. Але 3 липня на 125° західної довготи фрегати знову з'явилися. Починаючи з

цього дня, ми часто бачили невеликі табунці фрегатів; вони летіли високо в небі або проносились над гребенями хвиль, хапаючи летючих риб, які вистрибували у повітря, рятуючись від золотих макрелей. А оскільки ці птахи прилетіли не з Америки, яка лежала позаду нас, то їх батьківщина мала бути в іншій стороні — попереду.

16 липня природа дала нам ще точнішу вказівку. В цей день ми витягли триметрову акулу, вона вивергла із свого черева велику непере-
травлену морську зірку, яку недавно проковтнула десь поблизу берега.

А наступного дня до нас прилетіли перші гості безпосередньо з островів Полінезії. Це було знаменною подією на плоту, коли ми помітили на горизонті в західному напрямку двох великих птахів, які скоро почали низько ширяти над нашою щоглою. Розпластавши свої крила, розмахом з півтора метри, вони довго кружляли над нами, потім згорнули крила і посідали на воду поряд з плотом. Золоті макрелі відразу ж кинулися до цього місця і почали надокучливо вертітися навколо великих плаваючих птахів, але обидві сторони не чіпали одна одну. Це були перші живі вісники, які принесли нам привіт із Полінезії. Ввечері вони не відлетіли, а залишилися на воді, і ще після півночі ми чули, як вони з хрипкими криками кружляли навколо щогли.

Летючі риби, що потрапляли до нас на пліт, були тепер значно більші і належали до іншого виду; я пам'ятав їх з часів риболовних прогулянок з остров'янами вздовж берегів Фату-Хіви.

Протягом трьох діб ми тримали курс просто на Фату-Хіву, але потім подув сильний північно-східний вітер і відніс нас на південь, в бік атолів Туамоту, за межі суто екваторіальної течії, і тепер океанські течії почали поводити себе ненадійно. Одного дня вони були помітні, на другий день зникали. Течія іноді йшла, як невидима ріка, розгалужуючись в усі боки. Якщо вона була швидка, хвилі ставали дужчими і температура води звичайно падала на один градус. Напрямок і силу течії ми визначали щодня за різницею між обчисленим Еріком положенням плоту і визначеним ним по сонцю³⁴.

Нас охопив жах, коли на порозі Полінезії вітер сказав «пас» і передав нас відгалуженню течії, яка йшла в напрямку до Антарктики. Повного штилю не було — ми не відчули його ні разу за весь час нашої подорожі, — і коли вітер був дуже слабкий, ми підвішували до щогли всі наші ганчірки, щоб використати найменший подув. Не було жодного дня, коли б ми посувалися назад, в бік Америки; найменша відстань, пройдена за добу, становила 9 морських миль, тоді як середня добова швидкість за весь час нашої подорожі в цілому дорівнювала 42¹/₂ милі.

Все-таки у пасату не вистачило духу покинути нас біля самої нашої мети. Він знову приступив до виконання своїх обов'язків і взявся штовхати і вести судно, яке, руйнуючись на ходу, готувалося вступити до нової незвичайної країни.

З кожним днем табунці морських птахів все

збільшувались і безцільно кружляли над нами в усіх напрямках. Одного вечора, коли сонце сідало в океан, ми помітили, що птахи чимось дуже стурбовані. Вони летіли на захід, не звертаючи жодної уваги на нас і на летючих риб. З верхівки щогли ми могли бачити, що, пролетівши над нами, вони всі простували в одному і тому ж напрямку. Можливо, зверху вони щось бачили, чого не бачили ми. А може, ними керував інстинкт. У всякому разі, вони летіли до певної цілі, просто додому, на найближчий острів, місце їхніх гніздувань.

Ми повернули стернове весло і спрямували наш пліт точно в той бік, де зникли птахи. Навіть після того, як стемніло, ми чули крики відсталих табунців, що пролітали над нами на фоні зоряного неба саме в тому напрямку, якого ми тепер дотримувались. Це була чудова ніч; місяць піднявся майже повний — втретє за час плавання «Кон-Тікі».

Наступного дня над нами кружляло ще більше птахів, але ввечері ми вже не мали потреби в тому, щоб вони вказували нам шлях. В цей час ми помітили на горизонті дивну, нерухому хмару. Інші хмари здавалися маленькими, легкими клаптиками вовни, які з'являлися на півдні; гнані пасатом, вони пропливали небосхилом, а потім зникали за горизонтом на заході. Такими я колись бачив ці хмари, що їх відносив пасат, на острові Фату-Хіва, такими бачили ми їх над собою вночі і вдень на борту «Кон-Тікі». Але самотня хмара на горизонті на південний захід від нас не рухалась, — вона просто висіла в повітрі, наче нерухомий стовп диму,

тимчасом як інші хмари пропливали мимо. Такі хмари по-латині називаються Cumulonimbus. Полінезійці не знали цього, але вони знали, що під такими хмарами знаходиться земля. Коли тропічне сонце розжарює пісок, виникає потік теплого повітря, який піднімається вгору, і в більш холодних шарах атмосфери водяні пари, що входять до його складу, згущаються.

Ми правили на хмару, поки вона не зникла після заходу сонця. Вітер був стійкий, і з міцно прив'язаним стерновим веслом «Кон-Тікі» сам, без всякої нашої участі, як це часто бувало в гарну погоду в океані, тримався свого курсу. Робота вахтового полягала тепер в тому, щоб видиратися на верхівку щогли і якомога довше сидіти там на площадці, натертій за останні дні до блиску, виглядаючи, чи не з'являться ознаки близької землі. Всю цю ніч над нами лунали оглушливі крики птахів. А місяць був майже повний.

РОЗДІЛ 7

БІЛЯ ОСТРОВІВ ПІВДЕННОГО МОРЯ

Ми бачимо землю.— Нас відносить від Пука-Пука.— Святковий день біля рифу Ангатау.— На порозі раю.— Перші остров'яни.— Нова команда «Кон-Тікі».— Кнут одержав звільнення на берег.— Програна битва.— Нас знову відносить в океан.— У небезпечних водах.— Від Такуме до Рапоіа.— Нас несе у «відьомський казан».— У владі бурнів.— Корабельна аварія.— Нас викидає на кораловий риф.— Ми знаходимо безлюдний острів.

В ніч проти 30 липня «Кон-Тікі» оточувала якась нова незвичайна атмосфера. Можливо, оглушливі крики різних морських птахів над нами викликали відчуття, що назрівають якісь події. Після того, як на протязі трьох місяців ми чули, крім шуму океану, лише одноманітне рипіння неживих вірьовок, багатоголосий крик птахів здавався нам таким збудливим і таким

земним. А місяць, що плив над нашим спостережним пунктом на верхівці щогли, здавався більшим і круглішим, ніж звичайно. В нашій уяві в ньому відбивалися верхівки пальм і вся романтика теплокровного світу; над океаном з холодними рибами місяць не сяяв таким жовтим світлом.

О шостій годині Бенгт спустився з верхівки щогли, розбудив Германа і завалився спати. Коли Герман піднявся на скрипучу, хитку щоглу, вже почало світати. Через десять хвилин він спустився вірвовочною драбиною і потягнув мене за ногу:

— Ану, виходьте і погляньте на ваш острів!

Обличчя у Германа сяяло; я схопився, а слідом за мною і Бенгт, який не встиг ще заснути. Штовхаючись і заважаючи один одному, ми швидко видиралися якомога вище, поки не досягли схрещення щогл. Навколо нас літало безліч птахів, а бліда голубуватофіолетова смуга на небі відображалася в океані як останнє нагадування про спливаючу ніч. Та ось увесь горизонт на сході почав забарвлюватись яскравим рум'янцем, а далеко на південному сході небо поступово набувало кривавочервоного кольору, і на його фоні вздовж краю океану блідою тінню вимальовувалась невелика смуга, ніби проведена синім олівцем.

Земля! Острів! Ми жадібно пожирали його очима, потім розбудили товаришів; заспані, вони вискочили на палубу і роздивлялися на всі боки, наче думали, що ніс нашого плоту ось-ось уткнеться в берег. Галасливі морські птахи, що літали навколо, створювали немовби

повітряний міст між нами і віддаленим островом, який все чіткіше виступав на горизонті, в міру того, як з наближенням сонця і настанням дня червоний фон розливався по небу і переходив у золотистий. Першою нашою думкою було, що острів знаходиться не там, де йому слід бути. І тому, що острів не міг пересунутись, то, очевидно, за ніч пліт віднесло течією на північ. Досить було кинути нам один погляд на океан, щоб по напрямку хвиль зрозуміти, що за ніч ми загубили всі шанси пристати тут. Там, де ми тепер були, вітер вже не давав нам можливості спрямувати пліт до острова. В районі океану навколо архіпелагу Туамоту було багато сильних місцевих течій, які, натикаючись на землю, розгалужувались в усі боки; багато з них міняли свій напрям, зустрічаючись із сильними припливними течіями, які рухались взад і вперед через рифи і лагуни.

Ми повернули стерно, хоч і добре знали, що це марно. О пів на сьому сонце зійшло над океаном і почало підніматися просто вгору, як це завжди буває в тропіках. Острів знаходився від нас на віддалі кількох миль і являв собою ледь виступаючу з води смугу лісу вздовж горизонту. Деревя тісно стояли за вузькою світлою стрічкою берега, такого низького, що через правильні проміжки часу він зникав за хвилями. Згідно визначення Еріка, це був Пука-Пука, крайній острів архіпелагу Туамоту. «Лодція Тихого океану 1940 року», дві наші карти і спостереження Еріка давали чотири різних варіанти координат цього острова, та оскільки поблизу ніякої іншої землі не існувало, ми

могли не сумніватися, що острів, який ми бачили, був Пука-Пука.

Ніхто з нас не намагався бурхливо виявляти свої почуття. Ми підтягнули парус, повернули стерно і мовчки стояли на палубі або на верхівці шогли, вдивляючись у землю, яка несподівано появилася серед безмежного всеосяжного океану. Аж ось коли ми наочно переконалися в тому, що всі ці місяці дійсно рухалися, а не просто гойдалися на хвилях у центрі одного й того ж одвічного, облямованого горизонтом кола. А втім, нам здавалося, наче ми бачимо якийсь плаваючий острів, що несподівано опинився серед синього пустинного океану, в центрі якого було наше постійне місце проживання, і що цей острів поволі плів через наші володіння, прямуючи на схід. Нас усіх охопило почуття глибокого задоволення і спокою від усвідомлення того, що ми справді досягли Полінезії, але до цього почуття домішувалося легке скороминуще розчарування від того, що ми були змушені безпорадно дивитися на острів, який виник перед нами, мов міраж, і продовжувати наш нескінченний шлях по океану на захід.

Зразу ж після сходу сонця над верхівками дерев у лівій частині острова піднявся густий чорний стовп диму. Ми стежили за ним і думали про себе, що остров'яни прокинулись і готують собі сніданок. Тоді нам не спало на думку, що жителі нас помітили з своїх спостережних постів і подавали димом сигнали, запрошуючи нас висадитись. Близько сьомої години до нас долетів легкий запах горілого пальмового

дерева, що лоскотав наші просолені ніздрі. В мені він одразу ж збудив спогади про вогнище на березі Фату-Хіви. Через півгодини ми відчули запахи лісу і свіжозрубаних дерев. Острів поступово почав віддалятися, тепер він був уже за кормою, і час від часу з нього долітали до нас легкі подуви вітру. Протягом чверті години Герман і я стояли, вчепившись у верхівку щогли, і жадібно вбирали в себе теплий запах листя й зелені. Це була Полінезія — чарівний, розкішний запах суходолу після дев'яноста трьох солоних днів серед хвиль. Бенгт уже знову хропів у своєму спальному мішку. Ерік і Торстейн лежали на спині в каюті, роздумуючи, а Кнут раз у раз вибігав на палубу понюхати запах листя, а потім щось писав у своєму щоденнику.

О пів на дев'яту Пука-Пука поринув в океан за нами, але ще до одинадцятої години з верхівки щогли ми могли бачити білу блакитну смугу над східним горизонтом. Потім і вона зникла, і тільки висока купчаста дощова хмара, яка нерухомо висіла в небі, вказувала нам, де знаходиться Пука-Пука. Птахи зникли. Вони вважають за краще триматися навітряного боку острова, щоб вітер допомагав їм, коли вони ввечері повертатимуться додому з повним шлунком. Золотих макрелей також майже не було видно, і нас супроводило лише кілька лоцманів, які пливли під плотом.

Цього вечора Бенгт сказав, що він мріє про стіл і стілець, бо читати, лежачи то на спині, то на животі, дуже стомливо. Проте він радий, що нам не пощастило пристати до берега, бо він не

встиг ще прочитати трьох книг. Торстейну несподівано захотілося яблук. А я сам прокинувся вночі від цілком виразного чудового запаху біфштекса з цибулею. Та виявилось, що так пахне брудна сорочка.

Наступного ранку ми побачили дві нових хмари, вони піднімалися біля горизонту, нагадуючи дим двох паровозів. По карті ми могли встановити, що коралові острови, над якими здіймалися ці хмари, називаються Фангахіна і Ангатау³⁵. Вітер дув так, що хмара над Ангатау знаходилась від нас у більш сприятливому напрямі, тому, міцно прив'язавши весло, ми взяли курс на Ангатау і почали милуватися чудовим спокоєм і тишею Тихого океану. В гарну погоду життя на бамбуковій палубі «Кон-Тікі» було дуже приємне, і ми жадібно вбирали в себе всі відчуття, впевнені в близькому закінченні нашої подорожі, що б там не чекало нас попереду.

Протягом трьох діб ми йшли в напрямку хмари над Ангатау; погода стояла чудова, стернове весло само вело нас по курсу, і течія не жартувала з нами. Вранці четвертого дня Торстейн о шостій годині змінив на вахті Германа, і той сказав йому, що він при світлі місяця начебто бачив обриси низького острова. Коли незабаром зійшло сонце, Торстейн просунув голову в двері каюти й гукнув:

— Попереду земля!

Ми всі кинулись на палубу, і те, що ми побачили, примусило нас підняти всі наші прапори. Перший злетів на кормі норвезький прапор, за ним на верхівці щогли — французький, бо ми

наближалися до французької колонії. Незабаром вся наша колекція прапорів майоріла на свіжому пасатному вітрі — американський, англійський, перуанський і шведський, не рахуючи прапора Клубу мандрівників. Тепер ніхто з нас не мав сумніву, що «Кон-Тікі» одягнений як слід. Цього разу острів мав ідеальне положення — просто по нашому курсу і трохи далі від нас, ніж був Пука-Пука, коли він виник перед нами на світанку чотири дні тому. Тільки зішло сонце позаду нас, як ми побачили високо в туманному небі над островом світлозелене мерехтіння. Це було віддзеркалення тихої зеленої лагуни всередині кільця з рифів. Над деякими низькими атолами такі міражі стоять у повітрі на висоті кількох тисяч метрів, і первісні мореплавці бачили ці віддзеркалення за багато днів до того, як сам острів з'являвся на горизонті.

Десь о десятій годині ми взялися за стернове весло; тепер треба було вирішити, до якої частини острова ми будемо правити. Ми могли вже розрізнити окремі верхівки дерев і бачили ряди стовбурів, що блищали на сонці на фоні густого тінистого листя.

Ми знали, що десь між нами і островом знаходяться небезпечні підводні рифи, які підстерігали все, що наближалось до привітного на вигляд острова. Високі вали зибу, вільно набігаючи зі сходу, покривають ці рифи; і тому, що величезні маси води на мілкому місці затримуються, вони здимаються вгору, з гуркотом і піною обрушуються вниз і проносяться над гострими кораловими рифами. Не один корабель

потрапив у цю пастку — його затягувало на жакхливі підводні рифи архіпелагу Туамоту і вщент розбивало об коралові скелі.

З моря ми не помічали ніяких ознак підступної пастки. Ми пливли услід за хвилями і бачили тільки зігнуті блискотливі гребені, які один за одним зникали в напрямі острова. І рифи і вся пінлива диявольська свистопляска над ними були захищені від нас рядами широких гребенів хвиль, які громадилися попереду. Але в обох кінцях острова, і північному, і південному, де берегова лінія загиналася, ми бачили, що за кілька сот метрів від землі океан являв собою суцільну білу масу, яка кипіла і високо здималася у повітря.

Ми спрямували свій пліт так, щоб опинитися біля меж «відьомської кухні» з південного краю острова, і сподівалися, потрапивши туди, мати можливість плівти вздовж атола, поки не обійдемо мис і не опинимося на підвітряному боці; в усякому разі, ми розраховували, перш ніж нас пронесе мимо, досягти досить мілкого місця, де б ми могли з допомогою саморобного якоря зупинитись і, почекавши, поки зміниться вітер, опинитися, таким чином, під захистом острова.

Близько полудня ми могли вже розрізнити в бінокль, що рослинність на березі складалася з молодих зелених кокосових пальм, верхівки яких зливалися одна з одною і виступали над живоплотом густого підліску, що стояв на передньому плані. На березі перед лісом на світлому піску там і тут лежали великі коралові брили. Ніяких інших ознак життя не було, коли

не рахувати білих птахів, які ширяли над кронами пальм.

О другій годині ми підійшли до острова і попливли вздовж нього біля самого краю неприступних рифів. В міру того, як ми наближались, до нас все виразніше долітало ревіння бурунів, що розбивалися об рифи; воно нагадувало невщухаючий шум водоспаду; скоро це ревіння перетворилося на гуркіт нескінченного кур'єрського поїзда, який мчав паралельно до нас на віддалі кількох сот метрів від нашого правого борту. Тепер ми могли також розрізнити білі бризки, що весь час злітали високо в повітря за кучерявими гребенями хвиль збоку від нас, там, де гуркотів «поїзд».

Важким стерновим веслом орудували двоє; вони стояли за бамбуковою каютою і тому не бачили, що робиться попереду. Ерік як штурман піднявся на кухонний ящик і давав вказівки обом стерновим. Наш план полягав у тому, щоб триматися якомога ближче до небезпечних рифів, але на досить безпечній віддалі. З верхівки щогли ми весь час спостерігали, чи не з'явиться в кораловому кільці який-небудь прохід, через який ми могли б спробувати прослизнути. Течія несла нас тепер вздовж рифу і не витворяла ніяких фокусів. Розхитані кілі давали нам можливість рухатися під кутом до вітру в межах 20° в той або інший бік, вітер дув уздовж рифу.

В той час, як Ерік вів пліт звивистим курсом, тримаючись від рифів на такій віддалі, щоб не було небезпеки опинитись у коловороті, Герман і я попливли в гумовому човні, прив'язаному

вірвовкою. Коли пліт ішов правим галсом, вірвовка тягнула й нас направо, і ми зовсім близько підходили до бурунів, які гуркотіли над рифами. Тоді нам удавалося кинути погляди на стіну води кольору зеленого скла, що швидко тікала від нас. Коли хвилі, вируючи, відкочувались назад, ми могли помітити також голі рифи, які виступали з води, нагадуючи напівзруйновану барикаду з іржавої залізної руди. Скільки сягало око, ми не могли помітити вздовж берега ніякого проходу. Ерік орудував з парусом, підтягуючи ліве полотнище і послаблюючи праве, а стернові з усіх сил налягали на весло, і «Кон-Тікі» знову міняв курс і, переваляючись, ішов з небезпечної зони до нового повороту на другий галс.

Кожного разу, коли «Кон-Тікі» наближався до рифів і знову віддалявся від них, у Германа і в мене, а ми сиділи в прив'язаному до плоту човні, завмирало серце, бо ми так близько підходили до рифів, що починали відчувати, як ритм хвиль все частішав і ставав більш нервовим і грізним. І кожного разу ми були певні: тепер Ерік надто захопився, тепер немає ніякої надії вивести «Кон-Тікі» зі смуги бурунів, які тягнули нас до диявольських червоних рифів. Але Ерік щоразу спритним маневром повертав пліт, і «Кон-Тікі» знову благополучно відпливав у бік відкритого океану, віддаляючись від підступних коловоротів. Весь цей час ми пливли вздовж острова на такій близькій відстані, що бачили найменші подробиці на березі, але ця райська краса була для нас недоступною через шипливу перепону.

Десь о третій годині пальмовий ліс на березі розступився, і крізь широкий просвіт ми побачили синю дзеркальну гладінь лагуни. Але кільце рифів залишалось таким же суцільним, як і раніше, і так само зловісно вишкіряло з піни свої кривавочервоні зуби. Проходу не було, і пальмовий ліс знову зімкнувся, а ми продовжували тягтися вздовж острова, нас підганяв попутний вітер. Пізніше пальмовий ліс почав рідшати, і перед нашими очима відкрилася внутрішня частина коралового острова. Перед нами, нагадуючи велике тихе гірське озеро, лежала чудова світла морська лагуна, оточена кокосовими пальмами і виблискуючими пляжами. Чарівний острів зелених пальм утворив широке м'яке піщане кільце навколо гостинної лагуни, а друге кільце оточувало весь острів іржавочервоним мечем, що охороняв «ворота раю».

Цілий день ми лавірували вздовж Ангатау і милувалися красою острова, який був зовсім близько, мало не за дверима нашої каюти. Сонце освітлювало крони пальм, і все на острові здавалося райським і радісним. В зв'язку з тим, що поступово наші маневри перетворилися на звичну справу, Ерік дістав свою гітару і, стоячи на палубі в перуанському крилатому капелюсі, грав і співав сентиментальні пісні Південного моря, а Бенгт закінчував на краю палуби всі приготування до чудового обіду. Ми розбили старий кокосовий горіх, який везли з Перу, і випили за здоров'я молодих свіжих горіхів, звисаючих з дерев на острові. Вся атмосфера цього дня — спокій над лісом світлозелених

пальм, які глибоко пустили коріння в землю і сяяли в променях сонця; спокій над білими птахами, що ширяли навколо верховіття пальм; спокій над дзеркальною гладінню лагуни та м'яким піщаним берегом і шаленство червоних рифів, канонада і барабанний гуркіт в повітрі — все це справляло приголомшливе враження на нас шістьох, які появились тут з океану. Це враження ніколи не зникне в нашій пам'яті. Тепер не було жодних сумнівів, що ми досягли другої сторони; перед нами був справжній острів Південного моря. Чи пристанемо ми до нього, чи ні, в усякому разі ми досягли Полінезії; неосяжний простір океану назавжди залишився за нами.

Вийшло так, що цей святковий день біля Ангатау був дев'яносто сьомим днем нашої подорожі. Як це не дивно, але за нашими розрахунками в Нью-Йорку саме дев'яносто сім днів становили той мінімально необхідний строк, в який за теоретично ідеальних умов ми могли досягти найближчих островів Полінезії.

Близько п'ятої години ми проминули дві криті пальмовим листям хатинки, що стояли на березі серед дерев. Ні диму, ні інших ознак життя ми не бачили. О пів на шосту ми знов посувалися в напрямі до рифів; ми наближались до західного краю острова, і конче потрібно було в останній раз роздивитися, щоб відшукати якийсь прохід. Сонце стояло вже так низько, що сліпило нас, коли ми дивилися вперед; але там, де океан бився об рифи, за кілька сотень метрів, за крайнім мисом острова ми побачили в повітрі маленьку райдугу. Тепер обриси мису

виразно вимальовувалися перед нами. А на березі в глибині ми помітили купку нерухомих чорних плям. Несподівано одна з них поволі рушила до води, а кілька інших швидко попрямували до узлісся. То були люди! Ми пливли вздовж рифів так близько, як тільки могли; вітер зовсім ущух, і ми відчували, що ось-ось опинимося з підвітряного боку острова. Тут ми побачили, як на воду спустили пірогу, двоє людей стрибнули в неї і почали гребти по той бік рифу. Пропливши деяку відстань, вони повернули пірогу в бік відкритого океану; нам було видно, як хвилі високо підкидали її в повітря, коли вона пролітала в проході між рифами, прямуючи просто до нас.

Отож, прохід між рифами був тут; це була наша єдина надія. Тепер ми могли розглядіти також все село, розташоване в пальмовому гаю. Але тіні почали вже подовжуватись.

Люди, що сиділи в пірозі, помахали нам рукою. Ми енергійно замахали у відповідь, і вони налягли на весла. Це була полінезійська пірога з балансиром, і дві коричньові постаті в майках гребли, сидячи обличчям вперед. Тепер знову почнуться лінгвістичні труднощі. З усіх, хто був на плоту, лише я з часу мого перебування на Фату-Хіві пам'ятав кілька слів на діалекті жителів Маркізьких островів; але полінезійську мову легко забути через брак практики в наших північних краях.

Тому, коли пірога вдарилась об борт плоту і двоє остров'ян вискочили на палубу, ми відчули деяке полегшення, бо один з них з широкою

посмішкою на обличчі простягнув коричнюву руку і вигукнув по-англійському:

— Добрий вечір!

— Добрий вечір,— здивовано відповів я.— Ви говорите по-англійському?

Чоловік знову посміхнувся і кивнув головою.

— Добрий вечір,— повторив він. — Добрий вечір!

Це був увесь його запас іноземних слів, і це вселяло в нього почуття великої переваги над його більш скромним приятелем, який виступав на другому плані і широко посміхався в повному захопленні від ученого товариша.

— Ангатау? — запитав я, вказуючи в бік острова.

— Х'Ангатау,— сказав чоловік, ствердно хитнувши головою.

Ерік гордо кивнув. Він мав рацію: ми були там, де мали бути за його визначеннями.

— Маїмаї хее іута,— намагався я почати розмову.

З тих відомостей, які я придбав на Фату-Хіві, це повинно було приблизно означати: «хочемо висадитись на берег».

Обидва остров'яни показали в бік невидимого проходу в рифі, і ми повернули стернове весло, збираючись спробувати щастя. В цю мить з острова подули більш різкі пориви вітру. Над лагуною нависла невелика дощова хмара. Вітер загрожував віднести нас геть від рифу, і ми зрозуміли, що з допомогою стернового весла не зможемо примусити «Кон-Тікі» лавірувати проти вітру під досить великим кутом і досягнути гирла проходу в рифі. Ми спробували на-

мацати дно, але якірний канат виявився надто коротким. Тепер нам залишалось вдатися до весел, і притому якнайшвидше, перш ніж ми опинимось під владою вітру. З блискавичною швидкістю ми спустили парус, і кожен з нас озброївся великим веслом. Я хотів дати по веслу і обом остров'янам, які стояли, втішаючись сигаретами, одержаними від нас.

Остров'яни лише енергійно трясли головами і з збентеженим виглядом вказували напрям. Я намагався знаками дати їм зрозуміти, що ми всі повинні гребти, і повторював слова: «Хочемо висадитися на берег». Тоді більш розвинений з двох приятелів нахилився, покрутив у повітрі правую руку і сказав:

— Брррррррр!..

Не було ніякого сумніву: він радив нам запустити двигун. Остров'яни думали, що вони перебувають на палубі якогось дуже навантаженого судна. Ми повели їх на корму і запропонували обмацати знизу колоди і впевнитися, що у нас немає гвинта. Вони були приголомшені, вийняли з рота сигарети й кинулись до борту плоту; тепер з кожного боку сиділи по чотири веслярі і загібали веслами воду. В цей час сонце сіло просто в океан за мисом, і пориви вітру з острова посилились. Схоже було на те, що ми зовсім не посувались. Остров'яни з наляканим виглядом стрибнули назад у пірогу і зникли. Стало темно, ми знову були самі і з усіх сил гребли, щоб нас не віднесло в океан.

Коли темрява оповила весь острів, з-за рифу, підстрибуючи на хвилях, з'явилися чотири піроги, і скоро юрба полінезійців піднялася на

борт; всі вони хотіли потиснути нам руки і одержати сигарети. З цими хлопцями на борту, які добре знали місцеві умови, ми не могли наразитися на небезпеку; вони не допустять того, щоб нас віднесло знову в океан і щоб ми зникли з очей; отже, сьогодні ввечері ми будемо на березі!

Ми швидко закріпили на носі «Кон-Тікі» канати, протягнуті до корми кожної з пірог, і чотири стійких човна з балансиrom попливли віялоподібним строєм, на зразок собачої упряжки, перед дерев'яним плотом. Кнут скочив у гумовий човен і приєднався до упряжки, а ми з веслами в руках розмістилися на двох зовнішніх колодах «Кон-Тікі». І ось вперше за весь час нашого плавання почалася боротьба із східним вітром, який так довго був для нас попутним.

Місяць ще не зійшов, стояла непроглядна темрява і дув свіжий вітер. На березі жителі села набрали хмизу і розпалили велике багаття, щоб показати нам, в якому напрямі знаходиться прохід через рифи. Ми пливли в темряві серед гуркоту бурунів, що нагадував невпинне ревіння водоспаду і ставав все гучнішим і гучнішим.

Ми не бачили веслярів, які тягнули пліт, пливучи в човнах перед нами, але ми чули, як вони на все горло співали молодецьких войовничих пісень полінезійською мовою. Ми чули, що Кнут був з ними, бо кожного разу, коли стихали полінезійські мелодії, до нас долинав самітний голос Кнута, який співав норвезьких народних пісень у супроводі полінезійського

хору. Щоб збільшити какофонію, і ми на плоту зотягнули: «У немовляти Тома Брауна був прищик на носі», і всі ми, білі й коричньові, із сміхом і піснями налягали на весла.

Ми були в піднесеному настрої. Дев'яносто сім днів. Дісталися до Полінезії. Сьогодні ввечері в селі буде свято. Остров'яни весело скакали і кричали. Судна приставали до Ангатау лише раз на рік, коли скупники копри приходили на шхуні з Таїті за ядрами кокосових горіхів. Тому сьогодні ввечері справді буде свято навколо багаття.

Та лютий вітер продовжував невпинно дуги. Ми старалися так, що в нас боліли м'язи. Ми не здавали своїх позицій, але багаття нітрохи не наближалось, а гуркіт бурунів лишався все таким же, як і раніше. Поступово співи зазмерли. Все стихло. Веслярі робили все, що могли, і навіть більше. Вогонь не наближався, він тільки плигав угору і вниз, коли ми піднімалися і опускались на хвилях. Минуло три години, була вже дев'ята година вечора. Поступово нас почало зносити. Ми стомилися.

Ми пояснили остров'янам — потрібна ще допомога з землі. Вони знаками показали нам, що на березі народу багато, але на всьому острові лише ось ці чотири морехідні піроги.

Тут із темряви на своєму човні виринув Кнут. У нього виникла думка: він може в гумовому човні добратися до берега і привезти ще остров'ян. В разі потреби в човні можуть, скорчившись, поміститися п'ять-шість чоловік.

Це було занадто ризиковано. Кнут не знав місцевості. В цій темряві він ні в якому разі

не зможе добратися до проходу в кораловому рифі. Тоді Кнут запропонував взяти з собою ватажка остров'ян, який міг би вказувати йому шлях. Я вважав і цей план небезпечним, бо місцевим жителям ніколи не доводилось проводити незграбний гумовий човен через вузький небезпечний прохід. Але я попросив привезти до нас ватажка, який гріб на пірозі десь у темряві попереду нас, я хотів дізнатися, що він думає про становище, в якому ми опинились. Було зовсім ясно — ми далі не можемо держатись, і нас віднесе назад.

Кнут зник у темряві, відправившись на розшуки ватажка. Минув якийсь час, але Кнут з ватажком не поверталися; ми почали голосно гукати їх, але у відповідь почули спереду лише різноголосі вигуки полінезійців. Кнут зник у темряві. Тоді ми зрозуміли, що сталося. Поспішаючи, в шумі і метушні Кнут неправильно зрозумів мене і відправився разом з ватажком на берег. Наші крики були марні, бо там, де тепер був Кнут, всі інші звуки заглушались гуркотом бурунів, які розбивалися об перепону.

Один з нас схопив ліхтар для сигналізації азбукою Морзе, миттю виліз на верхівку щогли і почав передавати: «Повертайтеся. Повертайтеся».

Але ніхто не повернувся.

Двоє з нашого екіпажу були відсутні, третій весь час перебував на верхівці щогли, сигналізує, і нас дужче почало відносити назад, і ми все більше й більше відчували справжню втому. Ми кидали у воду тріски і переконувалися, що повільно, але вірно посуваємось не

в той бік, куди потрібно. Вогонь багаття поменшав, гуркіт бурунів став тихішим. І чим далі ми відходили від пальмового лісу, який захищав нас, тим більше опинялися під владою одвічного східного вітру. Тепер ми знову зрозуміли це. Зараз було майже так, як бувало на океані. Поступово ми усвідомили, що всі надії загинули. Нас відносило в океан. Але ми повинні, як і раніше, гребти з усіх сил. Ми повинні в міру можливості сповільнити рух назад, поки Кнут — живий і здоровий — не повернеться знову на пліт.

Минуло п'ять хвилин. Десять хвилин. Півгодини. Вогонь багаття все зменшувався. Час від часу, коли ми опинялися між двома хвилями, він зовсім зникав. Шум бурунів перетворився у віддалений шепіт. Зійшов місяць; ми бачили мерехтіння його диска за верховіттям пальм на березі, але небо видавалось оповитим серпанком туману і було наполовину затягнуте хмарами.

Ми чули перешіптування остров'ян. Раптом ми помітили, що з однієї піроги канат скинули у воду, а сама пірога зникла. В інших трьох пірогах люди потомились і були перелякані; вони гребли вже не на повну силу. «Кон-Тікі» все ще зносило у відкритий океан.

Скоро інші три канати ослабли, і три піроги вдарились об борт плоту. Один з остров'ян піднявся на палубу і, похитавши головою, тихо сказав:

— Іута (до берега).

Він з тривогою подивився на вогонь багаття, якого тепер подовгу не було видно, а лише час

від часу він спалахував яскравою іскрою. Нас швидко зносило. Буруни замовкли; тільки океан ревів, як завжди, і всі снасті «Кон-Тікі» рипіли й стогнали.

Ми щедро почастували остров'ян сигаретами, і я похапцем надряпав записку, яку вони повинні були захопити з собою і передати Кнуту, якщо знайдуть його. В записці говорилося:

«Візьміть з собою двох остров'ян у пірозі, а гумовий човен приведіть на буксирі. Не повертайтеся в гумовому човні самі».

Ми розраховували на те, що доброзичливо настроєні остров'яни погодяться взяти Кнута з собою в пірозі, коли, звичайно, вони взагалі визнають за можливе вирушити в океан; а якщо вони вирішать, що це надто небезпечно, то з боку Кнута буде безумством рискнути попливти в океан у гумовому човні, сподіваючись наздогнати пліт.

Остров'яни взяли записку, сплигнули в піроги і зникли в ніч. Останнє, що ми чули, був різкий голос нашого першого приятеля, який чемно кричав з темряви:

— Добрий вечір!

Ми почули схвальний шепіт його товаришів, які не володіли такими багатими лінгвістичними знаннями, а потім усе змовкло; жоден звук більше не долітав до нас, наче ми все ще були на відстані двох тисяч миль від найближчої землі.

Гребти нам вчотирьох тут, у відкритому океані, без усякого захисту від вітру було марною справою, але ми й далі подавали світлові сигнали з верхівки щогли. Ми більше не наважу-

вались передавати «повертайтеся»; тепер ми регулярно посилали тільки сніп світла. Було зовсім темно. Лише зрідка місяць пробивався з-за хмар. Мабуть, ми були під купчасто-дощовою хмарою, що піднімалася над Ангатау.

О десятій годині ми втратили всяку надію знову побачити Кнута. Ми мовчки сиділи з краю плоту і жували галети; по черзі ми подавали сигнали, піднімаючись на щоглу, яка без широкого паруса з головою «Кон-Тікі» видавалася тепер звичайною колодою.

Ми вирішили подавати сигнали цілу ніч, бо не знали, де перебуває Кнут. Ми відмовлялися вірити в його загибель у бурунах. Кнут ніколи не розгублювався, чи доводилося йому мати справу з важкою водою, чи з бурунами; він, звичайно, живий. Але страшенно неприємно залишати його самого серед полінезійців на тихоокеанському острові, що лежав осторонь усяких шляхів. Огидна історія! Після всієї нашої довгої подорожі ми тільки й змогли, що ненадовго наблизитись до самотнього островця в Південному морі, висадити на нього одну людину і знову відпливти звідти. Тільки-но перші полінезійці, посміхаючись, з'явилися до нас на пліт, як їм довелося поспішно втекти, щоб не піти за «Кон-Тікі» в його дикому, невинному русі на захід. Диявольське становище. А вірьовки цієї ночі так жахливо рипіли. Нікому з нас не хотілося спати.

Було пів на одинадцять. Бенгт спустився з хисткої щогли, і його мав змінити інший. Раптом ми всі здригнулись. В оповитому темрявою океані ми виразно почули голоси. Ось знову. Го-

ворили по-полінезійському. На всю силу своїх легень ми закричали в чорну ніч. У відповідь почувся крик; серед інших голосів ми розпізнали голос Кнута! Ми ледве не збожеволіли від радості; втоми як не було; у нас наче гора з плечей спала. Що з того, що нас віднесло від Ангатау? В океані є й інші острови. Тепер, коли ми всі шестеро знову зібралися на плоту, дів'ять бальзових колод, які так полюбили мандрувати, можуть пливати куди їм завгодно.

Три піроги з балансиром виринули з темряви, ковзаючи по хвилях; Кнут перший вистрибнув на палубу доброго старого «Кон-Тікі», а слідом за ним шість коричневих чоловіків. Розпитувати було ніколи; остров'яни повинні одержати подарунки і якнайшвидше вирушити в небезпечну путь назад до острова. Вогню на березі не було видно, на небі жодної зірки; їм доведеться в темряві гребти проти вітру і хвиль, аж поки вони не побачать багаття. Ми щедро наділили їх продуктами, сигаретами й іншими подарунками, і кожен з них при прощанні гаряче потиснув нам руку.

Остров'яни виявляли неприховану тривогу за нас; вони вказували на захід, даючи нам зрозуміти, що ми посуваємося в бік небезпечних рифів. Ватажок із слізьми на очах ніжно поцілував мене в підборіддя, що змусило мене подякувати провидінню за свою бороду. Потім вони сіли в піроги, а ми, шестеро, залишилися на плоту знову вкупі і знов самі.

Ми полишили пліт напризволяще і почали слухати розповідь Кнута.

Гадаючи, що він виконує моє доручення,

Кнут плив у човні до берега разом з ватажком остров'ян. Той, орудуючи маленькими веслами, гріб у напрямі проходу в рифі. Раптом Кнут, на своє здивування, побачив світлові сигнали з «Кон-Тікі», які пропонували йому повернутися. Він знаками пояснив гребцю, що треба повернутися, але той не послухався; тоді Кнут сам схопився за весла, але остров'янин вирвав їх, навколо вже гримотіли буруни, і вступати в боротьбу було безглуздо. Човен проскочив через прохід у рифі і пішов по той бік рифу, аж поки хвиля не винесла його на велику коралову брилу на самому острові. Юрба полінезійців схопила гумовий човен і витягнула його на берег, а Кнут стояв один під пальмами, оточений величезною юрбою остров'ян, які балакали якоюсь незрозумілою мовою. Коричнікові, з голими ногами чоловіки, жінки і діти різного віку оточили його й обмацували на ньому сорочку і штани. Самі вони були одягнені в старе обшарпане вбрання європейського фасону, але білих людей на острові не було.

Кнут одібрав кілька найпроворніших на вигляд хлопців і знаками запропонував їм відправитися разом з ним у гумовому човні. Але тут, перевалюючись, підійшов якийсь великий гладкий чолов'яга; Кнут вирішив, що це вождь, бо він носив старий формений картуз і розмовляв голосно й авторитетно. Всі розступилися перед ним. Кнут пояснив по-норвезьки і по-англійськи, що йому потрібні люди, щоб повернутись на пліт, поки його не віднесло. Вождь смяв посмішкою, але нічого не зрозумів, і вся юрба з криками потягнула Кнута, незважаючи на його

енергійні протести, в село. Там його зустріли собаки і свині. Гарненькі дівчата Південного моря принесли йому свіжих фруктів. Було ясно, що остров'яни намагалися зробити перебування Кнута на острові якнайприємнішим, та Кнут не піддавався спокусі; він із сумом думав про пліт, який плив кудись на захід.

Наміри остров'ян були очевидні. Вони хотіли бути в нашому товаристві, бо знали, що звичайно на судні білих людей є безліч хороших речей. Коли б їм удалося затримати Кнута на березі, то й решта екіпажу дивного судна, звичайно, також з'явилася б. Жоден корабель не покине білу людину на острові, що стоїть осторонь морських шляхів.

Після кількох цікавих епізодів Кнута пощастило піти з села, і, оточений прихильниками обох статей, він швидко попрямував до свого човна. Його слова всіма відомими йому мовами і жести були зовсім недвозначні; остров'яни зрозуміли, що Кнут має повернутись і повернеться на дивне, зникле у нічній темряві судно, яке так поспішало, що мусило без затримки плисти далі.

Тоді остров'яни вдалися до хитрощів: вони знаками пояснили Кнотові, що інші його товариші пристали до острова на другому боці мису. Кілька хвилин Кнут не знав, як бути, але саме в цей час на березі, де жінки й діти підтримували багаття, почулися гучні голоси. Це повернулися три піроги, і гребці принесли Кнута записку. Він опинився в жахливому становищі. В записці було розпорядження не вихо-

дити в океан самому, а всі остров'яни рішуче відмовлялися йти з ним.

Серед полінезійців розпалилася гаряча суперечка. Ті, хто виходив на пірогах і бачив пліт, прекрасно розуміли: затримувати Кнута, сподіваючись, що й інші припливуть на берег, справа безнадійна. Скінчилося на тому, що обіцянки і погрози Кнута, висловлені за допомогою загальноприйнятої мови жестів, зробили свою справу, і екіпаж трьох пірог погодився відправитись з ним в океан навздогін «Кон-Тікі». Вони вийшли в оповитий тропічною ніччю океан, ведучи на буксирі гумовий, танцюючий на хвилях, човен, а остров'яни непорушно стояли біля згасаючого багаття і дивилися вслід своєму новому білявому другові, який так само швидко зник, як і появився.

Коли піроги піднімалися на хвилях, Кнут і його супутники бачили далеко в океані тьмяні світлові сигнали з плоту. Довгі вузькі полінезійські піроги, які мають для стійкості загострені балансири, розрізали воду, мов ножі, але Кнута здавалося, що минула ціла вічність, перш ніж він знову відчув під ногами товсті круглі колоди «Кон-Тікі».

— Добре провели час на березі? — з заздрістю запитав Торстейн.

— О, якби ви тільки бачили дівчат-остров'янок! — дражнив його Кнут.

Ми не піднімали паруса і не спускали весла за борт, а всі шестеро забралися до бамбукової каюти і спали, мов коралові брили на березі Ангатау. Протягом трьох днів ми пливли по океану, але не бачили ніякої землі.

Нас несло просто до зловісних рифів, які оточували острови Такуме і Рароіа і на протязі 40—50 миль перегороджували океан попереду нас. Ми робили відчайдушні спроби уникнути цих небезпечних рифів, пройшовши трохи на північ; все йшло наче непогано, поки одного разу вночі вахтовий не вбіг у каюту і не викликав нас усіх на палубу.

Вітер змінив напрямок. Нас несло просто на риф Такуме. Почався дощ, і видимість була дуже погана. До рифу залишалось недалеко.

Серед ночі ми зібрали військову нараду. Тепер йшлося про врятування життя. Обігнути риф з півночі не було вже ніякої надії, ми мусли зробити спробу пройти з південного боку. Ми підтягнули парус, повернули стерно і рушили в небезпечне плавання, маючи за кормою нестійкий північний вітер. Коли східний вітер знову почне дути до того, як ми встигнемо минути весь довгий п'ятдесятимильний бар'єр рифів, ми опинимось у повній владі бурунів.

Ми домовилися про все, що треба буде зробити, коли аварія стане неминучою. Будь-що ми повинні залишатися на борту «Кон-Тікі». Ми не повинні вилазити на щоглу, звідки нас струсить, мов гнилі фрукти, а повинні міцно триматися за шкоти і ванти щогли, коли хвилі перекочуватимуться через нас. Ми поклали на палубу нічим не закріплений гумовий пліт і прив'язали до нього маленький водонепроникливий радіопередавач, невелику кількість продовольства, бутлі з водою і запас медикаментів. Гумовий пліт прибіє до берега незалежно від нас, і він дуже згодиться, якщо нам самим

пошастить благополучно, але з порожніми руками, перебратися через риф. На кормі «Кон-Тікі» ми прив'язали довгу вірьовку з буєм, який також прибіється до берега, і з допомогою вірьовки ми спробуємо підтягнути дерев'яний пліт, якщо він застряне на рифі. Після цього ми лягли спати.

Поки дув північний вітер, ми поволі, але вірно пливли вздовж бар'єру коралових рифів, що ховалися в засаді за горизонтом. Та ось після полудня вітер ущух, а коли він знову подув, то дув уже зі сходу. За визначенням Еріка, ми в цей час забрались вже так далеко на південь, що появилася надія обминути південний край рифу Рароїа. Ми повинні були спробувати обігнути його і укритися за ним, перш ніж прямувати далі до наступних рифів.

Коли настав вечір, минуло сто днів нашого плавання по океану. Пізно вночі я прокинувся з якимсь дивним тривожним почуттям. Було щось незвичайне у русі хвиль. Хід «Кон-Тікі» був зовсім не таким, яким він мав би бути за цих умов. Ми стали дуже чутливими до змін у ритмі руху колод. Я зразу ж подумав про явища зворотного руху води від берега, до якого ми наближались, і щоразу виходив на палубу і піднімався на шоглу. Нічого не було видно, крім океану. Але я не міг спокійно спати. Час минав.

На світанку, близько шостої години, Торстейн швидко спустився з верхівки шогли. Далеко попереду він побачив цілий ряд маленьких, порослих пальмами островів. Насамперед ми поставили стернове весло так, щоб ніс плоту од-

вернути якомога більше на південь. Торстейш, мабуть, побачив маленькі коралові острови, що, немов нанизані на нитку перлини, лежать за рифом Раоїа. Очевидно, нас підхопила течія, яка йшла на північ.

О 7 годині 30 хвилин низка порослих пальмами островів з'явилася вздовж усього горизонту на заході. Крайній на півдні острів був приблизно спереду по нашому курсу; таким чином, вздовж усього горизонту з правого боку від нас тягнулися острови з групами пальм, а на північ вони перетворювались на малесенькі точки. До найближчого острова було чотири або п'ять миль.

З верхівки щогли було видно, що хоч ніс плоту спрямований до крайнього острова, боковий знос був такий великий, що ми йшли не в тому напрямку, який вказував ніс. Ми рухалися по діагоналі, просто до рифу. Коли б кілі були закріплені, ми мали б ще якусь надію проскочити. Але за кормою пливли акули, і ми не могли пірнути під пліт, щоб закріпити розхитані кілі новими канатами.

Ми зрозуміли, що нам залишилося провести на «Кон-Тікі» лише кілька годин. Їх треба було використати для підготовки до неминучої аварії на кораловому рифі. Ми вирішили, що має робити кожен з нас, коли цей момент настане, кожен знав свої обов'язки, ми не будемо метушитися, наступаючи один одному на ноги, коли катастрофа настане і рахунок буде йти на секунди. «Кон-Тікі» піднімався і опускався, а вітер ніс нас на риф. Вже не було сумніву, що безладне нагромадження хвиль попереду нас

викликане рифами — частина хвиль ішла вперед, а інші, розбившись об перепону, що встала їм на шляху, стрімголов відкочувались назад.

Ми все ще йшли під розгорнутим парусом, сподіваючись навіть тепер прослизнути повз рифи. Коли пліт, який зносило течією, поступово почав наближатися до них, ми побачили з щогли, що вся низка порослих пальмами островів з'єднана кораловими рифами, які місцями виступали над водою, а місцями ховалися під нею; ці ряди чимось нагадували мол, об який хвилі розбивалися, вируючи білою піною і високо здимаючись у повітря. Овальний атол Ра-роїа має в діаметрі 25 миль, не рахуючи суміжних рифів Такуме. Весь його довший бік тягнувся з півночі на південь, і ми наближались до нього зі сходу. Сам риф, який простягся суцільною лінією від горизонту до горизонту, був від нас на відстані всього кількох сот метрів, а за ним лежали ідилічні островці, що кільцем оточували тиху внутрішню лагуну.

З тривожним почуттям спостерігали ми, як уздовж усього горизонту сині хвилі Тихого океану здіймалися перед нами високо вгору і розліталися дрібними бризками. Я знав, що чекало на нас; я раніше бував на архіпелазі Туамоту і, стоячи в безпеці на березі, спостерігав грандіозне видовище на сході, де прибій відкритого океану розбивався об рифи. У південному напрямку поступово з'являлися все нові рифи й острови. Ми, мабуть, були на самій середині коралового бар'єра.

На «Кон-Тікі» все було підготовлено до завершення подорожі. Все цінне позносили в ка-

юту і прив'язали. Документи і щоденники ми запакували в непромокальні мішки разом з плівками й іншими речами, які могли потерпіти від води. Бамбукову каюту ми вкрили брезентами і прив'язали їх особливо міцними вірьовками. Коли ми зрозуміли, що жодної надії не залишилося, ми розібрали бамбукову палубу і ножами-мачете перерізали всі вірьовки, що тримали кілі під плотом. Витягнути кілі було нелегко, бо вони обросли товстим шаром черепашок. Коли нам це вдалося, ми тим самим зменшили осадку плоту; вона дорівнювала тепер тільки товщині нижньої частини колод, і нас легше могло перенести через риф. Позбавлений кілів, зі спущеним парусом, пліт остаточно повернувся'боком і був тепер цілком під владою вітру і хвиль.

Найдовшу з вірьовок ми прив'язали до саморобного якоря і прикріпили її до основи лівої щогли; коли якір буде скинуто за борт, «Кон-Тікі» вступить у смугу прибою кормою вперед. За якір правили пусті бідони для води, наповнені непридатними батареями від радіопередавача і металевим ломом; з бідонів хрестнахрест стирчали товсті палиці з мангрового дерева.

Наказ номер один, який був першим і останнім, гласив: «Залишатися на плоту!» За всяких обставин ми повинні міцно чіплятися за що попало на плоту і надати можливість дев'яти великим колодам витримати тиск рифів. У нас самих буде цілком досить роботи, коли нам доведеться чинити опір натиску води. Якщо ми скочимо за борт, ми станемо безпорадними

жертвами коловоротів, які кидатимуть нас вперед і назад через гострі коралові скелі. Гумовий пліт на стрімких хвилях перекинеться або ж розірветься на шматки об рифи, бо під нашою вагою він глибоко сидітиме у воді. Але дерев'яні колоди рано чи пізно викине на берег, і нас разом з ними, якщо тільки нам пощастить протриматись.

Потім всьому екіпажу було запропоновано взути черевики — вперше за сто днів — і мати наготові рятувальні пояси. Від них, однак, користі буде мало; якщо хто-небудь упаде у воду, то він не потоне, а його буде бити об рифи, поки не розіб'є на смерть. У нас був ще час, щоб покласти в кишені паспорти і трохи невтрачених доларів. Але нас турбувало не те, що було обмаль часу.

Настали тривожні години, коли ми безпорадно пливли боком, все наближаючись до рифу. На плоту було навдивовижу тихо; ми всі, мовчки або обмінюючись лаконічними фразами, то залазили до каюти, то знову виходили на бамбукову палубу і займалися своєю справою. Серйозний вираз наших облич доводив, як добре всі розуміли, що чекає на нас, а відсутність нервозності свідчила про непохитну віру в пліт, якою ми всі поступово сповнилися. Якщо він переніс нас через океан, то він доставить нас живими і на берег.

В каюті, захарашеній прив'язаними коробками з продуктами та іншим вантажем, панував цілковитий хаос. Торстейну ледве вдалося звільнити для себе місце в радіорубці, де залишався короткохвильовий передавач, на якому

він продовжував працювати. Ми тепер були на відстані понад 4 тисячі миль від нашої старої бази в Кальяо, звідки Перуанське військово-морське училище підтримувало з нами постійний зв'язок, і ще далі — від Гала і Френка та інших радіоаматорів у Сполучених Штатах. Але волею випадку ми напередодні встановили зв'язок з завзятим аматором-короткохвильовиком, який жив на Раротонзі, одному з островів архіпелагу Кука; наші радисти, всупереч усім звичаям, домовилися знову зв'язатися з ним рано-вранці. І весь час, поки нас ближче й ближче зносило до рифу, Торстейн сидів, стукаючи ключем, і викликав Раротонгу.

Записи у судновому журналі «Кон-Тікі» гласять:

«8. 15. Ми повільно наближаємось до землі. Тепер ми вже розрізняємо неозброєним оком окремі пальми з правого борту.

8.45. Вітер відхилився ще дужче в несприятливому для нас напрямку, отже, ніякої надії обминути риф немає. На плоту відсутня нервозність, але на палубі йдуть гарячкові приготування. На рифі перед нами видніється щось, воно нагадує кістяк розбитого парусника, але, можливо, це тільки купа плавника.

9.45. Вітер несе нас просто на передостанній острів, але на шляху нас чекає риф. Тепер ми виразно бачимо весь кораловий риф; тут він являє собою поцяткований білим і червоним бар'єр, який виступає з води і оперізує всі острови. Вздовж цього рифу білий пінливий прибіл злітає високо вгору. Бенгт подає нам добрий гарячий сніданок — останню нашу трапезу перед

великою подією! На рифі лежить кістяк розбитого судна. Ми підійшли тепер так близько, що бачимо за рифом виблискуючу лагуну і можемо розрізнити обриси інших островів по той бік її».

Коли цей запис був закінчений, глухе гарчання бурунів знову наблизилось: воно лунало вздовж усього рифу і наповнювало повітря чимсь схожим до тривожного барабанного дробу, який провіщав наближення хвилюючого кінця плавання.

«9. 50. Тепер зовсім близько. Нас несе вздовж рифу. До нього залишилося близько ста метрів. Торстейн розмовляє з радіоаматором з Раротонги. Все готове. Тепер час упакувати журнал. Всі настроєні бадьоро; здається, справи погані, але ми подолаємо і цю перешкоду».

Через декілька хвилин якір полетів за борт і зачепився за дно; «Кон-Тікі» описав півколо і повернувся кормою до бурунів. Якір затримував нас протягом кількох дорогоцінних хвилин, поки Торстейн, мов божевільний, вистукував ключем. Йому знову пощастило зв'язатися з Раротонгою. Буруни гуркотіли, і океан люто здимався і опускався. Весь екіпаж був зайнятий на палубі, а Торстейн вів розмову. Він повідомив, що нас несе на риф Рароїа. Він попросив Раротонгу слухати нас на тій самій хвилі кожну годину. Якщо після 36 годин від нас не надійде ніяких відомостей, хай Раротонга повідомить норвезьке посольство у Вашингтоні. Останні слова Торстейна були «О'кей. Залишилося 50 метрів. Починається. До побачення». Після цього він виключив радіостанцію, Кнут запеча-

тав документи, і обидва поспішили ви́братися на палубу і приєднатися до інших, бо стало ясно, що якір починає здавати.

Хвилі ставали дедалі вищими, а западини між ними все глибшими, і ми відчували, як пліт кидало вгору і вниз, вгору і вниз, все дужче й дужче. Я прокричав попередній наказ:

— Тримайтеся, не думайте про вантаж, тримайтеся!

Ми були тепер так близько до водоспаду, що більше не чули безперервного наполегливого ревіння вздовж усього рифу. Тепер ми чули тільки окремі громові розкати кожного разу, як найближчий бурун з гуркотом налітав на скелі.

Всі стояли наготові; кожен міцно вхопився за віршовку, яку він вважав за більш надійну. Тільки Ерік в останній момент поліз у каюту; він не встиг ще виконати одного пункту програми — не знайшов своїх черевиків!

Ніхто не стояв на кормі, бо саме кормою пліт мав ударитися об риф. Не були надійними і два міцні штаги, які йшли від верхівки щогли до корми; коли щогла впаде, то ті, хто триматимуться за неї, повиснуть за плотом над рифом. Герман, Бенгт і Торстейн вилізли на ящики, прив'язані перед стіною каюти; Герман учепився за відтяжки, що йшли від гребеня покрівлі, а двоє інших трималися за звисаючі з щогли шкоти, за допомогою яких ми колись ставили парус. Кнут і я віддавали перевагу штагові, що йшов від носу до верхівки щогли; коли навіть щогли, каюта і все інше

полетить за борт, думали ми, все-таки віршовка, яка йде від носа, залишиться на плоту, бо нас повернуло тепер носом до хвиль.

Коли ми зрозуміли, що перебуваємо в полоні хвиль, ми обрізали якірний канат, і нас понесло. Хвиля піднялася просто під нами, і ми відчули, як «Кон-Тікі» злітає вгору. Настав вирішальний момент; ми мчали зі швидкістю, що забивала дух, на гребені хвилі, і наше розхитане судно рипіло і стогнало, здригаючись під ногами. Від збудження в нас вирувала кров. Я пам'ятаю, що, не придумавши нічого кращого, я махав рукою і на все горло кричав: «Ура». Це давало деяке полегшення і, в усякому разі, не шкодило. Мої товариші, звичайно, думали, що я збожеволів, але у них обличчя сяяли посмішками. Ми шалено мчали вперед разом з хвилею; це було бойове хрещення «Кон-Тікі»; все повинно бути в порядку і буде в порядку.

Але наш піднесений настрій скоро впав. Позаду блискотливою стіною із зеленого скла високо піднялась нова хвиля; коли пліт опускався, вона вже накочувалася на нас, і в ту ж мить, як я побачив її високо над собою, я відчув сильний удар, і потоки води вкрили мене з головою. Я відчував, як все моє тіло з такою величезною силою засмоктує у коловорот, що змушений був напружити кожний м'яз і всь час думати про одне — триматися, триматися! Мені здається, в такому відчайдушному становищі скоріше руки відірвуться від плечей, ніж мозок дасть команду розтулити пальці, хоча б результат такої впертості був зовсім очевидним.

Потім я відчув, що гора води почала спадати, і моє тіло звільнилося від диявольської хватки. Коли вся гора з оглушливим ревом і гуркотом пронеслася далі, я знову побачив Кнута, який висів рядом зі мною, вчепившись у вірвовку і скорчившись. Ззаду велика хвиля здавалася зовсім плоскою і сірою; несучись уперед, вона перекотилася через гребінь покрівлі каюти, що виступала над водою; там ми побачили трьох наших товаришів; вони висіли, притиснуті хвилею до покрівлі каюти.

Ми все ще трималися на воді.

Я на одну мить розслабив м'язи, а потім знову обхопив руками і ногами міцну вірвовку. Кнут зсковзнув униз і, стрибнувши, мов тигр, приєднався до тих, хто стояв на ящиках під захистом каюти. Я почув їх підбадьорюючі вигуки, але в ту ж мить побачив нову зелену стіну, яка встала з океану і, високо здіймаючись, сунула на нас. Я, остерігаючи, закричав і, повиснувши на вірвовці, до краю зіщулювався у маленький і твердий клубочок. А ще за мить над нами знову було пекло, і «Кон-Тікі» зовсім зник під масою води. Хвиля тягнула і штовхала мене, з усієї сили обрушуючись на нещасний маленький клубочок людського тіла. Друга хвиля промчала над нами, а потім третя — така ж сама.

Тут я почув торжествуючий крик Кнута, який тепер висів на вірвовочній драбині:

— Гляньте на пліт, він тримається!

Після трьох хвиль тільки подвійна щогла і каюта ледь покосилися. Знову нас охопило по-

чуття перемоги над стихіями, і збудження від перемоги надало нам нових сил.

Потім я побачив ще одну хвилю, яка, здіймаючись вище за всі інші, насувалась на нас, і, знову криком попередивши інших, швиденько вибрався якомога вище на штаг і міцно повиснув на ньому. Потім мене віднесло кудись убік, і я зник серед зеленої стіни, що високо піднімалася над нами; товариші, які знаходились ближче до корми і бачили, як я зник першим, визначили висоту хвилі майже у вісім метрів, а пінявий гребінь летів на п'ять метрів вище за ту частину водяної стіни, в якій я зник. Величезний вал наздогнав і їх, і у всіх нас була одна думка — триматися, триматися, триматися!

Цього разу ми, мабуть, вдарилися об риф. Сам я відчував лише, як мінявся натяг штага, який, здавалося, то різко вигинався, то раптом слабнув. Але, тримаючись за нього, я не міг сказати, звідки долітав гуркіт ударів — зверху чи знизу. Ми були під водою лише кілька секунд, та вони потребували від нас такої сили, якої в звичайних умовах наше тіло не має. В людському організмі міститься сила, що перевищує силу самих лише м'язів. Я вирішив: коли мені судилося вмерти, то я вмру у цьому стані, повиснувши вузлом на штагу. Хвиля з гуркотом налетіла, пронеслася над нами й пішла далі, і коли її ревіння чулося вже десь рядом, ми побачили жахливе видовище: «Кон-Тікі» зовсім змінився, наче від помаху чарівної палички. Того судна, яке ми знали в океані на протязі тижнів і місяців, більше не існувало;

за кілька секунд наш затишний будиночок був розтрощений вщент, перетворився на руїни.

На плоту я бачив тільки одного чоловіка. Він лежав долілиць поперек гребеня покрівлі каюти, витягнувши руки в сторони; сама каюта була зім'ята, як карткова хатка, і зсунулася до корми і правого борту. Цією нерухомою фігурою був Герман. Жодних інших ознак життя я не помітив, а водянні гори продовжували з ревом мчати поряд через риф. Важку праву щоглу було зламано, мов сірник, а верхня частина її під час падіння продавилася покрівлю каюти, так що тепер щогла з усіма снастями низько нависла над рифом з правого боку. На кормі стернову колоду повернуло вздовж, а ронжину зламало; стернове весло розбилося на друзки. На носі зламало фальшборт, мов ящик з-під сигар, а всю палубу зірвало і, наче мокрий папір, притиснуло разом з ящиками, бідонами, брезентами та іншим вантажем до передньої стінки каюти. Бамбукові палиці і обривки вірьовок стирчали повсюди, і все разом справляло враження цілковитого хаосу.

Я весь похолов від жаху. Що з того, що я витримав? Коли я втрачу хоч одного з товаришів зараз, коли мета майже досягнута, все піде прахом; а зараз, після останньої сутички з хвилями, я бачив лише одну людину. В цю мить за бортом з'явилася скарлючена постать Торстейна. Він висів, наче мавпа, на снастях щогли; йому пощастило знову вилізти на колоди і поповзом вибратися на уламки, нагромаджені перед каютою. Тепер і Герман повернув голову і примусив себе посміхнутися, щоб заспокої-

ти мене; але він не рухався. Я голосно закричав, не дуже сподіваючись виявити інших товаришів, і почув спокійний голос Бенгта, який відповів, що вся команда на плоту. Вони лежали, тримаючись за вірьовки, за барикадою з пружного настилу палуби, переплетеного найхімірнішим способом.

Все це сталось протягом кількох секунд, коли «Кон-Тікі» зворотною течією виносило назад із кромішнього пекла. Нова хвиля насувалася на нього. Востаннє я крикнув на все горло, намагаючись перекричати гуркіт: «Чіпляйтеся!» — і це було все, що залишалось робити і мені; я повиснув на вірьовці і зник під масою води, яка нахлинула і пронеслася за дві-три секунди, що здавалися нескінченними. Я відчував: сили мої вичерпуються. Я бачив, як кінці колод з шумом билися об гострий уступ коралового рифу, але не могли перебраться через нього. Потім нас знову винесло назад. Я бачив також двох людей, які лежали, простягнувшись поперек гребеня покрівлі, але ніхто з нас більше не посміхався. З-за хаотичної купи бамбука почувся спокійний голос:

— Діло не піде.

Я й сам був збентежений. Тому що верхівка шогли дедалі більше нахилилася над правим бортом, я висів за плотом на слабо натягнутій вірьовці. Насувалася ще одна хвиля. Коли вона пройшла, я відчув, як смертельно стомився, і в мене було єдине бажання — вибратися на колоди і лягти за барикадою. Коли поворотна хвиля відступила, я вперше побачив оголений зубчастий червоний риф під нами і

помітив, що Торстейн, зігнувшись навпіл, стоїть на блискучих червоних коралах і тримається за пучок обірваних вірьовок, які звисали з шогли. Кнут, стоячи на кормі, теж збирався стрибнути. Я закричав, щоб усі залишалися на колодах, і Торстейн, якого знесло за борт напором води, із спритністю кішки стрибнув на пліт.

Ще дві або три хвили прокотилися над нами, але вони були вже не такі сильні. Що тоді відбувалося, я не знаю: я пам'ятаю лише, що вода, пінячись, налітала і відступала, а я сам опускався все нижче й нижче до червоного рифу, на якому ми засіли. Потім до нас почали долітати тільки вируючі гребені піни, просякнутої солоними бризками, і я зміг вибратися на пліт; там усі ми перейшли на кормовий край колод, що більше виступав над рифом.

В цю мить Кнут зігнувся і стрибнув на риф, тримаючи в руці вільний кінець вірьовки, що лежала на кормі. Поки поворотна хвиля відступала, він пробіг, пригнувшись, близько тридцяти метрів по рифу і спокійно стояв, тримаючись за кінець вірьовки, коли наступна хвиля з піною кинулася до нього, розбилась і широким потоком відхлинула назад від плоского рифу.

Потім з напівзруйнованої каюти виповз Ерік, черевики його були на ньому. Коли б усі зробили так, як він, ми дешево б відбулися. Через те, що каюту не знесло за борт, а придавило і майже розплющило під брезентом, що покривав її зверху, Ерік спокійно лежав, простягнувшись серед вантажу; він чув, як над ним весь час гуркотили оглушливі розкати, і бачив, як пригиналися донизу зім'яті бамбукові стіни.

Коли впала щогла, Бенгт дістав легкий струс мозку, але йому пощастило вповзти у зруйновану каюту і лягти поряд з Еріком. Нам усім слід було б лежати там, коли б ми могли заздалегідь знати, як міцно триматимуться численні вірвовки і бамбукове плетіння, притиснуті до основних колод водою.

Ерік стояв наготові на кормі і коли хвиля відхлинула, підстрибнув і теж перебрався на риф. Далі черга була за Германом, потім за Бенгтом. Щоразу пліт підштовхувало трішечки далі, і коли настала черга Торстейна і моя, пліт уже так міцно сидів на рифах, що не було необхідності покидати його. Всі приступили до рятувальних робіт.

Ми тепер були за два десятки метрів від того диявольського уступу рифу, біля якого розбивались довгі вали бурунів, що котилися один за одним. Коралові поліпи потурбувалися про те, щоб збудувати атол таким високим, що тільки верхівки бурунів могли перелітати повз нас і поповнювати свіжою морською водою лагуну, багату на рибу. Тут, з внутрішнього боку рифу, було царство коралів, які відзначалися найхімернішою формою і забарвленням.

Відійшовши на чималу відстань уздовж рифу, мої товариші знайшли гумовий пліт, який лежав, погойдуючись, наповнений водою. Вони вилили з нього воду і підтягнули його назад до розбитого плоту; тут ми з верхом навантажили його найнеобхіднішим — радіостанцією, продовольством і бутлями з водою. Все це ми перетягнули через риф і склали в купу на верхівку величезної коралової брили, яка самотньо ви-

сочіла на внутрішній стороні рифу, нагадуючи величезний метеорит. Потім ми повернулися до місця катастрофи за новим вантажем. Хіба могли ми знати, якої висоти досягнуть хвилі, коли на нас ринуть течії припливу.

На мілководді з внутрішнього боку рифу ми помітили якийсь предмет, що яскраво виблискував на сонці. Коли ми вбхід підійшли, щоб підняти його, то здивувалися, побачивши дві порожні консервні банки. Це було не зовсім те, на що ми сподівалися; ще більше були ми вражені, коли побачили, що маленькі банки були зовсім світлі, тільки недавно відкриті, а етикетки на них з написом «ананас» були точнісінько такі, як на банках з нових польових раціонів, які ми самі випробовували за дорученням інтендантського управління. Звичайно, це були наші власні банки з-під ананасів, викинуті після останньої трапези на борту «Кон-Тікі». Ми весь час пливли слідом за ними до самого рифу.

Ми стояли на гострих жорстких коралових брилах і, ступаючи по нерівному дну, брели у воді то по кісточки, то по груди — залежно від глибини річищ і каналів серед рифів. Анемони і корали надавали всьому рифу вигляду якогось скелястого саду з мохом, кактусами і скам'янілими рослинами, червоними, зеленими, жовтими і білими. Всі барви були представлені або коралами, або водоростями, або черепашками і морськими молюсками, або фантастичними рибами, які повсюди звивалися навколо нас. У більш глибоких каналах у прозорій воді ми бачили невеликих акул, завдовжки понад метр, що підкрадалися до нас. Але до-

силь було ляснути долонею по воді, як вони повертали вбік і відпливали на певну відстань.

Там, де пліт викинуло на риф, нас оточували тільки калюжі води і подекуди виступали островці вологих коралів, а далі розкинулася спокійна синя лагуна. Ішов відплив, і все нові коралові островці виступали з води, а прибій, який безперервно гуркотів уздовж рифу, став нижчий, наче опустився на один поверх. Що станеться тут, на вузькому рифі, коли почнеться приплив, важко було сказати. Нам треба йти звідси. Риф, нагадуючи наполовину занурену у воду кріпосну стіну, тягнувся на північ і на південь від нас. Біля південного краю виднівся довгий острів, густо порослий пальмовим лісом. А на північ, близько від нас, на відстані 600—700 метрів був другий, але значно менший острів, також порослий пальмами. Він лежав з внутрішнього боку рифу; верховіття пальм піднімалося до неба, а білосніжні піщані пляжі спускалися до тихої лагуни. Весь острівець схожий був на величезну зелену корзину квітів або на мініатюрний рай. На цьому острові ми й зупинили свій вибір.

Герман стояв поруч зі мною, і широка посмішка сяяла на його бородатому обличчі. Він не вимовив жодного слова, лише простягнув руку і тихо засміявся. «Кон-Тікі» все ще сидів на зовнішньому боці рифу, і бризки прибою перелітали через нього. Він був інвалідом, але почесним інвалідом. На палубі все було понівечене, проте дев'ять бальзових колод з ківедських джунглів Еквадору були як і раніше зовсім цілі. Вони врятували нам життя. Океан

поживився мало чим з нашого вантажу, а те, що ми склали всередині каюти, збереглося в повній цілості. Ми самі зняли з плоту все, що являло якусь цінність, і тепер наше майно лежало в безпечному місці, на вершині величезної, розпеченої сонцем скелі на внутрішньому боці рифу. Відтоді, як я скочив з плоту, мені справді не вистачало наших лоцманів, які раніше линули у воді поперед нас. Тепер великі бальзові колоди лежали зверху рифу, занурені у воду на якісь 15 сантиметрів, і під носом плоту звивалися коричньові морські молюски. Лоцмани зникли. Золоті макрелі зникли. Тільки невідомі плоскі риби з павиним забарвленням і тупим хвостом заклопотано сновигали взад і вперед між колодами. Ми прибули в новий світ. Юханнес покинув свою діру. Він, без сумніву, знайшов тут інший притулок.

Я востаннє оглядівся на плоту і помітив малесеньку пальмочку у сплющеній корзині. Із вічка кокосового горіха виступало стебло завдовжки в 45 сантиметрів, а знизу стирчали два кореня. Я попрямував убрід до острова, тримаючи в руці цей горіх. За кілька кроків перед собою я побачив Кнута, який весело брів по воді до берега, тримаючи під рукою модель плоту; він змайстрував її під час подорожі, витративши немало часу. Скоро ми обігнали Бенгта. Він був чудовим економом. З гулею на лобі, з мокрою бородою, з якої капала морська вода, він ішов, зігнувшись, і підштовхував ящик, що витанцьовував перед ним кожного разу, коли в лагуну потрапляв потік води від бурунів, які розбивалися об зовнішній бік рифу.

Бенгт гордо відкрив кришку ящика. Це був кухонний ящик, в ньому примус і кухонне начиння в повному порядку.

Я ніколи не забуду цього переходу по рифах до чудесного, порослого пальмами, острова, який збільшувався в міру того, як ми наближалися до нього. Добравшись до сонячного піщаного берега, я скинув черевики і йшов, зариваючись пальцями ніг у теплий, сухий пісок. Мені давав насолоду вигляд кожного сліду, що залишався на незайманому піщаному березі, який тягнувся вгору до пальмового гаю. Незабаром крони пальм зімкнулися над моєю головою, а я все йшов уперед, до центра маленького острова. Зелені кокосові горіхи висіли під маківками пальм, а якісь пишні кущі були густо всіяні білосніжними квітами, які пахнули так солодко і чарівно, що у мене запаморочилося в голові. Дві зовсім ручні крячки пурхали над моїми плечима. Вони були такі білі і легкі, що нагадували малесенькі довгасті хмарки. Невеличкі ящірки вислизали з-під ніг; найголовнішими мешканцями острова були великі кривавочервоні раки-самітники, які повільно плазували у всіх напрямках з краденими черепашками слимаків завбільшки з яйце, в яких була схована їх м'яка задня половина тіла.

Я був зовсім зворушений. Я став на коліна і запустив пальці глибоко в сухий теплий пісок.

Подорож скінчилася. Ми всі були живі. Ми висадилися на маленькому безлюдному острові Південного моря. І що за острів! Торстейн підійшов до мене, скинув мішок, простягнувся на піску і, лежачи на спині, дивився на верховіття

пальм і на легких, мов пушинки, білих птахів, які безшумно кружляли над нами. Скоро ми всі шестеро лежали тут. Герман, завжди повний енергії, виліз на невелику пальму і скинув грона зелених кокосових горіхів. Нашими ножами-мачете ми зрізали їм м'які верхівки, наче це були яйця, і, закинувши голови, почали пити найчудовіший у світі освіжаючий напій — солодке холодне молоко молодого, ще без насіння, плода кокосової пальми. З зовнішнього боку рифу знову долинав монотонний барабанний дроб сторожі, що охороняла «ворота раю».

— У чистилищі було трохи вогкувато, — сказав Бенгт, — але рай приблизно такий, яким я його собі уявляв.

Ми блаженно простягнулися на землі і посміхались до білих пасатних хмар, що пропливали на захід високо над верховіттями пальм. Тепер ми більше не йшли безпорадно за хмарами; тепер ми лежали на твердій землі нерухомого острова, у справжній Полінезії.

І поки ми лежали, простягнувшись, буруни біля рифу гримотіли, мов поїзд, — туди й сюди, туди й сюди, вздовж усього горизонту.

Бенгт мав рацію: ми потрапили до раю.

РОЗДІЛ 8

СЕРЕД ПОЛІНЕЗІЯЦІВ

Трохи робінзонади.— Ми боїмося, що нас почнуть шукати.— Все в порядку, «Кон-Тікі»! — Залишки ще однієї корабельної катастрофи.— Безлюдні острови.— Битва з морськими вуграми.— Полінезійці знаходять нас.— Духи на рифі.— Посол до вождя.— Вождь відвідує нас.— «Кон-Тікі» пізнали.— Високий приплив.— Подорож нашого судна по суходолу.— Вчотирьох на острові.— Остров'яни приїжджають за нами.— Прийом у селі.— Предки з країни, де сходить сонце.— Полінезійські танці.— Лікування по ефіру.— Ми дістаємо королівські імена.— Ще одна корабельна катастрофа.— «Тамара» рятує «Маоае». — На Таїті.— Зустріч на набережній.— Нас приймають з пошаною.— Шість вінків.

Наш острівець був безлюдний. Незабаром ми вже знали кожную групу пальм і кожную ділянку берега, бо острів мав у поперечнику близько двохсот метрів. Найвища точка лежала менш ніж на два метри над рівнем лагуни.

Над нашими головами на верхівках пальм висіли великі грона зелених кокосових горіхів; товста шкаралупа яких зберігала всередині холодне молоко, що не нагрівалося від тропічного сонця, отже, на протязі перших тижнів ми не будемо зазнавати спраги. Були також спілі кокосові горіхи, полчища раків-самітників, а в лагуні — різна риба; у нас всього буде вдосталь.

На північному березі острова ми знайшли залишки старого непофарбованого дерев'яного хреста, наполовину засипаного кораловим піском. Звідси, якщо дивитися у північному напрямку вздовж рифу, можна було розглядіти розбитий кістяк судна, який ми вперше побачили на найближчій відстані, коли нас несло повз нього. Ще далі на північ у синюватому серпанку виднілося верховіття пальм іншого маленького острова. Значно ближче було до густо порослого деревами острова на півдні. На жодному з цих островів ми не помічали ознак життя, але поки що в нас були інші турботи.

Робінзон Хессельберг у великому солом'яному капелюсі підійшов, шкутильгаючи; він приніс цілу купу раків-самітників, що відразу ж почали розповзатися. Кнут розпалив багаття із сушняку, і незабаром ми вже їли раків, а на десерт пили какао з кокосовим молоком.

— Як добре почуваш себе на березі, правда, хлопці? — захоплено сказав Кнут.

Одного разу під час подорожі він уже пережив це відчуття. З цими словами він спіткнувся і вилив півчайника окропу на голі ноги Бенгта. Ми всі не дуже твердо стояли на ногах у цей перший день перебування на березі після

101 дня, проведеного на плоту; іноді серед пальмових стовбурів нас несподівано похитувало, бо ми відставляли ногу, щоб зустріти хвилю, яка не приходила.

Коли Бенгт подав нам наші обідні прибори, Ерік широко посміхнувся. Я згадав, що після закінчення останньої трапези на плоту я, як звичайно, перегнувся через борт і вимив посуд. тимчасом як Ерік, глянувши на риф, сказав: «Сьогодні, мабуть, я не буду утруднювати себе миттям посуду». Тепер він побачив свій посуд у кухонному ящику, такий же чистий, як і мій.

Наївшись, ми досхочу повалялися на землі, а потім взялися збирати намоклу радіостанцію; це потрібно було зробити якнайшвидше, щоб Торстейн і Кнут змогли вступити в ефір перш ніж чоловік з Раротонги передасть повідомлення про наш сумний кінець.

Більша частина нашого радіообладнання була перенесена на берег; посеред предметів, нагромаджених на рифі, Бенгт знайшов ящик і ухопився за нього. У ту ж мить він високо підстрибнув від удару електричного струму; можна було не сумніватися, що вміст ящика мав відношення до радіотехніки. Поки наші радиости розгвинчували, з'єднували і збирали радіоапаратуру, інші взялися влаштовувати табір.

Біля того місця, де нас викинуло на риф, ми знайшли важкий, промоклий у воді парус і принесли його на берег. Ми напнули парус між двома товстими пальмами на маленькому лужку, з якого виднілася лагуна; два інших кінці ми закріпили на бамбукових жердинах, які

припливли з місця катастрофи. Густа ого-рожа з буйно-квітучих кущів підпирала парус, отже, ми мали покрівлю і три стіни; перед нашим зором розстилася виблискуюча лагуна, а повітря навкруги було насичене вкрадливим ароматом квітів. Приємно було спинитися тут. Ми всі задоволено посміювались і втішались спокоем; кожен влаштував собі постіль із свіжого пальмового листа, спочатку прибравши уламки коралових гілок, які зовсім недоречно стирчали з піску. До ночі ми приготували дуже зручне місце для сну, а в себе над головою бачили бородате обличчя доброго старика Кон-Тікі. Він більше не випинав свої груди під напором східного вітру. Тепер він нерухомо лежав на спині і дивився на зірки, які мерехтіли над Полінезією.

На куцах навколо нас висіли мокрі прапори і спальні мішки, а намоклий одяг лежав і сохнув на піску. Ще один день на цьому сонячному острові, і все добре висохне. Навіть радисти припинили свою роботу, сподіваючись, що наступного дня сонце висушить їх апаратуру. Ми зняли з кущів спальні мішки і залізли в них, хвастовито сперечаючись, у кого найсухіший мішок. Переможцем був визнаний Бенгт; коли він повернувся, в його мішку не зачлюпало. Сили небесні, до чого ж добре було мати можливість заснути!

Коли ми прокинулись на світанку, парус провис і наповнився чистою прозорою дощовою водою. Бенгт потурбувався про цей несподіваний дар, а потім, не поспішаючи, спустився до лагуни і викинув на берег декілька кумедних

риб, яких він заманив у канали, прориті ним у піску.

Вночі у Германа заболіла шия і спина в тих місцях, які він пошкодив собі перед відплиттям із Ліми, а в Еріка був приступ прострілу, який давно вже не повторювався. У всьому іншому наша прогулянка через риф мала на диво легкі наслідки: ми відбулися подряпинами і незначними ранами, лише Бенгт, якого шогла, падаючи, вдарила по лобі, дістав легкий струс. Найцікавіший вигляд був у мене. Руки й ноги були вкриті синювато-чорними синцями — з такою силою я стискав ними віршовку.

Жоден з нас, проте, не почував себе так погано, щоб вигляд блискотливої прозорої лагуни не спокусив його нашвидку скупатися перед сніданком. Лагуна була величезна. Вдалині вона була синьою і від пасату вкривалася брижами; ширина її була така, що ми ледве могли розрізнити ряд оповитих блакитним серпанком, порослих пальмами островів, які оточували атол з протилежного боку. Але тут, з підвітряного боку островів, пасат мирно шелестів у перистому листі пальм, які злегка погойдувалися, а лагуна лежала внизу, мов нерухоме дзеркало, і відбивала всю їхню красу. Гірко-солоня вода була чиста й прозора; яскраво забарвлені корали на глибині майже трьох метрів, здавалося, лежали так близько до поверхні, що ми боялися порізати собі об них ноги під час купання. У воді кишіли чудові риби найрізноманітнішого забарвлення і форми. Перед нами розкривався дивовижний світ, повний розваг. Вода була в міру холоднувата, щоб освіжати,

а повітря сухе і нагріте сонцем до приємної теплоти. Але сьогодні потрібно було швидше вилазити на берег: Раротонга передасть три-можне повідомлення, якщо до кінця дня з плоту не надійде ніяких відомостей.

Котушки та інші деталі радіопередавача були розкладені на цілком сухих коралових плитах і сохли на тропічному сонці. Торстейн і Кнут поступово з'єднували і загвинчували їх. Минув увесь ранок, і обстановка ставала все більш напруженою. Ми залишили всі інші справи і оточили наших радистів, сподіваючись чим-небудь їм допомогти. Ми повинні бути в ефірі до десятиї години вечора. В цей час закінчиться тридцятишестигодинний строк, і радіоаматор з Раротонги передасть заклики вислати літак і рятувальні експедиції.

Настав полудень, потім вечір, зайшло сонце. Вистачило б тільки витримки у людини на Раротонзі! Сьома година, восьма, дев'ята. Напруження досягло крайньої межі. Жодних ознак життя в передавачі, але приймач «NC — 173» почав оживати біля самої основи шкали, де слабо звучала якась музика. Та на аматорському діапазоні нічого не було чути. Поступово, проте, звуки почали пробиватися — мабуть, все залежало від сирої обмотки, яка просихала з одного кінця. Передавач все ще був мертвий — всюди короткі замикання та іскри.

Лишалось менше години. Нічого не вийде! Передавач перестав діяти, і ми вирішили знову випробувати маленький підпільний радіопередавач, яким користувалися під час війни. Кілька спроб ми вже робили протягом дня, але без-

результатно. Може, він тепер трохи підсохнув? Всі батареї були зіпсовані, і для одержання струму нам доводилося крутити маленьку ручну динамку. Це була нелегка робота, і ми вчотирьох, профани в радіотехніці, протягом цілого дня сиділи і крутили цю пекельну штуку.

Тридцять шість годин мали скоро закінчитися. Я пам'ятаю, як хтось шепотів: «сім хвилин», «п'ять хвилин», а потім більш ніхто не дивився на годинник. Передавач, як раніше, був німий, але приймач щось бурмотів уже близько до потрібної нам хвили. Раптом він затріщав на хвилі аматора з Раротонги, і ми вирішили, що той веде розмову з радіостанцією на Таїті. Незабаром ми піймали такий уривок радіограми, що передавалася з Раротонги:

«...жодного літака по цей бік островів Самоа. Я цілком певен...»

Потім все знову стихло. Напруження ставало нестерпним. Що вони там затівають? Невже вони вже посилають літак і рятувальні експедиції? Тепер, без сумніву, повідомлення про нас розноситься в ефірі по всьому світу.

Обидва радисти продовжують гарячково працювати. З їх облич стікав такий самий рясний піт, як і з обличчя того, хто крутив рукоятку динамки. Електричні коливання поступово почали з'являтися в контурі антени передавача, і Торстейн в екстазі показував на стрілку, що повільно піднімалася по шкалі, коли він натискав на ключ Морзе. Справа йшла на лад!

Ми, як божевільні, крутили рукоятку, а Торстейн викликав Раротонгу. Але ніхто не чув нас. Ще раз. Тепер знову пробудився приймач,

але Раротонга нас не чула. Ми викликали Гала і Френка в Лос-Анжелосі і морське училище в Лімі, але ніхто не чув нас.

Тоді Торстейн послав сигнал «СQ»: інакше кажучи, він викликав усі станції в світі, які могли почути нас на нашій аматорській короткій хвилі.

Це дало певний результат. Тепер чийсь слабкий голос з ефіру почав тихо викликати нас. Ми повторили сигнал і сказали, що чуємо його. Тоді тихий голос з ефіру промовив:

— Мене звуть Поль, я живу в Колорадо, як вас звати і де ви живете?

Це був якийсь радіоаматор. Ми продовжували крутити ручку, а Торстейн схопив ключ і відповів:

— Це «Кон-Тікі»; нас викинуло на безлюдний острів у Тихому океані.

Поль анітрохи не повірив у це повідомлення. Він думав, що якийсь короткохвильовик із сусіднього кварталу дурить його, і більше не озивався в ефірі. У розпачі ми рвали на собі волосся. Ось ми сидимо тут, під пальмами, в зоряну ніч на безлюдному острові, і ніхто не вірить нашим словам.

Торстейн не відступав; він знову взявся за ключ і безперервно передавав: «Усе гаразд, усе гаразд, усе гаразд». Що б то не стало, ми повинні зупинити підготовку всіх цих рятувальних експедицій в різних кінцях Тихого океану.

Несподівано ми почули в приймачі, як хтось стиха запитав:

— Якщо все гаразд, то нащо хвилюватись? Потім ефір знову замовк. І це було все.

У цілковитому розпачі ми готові були підстрибнути до верхівок пальм і струсити з них усі кокосові горіхи, і важко сказати, що ми зробили б, коли б несподівано нас не почули зразу і Раротонга і наш приятель Гал. За словами Гала, він плакав з радощів, почувши знову позивні «Zl, B». Уся метушня негайно припинилась; ми знову були самі, і ніхто нас не турбував на нашому острові Південного моря. Вкрай змучені, ми лягли спати на наших постелях з пальмового листа.

Наступного дня ми нікуди не поспішали і повною мірою втішались життям. Одні купалися, інші рибачили або бродили по рифу, шукаючи цікавих морських тварин; найенергійніші впорядковували табір і прикрашали його околиці. На березі, звідки видно було «Кон-Тікі», на узліссі пальмового гаю ми викопали яму, виклали її листям і посадили пророслий кокосовий горіх, привезений з Перу. Поряд, саме напроти того місця, де «Кон-Тікі» наскочив на риф, ми побудували піраміду з коралових брил.

За ніч прибій просунув «Кон-Тікі» ще ближче до лагуни, і тепер, оточений лише кількома калюжами, він лежав майже повністю над водою, серед великих коралових брил, далеко від зовнішнього краю рифу.

Прогрівшись як слід у гарячому піску, Ерік і Герман почували себе значно краще і захотіли піти вздовж рифу на південь, сподіваючись, що їм пощастить перебратися на великий острів, який лежав в тій стороні. Я попередив, щоб вони остерігалися акул, а ще більше ву-

грів³⁶, і вони взяли з собою довгі ножі-мачете, засунувши їх за пояс. Коралові рифи служать притулком страшним вуграм з довгими отруйними зубами, якими вони легко можуть відірвати людині ногу. Нападаючи, вони рухаються, звиваючись з блискавичною швидкістю, і вселяють жах у місцевих жителів, які не бояться плавати рядом з акулою.

Ерік і Герман пройшли вбхід значну відстань по рифу на південь, але місцями траплялися більш глибокі русла, якими вода йшла у цьому напрямку, і тоді їм доводилось плигати в воду і плисти. Вони благополучно дісталися до великого острова і вбхід перейшли на берег. Довгий і вузький острів, порослий пальмовим лісом, тягнувся далі на південь; його сонячні пляжі були захищені від вітру рифом. Ерік і Герман йшли вздовж острова, поки не досягли південного краю. Звідси риф, вкритий білою піною, сягав далі на південь до інших островів. Тут наші дослідники знайшли розбитий кістяк великого корабля; у нього було чотири щогли, і він лежав на березі, поділений на дві частини. Це був старий іспанський парусник, навантажений рейками, іржаві рейки були розкидані вздовж рифу. Ерік і Герман повернулися іншою стороною острова, але жодного сліду на піску їм виявити не вдалося.

Повертаючись через риф, вони щоразу лякали якихось дивних риб і намагалися спіймати деяких з них; раптом на них напало не менш як вісім великих вугрів. Ерік і Герман побачили у прозорій воді, як вугри наближались, і вискочили на велику коралову брилу; вугри по-

чали звиватися навкруги. Слизькі чудовиська, завтовшки в чоловічу гомілку, були всіяні зеленими і чорними плямами, нагадуючи отруйних гадюк; на маленькій голові блищали злі гадючі очі, а зуби, гострі, як шило, були завдовжки у два-три сантиметри. Коли маленькі голівки, звиваючись, наблизились, Ерік і Герман змахнули ножами; голову одного вугра відрубали, другий був поранений. Кров у воді привабила цілу зграю молодих голубих акул, які накинулись на вугрів, мертвого і пораненого, а Еріку і Герману пощастило перестрибнути на іншу коралову брилу і піти звідси геть.

Цього ж дня я йшов убрід до нашого острова; раптом хтось блискавичним рухом учепився з обох боків у мою литку і міцно повис на ній. Виявилось, що це восьминіг. Він був не великий; але важко передати те відчуття жаху і огиди, яке я пережив, коли холодні щупальця обвили мою ногу і на мене дивилися злісні маленькі очі, що стирчали на багровочервоному слизуватому мішку — тілі восьминога. Я з усіх сил дригнув ногою, і восьминіг, завдовжки менше метра, потягнувся за нею, але щупальців не розціпив. Мабуть, його приваблювала пов'язка на моїй нозі. Я ривками посувався до берега з огидним створінням, що вчепилося в мою ногу. Лише тоді, коли я добрався до сухого піску, восьминіг відпустив мене і почав повільно відступати мілководдям; його щупальця були витягнуті в напрямку до берега, і він не зводив з нього очей, наче готовий до нового нападу, якщо мені того захочеться. Коли я ки-

нув у восьминога кілька великих шматків корала, він негайно втік.

Різноманітні пригоди серед рифів надавали лише пікантності нашому блаженному існуванню на острівці. Але ми не збиралися бути там усе своє життя, і час було подумати, як повернутися у звичайний світ. За тиждень «Кон-Тікі» пробив собі дорогу до середини коралового бар'єра, де тепер лежав, міцно застрявши на оголених рифах. Великі колоди, намагаючись прокласти собі шлях вперед до лагуни, розштовхали і обламали великі брили корала, але тепер дерев'яний пліт засів нерухомо, і скільки ми його не тягнули і не штовхали, все було марно. Коли б нам тільки пощастило спустити розбитий пліт у лагуну, ми могли б в усякому разі зростити щоглу і оснастити його так, щоб, пливучи за вітром, переплисти мирну лагуну і подивитися, що буде по той бік її. Коли ж якийсь з островів був населений, то скоріше той, що був далеко на горизонті, на захід, де атол вигинається до підвітряного боку.

Дні минали.

І от якось вранці кілька наших хлопців прибігли стрімголов і повідомили, що бачили білий парус на лагуні. З більш підвищеного місця на узліссі пальмового гаю ми могли розрізнити малесеньку білу плямку, яка виразно виступала на фоні опалово-синьої лагуни. Очевидно, це був парусний човен, який щойно відплив від протилежного берега. Ми бачили, як він повернув на інший галс. Скоро з'явився ще один парус.

Протягом усього ранку вони поступово на-

ближались і збільшувалися у розмірі. Вони йшли просто до нас. Ми підняли на верхівку пальми французький прапор і розмахували нашим норвезьким прапором, прив'язаним до жердини. Один парус був уже так близько, що ми могли бачити під ним полінезійську пірогу з балансиrom. Оснастка їх була більш сучасного типу. Дві коричньові постаті стояли в пірозі і дивилися на нас. Ми замахали руками. Вони помахали у відповідь і підпливли просто до берега мілководдям.

— Іа ора на,— привітали ми їх полінезійською мовою.

— Іа ора на!— хором крикнули вони у відповідь, і один вискочив з піроги і потягнув її за собою, ідучи в воді по піщаному дну просто до нас.

Обидва полінезійці були у європейському одягу, але їх ставні тіла були коричньові. Ноги в них були голі, а на голові для захисту від сонця вони носили саморобні солом'яні капелюхи. Наші гості добралися до берега і трохи невпевнено почали наближатися до нас; та коли ми всі по черзі, посміхаючись, потиснули їм руки, вони засяяли широкими посмішками, показавши два ряди сліпучобілих зубів; ці посмішки промовляли більше, ніж слова.

Наше привітання полінезійською мовою здивувало і підбадьорило гостей, ввівши їх в таку ж оману, в якій ми опинилися самі, коли їх одноплемінник з Ангатау кричав нам по англійському «добрий вечір». Вони почали щось швидко і гаряче розповідати нам по-полінезійському, і минуло немало часу, перш ніж вони

зрозуміли, що їх звірення почуттів зовсім не досягають мети. Тоді вони замовкли і лише дружелюбно посміювалися, вказуючи на другу пірогу, яка тепер наближалася.

В ній було три чоловіки, і коли вони вброд досягли берега і привіталися з нами, то виявилось: один з них трохи говорить французькою мовою. Ми дізналися, що на одному з островів по той бік лагуни є полінезійське село, жителі якого якимось уночі бачили наше багаття. В рифі Раоіа є лише один прохід, що веде до островів, оточуючих лагуну; і тому, що цей прохід знаходиться біля самого села, всякого, хто наблизиться до островів, які лежать за рифом, жителі села повинні були б обов'язково помітити. Тому старі люди у селі прийшли до висновку: вогонь, який вони бачили на рифі в східному напрямку, не міг бути справою рук людини, а був чимсь надприродним. Це відбуло охоту остров'янам перепливати лагуну і самим подивитися, що сталося. Але потім до їхнього острова прибило зламаний ящик, він приплив по лагуні і на ньому були намальовані якісь знаки. Двоє з остров'ян, які побували на Таїті і знали азбуку, розібрали напис і прочитали слово «Тікі», написане великими чорними літерами на дошці. Тепер більше не було жодних сумнівів, що на рифі з'явилися духи, бо Тікі,— вони всі знали це, — був давним-давно померлий родоначальник їх власного народу. А через деякий час лагуною пропливли банки з сухарями, сигаретами, кокосові горіхи і коробка із старим черевиком; тоді вони всі зрозуміли, що на східному боці рифу відбулася

корабельна катастрофа, і вождь відправив дві піроги на розшуки вцілілих людей, чие багаття вони бачили на острові.

На настійну вимогу своїх товаришів, остров'янин, який говорив по-французькому, запитав, чому на дощці, що припливла по лагуні, було написано «Тікі». Ми пояснили: «Кон-Тікі» було написано на всьому нашому спорядженні і це назва судна, на якому ми припливли.

Наші нові друзі голосними вигуками висловлювали своє здивування, коли почули, що ніхто не загинув під час корабельної катастрофи і що плоский розбитий кістяк на рифі був справді тим судном, на якому ми прибули. Вони хотіли зразу ж посадити нас усіх у піроги і доставити в село. Ми подякували і відмовилися, бо хотіли залишитися доти, поки не зніmemo «Кон-Тікі» з рифу. Вони з жахом дивилися на незграбну споруду, яка застрягла на рифі; звичайно, ми не повинні і мріяти про те, що нам пощастить знову спустити на воду цей знівечений кістяк! Кінець кінцем посланець рішуче заявив: ми повинні відправитися з ними; вождь дав їм суворий наказ без нас не повертатися.

Тоді ми вирішили — один з нас поїде з остров'янами як посол для переговорів з вождем, а потім повернеться і розповість нам, яка обстановка на тому острові. Ми не покинемо плоту на рифі і не можемо залишити все спорядження на нашому маленькому острові. Бенгт поїхав з остров'янами. Обидві піроги зштовхнули з піщаного берега, і скоро вони, під свіжим вітром, зникли на заході.

Наступного дня ми побачили на горизонті безліч білих парусів. Здавалося, тепер остров'яни з'явилися за нами на всіх суднах, які тільки в них були.

Вся флотилія повернула в наш бік, і коли вона наблизилась, ми побачили на передній пірозі Бенгта, який розмахував капелюхом. Бенгт крикнув нам, що з ним пливе сам вождь, і ми шанобливо вишикувались на березі, щоб зустріти гостей, які підходили вброд.

Бенгт дуже урочисто відрекомендував нас вождеві:

— Вождя звать,— сказав Бенгт, — Тепіураіарії Терііфаатау, але він зрозуміє, кого ми маємо на увазі, якщо називатимемо його Тека.

Ми й почали називати його Тека.

Вождь Тека був високий, стрункий полінезієць, а очі його вказували на неабиякий розум. Він був знатною людиною, потомком старого королівського роду на Таїті і був вождем обох островів: Рароїа і Такуме. Тека учився в школі на Таїті, знав французьку мову і вмів читати й писати. Він сказав мені, що столиця Норвегії називається Хрістіанія³⁷ і запитав, чи не знаю я Бінга Кросбі³⁸. Він повідомив також, що на протязі останніх десяти років лише три іноземні судна заходили на Рароїа, але їх село кілька разів на рік відвідують шхуни місцевих торговців копрою з Таїті, які привозять товари і забирають ядра кокосових горіхів. Вони вже кілька тижнів чекають на таку шхуну, отже, вона може прийти кожної години.

Звіт Бенгта коротко зводився до того, що на Рароїа не було ні школи, ні радіо, ні білих лю-

дей; але 127 полінезійців, жителів села, зробили все можливе, щоб влаштувати нас з усіма вигодами, і підготували урочистий прийом.

Передусім вождь побажав оглянути судно, яке доставило нас живими на риф. Ми пішли вбхід до «Кон-Тікі», супроводжувані юрбою остров'ян. Коли ми наблизилися, полінезійці раптом зупинилися і почали обмінюватися зауваженнями, голосно вигукуючи всі разом. Тепер можна було ясно бачити колоди «Кон-Тікі», і один з остров'ян вигукнув:

— Це не човен, це *пае-пае!*

— *Пае-пае!*— повторили всі його товариші хором.

Здіймаючи навкруги бризки, вони кинулися бігти по рифу і вибралися на «Кон-Тікі». Вони лазили повсюди, збуджені, мов діти, обмацуючи колоди, бамбукове плетіння і вірьовки. Вождь був у такому ж піднесеному настрої, як і інші; він повернувся до нас і кілька разів повторив:

— «Тікі» не човен, це *пае-пае*.— В його голосі звучало здивування і цікавість.

Пае-пае полінезійською мовою означає «пліт» і «поміст», а на острові Пасхи це саме слово вживається для назви місцевих човнів. Вождь розповів нам, що тепер таких *пае-пае* більше не існує, але найстаріші люди в селі розповідають стародавні перекази про *пае-пае*. Всі полінезійці навперебій захоплювалися величезними бальзовими колодами, але від вірьовок вони з презирством відвертались. Такі вірьовки під дією солоної води і сонця не витримують і кількох місяців. І остров'яни з гордістю показували

нам снасті своїх пірог, вони самі сплели їх з волокон кокосового горіха; і такі вірьовки безвідмовно служать п'ять років.

Коли ми повернулися назад на наш маленький острів, ми за загальною згодою назвали його «Фенуа Кон-Тікі», або «Острів Кон-Тікі». Цю назву ми всі могли вимовити, але полінезійцям дуже важко давалась вимова наших коротких північних імен. Вони з захопленням зустріли повідомлення про те, що можуть називати мене Тераї Матеата, бо великий вождь Таїті дав мені це ім'я, «всиновивши» мене під час моєї першої подорожі в ці краї.

Остров'яни принесли з пірог домашню птицю, яйця і плоди хлібного дерева, інші за допомогою тризубої остроги забили в лагуні кілька великих рибин, і навколо табірною багаття почався бенкет. Ми повинні були розповісти про всі наші пригоди на *пае-пае* в океані, і оповідання про китову акулу нам довелося повторювати все знову і знову. І кожного разу, коли справа доходила до того, як Ерік встромив гарпун у череп акули, слухачі захоплено вигукували. Полінезійці з першого погляду пізнавали всіх риб, намальованих Еріком, і негайно повідомляли нас, як вони називаються їх мовою. Але вони ніколи не бачили ні китової акули, ні гадючої макрелі і нічого не чули про них.

Коли настав вечір, ми, на превелику втіху всіх, що зібралися, увімкнули радіо. Більш за все їм сподобалася церковна музика, але потім, на наш подив, ми піймали справжню полінезійську танцювальну музику, яка передавалася

з Америки. Тоді найвеселіші з остров'ян почали похитувати руками, зігнутими над головою, і скоро всі наші гості скочили на ноги і почали танцювати у такт музиці. З настанням ночі всі вляглися на березі навколо багаття. Для остров'ян це була така ж пригода, як і для нас.

Коли ми прокинулись наступного ранку, полінезійці вже повставали і смажили щойно надовлену рибу; шість кокосових тільки що розкритих горіхів були приготовлені для вгамування нашої вранішньої спраги.

Цього дня гримотіння біля рифу було голоснішим, ніж звичайно; вітер посилювався, і буруни високо злітали в повітря, там, за кістяком нашого судна.

— Сьогодні «Тікі» прийде в лагуну, — сказав вождь, вказуючи на розбитий пліт. — Приплив буде високий.

Близько одинадцятої години вода, пропливаючи повз нас, почала проникати в лагуну. Лагуна стала наповнюватися, немов величезний басейн, і рівень води навколо всього острова піднімався. Пізніше з океану хлинули цілі потоки. Вода йшла валами, які піднімалися все вище, і покрила більшу частину рифу. Потоки води проносилися вздовж обох боків острова. Вони відривали великі брили коралів і наносили піщані обмілини, які потім зникали, наче здуте вітром борошно, а в іншому місці з'явилися нові обмілини. Окремі бамбукові жердини з розбитого плоту пропливли повз нас, і «Кон-Тікі» почав ворушитись. Все, що лежало біля берега, довелося перетягнути вглиб острова, щоб врятувати від припливу. Незабаром

з-під води виднілися лише найвищі виступи рифу, і всі береги навколо нашого острова зникли, а океан підступав усе ближче до лужків плоского, мов млинець, острова. Ставало моторошно. Здавалося, весь океан наступає на нас. «Кон-Тікі» повернувся на 180° і зрушив з місця, але скоро знову застряв серед інших коралових брил.

Полінезійці кинулись у воду і, то пливучи, то йдучи вброд серед коловоротів, посуваючись від однієї обмілини до іншої, добралися до плоту. Кнут і Ерік супроводжували їх. На плоту лежали приготовані вірьовки, і коли він піднявся над останніми кораловими брилами і зійшов з рифу, остров'яни скочили за борт і спробували затримати його. Вони не знали «Кон-Тікі» і його нестримного прагнення рухатись на захід. Пліт тягнув їх за собою, зовсім безпорадних, і скоро він уже з пристойною швидкістю посувався через риф і далі по лагуні. Досягнувши більш спокійної води, «Кон-Тікі», як здавалося, трохи розгубився і почав озиратися, ніби виглядаючи дальших можливостей. Перше, ніж він рушив далі і знайшов вихід із лагуни, остров'янам вдалося обмотати кінець вірьовки навколо пальми на березі. І ось «Кон-Тікі» залишився в лагуні на міцній прив'язі. Судно, яке не могли зупинити жодні перешкоди, проклало собі шлях через барикаду і вступило у внутрішню лагуну острова Раоіа.

Натхнені войовничими вигуками з бадьорим приспівом «ке-ке-те-хуру-хуру», ми з'єднаними зусиллями підтягнули «Кон-Тікі» до берега острова, який мав його ім'я. Приплив досяг ви-

соти, що на 120 сантиметрів перевищувала нормальний рівень води. Ми думали, весь острів буде затоплений.

Хвилі, що їх підгонив вітер, здималися по всій лагуні, і у вузькі піроги ми змогли помістити лише незначну частину нашого спорядження. Полінезійцям треба було якнайшвидше повертатися в село; Бенгт і Герман відправились з ними, щоб спробувати допомогти маленькому хлопчикові, який помирав в одній з хатин у селі. У хлопчика був гнійний нарив на голові, а у нас був пеніцилін.

Наступний день ми провели на острові Кон-Тікі вчотирьох. Східний вітер дув тепер з такою силою, що остров'яни не могли добратися до нас через лагуну, всіяну гострими кораловими рифами і обмілинами. Вода за ніч трохи спала, але тепер хвилі знову розлючено набігали довгими валами, що мчали уступами.

На другий день вітер почав стихати. Ми змогли пірнути під пліт і переконатися, що дев'ять колод були цілі; гострі виступи рифів лише зіскоблили кілька сантиметрів з їх нижнього боку. Вірвовки ввійшли так глибоко в пази, що тільки чотири з них були перерізані коралами. Ми взялися наводити порядок на плоту. Після того, як ми прибрали з палуби весь мотлох, розправили, як гармошку, каюту, зростили і поставили щоглу, наше горде судно набрало більш пристойного вигляду.

Вдень на горизонті знову з'явилися паруси: остров'яни приїхали за нами і за рештою вантажу. Герман і Бенгт були з ними; вони розповіли нам, що в селі готується велике свято.

Коли ми прибудемо на той острів, ми не повинні виходити з пірог, поки сам вождь не дасть на це дозволу.

З свіжим попутним вітром ми перепливли лагуну, яка тут була завширшки в шість миль. Ми з щирим сумом дивилися на знайомі пальми острова Кон-Тікі, верховіття яких, погойдуючись, посилали нам прощальний привіт; але скоро окремих дерев уже не можна було розрізнити, а потім і весь острів перетворився на вузьку смугу землі, схожу на всі інші острівці, розкидані вздовж східного рифу. А попереду все виразніше вимальовувалися більші острови. На одному з них ми побачили мол і дим, що здіймався над хатинами серед пальм.

Село здавалося зовсім вимерлим; не видно було жодної душі. Що там затівається? На березі за молотом із коралових брил стояли дві самотні постаті: одна висока і худорлява, друга величезна і товста, як бочка. Наблизившись, ми з пошаною привіталися з обома. Це був вождь Тека і його заступник Тупухое. Нам усім з першого погляду подобалась широка сердечна посмішка Тупухое. Тека був розумником і дипломатом, а Тупухое був чистісіньке дитя природи, прямодушна людина, які не часто зустрічаються, повний гумору і первісного здорового розуму. Могутньою будовою тіла і величними рисами обличчя він точно відповідав образу полінезійського вождя, створеному в нашій уяві. І справді, Тупухое раніше був повновладним вождем острова, але поступово Тека зайняв головне становище, бо він умів говорити по-французькому, рахувати і писати, і тому

власники шхун, які приходили з Таїті за копрою, більше не обдурювали в розрахунках жителів села.

Тека пояснив нам, що ми повинні всі разом піти в село до будинку для зборів, і коли всі зійшли на берег, урочиста процесія вирушила туди; Герман ішов попереду з прапором, що майорів на древку гарпуна, а за ним — я між двома вождями.

У селі все говорило про торгівлю копрою з Таїті; дошки і гофроване залізо були привезені на шхунах. Деякі хатини були збудовані у химерному старовинному стилі з суччя і сплетеного пальмового листя, інші були збиті цвяхами з дощок і нагадували маленькі тропічні бунгало. Великий дощаний будинок, що стояв осторонь серед пальм, був призначений для зборів; там повинні були оселитися ми, шестеро європейців. Через маленькі задні двері ми з прапором увійшли в будинок і зразу ж вийшли з нього на широкі сходи перед фасадом. Перед нами на майдані стояли геть усі жителі села, включаючи жінок і дітей всякого віку. У всіх був надзвичайно серйозний вигляд; навіть наші веселі приятелі по острову Кон-Тікі стояли в рядах разом з іншими і вдавали, що не пізнають нас.

Коли ми вийшли на сходи, всі, що зібралися, одночасно розкрили роти і заспівали... «Марсельезу!» Тека знав слова, він заспівував, і справа йшла досить гладко, незважаючи на те, що кілька старих жінок дуже фальшивили на високих нотах. Жителі села добре працювали над вивченням «Марсельези». Французький і

норвезький прапори були підняті перед терасою, і на цьому скінчився наш офіційний прийом вождем Текою; він повільно відійшов убік, і тепер товстий Тупухое виступив уперед і почав керувати церемонією.

Тупухое швидко подав знак, за яким всі з запалом заспівали нову пісню. Цього разу справа йшла краще, бо мелодія була їх власною, та й слова були їх рідною мовою, а співати свої танцювальні пісні вони вміють. Мелодія при всій своїй зворушливій простоті звучала так чарівно, що в нас пробігли мурашки по спині, наче саме Південне море з рокотом насувалося на нас. Декілька чоловік заспівували, а через певні інтервали вступав весь хор; мелодія мінялася, але слова були ті ж самі.

«Добрий день, Тераї Матеата і твої люди, які прийшли по океану на *пає-пає* до нас на Ра-роіа; так, добрий день, залишайтеся довше серед нас, і хай у нас будуть однакові спогади, щоб ми завжди могли бути разом — навіть тоді, коли ви поїдете в далеку країну. Добрий день».

Нам довелося попросити їх проспівати цю пісню ще один раз, і остров'яни дедалі більше жвавішали, в міру того, як вони переставали соромитись. Потім Тупухое попросив мене розповісти в кількох словах людям, чому ми прибули з-за океану на *пає-пає*; всі хочуть почути про це. Я повинен говорити по-французькому, а Тека частинами перекладатиме.

Переді мною стояла і чекала на мої слова юрба неосвічених, але дуже розумних коричневих людей. Я розповів їм, що мені довелося раніше побувати серед їх одноплемінників тут,

на островах Південного моря, і що я чув про їх першого вождя Тікі, який привів їхніх предків на ці острови з якоїсь таємничої країни, місцезнаходження якої тепер ніхто не знає. Але в далекій країні, що називається Перу, говорив я, правив колись могутній вождь на ім'я Тікі. Народ називав його Кон-Тікі, або Сонце-Тікі, бо, за його словами, він був нащадком сонця. Кінець кінцем Тікі і частина його прибічників покинули свою країну на великих *пає-пає*; тому ми шестеро думали, що це був той самий Тікі, який прийшов на ці острови. Але ніхто не повірив би, що на *пає-пає* можна перепливти океан, тому ми самі відпливли на *пає-пає* з Перу; і ось ми тут, значить, перепливти можна було. Після того, як Тека переклав мою коротку промову, Тупухое розпалився; в якомусь екстазі вискочив наперед і став перед юрбою. Він голосно кричав по-полінезійському, розмахуючи руками, вказував на небо і на нас, і в його швидкій мові весь час повторювалося слово Тікі. Він говорив так швидко, що важко було встежити за змістом, але всі, хто зібрався, ловили кожне слово і були явно схвильовані. Тека мав дуже збентежений вигляд, коли йому довелося почати переклад.

Тупухое говорив про те, що його батько, і дід, і прадіди розповідали про Тікі, і, за їх словами, Тікі був першим вождем, який тепер перебуває на небі. Але потім прийшли білі люди і сказали, що перекази їх предків брехня. Тікі ніколи не існував. Він зовсім не на небі, бо там Іегова. Тікі був язичеським богом, і вони більше не повинні вірити в нього. А тепер ми

шестеро припливли до них океаном на *пає-пає*. Ми перші білі люди, які визнають, що їх батьки говорили правду. Тікі справді жив, але тепер він помер і перебуває на небі.

Зляканий думкою, що я можу зруйнувати всі труди місіонерів, я поспішив виступити вперед і пояснив, що Тікі дійсно жив — у цьому не може бути сумнівів — і що він давно вже помер. Але чи знаходиться він тепер на небі чи в пеклі, знає один лише Іегова, бо Іегова був завжди на небі, а Тікі був смертною людиною, великим вождем, як Тека і Тупухое, можливо, навіть ще більш великим.

Мої слова звеселили і задовольнили полінезійців; вони хитали головами, схвально бурмотіли, і це виразно показувало, що моє пояснення було їм до вподоби. Тікі колись жив, це було головне. Якщо він тепер у пеклі, то більше за всіх сумувати з цього приводу повинен він сам; Тупухое висловив навіть припущення, що в цьому випадку, мабуть, більше надії зустрінеться з ним знову.

Трое стариків проштовхалися вперед і побажали потиснути нам руки. Без сумніву, це вони зберігали в народі спогади про Тікі. Вождь сказав нам, що один із стариків знає безліч переказів та історичних балад з часів далеких предків. Я запитав старого, чи немає в переказах яких-небудь натяків на те, з якої сторони прийшов Тікі. Ні, жоден із стариків не міг згадати, щоб йому доводилося чути про це. Але після довгого старанного роздуму найстаріший із трьох сказав, що Тікі супроводжував близький родич на ім'я Мауї, а в баладі про Мауї

говорилося, що він прийшов на острови з Пура, а слово «пура» означає ту частину неба, де сходить сонце. Якщо Мауї прийшов з Пура, сказав старик, то, звичайно, і Тікі прийшов з того ж самого місця, а ми шестеро також прийшли на *пає-пає* з Пура, це цілком ясно.

Я розповів старим остров'янам, що на невеликому безлюдному острові під назвою Мангарева, розташованому ближче до острова Пасхи, жителі ніколи не знали човнів і аж до наших днів плавають по океану на великих *пає-пає*. Про це старики не чули, але вони знали: їх предки також користувалися великими *пає-пає*, які поступово вийшли з ужитку і тепер відомі тільки за назвою і за переказами. У давні часи, додав найстаріший з остров'ян, вони називалися *ронго-ронго*, але тепер такого слова в мові більше не існує. Але назва *ронго-ронго* згадується в найдавніших легендах.

Ця назва зацікавила мене, бо Ронго — на деяких островах вимовляють Лоно — було ім'я одного з найвідоміших легендарних предків полінезійців. В оповіданнях про нього підкреслювалось, що у нього була біла шкіра і світле волосся. Коли капітан Кук вперше відвідав Гавайські острови, жителі зустріли його з розкритими обіймами, бо вони прийняли його за свого білого земляка Ронго, який був відсутній на протязі багатьох поколінь, а тепер повернувся з батьківщини їх предків на цьому великому парусному судні. А на острові Пасхи словом *ронго-ронго* називали загадкові ієрогліфи, таємниця яких була похована разом з останнім «довговухим», що вмів писати!

Тоді як старики хотіли обговорювати питання про Тікі і *ронго-ронго*, молодим не терпілося послухати про китову акулу і про подорож океаном. Але угощення було вже готове, а Тека стомився перекладати.

Тепер усім жителям села було дозволено підійти і потиснути руку кожному з нас. Чоловіки бурмотіли «іа-ора-на» і мало не вивихнули нам рук, дівчата намагалися протиснутися вперед і віталися з нами кокетливо і соромливо, а старі жінки белькотіли і хихикали, вказуючи на наші бороди і білу шкіру. Всі обличчя сяяли дружньою прихильністю, отже, всякі лінгвістичні непорозуміння не мали ніякого значення. Коли остров'яни говорили нам щось зовсім незрозуміле по-полінезійському, ми відповідали їм так само по-норвезькому, і всі дуже веселилися. Перше полінезійське слово, яке ми вивчили, було «подобається», якщо до того ж можна було ще й показати на те, що нам подобалося, сподіваючись зразу ж і одержати це, то все було дуже просто. Коли ж при слові «подобається» зморщувався ніс, то це означало «не подобається», і на цій основі ми могли дуже добре порозумітися.

Як тільки ми перезнаййомилися з усіма 127 жителями села, поставили довгий стіл для обох вождів і для нас, шістьох, і селянські дівчата почали приносити найдобріші страви. Поки одні розставляли все на столі, підійшли інші й повісили вінки з квітів нам на шию, а менші вінки наділи нам на голову. Квіти видихали п'яний аромат, а їх прохолодний дотик у спеку був дуже приємний. Так почалося свято

на нашу честь, яке продовжувалось кілька тижнів, поки ми не покинули острова. Очі наші широко розкрилися і рот наповнився слиною при вигляді столів, заставлених смаженими молочними поросятами, курчатами, смаженими качками, свіжими омарами, полінезійськими рибними стравами, плодами хлібного і динного дерева, молоком кокосових горіхів. І в той час як ми накинулись на їжу, юрба розважала нас полінезійськими піснями, а молоді дівчата танцювали навколо стола. Мої товариші сміялися і були дуже захоплені; коли ми сиділи за столом, вигляд у нас був безглуздий: на головах вінки з квітів, борода розвіюється, а ми уминаємо за обидві щоки, наче помираємо з голоду. Обидва вожді, як і ми, не приховували свого задоволення.

Після угощення почався полінезійський танок у грандіозному масштабі. Жителі села хотіли показати нам місцеві народні танці. Нас, шістьох, Теку і Тупухое посадили на табуретки в першому ряду, потім з'явилися два гітаристи, сіли навпочіпки і забренькали на своїх інструментах справжні мелодії Південного моря. Крізь кільце глядачів, які теж сиділи навпочіпки і співали, в коло вступили, звиваючись, дві шеренги танцюючих чоловіків і жінок у спідничках з пальмового листа, що шелестіло навколо стегон. Живою і енергійною заспівувачкою була огрядна вахіне³⁹, у якої одну руку відкусила акула. Спочатку танцюристи трималися до деякої міри театральню і напружено, та коли вони побачили, що білі люди з *пае-пае* не відвертають носа від народних танців їх

прабатьків, танок почав усе більше пожвавлюватись. До нього приєдналася і частина літніх людей; у всіх було чудове почуття ритму, і вони знали танці, яких у звичайних випадках уже, певна річ, не танцюють. А коли сонце опустилося в Тихий океан, танок серед пальм почав набирати ще більш бурхливого характеру, і аплодисменти глядачів ставали більш однастайними. Танцюристи забули, що на них дивляться шість чужоземців; тепер ми, шестеро, були людьми їхнього народу, які тішились видовищем разом з ними.

Репертуар був нескінченний: одна чарівна мімічна сцена йшла за іншою. Нарешті, юрба юнаків розсілася навпочіпки, утворивши тісне коло якраз перед нами, і по знаку Тупухое почала ритмічно відбивати такт долонями об землю — спочатку повільно, потім швидше; коли ритм став зовсім бездоганим, несподівано вступив барабанщик і почав акомпанувати їм, з шаленою швидкістю б'ючи двома палками об суху видовбану колоду, що сильно і різко звучала. Після того, як ритм досяг потрібного темпу, почувся спів і в коло швидко скочила дівчина з вінком квітів навколо шиї і з квітами за вухом. Боса, зігнувши коліна, вона рухалася в такт музиці, ритмічно похитуючи стегнами і закинувши руки над головою у справжньому полінезійському стилі. Вона танцювала чудово, і скоро всі глядачі відбивали ритм, плескаючи долонями об землю. Ще одна дівчина скочила в коло, а за нею третя.

Вони рухалися з дивною гнучкістю, пильно додержуючись ритму, і линули в танці одна нав-

коло другої, наче граціозні тіні. Глухі удари руками об землю, спів і веселий бій дерев'яного барабана одночасно прискорювали свій темп все більше і більше, а танець ставав дедалі несамо-витішим, а глядачі вищали від захоплення і відбивали такт, плескаючи долонями об землю.

Це було життя Південного моря, яким його знали в давні дні. Зорі мерехтіли, а пальми погойдувались.

Ніч була тепла і довга, сповнена запаху квітів і співу цикад. Тупухое широко посміхнувся і лягнув мене по плечу.

— Маїтаї?— запитав він.

— Так, Маїтаї,— відповів я.

— Маїтаї?— запитав він усіх інших.

— Маїтаї,— з ентузіазмом відповіли всі, і це було справді так.

— Маїтаї, — промовив Тупухое, хитаючи головою і вказуючи на себе; він теж був дуже задоволений.

Навіть Тека вважав, що свято було надзвичайно вдале; вперше, сказав він, білі люди присутні на їх танцях на Раоіа. Все швидшим і швидшим ставав дроб барабана, плескання в долоні, спів і танці. Та ось одна з дівчат, що танцювали, зупинилася в колі і, стоячи на місці, вся почала звиватися в шаленому темпі, витягнувши руки в бік Германа. Герман посміювався в бороду; він не знав, як йому поставитись до цього.

— Підтримайте ви нашу марку, — пошепки сказав я йому,— адже ви добрий танцюрист.

І на безмірну втіху юрби Герман вскочив у коло і, зігнувшись ледве не навпіл, почав сум-

лінно виробляти, звиваючись усім тілом, складні па полінезійського танцю. Радість стала загальною. Скоро Бенгт і Торстейн пішли в танок; піт струменів по їхніх обличчях, коли вони трудилися з усіх сил, намагаючись не відставати від акомпанемента, ритм якого все прискорювався і прискорювався; темп став таким шаленим, що тепер чути було тільки звуки барабана, які злилися в одне протяжне гудіння, а три справжні полінезійські танцюристки в такт музиці дрижали, як осикове листя; нарешті дівчата опустилися на землю, і бій барабана різко обірвався.

Тепер героями вечора були ми. Ентузіазму глядачів не було меж.

Наступним номером програми був танець птахів, що являв собою одну з найстародавніших церемоній на Раоіа. Чоловіки і жінки двома рядами скакали в ритмічному танці, зображуючи під керівництвом головного танцюриста зграї птахів. Головний танцюрист носив титул вождя птахів і робив кумедні рухи тілом, але в загальному танці участі не брав. Коли танець птахів скінчився, Тупухое пояснив, що його було виконано на честь нашого плоту і що тепер танок слід повторити, але головного танцюриста повинен замінити я. Мені здавалося, що основне завдання головного танцюриста полягало в тому, щоб дико кричати і крутитися, вихляючи задом і розмахуючи руками над головою, тому я насунув глибше на голову свій вінок і вийшов на сцену. Звиваючись у танці, я бачив, як реготав старий Тупухое, ледве не падаючи з табуретки; музика почала затихати, бо

співаки й музиканти наслідували приклад Тупухое.

Тепер танцювати хотіли всі, старі й молоді, і скоро барабанщик і музиканти, що били руками об землю, знов опинилися на своїх місцях і заграли вступ до бурхливого полінезійського танцю. Спочатку в коло вскочили дівчата і почали танцювати, все прискорюючи і прискорюючи ритм, вони запрошували всіх нас по черзі взяти участь у танці, до якого поступово приєднувалося чим далі більше чоловіків і жінок, вони притупували ногами і звивалися все швидше й швидше.

Але Еріка ніяк не вдавалося розворушити. Від вітру і вогкості на плоту у нього був рецидив прострілу, і він сидів, мов старий шкіпер, бородатий і нерухомий, попихкуючи люлькою. Його не могли зрушити з місця дівчата-танцюристки, які намагалися заманити гостя в коло. На ньому були широкі штани з овечої шкіри, їх він надівав ночами в найхолодніший час, коли ми пливли у течії Гумбольдта; сидячи під пальмами, оголений до пояса, з великою бородою, в штанях з овчини, він точнісінько нагадував Робінзона Крузо. Одна по одній гарненькі дівчата намагалися заслужити його прихильність, але марно. Він продовжував сидіти з вінком на кудлатій голові, поважно попихкуючи люлькою.

Але ось літня матрона з могутніми м'язами ступила до кола, зробила кілька більш-менш граціозних па, а потім рішуче попрямувала до Еріка. Він з тривогою дивився на неї, але амазонка, чарівно посміхаючись, рішуче схопи-

ла його за руку і стягнула з табуретки. Комічні штани Еріка були пошиті хутром всередину, ззаду вони трохи розпорились, і звідти стирчав білий жмут шерсті, що нагадував кролячий хвіст. Ерік ішов за своєю дамою з великою неохотою і, шкутильгаючи, вступив у коло; в одній руці він тримав люльку, а другу притискав до того місця, де у нього боліло від прострілу. Коли він спробував зробити кілька стрибків, йому довелося пустити штани, щоб поправити вінок, який от-от мав упасти, а потім, з перекошеним вінком, він мусив був знову схопитися за свої штани, бо вони під власною вагою почали сповзати з нього. У його огрядної дами, що тупцювала в танці перед ним, був не менш кумедний вигляд, і ми сміялися так, що аж сльози стікали з наших борід. Скоро всі інші танцюристи зупинились, і вибухи реготу розлягалися у пальмовому гаю, а танцюрист Ерік і жінка-важкоатлет продовжували граціозно крутитися. Зрештою і їм довелося зупинитись, бо і співакам і музикантам несила було продовжувати, і вони хапалися за боки від сміху.

Свято тривало до ранку, коли нам дозволили трохи відпочити; але спочатку ми мали знову потиснути руки всім 127 остров'янам. На протязі всього нашого перебування на островах ми кожного ранку і кожного вечора тиснули руки всім жителям. Шість постель були зібрані по всіх хатинах села і покладені в ряд уздовж стіни будинку для зборів; на них ми спали покотом, як сім маленьких гномів із казки⁴⁰, і

над нашими головами висіли солодко пахнучі вінки.

Наступного дня стан здоров'я шестирічного хлопчика з наривом на голові значно погіршав. Температура у нього підвищилась до 41 градуса, і нарив на маківці голови зробився завбільшки з чоловічий кулак і хворобливо пульсував.

Тека повідомив, що багато дітей вже загинуло від цієї хвороби і що коли ніхто з нас не зможе придумати якогось лікування, то хлопчик не витримає й кількох днів. У нас були нові препарати пеніциліну в формі таблеток, але ми не знали, яку дозу треба давати маленькій дитині. Коли ми почнемо лікувати хлопчика і він помре, це, можливо, матиме серйозні наслідки для всіх нас.

Кнут і Торстейн знов розпакували радіостанцію і натягнули антену між найвищими кокосовими пальмами. Коли настав вечір, ми знов зв'язалися з нашими друзями, Галом і Френком, які сиділи у себе в кімнаті в Лос-Анжелосі. Френк з'єднався по телефону з лікарем, і ми з допомогою ключа Морзе передали всі симптоми хвороби хлопчика і список ліків нашої аптечки.

Френк передав нам відповідь лікаря, і в той же вечір ми пішли в хатину, де метався в гарячці маленький Хаумата, а половина села плакала і голосила над ним.

Герман і Кнут мали зайнятися лікуванням, а іншим було досить клопоту з жителями села, які поривалися потрапити до хатини. Коли ми прийшли з гострим ножом і попросили закип'я-

тити воду, мати хлопчика впала в істерику. Волосся на голові хлопчика поголили і нарив розрізали. Гній бризнув мало не під стелю, і кілька схвильованих остров'ян вдерлося в хатину; їх довелося вигнати. Тут було не до жартів. Після того, як рана була очищена і продезинфікована, на голову хлопчикові наклали пов'язку, і ми приступили до лікування пеніциліном. Протягом двох днів йому давали пеніцилін кожні чотири години; температура трималася дуже висока, і виділення гною не припинялося. Щовечора ми консультувалися з лікарем із Лос-Анжелоса. Потім температура зразу впала, гній змінився плазмою, і почався процес загоєння, хлопчик посміхався і просив показати йому малюнки з зображенням незвичайного світу білих людей, в якому існували автомобілі, корови і будинки на кілька поверхів.

За тиждень Хаумата грався на березі з іншими дітьми; перший час на голові у нього була велика пов'язка, а потім йому дозволили її зняти.

Тепер, коли все скінчилося вдало, в селі виявилось безліч хворих. У всіх боліли зуби або був розлад шлунку, і у всіх, старих і молодих, були чиряки в різних місцях. Ми відсилали хворих до лікаря Кнута і лікаря Германа, які призначали дієти і щедро роздавали пілюлі і мазі з нашої аптечки. Дехто вилікувався, гірше нікому не стало, і коли аптечка спустіла, ми готували кашку з какао і вівсяного борошна, вона чудово допомагала істеричним жінкам.

Ми прожили серед наших коричньових при-

хильників кілька днів, і святкові торжества досягли свого апогею, вилившись у нову церемонію. Ми повинні були стати почесними громадянами Раоіа і дістати полінезійські імена. Сам я не повинен більше залишатися Тераї Матеата: так могли мене називати на Таїті, але не тут, серед них.

Посеред майдану для нас поставили шість табуреток, і все село зібралося трохи раніше, щоб зайняти хороші місця навколо нас. Тека з поважним виглядом сидів разом з усіма; він був справжнім вождем, але тільки не в тих випадках, коли справа йшла про старовинні місцеві церемонії. Тоді на перший план виступав Тупухое.

Всі сиділи, чекаючи мовчки і з дуже серйозним виглядом, тимчасом як величезний гладкий Тупухое урочисто і повільно наближався з міцним вузлуватим дрючком у руці. Він увесь був проїнятий урочистістю цього моменту, і всі не зводили з нього очей, коли він у роздумі підійшов і зайняв своє місце перед нами. Він був природженим вождем, блискучим оратором і актором.

Тупухое обернувся до головних співаків, барабанщиків і керівників танців, помахом свого вузлуватого дрючка показав на кожного з них по черзі і тихим розміреним голосом віддав їм короткі накази. Потім він обернувся знову до нас і раптом широко розкрив свої великі очі; величезні білки виблискували на його виразному міднокоричньовому обличчі так само яскраво, як її зуби. Він підняв свій вузлуватий дрючок, і з його губів посипалися слова, мов

горох з мішка; він виголошував стародавні обрядові формули на старовинному, забутому діалекті, який розуміли лише старі.

Потім Тупухое повідомив нас, користуючись послугами Теки для перекладу, що ім'я першого короля, який оселився на їх острові, було Тікароа і що він царював над цим же атолом з півночі до півдня, зі сходу до заходу і вгору до неба, що розстиалося над головами людей. І поки хор виконував старовинну баладу про короля Тікароа, Тупухое поклав свою велику руку мені на груди і, повертаючи мене до глядачів, оголосив, що дасть мені ім'я Вароа Тікароа, тобто Дух Тікароа.

Коли співи стихли, настала черга Германа і Бенгта.

Велика коричньова рука торкнулася по черзі їхніх грудей, і вони дістали імена Тупухое-Іте-тахуа і Топакіно. Так звали двох стародавніх героїв, які вступили в бій з морським чудовиськом і вбили його біля проходу в рифі Ра-роіа.

Барабанщик декілька раз енергійно вдарив у барабан, і двоє здоровенних чоловіг вискочили вперед з пов'язкою навколо стегон і з довгими списами в кожній руці. Піднімаючи коліна до самих грудей, тримаючи списи вістрям угору, повертаючи голови із сторони в сторону, вони почали швидко марширувати, відбиваючи ногами такт. Коли знову почувся бій барабана, вони високо підскочили і, суворо дотримуючись ритму, почали зображати легендарну битву за всіма правилами балетного мистецтва. Вся інтермедія була короткою і швид-

кою і зображала неначе битву героїв з морським чудовиськом. Потім зі слівами і церемоніями дали ім'я Торстейну; його назвали Мароаке — за ім'ям стародавнього короля цього села, а Еріку і Кнуту дали імена Тане-Матарау і Тефаунуї на честь двох мореплавців і морських героїв давнини. Довга монотонна промова, що супроводжувала привласнення їм імен, виголошувалася з запаморочливою швидкістю; безупинний потік слів був розрахований одночасно на те, щоб справити враження і потішити.

Церемонія скінчилась. Серед полінезійців на Рароїа знову появились білі бородаті вожді. З юрби виступили два ряди танцюристів і танцюристок у плетених солом'яних спідничках, з хисткими луб'яними коронами на голові. Танцюючи, вони наблизилися до нас і переклали корони з своїх голів на наші; нам довелося також надіти на себе солом'яні спіднички, що шелестіли, і свято продовжувалось.

Одного разу вночі уквітчані радисти зв'язалися з радіоаматором на Раротонзі, який передав нам повідомлення з Таїті. Це був сердечний привіт від губернатора французьких тихоокеанських колоній.

За розпорядженням з Парижа він послав урядову шхуну «Тамара», яка мала доставити нас на Таїті, отже, нам не доведеться чекати копрової шхуни, часу прибуття якої ніхто не знав. Таїті був центром французьких колоній і єдиним островом, що мав постійний зв'язок із зовнішнім світом. Ми повинні добратися до Таїті і там сісти на пароплав, який робив ре-

гулярні рейси і який приставить нас додому, на батьківщину.

На Рароіа тривали свята. Якось увечері з океану долинуло дивне завивання; дозорні спустились з верхівок пальм і повідомили, що біля входу в лагуну знаходиться якесь судно. Ми кинулися бігти через пальмовий ліс до берега з підвітряного боку острова. Ми дивилися на океан у напрямку, протилежному тому, звідки ми прийшли на «Кон-Тікі». З цього боку, захищеного від вітру всім атолом і рифом, буруни були значно нижчі.

Саме біля входу в лагуну з боку океану ми побачили вогні корабля. Небо було ясне і зоряне, і ми могли розрізнити обриси широкої шхуни з двома щоглами. Це і є судно губернатора, яке прийшло за нами? Чому ж воно не заходило?

Остров'яни виявляли ознаки тривоги, яка з часом наростала. Тепер і ми побачили: судно мало великий крен, і йому загрожувала небезпека перекинутись. Воно сиділо на обмілині на невидимому підводному рифі.

Торстейн захопив ліхтар і просигналив:

— Quel bateau? *

— «Маоае»,— передали нам у відповідь.

«Маоае» була копрова шхуна, що курсувала між островами. Вона тримала путь на Рароіа за копрою. Капітан і команда шхуни були полінезійці, і вони знали про рифи на підступах до лагуни. Але в темряві їх підвела

---

* Яке судно? (франц.)

течія. Їм пощастило, що шхуна йшла з підвітряного боку острова і що погода була тиха, але течія за межами лагуни була досить підступною. Крен «Маоае» дедалі збільшувався, і команда спустила шлюпку. Матроси закрипили міцні канати на верхівках щогли, а вільні кінці канатів доставили в шлюпці на берег, де остров'яни обв'язали їх навколо стовбурів кокосових пальм, щоб шхуна не перекинулась. Матроси з іншими канатами зупинилися на шлюпці за пррходом у рифі в надії, що їм пощастить зняти «Маоае» з обмілини, коли почнетсь приплив і вода рине з лагуни. Жителі села спустили на воду всі свої піроги і почали рятувати вантаж копри. На борту шхуни було дев'яносто тонн цього цінного товару. Мішки з копрою партія за партією перевозилися на берег з хисткої шхуни.

Вода піднялася, але «Маоае» все ще сиділа на обмілині, погойдуючись і б'ючись об коралові рифи, поки не дістала пробоїни. Коли настав світанок, шхуна була ще в гіршому стані, ніж раніше. Команда нічого не могла вдіяти, не варт було і намагатися стягнути з рифу важке судно, водотоннажністю в 150 тонн з допомогою шлюпки і пірог остров'ян. Якщо шхуна і далі лежатиме на тому ж місці, ударяючись об риф, вона розвалиться на частини; а якщо зміниться погода, її віднесе до атола і під час прибою розіб'є вщент.

На «Маоае» радіо не було; але ми його мали. Однак, коли б ми й викликали рятувальне судно з Таїті, то до того часу, коли воно прийшло б, «Маоае» давно стало б купою улам-

ків. І все ж вдруге на протязі місяця риф біля Рароїа прогавив свою здобич.

Того ж дня біля полудня шхуна «Тамара» появилася на горизонті на заході. Її послали за нами, щоб забрати нас з Рароїа, і люди, які були на судні, дуже здивувалися, побачивши замість плоту дві щогли великої шхуни, що безпорадно сиділа на рифі, накренившись і розгойдуючись.

На борту «Тамари» був французький чиновник, який управляв островами Туамоту і Тубуаї, Фредерік Анн. Губернатор направив його з Таїті зустріти нас. На «Тамарі» був також француз-кінооператор і француз-радист, але капітан і команда були з полінезійців. Сам Анн, француз з походження, народився на Таїті і був чудовим моряком. Він взяв на себе командування судном за згодою капітана-таїтянина, який був радий звільнитися від відповідальності у цих небезпечних водах. Поки «Тамара» спритно лавірувала серед численних підводних рифів і коловоротів, обидві шхуни були з'єднані міцними канатами, і Анн приступив до вмілих і ризикованих маневрів, а прибіїв між тим загрожував викинути обидва судна на той самий кораловий риф.

Коли приплив досяг найбільшої висоти, «Маоае» зійшла з рифу, і «Тамара» відбуксирувала її на глибоке місце. Але тепер через пробойну вода почала заливати «Маоае», і її довелося якнайшвидше відвести в лагуну на мілководдя. На протязі трьох днів «Маоае» стояла біля села напівзатоплена, і всі помпи працювали цілісіньку добу. Найкращі шукачі перлів з-по-

між наших друзів-остров'ян пірнали під шхуну з свинцевими листами і цвяхами і забили найбільші пробоїни. Таким чином, «Маоае» з працюючими помпами могла в супроводі «Тамари» дійти до доку на Таїті.

Коли «Маоае» була готова до відплиття, Анн провів «Тамару» між мілководдями в лагунах, вкритими коралами, до острова Кон-Тікі. Пліт взяли на буксир, а потім «Тамара» з «Кон-Тікі» на буксирі пішла назад до виходу; а «Маоае» ішла вслід за нею на такій близькій відстані, щоб можна було зняти команду, якщо в океані, незважаючи на роботу помп, не припиниться прибування води в трюмі.

Наше прощання з Раоїа було більш ніж сумним. Всі, хто міг рухатись, були на молу; вони грали і співали наші улюблені мелодії, коли суднова шлюпка везла нас на «Тамару».

Величезний Тупухое височів у центрі, тримаючи за руку маленького Хаумата. Хаумата плакав, сльози текли і по щоках могутнього вождя. У всіх, хто стояв на молу, були сльози в очах, але вони продовжували співати і грати ще довго-довго після того, як шум бурунів, що набігали на риф, глушив для нас усі інші звуки.*

Ці чисті серцем люди, які стояли на молу й співали, втрачали шістьох друзів, а ми, що мовчки стояли на борту «Тамари», поки мол не сховався за пальмами, а пальми не зникли в океані, втрачали 127 друзів. У вухах у нас продовжувала дзвеніти примхлива мелодія:

«...хай у нас будуть однакові спогади, щоб ми завжди могли бути разом — навіть тоді,

коли ви поїдете в далеку країну. Добрий день!»

Через чотири дні перед нами виник з океану острів Таїті. Він не був схожий на низку перлин з кронами пальм. Дикі зубчасті сині гори здималися до неба, і вершини їх були оповиті хмарами, що нагадували вінки.

В міру того, як ми наближались, на синіх горах відкривалися зелені схили. Пишна рослинність півдня зеленими плямами збігала по рудуваточервоних горбах і скелях, які переходили в глибокі ущеллини і долини, що спускалися до моря. Коли берег був уже зовсім близько, ми побачили стрункі пальми, які щільно обступили всі долини і весь берег за золотистим пляжем. Острів Таїті був колись утворений вулканами. Тепер вони погасли, і коралові поліпи поступово спорудили захисний риф навколо острова, щоб океан не міг його зруйнувати.

Рано-вранці ми пройшли протоку між рифами і опинилися в бухті Папеете. Перед нами височіли церковні шпилі і червоні дахи будинків, напівзакритих листям гігантських дерев і верховіттям пальм. Папеете — столиця Таїті, єдине місто у французьких володіннях в Океанії. Це було місто розваг, резиденція уряду і центр усіх морських шляхів у східній частині Тихого океану.

Коли ми ввійшли в бухту, жителі Таїті стояли на березі яскравою щільною стіною і чекали на нас. Новини поширюються на Таїті зі швидкістю вітру, і кожному хотілося подивитися на *пає-пає*, який прибув з Америки.

«Кон-Тікі» відвели почесне місце біля морського бульвару: мер Папеете привітав нас, а маленька полінезійська дівчинка піднесла нам від імені Полінезійського товариства величезний букет таїтянських польових квітів. Потім підійшли молоді дівчата і наділи нам на шию ароматні вінки з білих квітів, вітаючи нас з прибуттям на Таїті, перлину Південного моря.

Я шукав у юрбі знайоме обличчя, обличчя мого названого батька на Таїті, вождя Теріієроо, який був головою 17 місцевих вождів острова. Звичайно, він був тут. Високий і гладкий, жвавий і веселий, як за давніх часів, він вийшов з юрби, кричучи «Тераї Матеата!» і посміхаючись усім своїм широким обличчям. Він зробився стариком, але був таким же ставним і мав вигляд природженого вождя.

— Пізно ти з'явився,— сказав він, посміхаючись,— але ти з'явився з хорошими новинами. Твій *пає-пає* справді приніс на Таїті сине небо (*тераї матеата*), бо ми тепер знаємо, звідки прийшли наші батьки.

Губернатор влаштував прийом у своєму палаці, був званий вечір у міській ратуші, запрошення сипалися на нас з усіх кінців гостинного острова.

Як і в минулі дні, вождь Теріієроо влаштував велике свято у себе в домі в долині Папено, який я так добре знав; а через те, що Таїті не Рароїа, то тут була вчинена нова церемонія надання таїтянських імен тим, хто раніше їх не мав.

Це були безтурботні дні; сонце яскраво світило, а в небі повільно пропливали легкі хмар-

ки. Ми купалися в лагуні, лазили по горах і танцювали полінезійські танки на траві під пальмами. Дні минали і перетворювались у тижні. Схоже було на те, що тижні перетворюються на місяці, перш ніж прийде корабель, який відвезе нас додому, до справ, що чекали на нас.

Потім була одержана радіограма з Норвегії, в якій повідомлялося, що судновласник Ларс Крістенсен дав розпорядження судну «Тор І» водотоннажністю на 4 тисячі тонн направитись з Самоа на Таїті, щоб захопити учасників експедиції і доставити їх в Америку.

Якось рано-вранці великий норвезький пароплав увійшов у бухту Папеете, і французький військовий катер відбуксирував «Кон-Тікі» до борту його величезного співвітчизника; той простягнув довгу сталеву руку і підняв свого маленького родича на палубу⁴¹. Голосні завивання сирени полинули над островом, порослим пальмами. Коричньові і білі люди юрмилися на набережній Папеете і нескінченною шерегою піднімалися на борт корабля з прощальними подарунками і вінками. Ми стояли біля поручнів і витягували, наче жирафи, шиї, щоб звільнити підборіддя з вінків, які все надівали і надівали на нас.

— Якщо ви хочете повернутися на Таїті,— прокричав вождь Теріієроо, коли над островом пролунав останній гудок, — ви повинні, після того як пароплав рушить, кинути вінок у лагуну!

Кінці віддали, заревли двигуни, гвинт зави-

рував у воді, що стала зеленою, і ми повільно відійшли від набережної.

Червоні дахи скоро зникли за пальмами, пальми розтанули в синяві гір, які поступово, мов тіні, опускалися за горизонтом в океан.

Хвилі ходили по синьому океану. Тепер до них було далеко. Білі пасатні хмари пропливали по синьому небу. Ми вже не рухалися в одному напрямку з ними. Тепер ми не корилися природі. Ми були на шляху до ХХ віку, до якого було так далеко.

Але ми, шестеро, що стояли на палубі біля наших дев'яти величезних бальзових колод, були всі живі. А на лагуні в Таїті шість білих вінків лежали на воді, і лагідні хвилі то прибивали їх до берега, то відносили назад.

ПІСЛЯМОВА

Успішний результат експедиції на «Кон-Тікі» не довів правильності моєї міграційної теорії як такої. Ми лише довели, що південно-американський бальзовий пліт має якості, про які сучасні вчені раніше не знали, і що тихоокеанські острови знаходяться в межах досяжності для доісторичних суден, що відпливали з Перу. Первісні народи були спроможні робити дальні подорожі по відкритому океану. В питанні океанічних міграцій відстань не становить вирішального фактору, якщо тільки напрямок вітру і течії загалом співпадають і залишаються незмінними вдень і вночі протягом цілого року. Пасати дмуть на захід, і екваторіальні течії теж ідуть на захід внаслідок обертання землі, а на протязі усієї історії людства земля обертається в один і той же бік.

ПРИМІТКИ

¹ Норвезькі, іспанські та англійські імена ми даємо в такій формі, яка найбільше наближається до вимови цих народів; лише у кількох випадках для власних імен ми залишили транскрипцію, що стала вже традиційною в нашій мові: наприклад, ми пишемо Тор, Кнут і Герман — замість Тур, Кнют, Херман, що більш близькі до норвезької вимови.

² Південна Америка, як гадають, сполучалася з Австралією і Південно-Східною Азією суходолом, який існував у південній частині Тихого океану дуже давно, в кінці палеозою, тобто близько 200 мільйонів років тому. Деякі геологи вважають, що в південно-східній частині Тихого океану міг існувати суходіл і пізніше, але все-таки задовго до появи людини.

³ *Роггевеен, Якоб* — голландський мореплавець (1669—1733), який здійснив кілька подорожей в південну частину Тихого океану. Під час однієї з них він відкрив острів Пасхи, який дістав свою назву від того, що його було відкрито в день церковного свята пасхи (великдень). Але є менш певні відомості, що острів став відомий європейцям набагато раніше. Так, за іспанськими джерелами, Альвара Менданья відкрив його в 1566 р. Пізніше острів стали називати островом

Девіса, бо Едуард Девіс, пірат і авантюрист, повідомив, що відкрив його в 1686 р.

⁴ *Мурманський конвой* — так під час Великої Вітчизняної війни американці називали каравани суден, які через північну частину Атлантичного океану під охороною військових кораблів доставляли вантаж із США в Мурманськ. Біля берегів Кольського півострова в охороні цих караванів від нападу німців брала участь радянська авіація.

⁵ *Фінмаркен* — північна провінція Норвегії, що межує з СРСР.

⁶ *Іванів день* — 23 червня, день літнього сонцестояння.

⁷ *Бальзове дерево* — *Ochroma lagopus*, росте в північній частині Південної Америки, в Центральній Америці і на Антільських островах. Висушена деревина вдвоє легша за корок, зате дуже міцна і використовується для літаків і як ізоляційний матеріал.

⁸ *Грінвіч Вілледж* — село на острові Манхаттен, яке згодом увійшло до складу Манхаттенського району Нью-Йорка.

⁹ *Оссінінг* — містечко поблизу Нью-Йорка. Інша його назва, Сінг-Сінг, більш відома, бо так називається тюрма, що знаходиться в цьому місті, в якій сиділо і сидить зараз багато відомих політичних в'язнів.

¹⁰ *Фрейхен, Петер* — датчанин, відомий полярний дослідник. Народився в 1886 році, дістав медичну освіту, з 1905 по 1924 рік брав участь у ряді дуже важких експедицій до Гренландії. Під час останньої експедиції, 1921—1924 років, відморозив собі ногу, яку довелося ампутувати. Провів багато років у Гренландії. Першою його дружиною була гренландська ескімоска. Він написав кілька цікавих книг про Гренландію та ескімосів (є російські переклади).

¹¹ *Каяк* — ескімоський човен, його легкий каркас обтягнений шкурою морського звіра.

¹² *Іглу* — ескімоська хатина, яку складають з прямокутних кусків твердого снігу.

¹³ *Важка вода* — окис дейтерія, тобто важкого ізотопу водню; в невеликій кількості міститься у звичайній воді. Використовується у виробництві атомних бомб у атомному котлі як уповільнювач реакції поруч з графітом. Рьукан — місто в південній Норвегії, в провінції Телемарк, з населенням близько 8 тисяч; після війни тут знову побудовано завод для виробництва важкої води.

¹⁴ *Кумара* (або кумера) — назва солодкої картоплі, або батату, в Південній Америці і Полінезії.

¹⁵ Військова академія, яка дістала свою назву від міста Уест-Пойнт, в якому вона знаходиться.

¹⁶ *Сукре* — еквадорська монета.

¹⁷ «На схід від сонця, на захід від місяця» — фраза з норвезької казки.

¹⁸ *Конго* — очевидно, мураха з родини Poneridae. Ці комахи так само, як і родина Muticidae, на відміну від інших мурах, мають жало на кінці черевця. Мурахи Pnoga clavata, що живе в північній частині Південної Америки, дуже бояться місцеві індіанці, бо її укуси надзвичайно болючі і викликає сильне нездужання.

¹⁹ *Ігуани* — родина ящірок, нараховує близько 300 видів. Звичайна ігуана живе в Центральній Америці і Бразилії, переважно на деревах, чудово плаває, живиться комахами і рослинами. Хоробро захищається. На ігуан полюють тому, що у них дуже ніжне м'ясо; яйця їхні також їстівні.

²⁰ *Мачете* (ісп.) — великий важкий ніж, яким переважно ріжуть цукрову тростину.

²¹ *Ронжини* (або ромжини) — поперечні колоди, що їх кладуть поперек плоту для його скріплення. На річкових плотах в СРСР ронжини прикріплюють до поздовжніх колод з допомогою кілець (хомутів), сплечених з сирих гілок (віци).

²² *Пісарро, Франсіско* (близько 1471—1541) — іспанський конквістадор, який завоював державу інків у Перу.

²³ *Де-Сарате, Аугустін* (близько 1492—1560) — іспанський історик, який описав завоювання іспанцями Перу.

²⁴ *Боніти* — риба з підряду скумбрійових.

²⁵ *Гарнелі* — маленькі раки з десятиногих (*Decapoda*), схожі на креветок.

²⁶ *Дісней, Уолт* — сучасний американський кінорежисер-мультиплікатор; відомі його фільми «Троє поросят», «Бембі», «Білосніжка і сім гномів» та ін.

²⁷ *Де-Ов'єдо і Вальдес* (1478—1557) — іспанський історик, автор хронік.

²⁸ *Сюрреалізм* — надреалізм. Одна з естетичних течій у Франції, типова для епохи кризи буржуазної культури. Сюрреалісти твердять, що джерелом надреалістичного мистецтва є не об'єктивна реальна дійсність, а підсвідомий світ людини, сни, марення, різний патологічний стан.

²⁹ *Морські качечки* — вусоногі рачки, що прикріплюються до каменів і плавучих предметів.

³⁰ *спагетті* — італійські макарони, дуже тонкі, без дірочки всередині.

³¹ *Тендер* — маленька металева рамка з гвинтом для натягування тросів або дроту.

³² *Нутодден* — місто в південній Норвегії в провінції Телемарк з населенням близько 6500 чоловік.

³³ Три високі хвилі, які описує Хейердал,—це, очевидно, «тсунами» — величезні хвилі, які виникають під час моретрусів — тектонічних переміщень морського дна, осередок яких знаходиться під дном моря або в прибережній частині суходолу. Хвилі ці перетинають океан з середньою швидкістю 200 метрів на секунду. Наприклад, хвиля японського землетрусу 1854 року досягла Сан-Франціско через 12½ годин; у 1868 році хвиля землетрусу в Перу через 12½ годин досягла Гаванських островів, через 19 годин — Нової Зеландії, а через 24 години — Японії. Під час проходження через більш мілководні дільниці океану швидкість руху хвилі уповільнюється до 140 метрів на секунду при глибині дві тисячі метрів і до 16—20 метрів при глибині 25—50 метрів. Підійшовши до берега, хвиля досягає великої висоти, іноді більше 20 метрів, і, залишаючи узбережжя і розбиваючись, спричиняє великі руйнування і може стати причиною загибелі десятків тисяч людей. Хвилі, які наздогнали «Кон-Тікі», судячи з їх напрямку, йшли від берегів Південної Америки.

³⁴ Визначення положення корабля в морі робиться спочатку по «численню» — для цього необхідно знати швидкість ходу, яка виходить із відчитів лага, і напрям руху корабля, що визначається компасом. На «Кон-Тікі» лага не було, і швидкість ходу визначалася по відставанню трісок, як це описано в тексті. Але і при повному обрахунку швидкості і напрямку результат виходить не зовсім вірний, бо показання лага дещо неточні, і неможливо також точно врахувати знос корабля вітром і течіями. Тому необхідно якомога частіше визначати положення судна за сонцем або зірками з допомогою секстанта. Для цього потрібно знати також дуже точно і час, про який тепер довідуються, приймаючи спеціальні сигнали часу великих радіостан-

цій; раніше час визначався за точним годинником-хронометром.

³⁵ Деякі острови Полінезії, про які згадує Хейердал, були відкриті вперше російськими мореплавцями (І. Ф. Крузенштерном, Ю. Ф. Лисянським, В. М. Головіним, О. Є. Коцебу та ін.) і дістали російські назви. Так, острів Ангатау був названий іменем Аракчєєва, острів Такуме — Волконського, острів Рароїа — Барк-лая де-Толлі, острів Фангахіна дістав назву «остров Предприятие» — за іменем корабля експедиції О. Є. Коцебу.

³⁶ *Морські вугри* — риби з ряду вугровидних; досягають довжини 2—3 метрів і 65 кілограмів ваги. Не-нажерливі хижаки. Водяться у тропічних і помірних водах Індійського, Атлантичного і Тихого океанів.

³⁷ *Христіанія* — колишня назва столиці Норвегії Осло.

³⁸ *Бінг Кросбі* — Гаррі Л. Кросбі — сучасний аме-риканський кіноартист.

³⁹ *Вахіне* — по-полінезійському жінка.

⁴⁰ *Сім гномів* — за казкою братів Грімм «Білосніж-ка і сім гномів».

⁴¹ Пліт «Кон-Тікі» був доставлений в Осло і стоїть тепер там в одному з парків разом з кораблем Ф. Нап-сена «Фрам» і бойовим кораблем вікінгів, що був знай-дений під час археологічних розкопок.

ЗМІСТ

	Стор.
Передмова	3
Розділ 1. Теорія	9
Розділ 2. Народження експедиції	25
Розділ 3. У Південній Америці	57
Розділ 4. Через Тихий океан. 1.	102
Розділ 5. На півдорозі	139
Розділ 6. Через Тихий океан. 2.	188
Розділ 7. Біля островів Південного моря	248
Розділ 8. Серед полінезійців	294
Післямова	341
Примітки	342

Редактор *В. А. Гнатовський*
Художник *Б. В. Розанов*
Художн. редактор *К. І. Золотарьова*
Техн. редактор *А. А. Вовк*
Коректори: *І. Б. Глушкіна, С. А. Тіктіна*

Тор Хейердал. Путешествие на „Кон-Тики“.

(На українском языке)

«Радянський письменник». Здано на виробництво 28/IX 1956 р.
Підписано до друку 20/IX 1956 р. Папір $70 \times 92/32 = 5\frac{7}{16}$, паперов.
арк., 12,72 друк. арк., 12,65 обл.-вид. арк. Зам. 769.
Тираж 30.000. Ціна в оправі 4 крб. 80 коп.

Книжково-журнальна фабрика Голоовидаву Міністерства культури УРСР. Київ, вул. Воровського, 24.

Надруковано з матриць в 4-й військовій друкарні. Зам. 1642

4 крб. 80 коп.

